

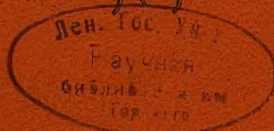

Руска
ИСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА
пôдъ редакціею
Олександра Барвѣньского.
Томъ VI.

ИСТОРІЯ
ВЕЛИКОГО КНЯЗѢВСТВА
ЛИТОВСКОГО

вôдъ найдавнѣйшихъ часôвъ ажь до упадку удѣльнои системы въ Литовскôй Руси

В. Антоновича и Д. Иловайского.

Цѣна 1 р. 60 кр.

ВЪ ТЕРНОПОЛИ
Зъ друкарнѣ Іосифа Павловского.
1887.

Головный складъ въ книгарнѣ Сайфарта и Чайковского и Ставропигійского Института у Львовѣ.

Звертаеся увагу на внутрѣшню оповѣстку выдавництва.

Руска
ИСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА
пôдъ редакціею
Олександра Барвѣньского.
Томъ VI.

ИСТОРІЯ
ВЕЛИКОГО КНЯЗѢВСТВА
ЛИТОВСКОГО

вôдъ найдавнѣйшихъ часôвъ ажь до упадку удѣльнои системы въ Литовскôй Руси

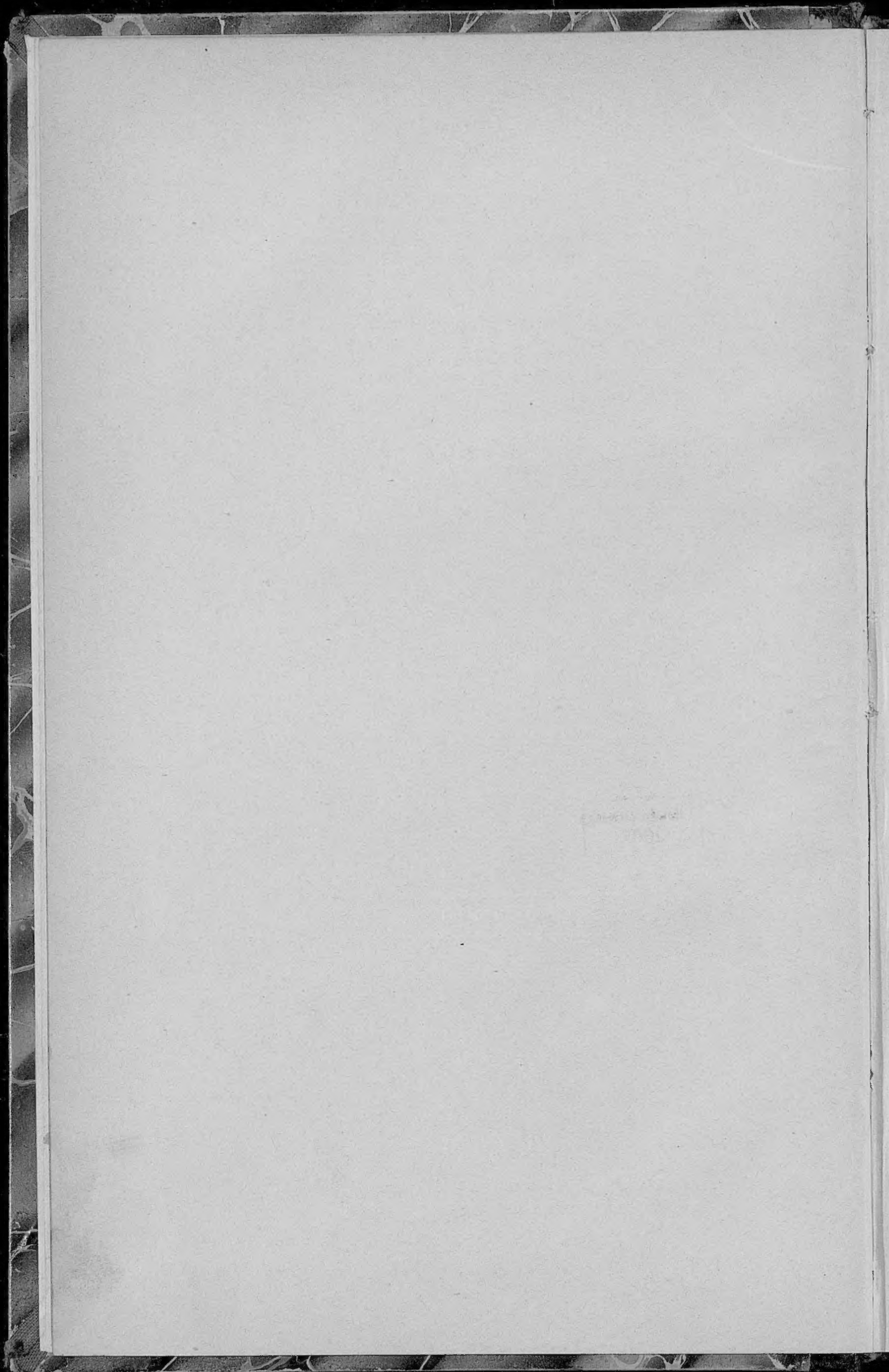
В. Антоновича и Д. Иловайского.

Цѣна 1 р. 60 кр.

ВЪ ТЕРНОПОЛИ
Зъ друкарнѣ Іосифа Павловского.
1887.

Головный складъ въ книгарнѣ Сайфарта и Чайковского и Ставропигійского Института у Львовѣ.

Высокоповажаному Отцю

СТЕФАНУ КАЧАЛѢ

гр. к. приходнику Шельпакъ, членови-основателеви многихъ рускихъ товариствъ, послови Сойму краєвого, б. послови Рады державнои и пр.

въ доказъ высокого поважаня

присвячуе сю працю

Выдавецъ.

Вôдъ выдавництва
РУСКОИ ИСТОРИЧНОИ БІБЛІОТЕКИ
въ справѣ выданя монографіи М. Костомарова
„Богданъ Хмельницкій“.

Съ VI. томомъ дôстали Вп. Читателѣ одну третину цѣлои серіи „Рус. Ист. Бібліотеки“, въ котрôй наша бувальщина въ Кіевскôмъ и Литовскôмъ періодѣ княжôмъ (зъ особливою увагою Галицкои Руси) зъображена перомъ найзнаменитшихъ сучасныхъ историкôвъ. Мы взялися до сего многоважного але и трудного выдавництва въ тôй надѣи, що наша руска интелигенція оцѣнить его велику вагу и допоможе громадною передплатою покрыти значнû кошты накладу, тымъ бôльше, що цѣна передплатна для цѣлого загалу руского приступна. Зъ жалемъ однакъ треба сказати, що число передплатникôвъ такъ мале, що ледво въ половинѣ покрывають накладъ. Чи жь такъ рôвнодушною мала бъ для насъ бути наша минувшôсть? Чи можемо жь загрѣтися щирымъ патріотизмомъ, полюбити нашь край и нарôдъ, не пôзнавши его исторіи? Чи жь не въ тôй несвѣдомости историчнôй треба глядѣти причины, що при нашихъ народныхъ невдачахъ опускаемо руки, попадаемо въ апатію, а многû стають ренегатами и отчайдухами? Тôлько ясна свѣдомôсть національна, оперта на основнôмъ знакомствѣ нашои исторіи, може розъяснити намъ дорогу до цѣли нашихъ народныхъ змагань, може додати намъ силъ, вытревати на тôй дорозѣ, хочь бы вона колючимъ тернемъ стелилася. Глибока вѣра у велику доносимôсть „Рускои Историчнои Бібліотеки“ для нашои справы народнои не позваляла намъ мимо дôзнаного матеріяльного заводу и приватныхъ невгодинъ покинути розпочате дѣло. Однакъ середъ такихъ обставинъ дальше выдаване стається просто неможливымъ, саме въ тôй хвили, коли маемо приступити до выдаваня найзнаменитшои монографіи „Богданъ Хмельницкій“, надъ котрою славно-звѣстный историкъ М. Костомарôвъ трудився бôльшь якъ четвертину столѣтя, въ ко-

трôй зъ незвычайнымъ артизмомъ представивъ оденъ зъ найсвѣтлѣйшихъ періодôвъ нашои историчнои минувшости. Тому то вôдкликуємося ще разъ до патріотизму нашои интелигенціи, що бы громадною передплатою допомогла выдати въ нашôмъ языцѣ се дѣло. Оно повинно находитися въ кождôй рускôй хатѣ, бо легкимъ, артистично-краснымъ представленємъ надається яко лєктура навѣть для менше образованыхъ верствъ нашои суспôльности. Накладъ цѣлого дѣла, обчисленого на 4 томы по 12—14 аркушѣвъ, буде стояти около 1.300 зр. (числивши лише друкъ, папѣръ и брошуроване), становивъ бы томы IX., X., XI. и XII. Рускои Ист. Бібліотеки и выйшовъ бы въ протягу сего року. Скоро бы зôбралося потрѣбне до покрытя накладу число передплатникôвъ, приступило бы выдавництво до печатаня. Цѣле дѣло „Богданъ Хмельницкій" въ 4-охъ томахъ въ дорозѣ препумераты буде стояти 5 зр. (съ пересылкою franco) або по 1 зр. 25 кр. за томъ. Однакъ кождый передплатникъ обовязується взяти цѣле дѣло, бо инакше наражує выдавництво на великû страты черезъ декомплєтоване выданя. Въ оправѣ стояти буде цѣле дѣло съ пересылкою рекомандованою 6 зр. 20 кр. або по 3 зр. 10 кр. по два томы разомъ оправнû. Для улекшеня можна надсылати передплату що-мѣсячными ратами найменше по 1 зр. а. в. Ново приступаючимъ передплатникамъ може выдавництво доставити всѣ доси выданû томы (6) Рус. Ист. Бібліотеки по цѣнѣ препумерацíйнôй 1 зр. 25 кр. за томъ брошурованый съ пересылкою franco, або по 3 зр. 10 кр. по 2 томы разомъ оправнû въ полотно английске зъ золоченымъ вытискомъ зъ звѣстнои переплетнѣ п. М. Спожарского у Львовѣ. Скоро бы въ протягу мѣсяця червця не зголосилося потрѣбне число передплатникôвъ, выдавництво було бы примушене залишити дальше выдаване Рус. Истор. Бібліотеки а надôслану передплату звернути адресатамъ.

На семъ мѣсци складаю прилюдну щиру подяку всѣмъ Вп. Родимцямъ и Прихильникамъ выдавництва, що чимъ-небудь причинилися до выходу дотеперѣшныхъ шести томôвъ Рус. Ист. Бібліотеки.

Въ Терноцоли 10. (24.) мая 1887.

Олександеръ Барвѣньскій,
професоръ семінаріи учительскои.

Змѣстъ.

Стор.

История Великого Князѣвства Литовского до смерти В. кн. Ольгерда, В. Антоновича . 1—118

I. Литва та Русь до початку XV. ст. . . . . . 1— 29

II. Витень та Гедыминъ 1293—1341 . . . . 30— 64

III. Ольгердъ та Кейстутъ 1341—1377 . . . . 64—118

История В. Князѣвства Литовского вôдъ смерти В. кн. Ольгерда до упадку удѣльнои системы въ Литовскôй Руси Д. Иловайского . . . 119—

I. Ягайло и початокъ польско-литовскои унiи . . . 119—152

II. Витовтъ князь Литовско-рускiй . . . . . 152—170

III. Свидригайло та Казимиръ IV. . . . . . 170—189

ИСТОРІЯ
ВЕЛИКОГО КНЯЗѢВСТВА ЛИТОВСКОГО
до смерти В. кн. Ольгерда

В. Антоновича.

На захôднôй украинѣ схôднои европейскои площовины въ половинѣ XIII. ст. почала складатись нова держава. Зъ невѣдомои до сего часу лѣсовои краины, що залягала по обохъ бокахъ Нѣмана та ёго рѣчокъ, дає про себе чути молоде, воёвниче племя, що утримало рысы самостôйнои дохристіяньскои арійскои культуры довше, нѣ жь инше яке небудь мѣжь индоевропейскими народами. Се племя швидко поспѣшаеться спорудити великій політичный організмъ та выявити въ нему великій запалъ енергіи та дѣйности. Въ сему дуже допомагають ему певнû историчнû обставины, що дали ему до рукъ широку територію, а въ купѣ зъ нею и родинне ему племя розселене по нѣй и бôльше вôдъ него освѣчене и цивілізоване. Менше вѣку пôшло на складане великои державы, великого князѣвства Литовского, а воно здаеться зробилось грôзнымъ для сусѣдъ, маючи чималу силу та багато засобôвъ. Одначе якъ швидко склалось Литовске князѣвство, такъ швидко зôслабло й розпалось; а здаеться мало велику мôць, велику та велелюдну землю пôдъ собою, велику енергію племени, що панувало та стародавну культуру того, що пôдлягло ему, а до того ще добру вдачу та снагу бôльшости своихъ заступникôвъ. На поглядъ мôцный організмъ сей вражає внутрѣшня немôчь, бо ледво вôнъ склався, а вже шукає чужои запомоги, пôдлягає вплывови сусѣднои державы, слабшои на силѣ и чужои зовсѣмъ що до культуры. Пôдъ тискомъ еи Литовске князѣвство стихає,

майже безъ усякои боротьбы, завмирае, прiймаючи и побытовѣ и суспôльнѣ формы зовсѣмъ чужѣ єму, що були выробленѣ при такихъ обставинахъ та умовахъ, якѣ не мали нѣчогôсенько спôльного зъ рухомъ єго власнои исторiи.

До сего внутрѣшнёго неладу причинилися тѣ самѣ умовы, якѣ выкликали зрôстъ зверхнёи могучости великого Литовского князѣвства и йшли поручь зъ нимъ. Се були — швидкiй зрôстъ та племѣнна рôжностайнôсть двохъ етнографiчныхъ типôвъ, що склали одно полiтичне тѣло. Куплячись тôлько на поглядъ, сѣ два народнѣ елементы не мали часу для того, що бъ обопôльно зрозумѣти докладно побытовѣ формы, що кожде мѣжь ними выробило собѣ; що бъ обопôльно додати одно одному тѣ найлѣпшѣ стороны розвитку кождого мѣжь ними, якѣ мавъ оденъ, а не мавъ другiй и такимъ побытомъ скупитись въ єдине органiчне тѣло. Майже тôлько самѣ полiтичнѣ обставины та вôдносины выкликали се скуплене и для того воно було поверхне. Якъ доводилось переймати одно вôдъ одного якѣ небудь побытовѣ елементы, то се робилось абы-якъ и зъ дебôльша невдачливо зовсѣмъ; вôдрубнôсть племѣнна, що опиралась на ихъ рôжностайну побытову рôжнôсть, якою була, такою й зôсталась. До сего додати треба ще й потребу до безнастаннои боротьбы съ хрестоносцями, що вôдтягала що хвилѣ увагу лѣпшихъ та найвдатнѣйшихъ князѣвъ вôдъ працѣ на користь внутрѣшнёи органiзацiи державы своеи и яка часто змушувала ихъ робити невôдповѣдне тымъ, що треба було для власнои внутрѣшнёи полiтики. За бôйками безъ кôнця, походами, та рôжными полiтичными справами зъ мôцнымъ та досвѣдченымъ суперечникомъ — внутрѣшнѣ державнѣ дѣла справляються, якъ трапиться, та якъ потребуе того давный звычай. Що до исторiи, внутрѣшнёи органiзацiи великого Литовского князѣвства за першихъ часôвъ єго истнованя — до половины XV. ст., се бъ то за часôвъ повнои самостôйности, швидкого зросту та наймôцнѣйшого прояву силы й могучости єго, то ось що бачимо мы тодѣ: бôльшь вдатнѣ князѣ силкуються за помогою державнои власти скупити въ єдно рôжностайнѣ елементы, що були злученѣ поверхными умовами, — та не кôнчають дѣла; меншь вдатнѣ, бôльше субъєктивнѣ та слабшѣ — пôсля выбухôвъ интензивнои домашнои боротьбы кôнчають єѣ тымъ, що зъ обôхъ бокôвъ, якѣ боролись мѣжь собою, почуваеться страта силы

и вони обертаються за чужосторонною запомогою; ся жь запомога накидає имъ зовсѣмъ невôдповѣднѝ для нихъ формы.

За сихъ то часôвъ исторія великого князѣвства дуже цѣкава черезъ вôдносины двохъ елементôвъ, етнографічныхъ та побытовыхъ, що складали его, а также черезъ змаганє ихъ до обопôльного зъедняня. Для того то сей дослѣдъ подасть тѝ умовы, при якихъ складалось тодѣшнє суспôльне житє великого Литовского князѣвства, якъ се можна зробити, маючи дуже мало жерелъ про той давный часъ.

I.

ЛИТВА та РУСЬ
до початку XV. ст.

Тôлько коло половины XIII. ст. вперше зъявляються Литовцѣ на Украиньско-рускôй Землѣ, а въ купѣ зъ симъ вызначається и перше змаганє спорудити Литовску державу. Доведене жь до дѣла се змаганє було тôлько на початку XIV. ст., тодѣ, якъ литовского роду князѣ, пôдбили пôдъ свою власть майже всю захôдну половину Украиньско-рускои Землѣ. Що бъ зрозумѣти поспôльнѝ подѣѣ, треба злучити до купы и увесь хôдъ сего руху, и тѝ вѣдомости, що дôйшли до насъ про станъ обыдвохъ племенъ передъ тымъ часомъ, якъ вони вступили въ складъ однои державы.

Литовске племя стає вѣдомымъ въ исторіи вже тодѣ, якъ воно поселилось на Балтійскому побережу мѣжь уйстями Вислы та Захôднои Двины. Вôдъ сего побережа Литовскѝ оселѣ входили клиномъ мѣжь Славяньскими землями, заселяючи низшу половину течіи Захôднои Двины зъ обохъ єи бокôвъ, та рѣчокъ, що вливаються въ неи, а также въ продовжь усего Нѣмана и его рѣчокъ. Самѝ крайнѝ Литовскѝ оселѣ сягали ажь до низу Вислы на заходѣ, а на полудни до середнои течіи Захôдного Буга. Якъ не числити не дуже великого мѣсця бôля уйстя Захôднои Двины, де Литовцѣ стыкались съ Фіньскимъ племенемъ Ливôвъ, то на всему останнёму просторѣ своихъ земель, вони межували скрôзь зъ Славянами. На сходѣ Литовцѣ межували съ Кривичами та Дреговичами, на пôвденному заходѣ зъ Мазовшанами та Поморянами. Не дивно, що така

географічна мѣсцевôсть, — беручи на увагу не велику людність Литовцѣвъ та ще й те, що не було нѣякихъ майже географічныхъ межъ, — повинна була скупити долю Литовцѣвъ зъ историчною долею Славянъ. Чи ранѣйше, чи пôзнѣйше, а Литовцѣ повинні були вступити у Славяньскій свѣтъ, чи пасивно, чи активно, се вже залежало вôдъ историчныхъ подѣй. И справдѣ довго Литовцѣ въ своихъ вôдносинахъ до Славянъ пôддягали ихъ вплывови и вже тôлько потôмъ невôдмѣнна політична неминучôсть дала имъ перевагу надъ Славянами.

Що землѣ, які заселяли Литовцѣ, були заселені ними зъ давныхъ давенъ — про се свѣдчить те, що племя се пôсля того, якъ осѣло на нихъ, встигло розвинути кôлька етнографічныхъ типôвъ и подѣлилось на кôлька народôвъ, и вони були вѣдомі сусѣдамъ пôдъ рôжными назвами.

Въ X. та XI. ст., якъ свѣдчать деякі звѣстки, Литовске племя вже складалось съ кôлькохъ народôвъ. На пôвнôчному краю Литовскои Землѣ, съ правого боку Захôдной Двины, мѣжь нижнѣю течією сеи рѣки та землями Чудскихъ народôвъ, Естôвъ та Ливôвъ, живъ Литовскій нарôдъ, що рускі лѣтописи зовуть Летыголою (теперѣшні Лотышѣ). Вподовжь лѣвого берегу Двины — вôдъ середины ажь до моря живъ другій Литовскій нарôдъ — Жемгала. Про сей нарôдъ згадує „Повѣсть временныхъ лѣтъ“; а опôсля его прозвано Семигалою. Пôвострôвъ, що выступає на пôвнôчь мѣжь Балтійскимъ моремъ та Рижскою затокою, заселявъ третій Литовскій нарôдъ, вѣдомый въ рускихъ лѣтописяхъ пôдъ назвою Корсь, а въ захôдныхъ Куроны. Въ самому осередку осель Литовского племени понадъ Нѣманомъ та его рѣчками мѣстились още два народы: Жмудь понадъ низшою течією сеи рѣки понадъ Дубисою та Невяжемъ и коло уйстя Нѣмана; а Литва на середнôй течіѣ Нѣмана та понадъ Вилією рѣчкою, що вливаеться въ Нѣманъ. Сі останні, бôльше людні и осередкові племена повинні були стати на чолѣ въ часѣ боротьбы за племѣнну самостôйнôсть и вони першi почали складати Литовску державу. Вздовжь морского побережа на захôдъ вôдъ Жмуди мѣжь уйстями Нѣмана та Вислы простяглись оселѣ десяти колѣнъ Пруского народу. Мѣжь усѣма народами Литовскими Прусы першi стали вѣдомі Славянамъ та Нѣмцямъ, своимъ захôднымъ сусѣдамъ, бо землѣ Прусôвъ простягались на захôдъ

довгою смугою. Зъ сеи речи такожъ Прусы заздалегôдь змушенѝ були почати боротьбу зъ сусѣдами и обороняти свою самостôйнôсть; для того перше и повнѣйше нѣжъ иншѝ народы Литовского племени розвинули вôдрубнѝ ознаки первѣстнои народнои культуры: народнѝ міты Литовскои вѣры, жрецкій станъ и епічнѝ народнѝ оповѣданя (про Вайдевута та Прутена). Жрецкій станъ довгій часъ складавъ єдиный звязокъ, що скуплявъ въ одно всѣ поколѣня та народы Литовского племени, а епічнѝ оповѣданя оголошували стародавну боротьбу Прусôвъ зъ Мазовшанами, пôдбите першихъ останними, и те, якъ Прусы вызволилися зъ неволѣ и якъ за давныхъ давенъ розселялося цѣле Литовске племя. На конець останній народъ Литовского племени Ятвяги, починаючись вôдъ пôвденнои межѣ власнои Литвы и мѣстячись на довгому та вузкому клину мѣжъ Мазовшанами та Дреговичами, простягались вздовжъ Захôдного Буга до пôвнôчныхъ межъ Волыньского князѣвства.

Однакъ же всѣ отсѝ вѣти Литовского племени тôльки въ етнографічному розумѣню слова складали вôдрубнѝ народы. Політичнои власти, що бъ єднала ихъ у одно, не було не тôльки у вôдрубныхъ народôвъ, але й у вôдрубныхъ поколѣнь, зъ якихъ складались сѝ народы. Навѣть характерною ознакою побыту Литовцѣвъ було те, що вони не мали першихъ початкôвъ державства, якѝ на прикладъ були у Славянъ съ того часу, якъ споруженѝ були мѣста. Сѝ мѣста були осередками земскои єдности у кожного славяньского племени, де мѣркували про суспôльнѝ справы и зъ вôдколь розходились постановы для племенъ, що належали до сихъ мѣстъ. Що жъ до Литовскихъ Земель, то рускѝ лѣтописи, оповѣдаючи про походы Рускихъ князѣвъ на Литву вже зъ X. ст., нѣ одного разу не згадують про мѣста, а се значить, що ихъ и не було. Ще докладнѣйше свѣдчать про се саме польскѝ лѣтописцѣ, описуючи походы Польскихъ князѣвъ до Прусôвъ и Ятвягôвъ. Мартинъ Галь ось якъ оповѣдае про похôдъ Болеслава III. на Прусôвъ (рôкъ 1110) „Болеславъ вступивъ у ихъ землю у зимѣ по леду черезъ озера та болота, бо тôльки такъ и можна було доступитись у ихъ краину; перейшовши такимъ чиномъ черезъ озера та болота та досягши вже заселенои землѣ, вôнъ не мавъ спроможности забрати нѣ замкôвъ, нѣ мѣстъ, бо ихъ тамъ зовсѣмъ не було; краина ся оборонялась тôльки

черезъ свою мѣсцевôсть, бо складалась зъ островôвъ середъ озеръ та болотъ: уся земля була роздѣлена мѣжъ хлѣборобами и такъ переходила вôдъ батькôвъ до дѣтей. Пройшовши такимъ робомъ вздовжь и въ поперекъ усю краину сего варварского народу, Болеславъ забравъ багато здобычи, захопивъ у неволю безчисленну силу чоловѣкôвъ та жѣнокъ, хлопцѣвъ та дѣвчатъ, невôльникôвъ та невôльниць; багато спаливъ сѣлъ та будынкôвъ (aedificia villasque multas) и безъ бою зъ здобычею вернувсь у Польщу“. Винкентій Кадлубокъ, другій польскій лѣтописець, такъ же само оповѣдаючи про походы Польскихъ князѣвъ на Прусôвъ, вôдзначае литовскî околицѣ. Згадуючи про нападъ на Прусію (1167 р.) Болеслава Кучерявого, Кадлубокъ каже: „Зôбравши чималу ватагу, Болеславъ поклавъ собѣ пôти походомъ у землю Гетôвъ (Прусôвъ), недоступну черезъ свою мѣсцевôсть, але зовсѣмъ не узброену штукою“. А Длугошь до сего ще додае: „Вже ватажки та вôйско польске увôйшли въ саму середину, гублячи люто й старыхъ и малыхъ и палячи багато хуторôвъ та сѣлъ (villas et vicos)“. Сей Кадлубокъ же описуючи походъ Польского князя Казимира Правдивого на Ятвягôвъ (1192) ось що оповѣдае про околицѣ, що заселяло се племя: „Поллексіяне (Ятвяги), що належать до Гетôвъ або Прусôвъ, народъ лютѣйшій вôдъ дикихъ звѣрôвъ, сторона ихъ, черезъ болота та нетры та лѣсовî пущѣ, зовсѣмъ неприступна“. Поляки вступивши въ сю краину „палили: храмы, хуторы, села, будôвлѣ та клунѣ съ хлѣбомъ. Мѣстъ вони не мають, бо наче дикî звѣрѣ, не вѣдають мѣстовыхъ мурôвъ“.

Захôднî жерела вказують на те жь саме въ побытѣ Литовцѣвъ. Складчикъ житя св. Войтѣха, оповѣдаючи про его вандрôвку до Прусôвъ, згадуе тôлько про сельскî оселѣ (villa, pagus, vicos). Петро Дюсбургъ, що зъ великою подробицею описавъ, якъ хрестоносцѣ завоювали Прусію, нѣ одного разу не згадуе про мѣста въ сѣй краинѣ, а тôльки згадуе часомъ про узброенî окопы та засѣки (castra et firma). Про такî часовî узброенî окопы у Ятвягôвъ нагадуе й Ипатіевска лѣтопись пôдъ рокомъ 1194, прозываючи ихъ назвищемъ „тверди“.

Обертаючись до исторіи закладинъ тыхъ мѣстъ, що повстали опôсля, мы зауважимо, що часъ ихъ повстаня, и докладнî звѣстки, и народнî перекази про ихъ закладины, —

сягають тôльки до половины XIII. ст. Першй мѣста въ Прусіи збудованй хрестоносцями, пôсля забраня ними сеи краины. Єсть згадка про мѣсто Тервета въ Землѣ Жемгалы, але воно узброене було тубольцями тôлько при кôнци боротьбы ихъ зъ Ливонцями, се бъ то при кôнци XIII. ст. Въ Землѣ Ятвягôвъ тй мѣста, якй зъявились тамъ, були заложенй Волыньскими князями тодѣ, якъ вони пôдбивали єѣ пôдъ себе. Рускй князѣ споружали мѣста и на межѣ власнои Литовскои Землѣ, н. пр. Гродно, що лѣтопись вже згадує пôдъ 1128 р. та Новгородокъ Литовскій, що бувъ нѣ бы то заложеный Великимъ княземъ Ярославомъ. Що жь до мѣстъ власныхъ Литовскихъ, то бôльше-менше имовѣрнй переказы та звѣстки про засновины ихъ можна вôдшукати не ранѣйше вôдъ половины XIII. ст.; само собою, розумѣється, якъ не звертати уваги на хронольогію для литовскои исторіи, що выгадавъ, якъ схотѣвъ, Стрыйковскій. Лѣтопись н. пр. згадує пôдъ р. 1252 про мѣсто Воруту на Литвѣ и Твиреметь на Жмуди; згадку про Кернôвъ здыбаємо коло 1250 року, про Ейраголу р. 1262, про Гольшаны 1280 р., про Ковно 1280 р., про Тельши, Вильну, Троки, Лиду тôльки 1320 р. и т. д.

Литва не мала не тôльки мѣстъ, яко осередкôвъ, що єднали земство, — тамъ не було и жаднои монархічнои власти такои, що бъ мала силу и спроможнôсть верховодити значною — якою-небудь частиною Литовского племени. Про се свѣдчать усѣ жерела такъ само, якъ и про те, що Литва не мала мѣстъ. Рускй, польскй и нѣмецкй лѣтописи, оповѣдаючи про стычки Литовскихъ племенъ зъ сусѣдами до половины XIII. ст., разъ-у-разъ згадують тôльки назвы того або иншого народу, або Литовского племени, нѣ одиѣсенького разу не прозываючи на имя якого-небудь Литовского ватажка або князя, навѣть не споминаючи про те, чи вони мали якого-небудь проводиря або державця. Вже тôльки тодѣ, якъ звѣстки про Литовске племя робляться бôльше докладными та дрôбязговыми, се значить коло половины XIII. ст., — можна зустрѣнути споминъ про литовскихъ ватажкôвъ; одначе самй сй звѣстки дають зрозумѣти, що державнои власти, що бъ огортала значну частину Литовскои Землѣ, не було. Се значить, що до другои половины XIII. ст. — власть державцѣвъ, що були вѣдомй лѣтописцямъ, обôймала тôльки невеликй околицѣ, вôдрубнй волости; сй дер-

жавцѣ швидше були волостными старшинами, мабуть ватажками окремыхъ родинъ або князѣвъ, нѣ жь монархічными достатными державцями. Вôдмѣнни̂ ознаки сихъ звѣстокъ про литовскихъ проводирѣвъ ось яки̂: разомъ згадуєтся про кôлькохъ такихъ ватажкôвъ на самому невеличкому просторѣ Литовскои Землѣ. А якъ тôльки те жерело, яке подає звѣстку про якого небудь проводиря, має спроможнôсть означити межу власти сего ватажка, заразъ же єсть указка на невеличку волость, або може на родину, яка мала и окреме назвище. Си̂ волости мѣжь собою не тôльки не єднались якою-небудь державною властею, але часто не розумѣли загальныхъ політичныхъ интересôвъ що до чужосторонцѣвъ, бо кожда волость, кождый ватажокъ — орудували кождый для себе, часомъ въ обопôльнôй спôлцѣ, а иподѣ осôбно одно до одного.

Яснѣйше, якъ де инде, се можна вбачати въ оповѣданяхъ Ипатієвскои лѣтописи про боротьбу Галицко-волыньскихъ князѣвъ зъ Ятвягами. Оповѣдаючи н. пр. пôдъ р. 1248 про те, якъ Василько Романовичь побивъ Ятвягôвъ пôдъ Дрогичиномъ, лѣтописецъ каже: „Убито бысть князій Ятвяжскихъ сорокъ“. Дальше пôдъ р. 1256 оповѣдаючи про великій похôдъ на Ятвягôвъ Данила Романовича въ спôлцѣ зъ Рускими та Польскими князями, лѣтописецъ розказує дуже цѣкави̂ рѣчи. Данилове вôйско проводивъ Ятвягъ Анкадъ зъ умовою, що за се не займуть єго села. Руски̂ полки зробили нападъ на три волости, що кожна прозывалась инакше: Злинцѣ, Крисменцѣ та Покинцѣ и опустошили ихъ оселѣ; села Ятвягôвъ — Олдыкинце, Привище, Корковичѣ и инши̂ були забрани̂ кожде осôбно и для обороны сихъ сѣлъ нѣхто зъ сусѣдъ не давъ нѣякои запомоги. Въ Привищахъ бувъ свôй власный князь и загинувъ обороняючи рôдне село; на другій день Русины запалили будынокъ другого князя Стекинта, а пôсля сего вже прійшовъ до Русинôвъ въ таборъ третій князь Ятвягôвъ Юндилъ.

Схожій зъ симъ бувъ громадскій устрôй и у Прусôвъ. Ще на початку XII. ст. Виперть, оповѣдаючи про смерть св. Брунона, свѣдчить про те, що у Прусôвъ було багато дрôбныхъ волостныхъ старшинъ.

Н. пр. Випертъ каже, що св. Брунонъ умовивъ одного Пруского царя — Нетимера — перехреститись въ купѣ зъ народомъ, а сего народу було усего-навсего 300 людей; заразъ

пôсля сего володарь сусѣднои околицѣ напавъ на Нетимера и покаравъ смертю місіонерôвъ. Петро Дюсбургъ, оповѣдаючи про забране хрестоносцями Прусіи, згадуе не-разъ имя тубольныхъ князѣвъ-ватажкôвъ, але зъ оповѣданя можна зауважити, що се були володарѣ невеличкихъ околиць; звычайно стоить згадка про кôлькохъ такихъ ватажкôвъ одночасно въ рôжныхъ околицяхъ и кождый мѣжь ними орудуе самостôйно, незалежно вôдъ другого. Хрестоносцѣ, бажаючи змôцнити займище свое, а также зробити пôдлеглымъ собѣ увесь Пруский народъ, надали паньскй права и дещо зъ землѣ тымъ тубольнымъ панамъ, що самохôть выхрестились та покорились. А що сй пôльги були наданй самостôйнымъ володарямъ дрôбныхъ незалежныхъ околиць або кланôвъ, а не значнымъ та вельможнымъ особамъ прускимъ — про се свѣдчить привилей, що магістеръ хрестоносцѣвъ давъ 1332 р. мѣстови Бартенштайну. Покладаючи межѣ судовои власти магістра, сей привилей надае ему право судити и въ самому мѣстѣ и Прусакôвъ; сй останнй вызначаються такъ: „Pruteni sub regibus Prutenicalibus residentes et alii Pruteni advenae“. Нѣмецкй жерела, згадуючи про невеличкихъ литовскихъ володарѣвъ, самй не знають, якъ прозывати ихъ вôдповѣдно титуламъ нѣмецкои февдальнои ерархіи, и для того додають имъ рôжнй назвы: rex, regulus, dux, nobilis, magistratus, castellanus, capitaneus и т. п.

Певно, що въ побытѣ властивои Литвы та Жмуди бувъ такій же самый подѣлъ народу на велике число дрôбныхъ волостей, хоч про се маемо не багато певныхъ вѣдомостей!... Майже тôлько въ самôй Ипатіевскôй лѣтописи маемо певне свѣдоцтво, що въ Литвѣ було багато дрôбныхъ князѣвъ. Тамъ пôдъ р. 1215 стоить звѣстка, якъ Литовскй князѣ засылали до Галицкихъ послôвъ для складаня зъ ними умовы; сй послы були присланй вôдъ двайцяти Литовскихъ та Жмудскихъ князѣвъ и лѣтопись згадуе имена кождого. Се жь саме можна вбачити и зъ Литовскои лѣтописи, що була выдана по списку Быховця, хочь вона мае въ собѣ багато анахронізмôвъ.

Ся литовско-руска лѣтопись, що змѣщае въ собѣ звѣстки та переказы зъ найдавнѣйшои литовскои исторіи, складена дуже пôзно, у другôй половинѣ XVI. вѣку. Той, хто склавъ ее, зôбравъ багато легендъ, що були зложенй яко перекази рôжныхъ литовскихъ околиць та родинъ; замѣсть того, що бъ

списати ихъ такъ, якъ вони були зложенї, не додаючи нѣчого свого, сей складчикъ зробивъ зъ нихъ те, що схотѣвъ. Думаючи, що й за давныхъ часôвъ, зъ якихъ вôнъ мавъ переказы, земля литовскои державы була така жь велика, якъ и за часôвъ его складчика, що вага и наслѣдность княжои власти були однаковї, складчикъ такъ званои лѣтописи Быховця розмѣстивъ звѣстки, що дôйшли до него въ поспôльному звязку, а имена князѣвъ постановивъ у вѣдомôй черзѣ, нѣ бы то сї князѣ всѣ були великими Литовскими князями такими, якими вони були й за останнихъ часôвъ. Яка зъ сего повстала нѣсепѣтниця, якї перекоры, не трудно зрозумѣти. Бажаючи розмѣстити свôй матерiялъ такъ, якъ вôнъ собѣ поклавъ въ головѣ, складчикъ лѣтописи змушеный бувъ для сего зробити родичами тыхъ князѣвъ, що може й зовсѣмъ не були родичами, повиненъ бувъ власными выгадками розъяснювати безнастанну змѣну мѣсця пробуваня нѣ бы бувшихъ Литовскихъ великихъ князѣвъ. Складчикъ часомъ робить и те, що оповѣдає ту жь саму житепись пôдъ рôжными назвами (Лаврашь та Войшелкъ), або тôйже самôй особѣ додає двѣ житеписи (Скирмунтъ, Ердивилъ, Викинтъ и т. д.).

Вôдкидаючи все те, що попсоване въ лѣтописи Быховця черезъ невдачливе компiляторство, треба однакъ же сказати, що той матерiялъ, зъ якого користувавъ складчикъ лѣтописи, складає єдиный вôдбитокъ переказôвъ про исторiю Литвы того часу, поки вона не стала Литовскою державою.

Однакъ же якъ розôбрати сей матерiялъ по спромозѣ та зъ великою осторогою, то про него можна сказати ось що:

1. Переказы, що дôйшли до складчика лѣтописи Быховця, вôнъ узявъ або зъ мѣсцевыхъ топографiчныхъ переказôвъ, якї ще ходили мѣжь народомъ въ половинѣ XVI. в. (переказы про закладины мѣстъ: Юрборка, Ковна, Вилькомира, Кернова и т. д., переказы про мѣсцевости, де колись були значнѣйшї битвы: Кайданôвъ, Могильна; переказы про мѣсця, що були присвяченї стародавному поганьскому культови: гора Швентирога и т. и.); або зъ родинныхъ переказôвъ значнѣйшихъ литовскихъ родинъ. 2. Родиннї переказы свѣдчать, що въ каждôй значнôй достатно литовскôй родинѣ въ XVI. ст. бувъ споминъ про те, що еи предки були колись то самостôйными володарями вѣдомои частки Литовскои Землѣ: н. пр. предки Гаштольдôвъ

колиськто князювали въ Ошмянѣ, Довойны походили вôдъ князѣвъ въ Ейкшишкахъ, Моиввиды — въ Гравжишкахъ, Гедройти — въ Гедройшишкахъ; опрôчь сего лѣтопись вказуе й на самостôйныхъ князѣвъ: въ Утянѣ, Ейраголѣ, Керновѣ, Юрборку, Кунасовѣ, Вилькомирѣ, у Земляхъ Завельскôй, Давалтôвскôй, Запалешаньскôй и т. д. 3. Зъ самого оповѣданя складчика лѣтописи можна вбачити, що всѣ сѝ князѣ були сучасниками, якъ нѣ квапиться вôнъ постановити ихъ въ поспôльному рядѣ та въ генеальогичному звязку одного зъ другимъ. Бо зъ 39 именъ князѣвъ, якѝ згадуе лѣтопись до часу князя Витеня, бôльше нѣ жь 20 впадають на часъ вôдъ приходу Нѣмцѣвъ до Лифляндіи (1186 р.) до того часу, якъ почавъ князювати Мендовгъ (1235 р.). Про бôльшôсть сихъ князѣвъ лѣтопись оповѣдае, що вони князювали довго („пануючи князю Троняте не мало лѣтъ, потомъ умеръ“. „Рынгольтъ жилъ много лѣтъ и умре“ и т. д.). Такъ же само на часъ вôдъ нападу Батыя (1240 р.) до вкнязюваня Витеня (1293 р.) впадае 33 князѣвъ. Значить, и лѣтопись Быховця свѣдчить про ту жь саму ознаку въ побытѣ на Жмуди та на Литвѣ, про яку маемо що до Прусіи та Землѣ Ятвягôвъ певнѣйшѝ та докладнѣйшѝ свѣдоцтва зъ другихъ жерелъ. Такимъ побытомъ мы покладаемо, що до половины XIII. ст. Литовске племя не складало державы, а воно складалось зъ великого числа невеликихъ волостей, безъ жадного політичного звязку. Урядъ по сихъ волостяхъ держали незалежнѝ ватажки. Єднались же до купы народы Литовского племени переважно едностю етнографічною та культурною: едностю роду, мовы, побыту складали мѣжь народами Литовского племени звязокъ етнографічный, а тожсамôсть переказôвъ та релігійного культу — звязокъ моральный, культурный. Сей останній звязокъ выявлявъ себе черезъ суспôльнѝ, осередковѝ для цѣлого племени храмы та черезъ суспôльный станъ жрецѣвъ, що стояли пôдъ урядомъ осередковои жрецкои громады Кривитôвъ та еи начальника Криве — Кривейта.

Якъ бы Литовскому племени довелось въ своему житю поступати поволомъ, съ провола, безъ мôцного примусу навкруги, то мабуть воно склало бъ зъ себе теократичну державу або спôлку бôльше-менше чималыхъ племенъ та околицъ пôдъ властею найстаршого жреця. Але историчнѝ обставины змусили Литовцѣвъ поспѣшитись зъ укладомъ політичнои

организацiи цѣлого племени и замѣсть сумирнои власти жрецѣвъ, що держалась тôлько моральнымъ вплывомъ, постановити власть князѣвъ, узброеныхъ мечемъ — бо вôнъ дуже бувъ потрѣбный для утриманя племѣнnои самостôйности. Поки ще Русь та Поляки були сусѣдами у Литовцѣвъ, доти обопôльнѣ вôдносины обохъ племенъ не мали въ собѣ характеру ворогованя, що все нищить на своѣй дорозѣ. Якъ траплялись напады Рускихъ та Польскихъ князѣвъ на Литовскѣ Землѣ, то вони кôнчились часовымъ опустошуванемъ волостей, що були на межѣ, та вымаганемъ данины. Зъ свого боку Литовцѣ робили напады на Новгородскѣ, Полоцкѣ та Мазовецкѣ околицѣ за здобычею. Такѣ обопôльнѣ стычки не мали на метѣ нѣ пôдбитя Литовского племени пôдъ себе зъ боку Славянъ, нѣ забору Славяньскихъ Земель зъ боку Литовцѣвъ. Тôлько на той часъ, якъ при кôнци XII. ст. та на початку XIII. ст. помѣжь зъ Литвою зъявився новый грôзный сусѣдъ, обставины змѣняються. Сими сусѣдами були Нѣмцѣ. Якъ тôльки вони поселились зъ двохъ рôжныхъ боковъ Литовскои Землѣ, заразъ же выявили до чого що йде: имъ треба було захопити Литовскѣ Землѣ и вони користували, яко мога, зъ непоєднаня Литовскихъ племенъ. Нѣмецкѣ лицарскѣ ордены мали на користь собѣ спочуте та матерiяльну запомогу усего латиньского свѣта, бо удавали, що вони напирають на Литву, бажаючи тôлько обернути поганцѣвъ на христiяньство. Литва зъявлялась широкимъ полемъ для здобутя славы, въ Литвѣ знаходились усѣ засобы вдовольнити лицарскiй потягъ захôдно-европейскихъ паладинôвъ; не ходячи далеко до Палестины — въ Литвѣ и можна було навертати поганцѣвъ у Христову вѣру и було й близько и безпечно. Замѣсть важкихъ переходôвъ черезъ палючѣ Сирiйскѣ пустынѣ, замѣсть справдешнёи та небезпечнои боротьбы зъ безчисленною Монгольскою та Турецкою ордою зъявилась для лицарства спроможнôсть здобувати славы недалеко, помѣжь майже зъ власною землею; бо треба було йти тôльки черезъ тѣнистѣ лѣсы Нѣманьскѣ; а замѣсть небезпечныхъ стычокъ доводилось ту палити нѣчимъ не захищенѣ литовскѣ села, та рубати мечемъ майже не узброеныхъ литовскихъ селянъ; а однакъ же захôдна суспôльнôсть дивилась на сѣ вчинки, яко на славнѣ вчинки, що були присвяченѣ на славу церкви божои. Ото жь для здобутя такои голоснои, хочь и не дешевои

славы, на початку кожнои весны на запомогу нѣмецкимъ хрестоносцямъ приходила велика сила лицарѣвъ. Що року хрестоносцѣ въ купѣ съ прихожими лицарями заходили дальше та дальше у середину Литовскихъ Земель, що року пустошили все иншй волости, силою перехрещуючи нарôдъ та караючи тыхъ, що не корились або не хотѣли ставати христіянами — неволею. На покôрныхъ Нѣмцѣ накладали великй податки, вôдбирали у нихъ землѣ на користь нѣмецкихъ приходцѣвъ та давили власнымъ зелѣзнымъ урядомъ. Зъ великою натугою своеи всеи силы Литовцѣ кваплятъся обороняти свою незалежнôсть, але не мавши мѣжь собою обопôльнои спôлки, не мають и спроможности стати мôцно навпаки Нѣмцѣвъ; черезъ се волость за волостю, поколѣне за поколѣнемъ падаютъ въ нерôвнôй боротьбѣ. Якъ минуло вже кôлька десяткôвъ рокôвъ важкои боротьбы, тодѣ тôльки схаменулись Литовцѣ, що не мавши мѣжь собою державнои спôлки не матимуть силы борыкатись съ такимъ мôцнымъ ворогомъ; схаменулись Литовцѣ також, що вони не маютъ силы скласти таку спôлку самй промѣжь собою и для того вони намагаютъ прилучитись до сусѣдныхъ державъ. Перше вôдъ иншихъ намагають зробити се Лотышѣ та Прусаки, яко найблизшй сусѣды Нѣмцѣвъ: першй пôддаються пôдъ власть Полоцкого князя и за его запомогою вôдбиваються вôдъ Нѣмцѣвъ; останнй пôдлягаютъ князямъ Славяньского Поморя Святополкови та Мстивоеви (Мествину 1242—1266) и за ихъ проводомъ бъються зъ орденомъ. Але сй першй намаганя державного устрою не доводять до бажанои меты, бо нѣ Полоцкй, нѣ Поморскй князѣ не маютъ нѣ силы, нѣ часу, нѣ авторитету для зломаня вѣковѣчного литовского звычаю; вони не маютъ спроможности швидко, не покидаючи боротьбы, спорудити упорядковану мôцну державу зъ розъеднаныхъ кланôвъ. Сй намаганя мали спроможнôсть тôльки на якйй тамъ часъ зупинити рухъ Нѣмецкого ордену, бо на останку при кôнци XIII. ст. Нѣмцѣ все таки пôдбили пôдъ себе зъ одного боку Прусію, а зъ другого землѣ Лотышѣвъ та Жемгалы.

Такимъ побытомъ Нѣмцѣ зъ двохъ бокôвъ наближались до Земель власнои Литвы та Жмуди. Зъ сего часу настала черга и симъ народамъ починати боротьбу съ чужосторонцями. Але симъ лекше було; бо поки ихъ суплемѣнники повздержували

першѣ напады Нѣмцѣвъ, вони, користуючи зъ своеи географѣчнои мѣсцевости, встигли спорудити доволѣ мôцну державу и спромогтись зустрѣнути ворогôвъ зъ не-абы якою силою.

Сю силу Литовцѣ здобули собѣ черезъ новѣ вôдносины до Руси въ продовжь XIII. ст.

Вже при кôнци XII. ст. можна вбачати, що течія рускои исторіи звертає у другій бôкъ. Простора Руска держава, що була складена Кіевскими князями въ X. та XI. ст., звертає на стежку децентралізаціи. Вôдрубнѣ околицѣ розлеглои Рускои Землѣ, користаючи зъ непоеднаня племенъ, що населяли еѣ та зъ родинныхъ рахункôвъ велелюдной княжои семіи, бажають добути собѣ самостôйнôсть. Черезъ се падає съ провола власть Кіевскихъ князѣвъ, а вплывъ ихъ на околицѣ слабне. Повстають новѣ осередки державного житя замѣсть одного для всѣхъ, що бувъ у Кіевѣ. Въ купѣ зъ симъ ся політична змѣна засилюється нерôвноватою, яка повстала мѣжь елементами, що складали руску суспôльнôсть. На той часъ, якъ у Кіевѣ три громадскѣ силы рускои суспôльности: князь, вѣче та дружина важилися пересилѣти одна другу и черезъ се рôвноважили мѣжь собою, въ кождому новому осередку яка небудь одна мѣжь сими силами починає переважувати двѣ другѣ и засилює собою новый державный устрôй. Княжа власть у Ростовскôй Землѣ пôднявши голову у половинѣ XII. в. пересилює и мѣстовѣ громады сеи Землѣ и дружину и пôдбиває ихъ пôдъ себе. Вѣче въ Новгородѣ та его пригородахъ складає переважну силу державного устрою: князь стає залежнымъ вôдъ волѣ вѣча, воно якъ хоче и выбирає и змѣняє его — а боярскій станъ розплывається у вѣчу и майже зникає. Въ Землѣ Галицкôй, а пôдъ вплывомъ еи и въ Волыньскôй бере перевагу дружина: ще за часôвъ Ростиславовичѣвъ громада зникає, а за Романовичѣвъ дружинники починають пересилювати власть князя, не дивлячись на змагане Романа та Данила; на останку князь стає залежнымъ вôдъ боярскои рады, що складає нѣ бы сенатъ; за приводомъ сеи рады князь чинить усѣ політичнѣ справы.

Поки такимъ чиномъ въ Новгородскôй, Ростовскôй та Галицкôй Земляхъ засновувалися на иншѣ лады новѣ осередки державного житя, инше зовсѣмъ дѣялось въ розлогôй смузѣ Рускихъ Земель, що мѣстилися мѣжь сими осередками. Тутечки

нѣ одна сила суспôльна не переважила одна другу, а тымъ часомъ боротьба мѣжь ними зъ додаткомъ особнстыхъ змагань мѣжь вѣтами та князями княжого роду, — все дробила та дробила землѣ, а державна власть чимъ дальше, тымъ бôльше слабла. Така була доля Смоленьского, Черниговского, Сѣверского, Полоцкого князѣвствъ, а також околиць, що належали до Кіевского стола. На початку XIII. ст. такимъ побытомъ цѣкавû речи дѣються у Володимирѣ на Клязмѣ, Новгородѣ та Галичѣ и черезъ се и вся увага лѣтописцѣвъ звертаеться у сей бôкъ; що жь до смуги помѣжь сими осередками, то про ню доходять тôльки урывковû, неповнû вѣдомости. Однакъ же и сû вôдносины дають намъ вѣдати, що сû околицѣ вôдступили на заднє мѣсце, зôслабли и пробували въ станѣ безнастанної внутрѣшнёи боротьбы за не знати якû дрôбнû справы.

Мѣжь Рускими Землями ранѣйше надъ иншû обособилась Полоцка околиця пôдъ князями зъ родины Изъяслава Володимировича. Пôсля того, якъ Мстиславу Володимировичу не довелось (1129 р.) прилучити еѣ до Кіевского князѣвства, Полоцка Земля становиться незалежнымъ князѣвствомъ. Однакъ же тутъ заразъ же запалала люта боротьба за перевагу: полоцке вѣче силкуеться надбати собѣ право выбирати и проганяти князя по своѣй волѣ и для того починає змагатись съ княземъ и користує людностею княжои Полоцкои Землѣ. Зъ симъ у купѣ повстає также змаганє мѣжь двома мѣстовыми громадами за старшинованє та за перевагу. Миньскъ хоче старшинувати надъ Полоцкомъ и уважає себе головою пôвденнои половины Кривицкои Землѣ. Пригороды також и собѣ кваплятся суперечити вплывови старшого вѣча и часомъ умысно пôдсобляють князямъ, що змагаються зъ вѣчемъ головного мѣста. Дручане н. пр. засобляють князямъ, що выгнало полоцке вѣче и князѣ, що були выгнанû съ Полоцка або Миньска втѣкають до Слуцка и т. и. Незгоды та суперечки мѣстъ засилюються разъ-у-разъ честилюбствомъ та змаганями численныхъ потомкôвъ князя Всеслава Брячиславовича; повстає багато дрôбныхъ удѣлôвъ черезъ се саме. Єсть звѣстки лѣтописнû, що въ Полоцкôй Землѣ окрôмъ князѣвъ въ Полоцку та Миньску були ще особнû удѣльнû князѣ: въ Витебску, Изъяславлю, Логойску, Друцку, Слуцку, Стрѣжевѣ, Новгородку, Городнѣ, Клецку, въ Оршѣ, Свислочѣ, Лукомѣ. Але сû лѣтописнû звѣстки

не дають справдешнёго розумѣня про всѣ дрôбнй удѣлы Полоцкои Землѣ. Єсть н. пр. у Генриха Латыша звѣстка про два дрôбнй удѣлы рускй на рѣчцѣ Двинѣ та въ пôвденнôй Ливоніи, що до року 1211 були пôдъ властею Полоцка; Нѣмцѣ вôдъ року 1204 до 1224, якъ оповѣдае Латышь, кôлька разôвъ мали стычки зъ Рускими князями Василькомъ съ Кокенгавзена (Wesceke de Kokonois) та Всеволодомъ зъ Герсики (Wissewalde de Gersika), а про сихъ князѣвъ та про ихъ Землѣ лѣтописи рускй зовсѣмъ не подають звѣстокъ. При такому дрôбному подѣлѣ Полоцкого князѣвства та при такихъ безнастанныхъ усобицяхъ князѣвъ та удѣлôвъ мѣжь собою, князѣвъ зъ вѣчами, пригородôвъ зъ мѣстами даремно тратиться сила Кривицкои Землѣ, запутуються вôдносины, загублюеться розумѣне загальныхъ, широкихъ метъ суспôльного житя. Князѣ та вѣча для здобутя силы на усобицѣ просять запомоги у бôльше мôцныхъ сусѣдъ, часомъ у Рускихъ князѣвъ, Кіевскихъ, Черниговскихъ та Смоленьскихъ, а часомъ и мѣжь чужосторонь-цями — у Нѣмцѣвъ та Литовцѣвъ.

Черезъ се саме Литовцѣ почипають зъявлятись чимъ дальше, тымъ частѣйше на Полоцкôй Руси, чи то яко спôльники, чи яко вороги Рускихъ князѣвъ. Въ лѣтописяхъ вже коло половины XII. ст. зъявляються звѣстки про князя Городеньского Володаря Глѣбовича, що въ спôлцѣ зъ межовыми литовскими волостями напускае острахъ на своихъ родичѣвъ. Сей Володарь Глѣбовичь на той часъ, якъ року 1159 усѣ Полоцкй князѣ заприсягли оденъ одному на часовый миръ, не схотѣвъ миритись „не цѣлова креста, тѣмъ, оже ходяше подъ Литовою въ лѣсѣхъ“. Вôнъ у купѣ зъ Литвою 1162 р. побивъ вôйско Полоцкого князя Рогволода Борисовича и змусивъ его вôдречись вôдъ Полоцкого князюваня. Вôнъ навѣть захопивъ Полоцкъ 1167 р. и прогнавъ зъ вôдти князя Всеволода Васильковича. Тай не самъ тôльки сей князь обертався за запомогою до Литовцѣвъ, що бъ засилити свôй вплывъ на Русь. Єсть звѣстка 1180 р., що у вôйску его суперечника Всеслава Васильковича „бяхуть и Либь и Литва“. А невѣдомый лѣтописямъ рускимъ князь Всеволодъ зъ Герсики окрôмъ того, що бувъ у спôлцѣ зъ Литовцями та дозволявъ имъ переплывати черезъ Двину для нападôвъ на Ливонію а навѣть одружився

зъ дочкою Литовского ватажка Дангеруте и стоявъ у вѣдомôй вôдъ него залежности.

Оттакъ-то Литовцѣ спровола встриваютъ у внутрѣшнӣ справы Полоцкои Землѣ та въ купѣ зъ симъ зазнаемлюються зъ еи мѣсцевостю, пôзнаютъ еи немôчь та внутрѣшнiй неладъ. При кôнци XII. ст. вони вже не вдовольняються тымъ, що прiймаютъ участь въ полоцкихъ усобицяхъ, а вже починаютъ робити напады на Русь за здобычею, а дальше для забору земель. Авторъ „Слова о Полку Игоревѣ“ вже при кôнци XII. ст. подае звѣстку про невѣдомого лѣтописи Городеньского князя Изъяслава Васильковича, що загинувъ у боротьбѣ зъ Литвою. Ось якъ авторъ „Слова“ оповѣдае про сучасный станъ Полоцкои Землѣ: „Двина болотомъ течеть онымъ грознымъ Полочаномъ подъ кликомъ поганыхъ“, князѣ не даютъ запомоги братови, що гине вôдъ „литовскихъ мечей“, внуки Всеславовӣ „выскочили изъ дѣдней славы“ та „крамолами начали наводити поганыхъ на Землю руськую“. Лѣтописнӣ звѣстки, що дôйшли до насъ, такожь вказуютъ на сю вôдзнаку. Съ початку XIII. ст. частѣйше та частѣйше роблятъ Литовцѣ напады на Землю Руску, та вже не вдовольняються самою Полоцкою Землею, а часомъ сягаютъ и до Земель, що залягаютъ за еи межами; Литовцѣ пустошатъ Турôвскӣ, Волыньскӣ, Новгородскӣ та Смоленьскӣ Землѣ, а съ половины XIII. ст. зъявляються вже й на Земляхъ Кiевского князѣвства. Лѣтописець 1205 р. замѣчае, що „бѣда бѣ въ Землѣ Володимерстѣй отъ воеванiя Литовскаго и Ятвяжскаго“; въ сему роцѣ Литовцѣ та Ятвяги спустошили пôвнôчну частину Волыни и досягли Холмскои околицѣ. Въ 1225 р. чимале Литовске вôйско за приводомъ кôлькохъ проводирѣвъ „рать велика зѣло, яка же не была отъ начала мiру“, опустошили околицѣ Новгородску, Смоленьску та Полоцку. Мавши вôдпору зъ боку Новгорода та Волыни, Литовцѣ безъ жадного впину мали спроможнôсть однакъ же розпостиратись по иншихъ околицяхъ Рускои Землѣ, що не встигли утворити собѣ мôцнои внутрѣшнёи власти. Тымчасомъ, якъ Романъ Мстиславовичь та єго наступники вôдбиваютъ Литовцѣвъ та обороняютъ свои межѣ забором Ятвяжскои Землѣ та закладинами тамъ мѣстъ около ихъ рускихъ осель, тымчасомъ якъ у той самъ часъ Новгородцѣ за помогою Суздальскихъ князѣвъ не даютъ Литовцямъ ходу у Новгородску Землю —

про князѣвъ Полоцкихъ, Смоленьскихъ або Кіевскихъ не мае жадныхъ звѣстокъ, що бъ зъ ихъ боку бувъ якій небудь вининъ Литовцямъ. Впродовжь двохъ роковъ Кіевскій князь Рурикъ Ростиславовичь все збиравсь ити на Литву, та такъ и не зôбравсь. Выступивши зъ Овруча 1190 р., вôнъ зупинився въ Пиньску гуляти весѣле у своеи тещѣ та такъ й не пôшовъ дальше, кажучи, що вже почалися вôдлеги. Про Полоцкихъ князѣвъ не мае навѣть и такихъ звѣстокъ. Навпаки чимъ частѣйшî спомины можна здыбати про напады Литовцѣвъ, тымъ менше е звѣстокъ навѣть про истноване Полоцкихъ князѣвъ. Есть тôльки одна звѣстка про останнёго Полоцкого князя въ оповѣданю про весѣле Александра Невского: „1238 р. женися князь Александеръ Ярославичь, поя у Полоцкого князя, у Брячислава, дщерь и вѣнчася въ Торопчѣ"; пôсля сего анѣ одного разу не мае въ лѣтописи спомину про князѣвъ Полоцкои вѣтви. Рускî лѣтописи такожь не вказують на ту цѣкаву историчну хвилю, коли зъявилися першî литовскî володѣня въ Кривицкôй Землѣ.

Се сколилось напевно коло половины XIII. ст., але подробицю про те мы маемо тôлько въ легендарнôй формѣ литовскихъ переказôвъ, що списанî були вже за пôзнѣйшихъ часôвъ на Литвѣ. Той, хто звѣвъ до купы сî перекази въ половинѣ XVI. ст. оповѣдае, що незабаромъ передъ нападомъ Батыевымъ, вже багато литовскихъ проводирѣвъ встигло захопити деякî околицѣ Полоцкихъ, Турôвскихъ та Смоленьскихъ князѣвствъ и самî поробилисъ незалежными князями.

Користуючи съ такъ званои лѣтописи Быховця, вôдкидаючи усе неимовѣрне, а беручи кôлько можна самый тôлько историчный матеріялъ, вбачимо, що у Литовцѣвъ въ XVI. ст. зôстались ось якî перекази про заснованы першихъ Литовскихъ князѣвствъ на Рускôй Землѣ.

Ердивилъ, сынъ Монтвилôвъ, що бувъ сучасникомъ Батыеви та мавъ власнî володѣня на Жмуди, вчинивъ походъ на сумѣжнî Рускî Землѣ и захопивъ пôдъ себе такъ звану Чорну Русь зъ мѣстами Городномъ, Берестемъ, Мельникомъ та Дрогичиномъ. Вôнъ такожь пôдбивъ пôдъ себе сумѣжныхъ зъ сею Русею литовскихъ ватажкôвъ.

Въ той же часъ Мингайло, другій ватажокъ пôшовъ походомъ на Полоцкъ. Князя тамъ на той часъ не було и „мужи

Полочане вѣчемъ ся справляли, какъ великій Новгородъ и Псковъ". Певно, що ще не встигъ вѣчевый розпорядокъ умôцнитись въ Полоцку, що Мингайлови довелось легко подолѣти Полочанъ та спорудити друге Литовске князѣвство. На останку третій Литовскій ватажокъ Скирмунтъ, подолѣвъ Мстислава, Турôвского князя, забравъ Турôвъ, Пиньскъ та Мозырь и заложивъ Литовске князѣвство понадъ Припетю. Якъ няти вѣру переказови, то сей Скирмунтъ перше вôдъ усѣхъ въ Рускôй Землѣ побивъ Монголôвъ. На чолѣ литовского та руского вôйска Скирмунтъ нѣ бы то коло Кайданова побивъ ханьского темника и не давъ Монголамъ брати податки въ своему князѣвствѣ.

Само по собѣ на сї переказы треба дивитись тôлько, якъ на свѣдоцтво того, що вже коло половины XIII. ст. склався загальный рухъ багато деякихъ литовскихъ ватажкôвъ на Русь для забору земель, а не на якъ зовсѣмъ имовѣрнї звѣстки въ подробицяхъ. А що на таке загальне свѣдоцтво можна покластись, на те есть вже справдешнї свѣдоцтва, хочь и урывковї рускихъ лѣтописей. Въ Ипатіевскôй лѣтописи е згадка, що 1246 р. Пиньскъ тôлько черезъ те не попавъ до рукъ Литовского ватажка Айшвиа Рушковича, що его оборонивъ Данило та Василько Романовичѣ; въ наступному роцѣ другій Литвинъ — Лугвеній, зновъ зъявився въ Пиньскôй околицѣ; тутъ можна зъ оповѣданя лѣтописного тямити, що Лугвенію допомагавъ Пиньскій князь Михайло, и не зъ великою радостю зустрѣнувъ Галицке вôйско. У двохъ инишхъ лѣтописяхъ зустрѣчаемо звѣстки, що року 1239 у Смоленьску князювавъ невѣдомый на имя Литвинъ, а звôдтôль его выгнавъ Ярославъ Всеволодовичь. Року 1245 изъ Волыни до Кіева ѣхавъ Пляно-Карпіні и вôнъ свѣдчить, що небезпечно було ѣхати черезъ Литовцѣвъ „що часто нападають на Руску Землю, особливо по тыхъ мѣсцяхъ, де намъ треба було ѣхати".

Тôлько съ часу закладинъ въ такъ званôй Чорнôй Руси князюваня въ Новгородѣ Литовскому, де княземъ бувъ Литовскій князь, Рынгольтôвъ сынъ Мендовгъ, можна суще сказати, що на Рускôй Земли повстало Литовске князѣвство. На се вже есть певнї звѣстки въ историчныхъ жерелахъ. Литовскї переказы засновины сего князѣвства придають ще батькови Мендовга — Рынгольтови, сынови Альгимунта, володареви у власнôй

Литвѣ Кернôвскои волости; но ихъ казцѣ Новгородъ дôставсь Рынгольтови пôсля того, якъ подолѣвъ Друцкого князя Дмитра зо спôльниками єго. Не маючи на се достотныхъ свѣдоцтвъ въ историчныхъ жерелахъ, суще можна сказати тôлько, що року 1235 у Мендовга була чимала сила вôйска: Данило Романовичь, Галицкій князь на сей часъ бажавъ уступити зъ нимъ въ спôлку проти Конрада Мазовецкого. Дальше есть лѣтописнû звѣстки про те, що Мендовгъ не вдовольняючись Новгородомъ, поклавъ собѣ пôдбити пôдъ себе багацько удѣлôвъ Кривицкои Землѣ и такимъ побытомъ спорудити простору Литовско-руску державу. Зъ оповѣданя Ипатіевскои лѣтописи про походъ Данила проти Мендовга р. 1252—1253 можна вбачати, що до Новгородского князѣвства належали вже тодѣ мѣста: Волковыскъ, Слонимъ, Здитôвъ та Гродно, Пиньскû жь князѣ такожь залежали вôдъ Мендовга. За приводомъ же Мендовговымъ ще ранѣйше его небожѣ умôцнилися въ Полоцку, Витебску, та въ Смоленьскôй Землѣ.

Мендовгъ за помогою Литовского вôйска свого Кернôвского удѣлу все дальше та дальше забиравъ Рускû Землѣ, а въ купѣ зъ симъ въ сихъ земляхъ надбовувавъ новû силы, що давали єму спроможнôсть завоювати ще бôльше Рускихъ Земель зъ одного боку, а зъ другого — постановивъ залежнôсть вôдъ себе дрôбныхъ, сусѣдныхъ литовскихъ ватажкôвъ. Оттакъ скупляючи силу, Кернôвскій та Новгородскій князь мавъ корнсть и зъ Литвы и зъ Рускихъ околиць, бо литовскою силою вôнъ державъ пôдъ собою Рускû Землѣ и ще бôльше ихъ пригортавъ до себе, а за помогою вôйска зъ Рускихъ околиць пôдбивавъ пôдъ себе дрôбнû Литовскû володѣня.

Такимъ чиномъ два народнû елементы, зъ якихъ склалась Литовска нова держава, вôдъ разу стали навпаки оденъ одному у внутрѣшнёму побытѣ єго. Само по собѣ такû вôдносины не давали нѣякои надѣи на швидке поєднане сихъ елементôвъ або ихъ солідарнôсть бодай на початку Литовско-рускои державы.

И справдѣ, вже за князюваня Мендовга всѣ землѣ, що вôнъ прилучивъ до себе, стають навпаки державного поєднаня, реакція повстає на всему просторѣ пôдбитыхъ земель, а еи пôддержує однакове невдоволенє и Литвы и Руси. Рускû околицѣ прямують до того, що бъ обособитись, а на се ихъ ще бôльше навертають честилюбнû та особистû бажаня Литовскихъ

князѣвъ, що за приводомъ Мендовга держать урядъ по Рускихъ околицяхъ; дрôбнй ватажки на Литвѣ, Жмуди, у Землѣ Ятвягôвъ зъ другого боку завидливо дивляться на засплюванє Кернôвско-Новгородского князя; имъ жалко стратити свою власть та самостôйнôсть черезъ мôць Мендовга и для того вони ще бôльше роздмухують непоєднанє по Рускихъ Земляхъ. Окрôмъ того сусѣднй державцѣ такожь пôдтримують внутрѣшню реакцію: вони не мають нѣякого зыску попустити, щобъ на земляхъ, якй вони самй бажають захопити хочь частково, склалась нова держава.

До такихъ державцѣвъ треба зачислити магістрôвъ Ливоньскихъ, Галицко-Володимирскихъ, Польскихъ та Мазовецкихъ князѣвъ; вони зъ усеи силы поспѣшаються перешкодити складаню Литовско-рускои державы. Въ боротьбѣ съ такими и внутрѣшними перепонами и тыми, що були навкруги, потративъ свою невсыпущу енергію и загинувъ Мендовгъ; але вôнъ першій протоптавъ стежку до закладинъ Литовскои державы. Простуючи по сѣй стежцѣ Гедыминъ та єго наступники забезпечили самостôйнôсть Литовского племени и заснували державный осередокъ непоєднаныхъ до того часу захôдныхъ Рускихъ околиць.

На самъ передъ реакцію супроти державного устрою, що закладавъ Мендовгъ, роздмухали родичѣ єго, Литовскй князѣ; вони користували зъ бажаня Рускихъ околиць децентралізуватись. Мендовговй небожѣ, що князювали за єго верховодствомъ у Полоцку, Витебску та Смоленьску та єго околицяхъ, намагали зовсѣмъ ослобонитись; але вони не встигли сего зробити и були покаранй: Мендовгъ повыганявъ ихъ зъ рускихъ удѣлôвъ, а тй литовскй волости, що належали до нихъ, забравъ собѣ. Сй князѣ шукали собѣ обороны по рôжныхъ краинахъ. Товтивилъ Полоцкій, Данила та Василька Романовичѣвъ шуринъ, обертався за запомогою до сихъ князѣвъ, що вже давно коштомъ Литвы та Кривицкои Землѣ гадали збôльшити свои державы; Товтивилъ, змовившись зъ Романовичами, удався до Риги, выхрестився тамъ и умовивъ Литовцѣвъ йти на Мендовга, а сучасно зъ симъ и Данило Романовичь склавъ спôлку съ Пиньскими князями супроти Литвы. Окрôмъ сихъ ворогôвъ, що були навкруги, ще й въ серединѣ Литовскихъ Земель здôймалась на Мендовга велика небезпечнôсть: Ятвяги та Жмудь

повстали за приводомъ Ердивида та Виконта за свою старовину. Сй останнй були суперечниками Мендовговыми и зъ нимъ увôйшли въ спôлку Литовцѣ, хоч не заздалегôдь передъ симъ вони й були въ неприязни:

„Тебѣ дѣля", казавъ магістеръ Ливоньскій послови Даниловому, „миръ створимъ со Виконтомъ — зане братію нашу многу погуби". Для обороны своеи державы Мендовгъ на сей часъ не мавъ силы вôдповѣдноп своимъ ворогамъ. Але вôнъ не стративъ розуму и зумѣвъ выпутатись и оборонити розпочате дѣло, выступивши на дорогу сумирныхъ умовъ. Такъ вôнъ, хочь и не дуже швидко, помирився зъ Даниломъ, вôддавши ему назадъ усѣ Рускй Землѣ, що колись належали до останнёго. Въ 1255 р. Войшелкъ, сынъ Мендовгôвъ, склавъ умову зъ Даниломъ и ему була повернена вся Чорна Русь: Новгородокъ Литовскій, Слонимъ, Волковыскъ „и вси городы". Данило жь що до сихъ земель принявъ верховодство Мендовга. На додатокъ сего Шварно Даниловичь одружився зъ дочкою Мендовга. Такимъ чиномъ, не дивлячись на те, що Мендовгъ вôддавъ Даниловн землѣ сй, умовы стали на користь бôльше Мендовгови, нѣ жь Данилови, бо семья, що почала князювати на Литвѣ, вступила въ родинный звязокъ съ княземъ наймôцнѣйшои Рускои державы. Черезъ се Мендовговй наступники придбали собѣ въ Галичѣ не абы-яку силу для боротьбы зъ литовскимъ елементомъ у серединѣ своеи державы; вони, значить, за помогою руского елементу мали спроможнôсть побôльшити свôй вплывъ на Литовскй племена. У купѣ зъ симъ не було страшно, що Чорна Русь пристане до Галича, бо володѣня Даниловй не межували зъ сею околицею. На полудни Галицка Русь межувала съ Пиньскимъ князѣвствомъ, а Пиньскй князѣ вже зъ давного часу завидливо дивились на засплюванѣ Галицко-Володимирского стола, що пôдбивъ пôдъ себе ихъ удѣлы на пôвнôчнôй Волынѣ; сй князѣ, що стояли мѣжь двома мôцными сусѣдами, обертались за запомогою по черзѣ то до Литвы супроти Галича, то до Галича супроти Литвы, вступали пôдъ верховодство то тои, то другои державы, але робили се „съ мыслію", силкуючись яко мога оборонити и свои землѣ и свою незалежнôсть. Боялись сй князѣ бôльше Галицкого князя и для того жичили собѣ бôльше ставати на бôкъ Мендовгôвъ супроти Галича. Зъ заходу мѣжь Чорною Русею та

Галицкимъ князѣвствомъ лежала Ятвяжска Земля; значить, Даниловм, тôльки пôдбивши пôдъ себе останню, була надѣя зовсѣмъ прилучити Чорну Русь до себе. Данило такъ и чинивъ и склавъ не оденъ похôдъ на Ятвягôвъ; але зустрѣнувши вôдпору вôдъ Ятвягôвъ, покинувъ и думку прилучити Чорну Русь. Тымъ часомъ князѣвство Литовске набиралось силы и теперь наступники Даниловî змушенî були шукати поєднаня Галицкихъ та Руско-литовскихъ Земель черезъ умовы та родиннî звязки. Тымъ часомъ боротьба Данила Романовича зъ Ятвягами, въ яку вôнъ впутався, черезъ вôддачу єго сынови руско-литовскихъ мѣстъ, була на Мендовгову руку, бо черезъ се вôнъ позбувався найзавзятѣйшого суперечника, що разъ-у-разъ стоявъ на дорозѣ єго державнои дѣйности; Ятвяги у купѣ зо Жмудею були на чолѣ литовскои реакціи супроти сеи дѣйности.

На другôй межѣ своеи державы Мендовгъ уживавъ тыхъ же самыхъ засобôвъ, що и въ Галичинѣ: и тутечки вôнъ побивъ внутрѣшнихъ суперечникôвъ умовами изъ зверхними ворогами. Ще ранѣйше вôдъ миру зъ Галицкимъ княземъ, Мендовгови вдалось скласти умову зъ Ливоньскимъ орденомъ. Вôнъ переваживъ на свôй бôкъ магістра подарунками, обѣцянками та згодою на все, чого вôнъ схоче. Пôсля того, якъ Литовскî племена покинули Мендовга тодѣ, якъ єму прійшлось круто, вôнъ одвѣтувавъ имъ тымъ, що погрозивъ зовсѣмъ знищити саму достотну ознаку ихъ народного побыту — се бъ то народну релігію. Вôнъ оголошує, що думае выхреститись, а Ливоньскій магістеръ пріймае Мендовга пôдъ свою оборону, бажаючи для свого ордену придбати славу апостольскои дѣйности въ очахъ усего захôдного христіяньства. Року 1250 Мендовгъ выхрестився въ Новгородку Волыньскому, а въ купѣ зъ нимъ вôнъ и коронувався королѣвскою короною, що приславъ папа Инокентій IV. Теперь вже по ряду можна зустрѣнути чимало свѣдоцтвъ, що упевняють про тѣсну спôлку Мендовга зъ Ливоньцями: вôдъ 1250 до 1261 року. Мендовгъ выдає ордену 8 грамотъ, якими вôнъ вôддає ордену рôжнî околицѣ Литовскои Землѣ; здається, що се були такî землѣ, що зовсѣмъ не залежали вôдъ Мендовга и тôльки ворогували зъ нимъ та перешкоджували єго дѣйности; бодай се можна сказати майже за певне, що такъ треба дивитись на грамоту, що выдавъ Мендовгъ 7. серпня 1259 р., а сею грамотою вôнъ

дарувавъ орденови всю Жмудь; про иншѝ меншѝ подарунки нѣчого певного не можна сказати. Не вдовольняючись сими подарунками магістеръ Ливоньскій пôдмовивъ Мендовга р. 1260 дати єму грамоту, що король Литовскій, на той часъ, якъ не матиме наступникôвъ, вôдписує єму все своє князѣвство. Що до Мендовга то все те, що вôнъ робивъ, — и подарунки, и выхрещуванє, — все се вôнъ вытворивъ, бажаючи зломати супеpечникôвъ — Литовцѣвъ. И Литва и Жмудь повиннѝ були переконатись, що поки вони сперечатимуться та не єднатимуться, доти треба разъ-у-разъ чекати, що орденъ сповживе ихъ и вони не втѣчуть вôдъ важкого панованя ордена. Ледве однакъ же Мендовгъ черезъ одинайцять лѣтъ досягъ до того, чого бажавъ: не до смаку припали Литовцямъ и урядъ Ливоньского ордену въ околицяхъ, що вôддавъ єму Мендовгъ, а силомôцне перехрещуванє и дарованє земель тубольныхъ католицкому духовеньству, рицарямъ та приходцямъ и збиранє десятои части та податкôвъ и вôдобранє майна у дрôбныхъ литовскихъ володарѣвъ, и на останку грôзьба пôдбитися пôдъ власть ордена всѣхъ Литовскихъ Земель. Литва та Жмудь побачила теперь, що лекше буде бути пôдъ властею свого природженого князя, що лѣпше вôдцуратись вôдъ якихъ небудь своихъ автономічныхъ правъ, нѣ жь пôдлягати пôдъ власть чужосторонцѣвъ. Тодѣ вони удались до Мендовга за запомогою, маючи надѣю за его приводомъ почати боротьбу зъ Нѣмцями. А тымъ часомъ Мендовгъ пильно доглядався до настрою своихъ суплемѣнникôвъ и тôльки й чекавъ хвилѣ, коли вже не стане снаги терпѣти. На останку 1260 р. на Жмуди, Литвѣ та Корси — запалало повстанє супроти ордена за приводомъ Мендовга. По надъ рѣчкою Дурбе, въ Курляндіи, Ливоньцѣвъ побили и черезъ се вони стратили все, що за довгій часъ придбали, всѣ землѣ, що имъ надавъ Мендовгъ. Якъ тôльки зъявилися першѝ ознаки розруху, король Литовскій заразъ же вôдрѣкся вôдъ Ливоньцѣвъ, вôдъ вѣры Христовои, яку, якъ свѣдчать сучасники, вôнъ принявъ тôлько поверхно, та на чолѣ Литовскои державы, що зъ боротьбы выступила бôльше змôцненою та крѣпкою, метнувся вызволяти другѝ вѣти Литовского племени съ пôдлеглости ордену. Сучасно зъ симъ повстали розрухи въ Прусіи, у Корси та Жемгалѣ, до чого пôдбивъ ихъ такожъ Мендовгъ и запомагавъ имъ. Черезъ се на

довго бувъ затриманый рухъ хрестоносцѣвъ на осередкове Литовско-руске князѣвство.

Але не довго Мендовгови довелося чинити такѣ справы, бо швидко зъявилися тѣ жь самѣ перепоны, що й перше, въ самôй серединѣ державы. Якъ тôльки зауважили, що нѣчого боятись пôдбитя пôдъ себе хрестоносцями, той же часъ антагонізмъ ватажкôвъ зъ околиць почавъ борикатись съ княжою властею. Ипатіевска лѣтопись докладно вказує на те, що пôдручнѣ князѣ почали ставати супроти Мендовгового самовластя. И Рускѣ и Литовскѣ князѣ у великому числѣ зрадили Мендовгу, за приводомъ Довмонта, Нальщаньского князя, Тройната та володаря Жмудского, Товтивила, що встигъ знову захопити собѣ Полоцкъ, та Ерденя, Давилового сына, брата Мендовгового у другихъ. Въ 1263 р., тодѣ якъ Мендовгъ чинивъ похôдъ на Романа, Бряньского князя, зрадники вбили єго зъ двома молодшими сынами въ таборѣ.

Мендовгъ загинувъ, але держава, що вôнъ утворивъ, вже була така мôцна, що не розпалась, не дивлячись на усобицѣ, якѣ повстали пôсля єго смерти. Кождый зъ єго урядникôвъ, якимъ було нѣ бы то такъ важко жити пôдъ єго самовластемъ, и якѣ и вбили его за жадобу самодержавства, кождый мѣжь ними теперь поспѣшаєтся стануть на чолѣ розлогои Литовско-рускои державы. Для того мѣжь душогубцями Мендовговыми заразъ же настає уперта боротьба. Въ сѣй боротьбѣ вже не чути про оборону самостôйности вôдрубныхъ околиць та земель, — теперь вже на першому мѣсци стоить боротьба за великокняжій стôлъ, кому на нѣмъ сидѣти. А середъ сеи особистои боротьбы можна вже вбачати боротьбу двохъ народныхъ елементôвъ за перевагу въ державѣ. По черзѣ въ сему народному антагонізмѣ шукають собѣ запомоги усѣ, що добиваються великокняжого стола.

Пôсля Мендовговои смерти мѣжь зрадниками вчинився розпадъ на двѣ партіи, вôдповѣдно двомъ народнымъ елементамъ. На чолѣ однои стоявъ Стройнатъ, заступникъ Жмуди, що до половины XV. ст. сама тôлько сущо обороняла Литовскій елементъ; на чолѣ другои партіи бувъ Товтивилъ, князь Полоцкій. Сей останній вже заздалегôдь зробився христіяниномъ, давно зрущився и давно стоявъ у звязку зъ Новгородомъ та Псковомъ. Сѣ партіи починають задля подѣлу Мендовговои спад-

щины ворогувати. Якійсь полоцкій бояринъ продавъ Товтивила Стройняту и сей згубивъ єго; сынъ Товтивилôвъ бувъ змушеный утѣкати съ Полоцка до Новгороду. Такимъ чиномъ Стройнатъ ставъ великимъ княземъ Литовскимъ и „Литва посадиша въ Полоцку своего князя“.

Хочь и бувъ задавленый Полоцкъ, але литовска партія ще не зовсѣмъ взяла перевагу надъ рускою. На чолѣ останнёи зъявляється новый заступникъ єи, сильнѣйшій и ємкійшій — се сынъ Мендовга — Войшелкъ. Сей князь характеру бурливого, невпинного, цѣлкомъ вôддавъ себе на користь рускои народности; вôнъ цѣлкомъ пôдлягъ культурному вплыванви сеи народности, яко переконаный неофітъ, яко палкій дикій чоловѣкъ, що вперше тямить початки цивілізаціи. Ще на початку батькового князюваня Войшелкъ державъ урядъ пôдъ єго рукою въ Новгородку Литовскому та Чорнôй Руси; дуже лютувавъ вôнъ надъ тыми, хто тôльки въ чому небудь суперечивъ політичнымъ плянамъ Мендовга.

Въ 1255 р. у той часъ, якъ Мендовгъ бувъ побитый, Войшелкъ змушеный бувъ вôддати свôй удѣлъ Романови Даниловичеви, бо треба було яко мога запобѣгати мира у Данила Романовича; самъ Войшелкъ переѣхавъ до Холму, певно яко закладникъ. Тутечки вôнъ пôзнавъ лѣпшій розвитокъ руского тодѣшнёго житя, а также спôзнався зъ лѣпшими єго людьми. Въ Холмѣ бувъ игуменъ Полонинській Григорій, „иже бысть человѣкъ святъ, якого же не бысть предъ нимъ и ни по немъ не будеть“ и сей Григорій своєю наукою навернувъ Войшелка у вѣру Христову; значить, сей останній ставъ христіяниномъ не зъ якого небудь політичного примусу, але зъ глибокого переконаня и принявъ Христову науку зъ усею палкостю своєи уроды. Войшелкъ не вдовольнився тымъ, що выхрестився, и навѣть постригся у черцѣ; и сприявъ про те, що бъ присвятити себе цѣлкомъ самотному житю на Атонѣ. Вернувшись у батькôвщину, Войшелкъ збудувавъ монастырь надъ Нѣманомъ и не звертаючи уваги на батькôвскû докоры, здавалось, выключно вôддавъ себе Богови.

Пôсля батькôвскои смерти Войшелкъ утѣкъ до Пиньска и зъ вôдти позиравъ на все, що дѣялось на Литвѣ до смерти Товтивила. Але якъ побачивъ, що бере верхъ поганьска партія за проводомъ Стройната, то Войшелкъ пôдвѣвся заразъ же на

оборону рускои народности, бо вôнъ бувъ злученый зъ нею Христовою вѣрою. Въ 1265 р. Войшелкъ скинувъ черночу „ризу“. За помогою Пиньскихъ князѣвъ вôнъ здобувъ Новгородокъ; потôмъ злучившись зъ Шварномъ Даниловичемъ почавъ люто розправлятись зъ заступниками Литовскои партіи. Стройната вбили душегубцѣ, що пôдославъ Войшелкъ, въ рускû околицѣ вступили рускû дружины, а ворогôвъ великокняжои власти та руско-христіяньского державного елементу Войшелкъ люто ставъ карати. Чимало хто повиненъ бувъ тѣкати, а мѣжь тыми Довмонтъ князь Нальщаньскій. Се бувъ оденъ зъ душегубцѣвъ Мендовговыхъ, а пôсля вôнъ вславився у Псковѣ. Бажаючи теперь змôцнити панованє руско-христіяньского елементу въ Литовско-рускому князѣвствѣ, Войшелкъ поклавъ собѣ злучити се князѣвство зъ Галицко-рускимъ: вôнъ прозвавъ себе сыномъ Василька Романовича Волыньского, а собѣ принявъ за сына Шварна Даниловича. Сему останнёму Войшелкъ вôддавъ князюванє, а самъ зновъ вступивъ въ монастырь „плачася грѣховъ своихъ“.

Отакъ повстала перевага руского елементу на Литвѣ. Але на сему не скôнчилося, бо Литовска народнôсть не покладала собѣ вôдрѣкатись вôдъ своихъ запобѣгань на панованє и якъ тôльки склалась для сего спроможнôсть, вона заразъ же пôдняла голову. А така спроможнôсть зъявилась справдѣ мѣжь р. 1267 та 1268.

На сей часъ майже одночасно не стало и Войшелка и Шварна Даниловича; першого вбивъ Левъ Даниловичь, а другій самъ умеръ. Незгоды, що повстали въ Галицкôй семьѣ, перешкоджували кому небудь зъ еи членôвъ обороняти власне право на Литовске князѣвство. Користаючи зъ сего на великокняжому столѣ зъявилися заступники литовского елементу. Якъ умеръ Шварно Даниловичь, то въ Литовскому князѣвствѣ литовскій елементъ переважувавъ бôльше надъ двайцять рокôвъ. Для того лѣтописи подають намъ про сей часъ дуже мало вѣдомостей, однакъ же съ тыхъ, що маємо, можна гадати, що за сей часъ Литовске князѣвство стратило багато и силы навкруги себе и внутрѣшнёго звязку, якû колись було придбало собѣ за Мендовга та его наступникôвъ. Заступники литовского народу важилися выключно опертись на власнû свои

народнѝ елементы: па-поганьство та незалежнôсть вôдрубныхъ земель. Вони зовсѣмъ не жадали єднатися съ христіяньскою Русею, а черезъ се стратили пôдпору того елементу, що самъ тôлько мавъ силу и спроможнôсть оборонити самостôйнôсть Литовского племени.

Внутрѣшнiй побытъ великого Литовского князѣчства выявлює ось що на сей часъ: околицѣ намагають обособитись, а багато деякихъ мѣжь ними и справдѣ здобувають собѣ незалежнôсть вôдъ власти великого князя. Литовскiй князь Ерденъ н. пр., що корився власти великого князя, робиться княземъ у Полоцку та Витебску. Вôнъ р. 1264 вôдъ себе и мѣстъ Полоцка та Витебска склавъ сумирну умову зъ Ливоньскимъ орденомъ та Ригою, а про велике князѣвство Литовске не згадано въ сѣй умовѣ анѣ словомъ. Зъ оповѣданя лѣтописного про стычку Ерденя съ Псковомъ выявляеться, що тодѣ въ Полоцкôй та Витебскôй Землѣ було чимало дрôбныхъ удѣльныхъ князѣвъ зъ литовскихъ ватажкôвъ. Усѣ вони були пôдъ верховодствомъ Полоцкого князя Ерденя, а не Новгородско-Литовского великого князя. По деякихъ власныхъ Литовскихъ Земляхъ можна подыбати ознаки такого жь самого вôдособленя та незалежности; есть н. пр. звѣстка (1289 р.) про незалежного князя на властôй Литвѣ — Буркивида, що склавъ умову съ княземъ Волыньскимъ Мстиславомъ Даниловичемъ и вôддавъ останнёму свое власне мѣсто Волковыскъ у закладъ. Ливоньскiй орденъ та єго магістеръ зачисляли Жмудского князя Бутегайде, зъ якимъ вони воювали, за самостôйного царя (rex) Жмуди. Сей князь прiймавъ удѣлъ въ складаню умовы Буркивида зъ Мстиславомъ Даниловичемъ.

Зъ усего сего можна вбачати, що багато зменшилося земель на сей часъ, що належали до великого князя Новгородско-Литовского. Ипатієвска лѣтопись свѣдчить, що тодѣ (1270—1282 р.) великимъ княземъ тутечки бувъ Тройденъ; вôнъ бувъ завзятымъ поганиномъ и щирымъ прихильникомъ до литовскихъ елементôвъ народныхъ. Увесь часъ свого князюваня вôнъ потративъ на боротьбу и боротьбу невдачливу съ чужосторонцями, обороняючи сѝ народнѝ елементы. Зъ одного боку Тройденови треба було вôдбиватись вôдъ Галицко-Волыньскихъ князѣвъ, що хотѣли знову вернути собѣ велике

Литовске князѣвство и тутечки ему щастилось; вôнъ и не пôддався имъ и оборонявъ межѣ своеи землѣ вôдъ Волыни, заселивши руски сумѣжнй мѣста приходцями съ Пруско-литовского племени. Зъ другого боку чужосторонцѣ напирали на сумѣжнй зъ Литвою пароды Литовского племени и Тройденъ змушеный бувъ и ихъ обороняти; однакъ же тутечки вôнъ нѣкого не оборонивъ, не дивлячись на все свое силкуване, на вдачливй походы, та вдачливй бôйки, въ якихъ побивавъ своихъ суперечникôвъ. Той самый литовскій елементъ, на оборону якого Тройденъ покладавъ усю свою силу, зовсѣмъ его обезсилювавъ, бо, якъ кажуть переказы, справивъ вôдособлене околиць, а се останне не давало князеви злучити въ одно силы для боротьбы. И справдѣ въ продовжь часôвъ, пôсля смерти Шварна Даниловича, Литовскй народы поспôлъ оденъ за другимъ розтрачують силы въ боротьбѣ съ чужосторонцями: чужосторонцѣ зъ усѣхъ бокôвъ наближуються до Жмудскихъ та Литовскихъ межь. Що не робили, якъ не били Литовцѣ Ливоньцѣвъ, а вони на останку пôдбили пôдъ себе Жемгалу. Всѣ повстаня Прусôвъ, якй вони нѣ копли, були пригнетенй Прускими хрестоносцями, а Прусы або мусили коритись, або втѣкали на Литву. На останку князѣ Польскй, що не робили Литовцѣ, нападаючи на Польщу та Мазовію, вôдхопили собѣ ту частину Ятвяжскои Землѣ, що ще не була пôдбита Волыньскими князями, и „Ятвягомъ здѣ бысть остатная погибель“.

Такимъ побытомъ небезпечнôсть, що на якійсь тамъ часъ Мендовгъ вôдвернувъ вôдъ великого Литовского князѣвства, знову ожила. Нѣкуды було дѣтись заступникамъ великого князѣвства съ тымъ, що для обороны батькôвщины треба було суще вôдречися вôдъ запобѣганя тôльки переваги самыхъ народныхъ литовскихъ елементôвъ, а що для сего треба обернутись за запомогою до Руси. Вона повинна була дати для обороны силу, бо вже и складала частину великого Литовского князѣвства и була сумѣжна зъ нимъ. Сю незбутно историчну потребу сповнивъ новый рôдъ Литовскихъ володарѣвъ въ особѣ Витеня та Гедымина, що почали князювати при кôнци XIII. ст.

II.
ВИТЕНЬ та ГЕДЫМИНЪ
1293—1341.

При кôнци XIII. ст. въ Литовско-рускôй державѣ почала князювати нова династія; вона-то вже суще змôцнила та спорудила сю державу и далеко розпростерла єи межѣ. Въ тыхъ жерелахъ, якѝ дôйшли до насъ, не можа вôдшукати докладныхъ вѣдомостей нѣ про родовôдъ сеи династіи, нѣ про часъ початку князюваня єи. Се останне, мабуть, почалось въ часѣ мѣжь 1282 р., до якого князювавъ, якъ каже Ипатієвска лѣтопись, великій князь Тройденъ, та 1291; — въ сѣмъроцѣ Дюсбургъ згадує про першого князя зъ сеи родины. Дюсбургъ, оповѣдаючи про нападъ сего року Литовцѣвъ на Польщу, каже: „Князь (rex) Литовскій Лютуверъ сего року вырядивъ у Польщу, въ Землю Берестейску, свого сына Витеня зъ великимъ вôйскомъ“. Якъ не брати на увагу звѣстокъ Стрыйковского та ще пишихъ двохъ нѣмецкихъ анналістôвъ, що користувалися зо звѣстокъ Дюсбурговыхъ, то бôльше й не має нѣде нѣякихъ вѣдомостей про початокъ нового литовского княжого роду. Переказы, що списанѝ въ такъ званôй лѣтописи Быховця, свѣдчать, що рôдъ сей походивъ вôдъ державцѣвъ Ейраголы на Жмуди. Оденъ съ князѣвъ сего роду довго служивъ великому князеви Тройденови, то яко коморникъ, то яко маршалокъ, а якъ вмеръ Тройденъ, то й ставъ великимъ княземъ. Окрôмъ спомину у Дюсбурга про першого князя сего роду, Лютувера, въ жерелахъ не знаходимо нѣчогôсенько; пôсля Лютувера великимъ княземъ ставъ сынъ єго Витень 1293 р. И справдѣ Витень (1293—1316) та другій Лютуверôвъ сынъ Гедыминъ (1316—1341) були першѝ мѣжь князями, що дали силу великому князѣвству Литовскому. Вони встигли скупити доволѣ силы для боротьбы Литвы зъ сусѣдами, вони зупинили рухъ хрестоносцѣвъ на Литву; вони також, прилучивши до себе чимало Рускихъ Земель, збôльшили свои володѣня и такимъ побытомъ спорудили мôцну державу, що яко нова політична сила вступила мѣжь державы европейскѝ.

Лѣтописцѣ, оповѣдаючи про князюванє Витеня, нѣ про що не оповѣдають бôльше, якъ тôльки про єго вôйны съ хрестоносцями та про напады на Польщу; вже тôльки тодѣ, якъ

зъявляються оповѣданя про Гедымина, до сихъ звѣстокъ про вôйны додаються оповѣданя ще й про дѣйнôсть сего князя въ иншихъ справахъ.

Однакъ же вже самû оповѣданя про военнû справы свѣдчать, що у внутрѣшнёму устрою великого князѣвства Литовского повстало щось зовсѣмъ нове и инше, що тамъ вже зародилися формы побыту бôльше культурнû. Замѣсть невпорядкованыхъ селяньскихъ ватагъ, зъявляеться вымуштроване вôйско, що бється якъ слѣдъ съ Поляками та Ливоньцями и часомъ побивае ихъ за приводомъ Литовскихъ князѣвъ; се численне та добре муштроване вôйско справляе вже довгû та далекû походы, не вдовольняеться, якъ то було перше, самымъ грабованемъ по ворожихъ земляхъ, але облягае мѣста, робить пôдступы пôдъ твердинѣ, уживае машинъ для розбиваня мурôвъ и споружае таборы якъ слѣдъ. Вже не самû тôлько пущѣ, нетры, болота та озера, якъ було колись-то, обороняють межѣ Литовскои Землѣ; — зъявляеться теперь вже цѣла смуга мѣстъ та узброеныхъ замкôвъ; залоги по сихъ мѣстахъ, для обороны ихъ, складаються зъ людей, що по черзѣ повиннû ходити въ залогу, бо мѣжь мешканцями вже складеный вѣдомый розпорядокъ, кому й коли вôдбувати яку службу; залоги по мѣстахъ та замкахъ вѣдають, що и коли треба робити для обороны. Теперь вже хрестоносцямъ доводиться коли-не-коли, та й то за помогою зрады та якого небудь пôдступу захоплювати литовскû мѣста.

Се надбане силы та полѣпшене устрою литовскои военнои силы залежало вôдъ змѣнъ того розпорядку мѣжь елементами, що складали велике Литовске князѣвство, якій повставъ тутъ съ часу зазыву князями новои династіи рускихъ силъ, що бъ приняли удѣлъ въ оборонѣ всѣхъ справъ Литовско-рускои державы. Хочь мѣжь великимъ числомъ звѣстокъ про военнû походы тыхъ часôвъ й не мае жаднои про те, якихъ засобôвъ уживавъ Витень для закликаня зъ Руси силы, що дуже змôцнила Литовску державу; однакъ же певно е, що така змѣна въ устрою военнои справы на Литвѣ залежала вôдъ приплыву рускои силы, яка зъявилася теперь для обороны спôльнои державы. На се маемо мы свѣдоцтва по всѣхъ жерелахъ: де тôльки е звѣстка про новый устрôй вôйска на Литвѣ, тамъ поручь стоять и звѣстки про присутнôсть въ сему вôйску и ру-

скихъ воякôвъ и рускихъ ватажкôвъ. Польскѝ та нѣмецкѝ лѣтописцѣ, оповѣдаючи про походы Витеня зъ самого початку его князюваня, разъ-у-разъ прозывають его вôйско „литовскимъ та рускимъ“, а не просто „литовскимъ“, якъ се було спершу. Возьмемо кôлька прикладôвъ. Длугошь пôдъ рокомъ 1293 нагадує про походъ Витеня до Прусіи „cum multitudine Lituanorum Rutenorumque“; те жь саме стоить въ оповѣданю его про другій походъ Литовского князя року 1308. Такѝ жь самѝ звѣстки маемо зъ лѣтописи Віганда Марбурского. Дюсбургъ же свѣдчить, що Русь не тôльки складала часть литовского вôйска, але що ихъ зброя и военничій звычай не вôдрôжнялися нѣчимъ вôдъ зброѣ та звычаѣвъ захôдныхъ лицарѣвъ. Оповѣдаючи про то, якъ нѣмецкѝ лицарѣ два разы (1296 та 1305 р.) билися самъ на самъ зъ литовскими, Дюсбургъ каже, що сѝ останнѝ були „Ruteni“.

Однакъ же Русины приймали удѣлъ въ державному житю великого Литовского князѣвства не тôльки яко вояки въ походахъ князѣвъ; есть свѣдоцтво, що переважно Русинамъ препоручалися зносины зъ сусѣдными державами вôдъ лиця Литовскихъ князѣвъ. Гедыминôвъ посолъ 1326 р. на имя Лессе (певно Лесько, се бъ то Олександеръ) жалѣвся Рижскому епископови на хрестоносцѣвъ за те, що они, не дивлячись на складеный миръ, затримали, обôбрали та посадили въ тому и его самого, Леська, и его товаришѣвъ рускихъ, въ купѣ зъ нимъ складаючи посольство вôдъ лиця великого князя.

На заслюванє ваги рускои народности у великому Литовскому князѣвствѣ вказує ще одна прикмета: поручь съ княземъ Витенемъ та Гедыминомъ на видноцѣ стоить у сучасныхъ подѣяхъ рускій чоловѣкъ, Давидъ, староста Гродненьскій. Сей Давидъ, вôдрôжняючись вôдъ иншихъ надзвычайною енергією, заповзятливостею та досвѣдомъ у военнôй справѣ, якъ оповѣдають Литовскѝ жерела, бувъ на Литвѣ дуже шанованымъ чоловѣкомъ и за часôвъ Гедымина мавъ перше мѣсце въ державѣ по великôмъ князю; вôнъ бувъ вôдъ Гедымина у великôй шанобѣ и державъ навѣть Гедыминову дочку. И справдѣ такимъ повинно було бути становище Гродненьского старосты въ Литовскôй державѣ, якъ няти вѣру сучаснымъ свѣдоцтвамъ, що дôйшли до нашихъ часôвъ; бо тымъ часомъ, якъ про иншихъ литовскихъ проводирѣвъ, або нема нѣякихъ звѣстокъ,

або тôльки така-сяка згадка часомъ, про Давида Гродненьского разъ-у-разъ є споминны по всѣхъ жерелахъ. Сей Давидъ держить урядъ въ Гроднѣ, а се було и наймôцнѣйше мѣсто въ Литвѣ и воно переважно обороняло Литовскѣ Землѣ зъ боку Мазовіи и вôдъ Тевтоньского ордену, и єго не разъ важилися хрестоносцѣ забрати собѣ. Сей Давидъ зъявляється ватажкомъ въ тыхъ походахъ, въ котрыхъ не приймає удѣлу самъ князь и тутъ Давидъ має перевагу надъ княжими братами та сынами; Давида вживає великій князь для зносинъ зъ сусѣдными Рускими Землями; одно слово, де тôльки треба, тамъ зъявляється й Давидъ. Єсть навѣть свѣдоцтво про те, що сей Давидъ мавъ власный удѣлъ, одержавши его яко ленно вôдъ великого Литовского князя. Въ жерелахъ вперше имя сего руского вельможи зустрѣчається р. 1314, якъ иде оповѣдане про нападъ хрестоносцѣвъ на Новгородокъ Литовскій: лицарѣ нѣмецкѣ несподѣвано зъявилися коло сего мѣста, захопили єго та й спалили, потôмъ почали робити пôдступы пôдъ замокъ; тутъ-то Давидъ выступає ратувати: вôнъ захоплює таборъ хрестоносцѣвъ, вбиває тамъ вартовыхъ, забирає конѣ и всѣ ѣдомѣ рѣчи. Черезъ се хрестоносцѣ змушенѣ були вôдôйти вôдъ замку, але вертаючись до дому, не знайшли нѣде по тыхъ мѣсцяхъ, де звычайно переховували ѣжу, нѣчогôсенько; Давидъ все знищивъ. Такимъ чиномъ загинуло усе вôйско хрестоносцѣвъ вôдъ голоду по литовскихъ лѣсахъ. Пôсля сего знову є звѣстка про смѣливый нападъ зъ Гродна р. 1318 Литовско-руского вôйска на Прусôвъ за приводомъ того жь самого Давида. Ще дальше рускѣ лѣтописи переказують докладне оповѣдане р. 1322—1323, про запомогу, яку Давидъ вчинивъ Пскову. На сей часъ повстала незгода Пскова зъ Ливоньскимъ орденомъ. Лицарѣ, не дивлячись на миръ, що склали съ Псковомъ, вôдъ Естоніи напирали на Псковичѣвъ: вони повбивали псковскихъ крамарѣвъ на Чудскому озерѣ та попроганяли звѣроловôвъ, що промышляли по надъ Нарвою; Псковичѣ почали просити запомоги вôдъ Давида Гродненьского. Тодѣ Давидъ на чолѣ свого та Псковского вôйска кинувся на Естонію, сплюндрувавъ усю ту околицю ажь до Ревеля, захопивъ велику здобычь и забравъ больше надъ 5000 бранцѣвъ. На другій рôкъ, якъ хрестоносцѣ облягли Псковъ зъ сильнымъ вôйскомъ, знову Давидъ побиває Нѣмцѣвъ, палить усѣ нѣмецкѣ пристроѣ та машины и жене

ихъ ажь за рѣку Велику и такимъ чиномъ змушує хрестоносцѣвъ просити мира у Псковичѣвъ. На останку р. 1324 та 1326 Давидъ зъявляєтся яко ватажокъ численного литовско-руского вôйска; зъ нимъ вôнъ иде на Мазовію та Бранденбурску мархію; въ часѣ сего останнёго походу Давидъ бувъ вбитый мазовецкимъ лицаремъ Андрѣємъ.

Вага, яку придбала собѣ руска народнôсть у великому Литовскому князѣвствѣ за Витеня та Гедымина, вызначалась въ самому титулѣ, що надали собѣ сї князѣ. Въ зносинахъ съ чужосторонными державами Гедыминъ титулувавъ себе королемъ Литвы та Руси (rex Litwinorum Ruthenorumque, або, rex Lethowinorum et multorum Ruthenorum). Се засилене вплыву руского народного елементу знати и по пôзнѣйшихъ литовскихъ лѣтописяхъ; вже съ часôвъ князюваня Витеня лѣтописи прозывають державу, въ котрôй Витень державъ урядъ не такъ, якъ перше князѣвствомъ Литовскимъ та Жмудскимъ, а „великимъ князѣвствомъ Литовскимъ, Жмудскимъ та Рускимъ“.

Само по собѣ, ся вага, яку надбала собѣ руска народнôсть за князюваня новои династіи, обôйшлася не безъ боротьбы зъ литовскимъ народнымъ елементомъ; сей останнїй зовсѣмъ не бажавъ зрѣкатись переваги, що вôнъ придбавъ собѣ за часôвъ Тройдена. Хочь въ жерелахъ, якї зôстались, складчикъ ихъ мало або й зовсѣмъ не интересуєтся вѣдомостями про внутрѣшнїй розвитокъ та устрôй великого князѣвства Литовского, однакъ же изъ малого натякуваня про де-що зъ сего, можна зауважити чимале змаганє корѣнныхъ Литовскихъ Земель зъ новою княжою династією. На челѣ сего змаганя стоявъ Тройденôвъ сынъ Пелюза, у котрого Лютуверъ вôдобравъ престôлъ. Сей Пелюза ще р. 1286 утѣкъ до хрестоносцѣвъ и за помогою ихъ важився въ протягу чималого числа рокôвъ зновъ вернути собѣ великокняжій стôлъ. Для того вôнъ надавъ собѣ титулъ великого Литовского князя и чинивъ безнастанно напады на крайнї околицѣ своеи батькôвщины; одного разу въ часѣ такого нападу Пелюза захопивъ та поубивавъ близько 70 князѣвъ (regulos), що зôбрались були справляти весѣлє. Не оденъ разъ сей Пелюза доводивъ до зрады деякихъ литовскихъ проводирѣвъ та комендантôвъ замковыхъ, що безъ усякои суперечки вôдчиняли брамы замкôвъ хрестоносцямъ; се доводить, що вôнъ мавъ на Литвѣ й догôдну собѣ партію. Тôльки р. 1314

Пелюза попавсь у руки Гедымина, а Гедыминъ покаравъ єго смертю вкупѣ зъ єго прихильниками. Окрôмъ сего ще є згадки и про те, що змагане литовскои народности зъ новою княжою династією знаходило собѣ пôдпору по всѣй Жмудскôй Землѣ. Въ 1294 р., на той часъ, якъ хрестоносцѣ напали за приводомъ Людвига фонъ Лібенцеля, Рагнитского комтура, на Жмудь, ватажки Жмудскои Землѣ умовили нарôдъ, пристати до хрестоносцѣвъ и вчинити отверте повстанє супроти Витеня; хочь и бувъ пригнѣченый сей рухъ, але якъ свѣдчать нѣмецкѣ лѣтописцѣ, вже ажь до кôнця свого князюваня Витеневи не довелось нѣ прозьбою, нѣ грôзьбою прихилити Жмудь до згоды та до суспôльнои боротьбы съ хрестоносцями.

Така неприхильнôсть литовскои народности до власныхъ великихъ князѣвъ повинна була змушувати останнихъ бôльше здаватись на руску народнôсть и запобѣгати у останнёи пôдпоры для змôцненя своеи власти; черезъ се перевага Руси збôльшалася та й збôльшалася, а за часôвъ Гедымина и ще бôльше се дѣялось, особливо вôдъ часу прилученя до великого князѣвства Литовского ще новыхъ захôдно-рускихъ Земель. Пôзнѣйшѣ збôрщики историчныхъ литовскихъ переказôвъ, вбачаючи въ нихъ загальный споминъ про значнѣ земельнѣ надбаня Гедыминовѣ по Рускихъ Земляхъ, та не маючи нѣякихъ указокъ про певнѣ часы прилученя деякихъ земель до Литовского князѣвства, схилялися до того, що бъ усяке поєднанє рускихъ околиць зъ Литвою надавати часамъ Гедымина; черезъ се саме складчики лѣтописей литовскихъ наробили багато всякои путанины та помылокъ въ оповѣданяхъ про долю деякихъ рускихъ околиць на початку XIV. ст. Для того мы поспытаємо, по спромозѣ, провѣрити отсѣ оповѣданя и покласти межу справдешнёго володѣня Гедыминового на Руси.

Найдавнѣйшимъ володѣнємъ, що Литва придбала собѣ на Руси ще на початку XIII. ст., на вкруги якого складалася Литовско-руска держава, була Чорна Русь зъ мѣстами Новгородкомъ, Здитовомъ, Гродномъ, Слонимомъ та Волковыскомъ; ся околиця ажь до половины XIV. ст. задержала за собою переважно прозвище Кривицкои Землѣ. Сѣ землѣ, прилучившись до Литовского князѣвства ще въ першôй половинѣ XIII. ст., такъ и зôстались добуткомъ Литовскихъ князѣвъ, не дивлячись на нѣякѣ пригоды Литовскои державы за Мен-

довга та его наступниковъ; за часôвъ Витеня та Гедымина въ сѣй Землѣ урядъ державъ Давидъ Городненьскій, а вже якъ довелося дѣлити удѣлы мѣжь Гедыминовыми сынами, то вона припала на часть двохъ: Монвида та Коріята.

Другою рускою околицею, що прилучивъ до Литовского князѣвства Мендовгъ, — була Полоцка Земля; тамъ князювавъ родичь Мендовгôвъ Товтивилъ, а якъ вбивъ его Стройнатъ, то княземъ ставъ тамъ Ерденъ, князь Литовскій, що державъ у сѣй околицѣ урядъ, яко самостôйный державець; чи сей Ерденъ, чи хто иншій пôсля него выхрестився и принявъ надъ Полоцкомъ верховодство Рижского епископа, але потôмъ Ливоньскû лицарѣ, ворогуючи зъ архіепископомъ, за гроши продали верховодство надъ Полоцкомъ великому князеви Литовскому, а Витень вже скориставши зъ сего зовсѣмъ прилучивъ до себе Полоцкъ 1307 р. Зъ сего часу въ Полоцку державъ урядъ третій братъ Витеня та Гедымина — Воинъ. „Любко князь, сынъ Войновъ Полоцкаго князя“ загинувъ 1341 р. въ стычцѣ зъ Ливоньцями и вже пôсля сего Полоцкъ мабуть по смерти самого Воина, впавъ на часть Андрѣеви, старшому сынови Ольгерда (около 1343 р.).

Та частина Полоцкои Землѣ, що простягалась до Миньска, мала собѣ княземъ за часôвъ Гедымина, якогось Василя, мабуть чи не зъ роду Всеславовичѣвъ; але сей останній бувъ пôдъ рукою великого Литовского князя, бо имя его можна зустрѣнути мѣжь послами Гедыминовыми, що вôнъ вырядивъ до Новгорода Великого р. 1326. За якихъ часôвъ Миньскû князѣ були пôдбитû Литвою, нѣчого не вѣдомо зъ жерелъ.

Що до князѣвствъ Турôвского та Пиньского, то нѣде нема нѣякихъ указокъ нѣ на часъ, нѣ на обставины прилученя ихъ до великого Литовского князѣвства; однакъ же певнымъ есть те, що за часôвъ Гедымина вони вже належали до него, бо роздѣляючи мѣжь сынами удѣлы, Гедыминъ вызначивъ Пиньскъ на часть Наримунтови. Останнимъ Пиньскимъ княземъ зъ родины Святополка Изъяславовича, про якого споминае лѣтопись, бувъ Юрій Володимировичь; вôнъ умеръ р. 1292. Мабуть за часôвъ князюваня его сына, Дмитра, Пиньске та Турôвске князѣвство й були прилученû до Литвы, бо внукъ Юріѣвъ, Данило Дмитровичь, що въ Кіевско-печерской граматцѣ бувъ записаный яко князь Турôвскій, дѣйстно не володѣвъ вже нѣ Туровомъ

нѣ Пиньскомъ, а мавъ собѣ иншу батьковщину, мѣсто Острогъ на Волынѣ.

Ще оденъ рускій удѣлъ, князѣвство Витебске, Гедыминъ надбавъ собѣ сумирно; его сынъ Ольгердъ одружився 1318 р. зъ дочкою единачкою останнёго Витебского князя, Ярослава Василевича; Ольгердъ пôсля смерти тестя одержавъ въ спадщинѣ и его князѣвство.

На останку право на Волынь Гедыминъ одержавъ, одруживши Любарта Гедыминовича зъ дочкою одного зъ Волыньскихъ князѣвъ; однакъ же дѣйстно се право доведено до вчинку тôлько 1340 р., якъ вже зовсѣмъ вымеръ рôдъ князѣвъ Галицко-Володимирскихъ.

Отъ якй Землѣ складали тй володѣня, якй дѣйстно були пôдъ властею Гедыминовою; пôзнѣйшй литовскй переказы окрôмъ сего додавали Гедыминови забране навѣть и тыхъ Рускихъ Земель, що були прилученй до великого князѣвства Литовского зовсѣмъ опôсля. Истнуе н. пр. таке оповѣдане, що нѣ бы то Гедыминъ завоювавъ Волынь та Кіевску Землю р. 1320—1321.

Маючи на увазѣ, що оповѣдане про сю подѣю надбало собѣ велику повсюднôсть и що воно багато разôвъ оповѣдалось яко справдешне и по деякихъ ученыхъ дѣлахъ та монографіяхъ и навѣть по учебникахъ не тôльки рускихъ, але й польскихъ, мы посмытаемо показати и початокъ, зъ якого взялось се оповѣдане и свѣдоцтва, якй доводять его неимовѣрнôсть и непевнôсть.

Насамперед оповѣдане про походъ Гедымина на Волынь и Кіевъ р. 1320—1321 зъявилося въ хроніцѣ Матвѣя Стрыйковского (выдане 1582 р.), а до того про него нема нѣде нѣякого спомину: нѣ въ сучасныхъ жерелахъ, нѣ по лѣтописныхъ збôркахъ, нѣ въ прагматично-историчныхъ дѣлахъ пôзнѣйшихъ складчикôвъ. Найдавнѣйша н. пр. Литовско-руска лѣтопись, що була складена въ першôй половинѣ XV. ст., навѣть и не згадуе нѣчогôсенько про Кіевъ, а тымъ часомъ перечислюе околицѣ, що Гедыминъ роздѣлявъ мѣжь сынами; про Волыньску жь Землю каже, що Любартъ еѣ придбавъ черезъ подружє — значить, еѣ Гедыминъ не завоёвувавъ. Такъ же само нѣчого не вѣдають про Гедыминовй походы на Кіевъ та Волынь нѣ

рускі̂ лѣтописи XIV. та XV. ст., нѣ складчики нѣмецкі̂ прускихъ та ливоньскихъ хронікъ. Въ звѣсткахъ, що подае Длугошь (1480 р.) про удѣлы Гедыминовыхъ сынôвъ, повзятыхъ зъ руско-литовскои лѣтописи, то жь нема и спомину про походъ. На останку у Мартина Бѣльского (1575 р.) та Кромера (выд. 1568 р.), письменникôвъ другои половины XVI. ст., сучасникôвъ Стрыйковского, зовсѣмъ не користувавшихъ працею сего останнёго, не можна вôдшукати нѣчого про походъ Гедыминôвъ на Волынь та Кіевъ. Есть одно тôльки жерело, що переказуе се оповѣдане, тôльки вже зовсѣмъ коротенько — се Густиньска лѣтопись. Складчикъ сеи лѣтописнои збôрки (доведенои до р. 1597) самостôйно, не користуючись оповѣданемъ вôдъ Стрыйковского, оповѣдае про завоёване Гедыминомъ Волыни та Кіева. Обыдва хроністы користувались звѣстками зъ одного загального жерела, а симъ жереломъ була лѣтопись такъ звана Быховця, складена коло половины XV. ст. (кôньчиться вона рокомъ 1548). Для бôльшого выяву, на якому боцѣ правда, мы на початку помѣстимо оповѣдане якъ воно списане въ текстѣ найпершои звѣстки, потôмъ вкажемо на додатки та скороченя, які̂ зроблені̂ у Стрыйковского та въ Густиньскôй лѣтописи, а на останку вже помѣркуемо подрôбно про имовѣрнôсть самого оповѣданя.

Ось якими словами списано оповѣдане про нѣ бы бувше завоёване Гедыминомъ Волыни та Кіева въ лѣтописи Быховця: „Вспокоивши (Гедыминъ) землю Жомоитскую отъ Нѣмцевъ, и пошелъ на князи Русскія, и приде напередъ къ городу Володиміру; и князь Володиміръ Володимірскій, собравшися съ людьми своими, и вчини бой лютъ съ княземъ великимъ Гедыминомъ. И поможе Богъ великому князю Гедымину, ижь князя Володимера Володимерскаго самого вбилъ, и рать его всю побилъ, и городъ Володимеръ возметъ“.

„И потомъ пойде на князя Льва Луцкого, и князь Левъ услышалъ, што князя Володиміра Литва вбила и городъ Володиміръ взяли, и онъ не смѣлъ противу стати ему, и побѣжитъ до князя Романа, до зятя своего ку Брянску; а князи (и) бояре Волыньскіе били чоломъ великому князю Гедымину, абы въ нихъ пановалъ и господаремъ былъ, а земли ихъ не казилъ; и князь великій Гедыминъ, укрѣпивши ихъ присягою и оставивши намѣстниковъ своихъ въ нихъ, и тамъ начнеть княжити,

а потомъ на зиму шелъ до Берестя, вси войска свои розпустилъ, а самъ въ Берести зимовалъ; и скоро великъ-день минулъ, и онъ, собравши вси свои силы: литовскіи, жомонтскіи и русскіи, и на другой недѣли по велицѣ-дни, пойде на князя Станиславля Кіевскаго; и пришодъ, возметъ городъ Вручей и городъ Житомиръ; и князь Станиславль Кіевскій, обославшися съ княземъ Ольгомъ Переславскимъ, и съ княземъ Романомъ Бранскимъ, и съ княземъ Львомъ Волынскимъ, котораго князь велики Гедыминъ выгналъ зъ Луцка, и собралися вси у великомъ множестви людей своихъ русскихъ, и сподкалися съ княземъ великимъ Гедыминомъ на рѣцѣ на Рпени, подъ Бѣлымъ-городомъ, въ шести миляхъ отъ Кіева; и вчинили бой и сѣчу великую; и поможе Богъ великому князю Гедымину, побьетъ всихъ князей Русскихъ на голову, и войско ихъ все побитое на мейсцу зостало, и князя Льва Луцкаго и князя Ольга Переяславскаго вбилъ, и въ малѣ дружинѣ Станиславль Кіевскій изъ Романомъ Браньскимъ втекуть до Брянска. А князь великій Гедыминъ оступилъ городъ Бѣлгородъ и горожане, видячи, ижъ господарь ихъ зъ войска побѣгъ, а войско все на голову поражено, и оныи, не хотячи противитися войску такъ великому литовскому, передалися съ городомъ князю Гедымину, и присягу учинили служити къ великому князству Литовскому; и затымъ князь Гедыминъ пошолъ со всѣми силами своими до Кіева. Обляже городъ Кіевъ, и Кіяне почалися ему боронити, и лежалъ князь великій Гедыминъ подъ Кіевомъ мѣсяцъ. А затымъ здумали съ собою горожане Кіевскіе, ижъ моцы великаго князя больш терпиты не могли безъ господара своего, великаго князя Станиславля Кіевскаго, и услышали то, ижъ господарь ихъ, князь Станиславль, утекъ отъ Гедымина, и войско все ихъ господаря побито, и въ нихъ зоставы никоторое князь ихъ не зоставилъ; и оны, змовившися одномыслне, подалися великому князю Гедымину; и шедши зъ города со кресты: игумены, попы и діяконы, и ворота городовыя отворили и стретили великого князя Гедымина честно, и вдарили ему чоломъ, и поддалися служити ему, и присягу свою великому князю на томъ дали, и били челомъ, штобы отъ нихъ отчинъ ихъ не отнималъ; и князь Гедыминъ при томъ ихъ зоставилъ, и самъ честно въ городъ Кіевъ въѣхалъ".

„И услышали то пригородки Кієвскіе: Вышегородъ, Черкасы, Каневъ, Путивль, Слѣповродъ, што Кіяне передалися съ городомъ, а господара своего слышели, нжь утекъ до Бранска, а силу его всю побито, и вси пришли до великого князя Гедымина изъ тыми вышереченными пригородки Кієвскими, и подалися служити, и присягу на томъ дали великому князю Гедымину: и Переяславляне слышали, нжъ Кієвъ и пригородки Кієвскіе подалися великому князю Гедымину, а господарь нхъ, князь Ольгъ, отъ великого князя Гедымина вбитъ, а оны пріѣхавши, и подалися съ городомъ служити великому князю Гедымину, и присягу свою на томъ дали“.

„И князь великій Гедыминъ, взявши Кієвъ и Переяславль, и вси тые вышереченные пригородки, и посадилъ на нихъ князя Миндога, сына Ольгимонта, великого князя Гольшаньскаго, а самъ зъ великимъ веселіемъ въ Литву возвратися. И въ тотъ часъ, будучи великому князю Станиславлю Кієвскому у Браньску, выгнанному одъ великого князя Гедымина, и прислалъ къ нему князь Иванъ Резаньскій, будучи у старости своей, просячи его, абы до него пріѣхалъ, и дочку у него понялъ, именемъ Ольгу, бо сына не мелъ, только одную тую дочку, и по смерти его абы былъ великимъ княземъ Резаньскимъ. И князь Станиславль до него ѣхалъ, и дочку въ него понялъ, по смерти его былъ великимъ княземъ Резаньскимъ“.

Стрыйковскій, що разъ-у-разъ користувавъ зъ лѣтописи Быховця, взявъ зъ вôдти оповѣданє, та по своєму звычаю, не розмысливши, чи є въ нѣмъ правда, чи нѣ, окрôмъ того, що цѣлкомъ списавъ его въ своѣй хронѣцѣ, ще й додавъ до него деякѣ подробицѣ, вôнъ зобразивъ у просторому фантастичному оповѣданю хôдъ битовъ и пôдъ Володимиромъ и по надъ Ирпеню (вôнъ переробивъ назву Ирпени на Перну), а також додавъ деякѣ подробицѣ про облогу Володимира та Кієва; потôмъ до лѣтописного оповѣданя вôнъ ще додавъ, не згадуючи жерела, одну подробицю: вôнъ каже, що Гедыминôвъ походъ выкликаный бувъ черезъ самыхъ князѣвъ Волыньскихъ, бо вони зробили нападъ на Гедыминовѣ землѣ якъ разъ у той часъ, якъ останнїй воювавъ съ хрестоносцями; Волыньскѣ князѣ нѣ бы то захопили тодѣ мѣста Дрогичинъ та Берестє, що належали до Литвы. Окрôмъ усего того Стрыйковскій означає навѣть рôкъ, въ котрôмъ се сталось, се рôкъ 1320; сего вже

зовсѣмъ не було въ лѣтописи Быховця, тамъ не означено нѣякого року. Стрыйковскій вчинивъ се мабуть для того, що мавъ на увазѣ переднѣ слова лѣтописного оповѣданя: „вспоконвши землю Жомоитскую отъ Нѣмцовъ"; мѣркуючи, що року 1320 у Дюсбурга та Длугоша стоить звѣстка про побите хрестоносцѣвъ на Жмуди, Стрыйковскій и поклавъ собѣ въ головѣ заразъ же за симъ оповѣданємъ постановити и походъ на Волынь.

Зовсѣмъ инакше обôйшовся складчикъ Густиньскои лѣтописи зо звѣстками, що вôнъ узявъ зъ лѣтописи Быховця; сей вже скоротивъ оповѣданє яко мога, а замѣсть якихъ небудь додаткôвъ понявся напередъ усего звести до одного имени згаданыхъ въ оповѣданю Волыньскихъ князѣвъ зъ вѣдомымъ єму родоводомъ Галицко-Володимирского княжого роду; але тутъ наскочивъ заразъ же на такѣ перепоны, якихъ не змôгъ подолѣти: князѣвъ, на имя Володимиръ та Левъ, можна було здыбати тôльки при кôнци XIII. ст. и съ такои речи лѣтописецъ мусѣвъ нѣ бы бувшій походъ Гедыминôвъ припяети до сего вѣку; вôнъ и означивъ єго роками 1304—1305. Але й така хронольогічна вывертка не вызволила лѣтописця вôдъ видимого перекору; припявши подѣю до 1304 р. єму схотѣлось назвати князѣвъ Волыньскихъ по батьку и вôнъ справдѣ именує Льва Даниловичемъ Луцкимъ, а Володимира Васильковичемъ Волыньскимъ. Але Левъ Даниловичь († 1301 р.), зъ роду не князювавъ у Луцку, а бувъ удѣльнымъ княземъ Галицкимъ та Перемыскимъ; а Володимиръ Васильковичь Волыньскій вмеръ ще р. 1289; про се сама Густиньска лѣтопись добре вѣдає, бо сама жь подає про те звѣстку. Ще й те треба згадати, що походъ Гедыминôвъ нѣ бы то склався ще въ той часъ, якъ на Литвѣ князювавъ ще Витень († 1316), а не Гедыминъ.

Здавалось бы, що така непевнôсть въ сему оповѣданю складчика Густиньскои лѣтописи повинна бъ була завадити й оповѣданю Стрыйковского и єму не повиннѣ бъ няти вѣры; але не дивлячись на се багато деякѣ зъ историкôвъ покладались на се оповѣданє Стрыйковского зъ великою вѣрою. Такѣ вôдносины до Стрыйковского склались, дякуючи подробицямъ въ оповѣданю, дякуючи певности, зъ якою вôнъ оповѣдавъ, а найбôльше черезъ те, що въ продовжь довгого часу багато письменникôвъ переговорювало се оповѣданє, беручи свои звѣстки съ хронiки Стрыйковского.

Теперь обернемось до самого оповѣданя та до єго подробиць и прирôвняємо ихъ до жерелъ бôльше певныхъ:

Саме загальне покладане, що 1320 р. Гедыминъ завоювавъ Волынь та Кієвъ, не встоює проти справдешнёи критики. Що до Волыни, то є певне свѣдоцтво, що ся околиця жила своимъ самостôйнымъ житємъ пôдъ урядомъ потомкôвъ Данила Романовича ажь до р. 1335—1340; пôсля сего вже Волынь дôсталась Любартови Гедыминовичеви въ спадщинѣ, а не черезъ завоёване. Се опираєтся не на саме тôльки свѣдоцтво литовско-рускои лѣтописи, але й на указки семи сучасныхъ грамотъ, що Волыньскѣ князѣ писали зъ р. 1316—1335. Вôдъ р. 1316—1324 въ Галичѣ та на Волынѣ князювали Андрѣй та Левъ Юріевичѣ; вони р. 1316 вступили въ спôлку съ Тевтоньскимъ орденомъ, а 1320 р. склали зъ мѣстомъ Торномъ крамарску умову. Про часъ смерти сихъ князѣвъ мы довѣдуємось зъ листу Польского короля Владислава до папы Ивана XXII.— вони померли р. 1324. Вôдъ р. 1325 до 1335 мы маємо чотыри грамоты наступника сихъ князѣвъ Юрія II., що також вказують на спôлку Галича та Волыни съ Тевтоньскимъ орденомъ. По всѣхъ сихъ грамотахъ, князѣ, що ихъ писали, прозываютъ себе князями Володимирскими, а мѣсто, зъ якого писали — Володимиромъ. Такимъ робомъ отсѣ грамоты доводятъ независимость Волыни до р. 1335. Окрôмъ усего того се само доводятъ и свѣдоцтва рускихъ лѣтописей. Въ сихъ лѣтописяхъ зустрѣчаємо пôдъ р. 1331 ось яке оповѣдане, що належить до исторіи рускои церкви: 1328 р. вôдъѣхавъ зъ Володимира на Клязмѣ до пôвденнои Руси митрополіта Теогностъ; вôнъ вôдвѣдувавъ рôжнѣ мѣста своеи митрополіи, бувъ у Кієвѣ, у Галичѣ, а на останку р. 1331 зовсѣмъ зôставсь жити у Володимирѣ Волыньскому; зъ вôдси звѣстивъ вôнъ Новгородцѣвъ, що поклавъ собѣ посвятити на архієпископа, выбраного ними Василя и покликавъ єго на Волынь. При кôнци червця Новгородскій архієпископъ у купѣ зô значными боярами выѣхали, та покладаючись на миръ зъ Литвою, вони поѣхали навпростець черезъ Литовскѣ Землѣ; але Гедыминъ зломавъ миръ, затримавъ архієпископа зъ боярами на дорозѣ и тôльки тодѣ ослобонивъ ихъ, якъ Новгородцѣ понялися дати сынови Гедымина—Наримунтови—удѣлъ въ своѣй околицѣ. Митрополіта посвятивъ

Василя, якъ вôнъ приѣхавъ, але заразъ же пôсля сего склалась для него инша перепона: майже одночасно зъ Василемъ зъявилисъ у Володимирѣ Волыньскому до митрополіты послы вôдъ Псковичѣвъ, вôдъ Гедымина и вôдъ иншихъ Литовскихъ князѣвъ, просячи посвятити на Псковского єпископа якогось Арсенія, що выбрали Псковичѣ; Новгородцѣ почали змагатись супроти сего, бо Псковъ залежавъ до сего часу вôдъ Новгородского владики; значить, выбранє осôбного єпископа було ознакою добутя Псковомъ незалежности вôдъ Новгорода, що зачисляв Псковъ до своихъ пригородôвъ. Вважаючи на Новгородцѣвъ митрополіта вôдмовивъ посламъ вôдъ Пскова та вôдъ Литвы: „Арсеній уѣхалъ со Псковичи посрамленъ отъ митрополита". За се Гедыминъ вгнѣвався на Новгородцѣвъ, и на той часъ, якъ довелося Новгородскому владицѣ вертатися до дому, то вôнъ „поѣха на Кієвъ, боясь Литвы". Тымъ часомъ, якъ вôнъ объѣздивъ Литовску границю, „меже Литвы и Кієва", єго перестерѣгъ митрополіта, що литовска дружина чатує єго на дорозѣ, що бъ захопити до рукъ; Василь почавъ поспѣшатись, приѣхавъ щасливо до Кієва и зъ вôдти простувавъ до Чернигова; але пôдъ Черниговомъ зновъ єго зустрѣнула небезпечнôсть; єго наздôгнавъ „Кієвскій князь Федоръ съ баскакомъ татарскимъ, а съ ними человѣкъ 50, разбоємъ". Але все скôнчилось безъ душегубства; князь взявъ вôдъ Новгородцѣвъ окупъ та й вернувсь до Кієва, а архієпископъ черезъ Бряньскъ до Новгорода.

Се оповѣданє не тôльки говорить про незалежнôсть Волыни вôдъ Литвы, але ще на те вказує, що Кієвъ бувъ за межею великого Литовского князѣвства. Въ Кієвскôй Землѣ 1331 р. князювавъ пôдручникъ татарскій Федôръ и на се треба звернути особливу увагу, бо черезъ се зъявлялася можнôсть вѣдати докладно часъ завоєваня Литвою Кієва; се дѣйстно склалось р. 1362. Року 1361 у Кієвѣ князювавъ отой самый Федôръ, а 1362 р. Ольгердъ Гедыминовичь вызволивъ вôдъ Татаръ и Подôлє и Кієвщину, розбивши по надъ Синёю-водою трёхъ темникôвъ татарскихъ; тодѣ „Кієвъ подъ Федоромъ княземъ взятъ и посади въ немъ Володимира, сына своєго; и нача надъ сими владѣти, имъ-же отцы єго дань даяху".

Значить, загальнє покладанє въ оповѣданю Стрыйковского та въ лѣтописи Быховця, що Гедыминъ завоёвавъ Кієвъ та

Волынь р. 1320—1321, не має въ собѣ нѣякои певности; теперь же якъ розмѣркуемо про всѣ подробицѣ сего оповѣданя, що нѣ бы то додають сему оповѣданю характеръ великои певности, то переконаемось, що усѣ сї подробицѣ по части выгаданї, а по части складенї съ такихъ особъ та подѣй, що истнували та склалися въ протягу майже двохъ вѣкôвъ.

Въ оповѣданю лѣтописи Быховця стоять имена ось-якихъ князѣвъ, що прiймали участь въ подѣяхъ: Володимиръ Волыньскiй, Левъ Луцкiй, Романъ Бряньскiй, Станиславъ Кiєвскiй, Олегъ Переяславскiй, Иванъ Рязаньскiй и Мендовгъ Альгимунтовичь Гольшаньскiй; мѣжь усѣма сими именами тôлько два: Льва та Ивана, дѣйстно належать сучасникамъ Гедыминовымъ; три другї — Володимира, Романа та Мендовга — се имена тыхъ князѣвъ, що жили въ иншiй часъ, два жь останнї зовсѣмъ выгаданї. Останнiй Волыньскiй князь на имя Володимиръ, бувъ небожемъ Данила Романовича — се Володимиръ Васильковичь; въ Ипатiєвскôй лѣтописи є оповѣдане про єго недугу та смерть р. 1289, значить, вôнъ не прiймавъ участи у вôйнѣ проти Гедымина. Бряньскiй князь, Романъ Михайловичь, бувъ сучасникомъ и тестемъ Володимира Васильковича; ще р. 1264 воювавъ зъ нимъ Мендовгъ, великiй князь Литовскiй. Про сего Романа є въ лѣтописяхъ споминъ въ останнє р. 1285 черезъ набѣгъ на Смоленьскъ. На початку жь XIV. ст. въ Бряньску мѣжь Святославомъ Глѣбовичемъ та єго небожемъ Василемъ Олександровичемъ було змагане за княжiй стôлъ (1309—1310); Василь Олександровичь за помогою Татаръ подолѣвъ дядька и вмеръ Бряньскимъ княземъ 1314 р. Пôсля него тамъ князювавъ Глѣбъ Святославовичь и єго вбито у Бряньску 1339 р. въ часѣ повстаня. Такимъ побытомъ имя Романа Бряньского за часôвъ Гедымина зъявляеться яко анахронiзмъ. Въ лѣтописи Быховця сей Романъ у купѣ зъ симъ зветься зятемъ Льва Луцкого; якъ сей Левъ бувъ Левъ Юрiєвичь, що князювавъ вôдъ 1316 до 1324 р., то вôнъ зовсѣмъ не бувъ родичемъ Романови Бряньскому, а також и не бувъ вбитый по надъ Ирпеню, де нѣ бы то була битва зъ Гедымином, бо мы вже бачили, якъ оповѣдали про листъ Польского короля Владислава до папы, що Левъ та Андрѣй Юрiєвичѣ померли (decesserunt ex hac luce) 1324 р. Князь Олегъ Переяславскiй — се вже зовсѣмъ выгадка, бо пôсля опустошеня Батыемъ князѣвства

Переяславского его вже й не було и по руских лѣтописяхъ нема вже й спомину про Переяславскихъ князѣвъ. Гадаючи, що було Переяславске князѣвство, складчикъ лѣтописи Быховця, певно взявъ для Переяславского князя имя Олега, сына Романа Бряньского; про сего Олега есть згадка въ Ипатіевской лѣтописи пôдъ р. 1274, де оповѣдаеться, що вôнъ навѣдувався тодѣ до свого шурина, Володимира Васильковича, у Володимиръ Волыньскій. Також выгаданый бувъ и князь Станиславъ Кіевскій, бо вже вѣдомо, що останнимъ княземъ Кіевскимъ (1331—1362 р.) бувъ на имя Федôръ. Прозвавши останнёго княземъ, замѣсть Федора — Станиславомъ, лѣтопись Быховця оповѣдае, що сей князь, пôсля забраня Гедыминомъ Кіева, удався до Рязаньского князя Ивана, тамъ вôнъ одружився зъ его дочкою и пôсля Ивановои смерти зробився Рязаньскимъ княземъ, бо Иванъ не мавъ сынôвъ. Дѣйстно вôдъ р. 1308 до 1327 въ Рязанѣ князювавъ Иванъ Олександровичь, але пôсля того, якъ его вбито въ Ордѣ, ставъ тамъ князювати его сынъ, також Иванъ, на прозвище Коротнополый (1327—1343); рускій жь лѣтописи нѣчого и нѣде не споминають, що Иванъ Рязаньскій мавъ зятемъ Станислава Кіевского. Що до Мендовга Альгимунтовича, якому нѣ бы то Гедыминъ давъ въ урядъ Кіевску околицю, то тутъ легко вôдшукати хронольогічну помылку въ лѣтописи Быховця. То правда, що заразъ же пôсля забраня Кіева Литовцями першимъ правителемъ бувъ Иванъ Альгимунтовичь, князь Гольшаньскій (може его поганьске имя й було Мендовгъ); вôнъ не належавъ до роду Гедымина. Сей князь стоявъ на видноцѣ середъ литовскихъ вельможныхъ людей при кôнци XIV. ст.; вôнъ проводивъ до Москвы Софію Витовтôвну, невѣсту великого князя Василя Дмитровича, а потôмъ, якъ вмеръ Скиргайло 1396 р., Витовтъ давъ ему держати урядъ у Кіевскôй околицѣ. Сей Иванъ Альгимунтовичь бувъ у битвѣ съ Татарами надъ Ворсклою (1399 р.), а потôмъ бувъ вѣдомый черезъ записъ на вѣрнôсть, що вôнъ давъ Ягайлови 1402 р. Значить, въ оповѣданю про забране Кіева, князя Гольшаньского перенесено съ початку XV. ст. майже на цѣлый вѣкъ назадъ и зъявляеться вôнъ сучасникомъ тыхъ, що жили ще въ другôй половинѣ XIII. ст.

Та жь сама мѣшанина панує въ лѣтописи Быховця, якъ рѣчь заходить про мѣсце вôйны: въ оповѣданю сеи лѣтописи

згадуються мѣста Кієвскои околицѣ вôдповѣдно ихъ пôзнѣйшôй вазѣ у великому князѣвствѣ Литовскому; за вызнакою Бѣлгорода та Вышгорода, що стоять въ старыхъ рускихъ лѣтописяхъ, згадуються тї мѣста, по якихъ були „господарскіе замки" та якї були осередками уряду „повѣтовъ" тôльки съ часôвъ Витовтовыхъ: Житомиръ, Овручь, Черкасы, Канѣвъ, Переяславъ; до сего додаєтся ще: въ лѣтописи Быховця—Путивель, а у Стрыйковского — Бряньскъ; очевидячки, що тї, що таке робили, не тямили земскихъ вôдносинъ Украиньско-рускихъ Земель, бо сї останнї мѣста зъ роду не були пригородами Кієвскими; вони стояли въ Сѣверскôй Землѣ и вже тôльки 1356 р. за Ольгерда ихъ прилучено до Литвы. Певно, що при кôнци XIV. ст. Вышгородъ та Бѣлгородъ не мали вже такои ваги, якъ колись-то; на початку вони складали самостôйнї земскї осередки, такъ само якъ Кієвъ, що скупляли въ собѣ громадске житє тыхъ Земель, що були на вкруги; потôмъ съ часôвъ Володимировыхъ — вони зробилися Кієвскими пригородами та фортецами, забороняючими у купѣ зъ иншими осередкове мѣсто; на останку въ XII. ст. сї мѣста переробились на удѣльнї столы, а ихъ Кієвскї князѣ давали своимъ родичамъ, маючи надѣю на ихъ запомогу, якъ було треба. Але вже въ половинѣ XIII. ст. сї мѣста вже не мали такои ваги, особливо съ того часу, якй пôдупавъ самъ Кієвъ. Рускї лѣтописи въ останнє згадують про Вышгородъ 1214 р., а про Бѣлгородъ 1231 р. Вже за литовского панованя сї мѣста мали вагу тôльки яко сельскї громады. Що до иншихъ мѣстъ, про якї є згадка въ оповѣданю — то Слѣповрота нѣколи й не було, Черкасы — на той часъ ще не истнували; а що сї мѣста зачислюються до Кієвскихъ пригородôвъ XVI. ст., то се повстало ось задля чого: лѣтопись тутечки не докладно оповѣдає недокладный та неясный переказъ про закладины Черкасъ; сей переказъ ходивъ понадъ Днѣпромъ мѣжь народомъ коло половины XV. ст., се бъ то, якъ разъ въ той часъ, якъ складалася лѣтопись Быховця. Канѣвскї жителѣ р. 1345 объявили урядникамъ, що описували замки Украиньско-рускї отъ якій переказъ: „отъ початку Черкасовъ и Канева, уходы по всѣмъ тымъ рѣкамъ вольны были Каневцомъ, бо яко князь великій Литовскій Гедыминъ, завоєвавши надъ моремъ Кафу и весь Перекопъ, и Черкасы Пятигорскіє, и приведши Черкасовъ часть съ кня-

гинею ихъ, посадилъ ихъ на Снепородѣ, а иншихъ на Днѣпрѣ, гдѣ теперь Черкасы сидятъ; а Снепородцевъ посадилъ на Днѣпрѣ жь у Каневѣ; и сидячи Снепородцѣ на Днѣпрѣ у Каневѣ, предся отчизны свои по рѣчкамъ инымъ Сиверскимъ уходити не перестали". Спомнинъ народный въ сему переказѣ впродовжь двохъ вѣкôвъ, замѣсть имени Витовтъ постановивъ имя Гедыминъ, а сей останній зъ роду нѣколи не вчинявъ походôвъ до Крыму та до Кавказкихъ гôръ. Навѣть розумѣючи переказъ дословно, треба тямити, що вôнъ до самого Гедымина прилучаѥ закладины Черкасъ та осель понадъ Снѣпородомъ; значить, ихъ-то не було за часôвъ нѣ бы то бувшого завоѥваня Гедыминомъ Кіѥвскои околицѣ. Очевидячки, що складчикъ лѣтописи Быховця чувъ сей понаддніпряньскій переказъ, та въ своему оповѣданю перевернувъ его не такъ, якъ слѣдъ.

На останку й самі подѣѣ въ оповѣданю лѣтописи Быховця силомôць злучені до купы складчикомъ. Можнôсть ѥ майже напевно покладати, що все оповѣданѥ складене зъ двохъ переказôвъ, а сі перекази належать до двохъ вôдрубныхъ подѣй зовсѣмъ не одночасныхъ; що до другои половины оповѣданя, се бъ то до походу на Кіѥвъ на веснѣ, то на се ѥ докладні указки. Є оповѣданѥ въ стародавнôй литовскôй лѣтописи про похôдъ Витовтôвъ на Кіѥвъ 1392 р., що мавъ замѣръ на мѣсце князя Володимира Ольгердовича зробити Кіѥвскимъ княземъ его брата Скиргайла. Лѣтопись оповѣдаѥ такъ: „На весну князь великій Витовтъ иде и взя землю Подольскую, а князю Володиміру Ольгердовичю, тогда бывши въ Кіѥвѣ, и не восхотѣ покоры учинити и чоломъ ударити великому князю Витовту. Тойже весны князь великій Витовтъ пойде и взя градъ Житомиръ и Вручій и пріѣха къ нему князь Володимеръ. Тогожь лѣта на осень князь великій Витовтъ выведе его изъ Кіѥва и дасть ему Копылъ, а на Кіѥвѣ посади князя Скиргайла, самъ же князь великій Витовтъ пойде на Подольскую землю. А князю Скиргайлу повеле идти изъ Кіѥва ку Черкасомъ и ку Звенигороду. Князь же Скиргайло, Божьею помощью, великого князя Витовта повелѣніѥмъ, взя Черкасы и Звенигородъ и возвратися паки ко Кіѥву". Складчикъ лѣтописи Быховця видимо користувавъ зъ литовскои лѣтописи и помѣстивъ се оповѣданѥ у своѣй хроніцѣ пôдъ 1392 р.; сего однакъ же ему було мало; вôнъ ще и въ друге оповѣдаѥ то само про

походъ Гедымина на Волынь, та не маемо спроможности прирôвняти до нѣчого, бо въ иншихъ жерелахъ нема нѣякихъ вѣдомостей про се. Єсть певнôсть въ тому, що на початку свого князюваня Гедыминъ воювавъ зъ Галицко-Володимирскими князями; Стрыйковскій, не кажучи, зъ вôдки вôнъ узявъ, оповѣдае навѣть, зъ якои речи повстала ся вôйна. Вôнъ говорить: „Князѣ Волыньскі, вѣдаючи, що Гедыминъ воюе съ хрестоносцями, замѣсть поданя єму запомоги, вчиняли набѣги на Литовскі Землѣ понадъ Виліею та бôля Новгородка... Князь Левъ Луцкій захопивъ навѣть Берестє та Дрогичинъ у часѣ вôйны съ хрестоносцями“. Що була спôлка мѣжь Галицко-Волыньскими князями та хрестоносцями, на те є доводы въ умовахъ мѣжь ними, що князѣ понялись оборонятп землѣ ордена вôдъ нападôвъ усякихъ ворогôвъ; найважнѣйша выгода Волыньскихъ князѣвъ въ сѣй боротьбѣ була въ суперечцѣ зъ Литвою за такъ звану Пôдляхію, се бъ то за пôвденну частину колишнёи Ятвяжскои Землѣ (зъ мѣстами Берестємъ, Дрогичиномъ, Мѣльникомъ, Бѣльскомъ и т. д.); ся суперечка почалась ще мѣжь Львомъ Даниловичемъ та Тройденомъ, заразъ же пôсля смерти Шварна Даниловича. Маючи на увазѣ звѣстку, що зôсталась въ оповѣданю, що нѣ бы то Гедыминъ, скôнчивши походъ на Волынь, зупинивсь зимувати въ Берестѣ и вôдпустивъ вôйско по домôвкахъ, треба покладати, що ся вôйна скôнчилась на користь Гедымина и вôнъ прилучивъ до Литвы Пôдляхію. Та й справдѣ ся околиця за Гедымина була прилучена до великого князѣвства Литовского; вона потôмъ, за часу подѣлу удѣлôвъ мѣжь сынами Гедыминовыми, пôшла Кейстутови на часть. Ото жь якъ справдѣ въ часѣ вôйны за Пôдляхію, довелося Литовскому князу увôйти на Волынь ажь до мѣста Володимира, та ще якъ справдѣ коло сего мѣста бувъ вбитый якійнебудь мѣжь Волыньскими князями, то въ такому разѣ швидше надъ усе можна згодитися съ покладанємъ Шарапевича, що походъ до Волыни склався 1316 р., а князємъ, що вбитый бувъ тодѣ Литвою, бувъ не хто иншій якъ Юрій Львовичь. На се однакъ же нема нѣякихъ певныхъ доводôвъ, а значить, покладанє се зôстаеться тôлько имовѣрнымъ, а не певнымъ.

Не зачисляючи Волыни та Кіева до великого князѣвства Литовского за часôвъ Гедымина, можна гадати, що границѣ сего князѣвства тодѣ були ось якӥ: на пôвночи вони стыкались зъ Землями Ливоньского ордена, съ Корсею та Ливоніею; зъ вôдси, перерѣзуючи захôдну Двину высше того мѣсця, де бувъ Динабургъ, межа йшла вподовжь Псковскои Землѣ ажь до межѣ Смоленьского князѣвства, на сходѣ межа йшла поузъ Смоленьске князѣвство, а дальше по надъ Днѣпромъ ажь до Припети поузъ Сѣверскӥ та Черниговскӥ Землѣ; на полудни, починаючись трошки дальше на пôвдень вôдъ Припети, стыкалась съ пôвнôчными границями Кіевскои та Волыньскои Землѣ ажь до захôдного Буга; на заходѣ по надъ Бугомъ до Гродна що на Нѣманѣ; тутечки велике князѣвство Литовске було поручь съ Польщею та Мазовіею; на останку понадъ Нѣманомъ Литовскӥ Землѣ простягались ажь до его уйстя, межуючи съ прускими хрестоносцями.

На сему просторѣ, бôльше нѣжь на двохъ третинахъ его, живъ Рускій нарôдъ, значить, велике Литовске князѣвство вже на початку XIV. ст., стало мôцнымъ осередкомъ, навкруги якого мусили були групуватися порôжненӥ слабшӥ рускӥ володѣня. Яко незбутный наслѣдокъ такои ваги великого князѣвства Литовского повиненъ бувъ повстати въ будучности антагонізмъ его зъ великимъ Московскимъ князѣвствомъ, бо и останне, ще ранѣйше вôдъ першого, склало такожь другій осередокъ, що такожь притягавъ до сего бôльше слабшӥ політичнӥ единицѣ. Але надѣѣ, хто возьме верхъ въ справахъ, якӥ мусили зайти, повиннӥ були бути не однаковӥ для обохъ державъ: велике князѣвство Московске прямувало майже до однои політичнои меты та воно и не було змушенымъ розбивати свою силу на два рôжнӥ боки: велелюднӥ народы Финьского племени, що заселяли бôльшу частину Земель Московского князѣвства, були не дѣйнӥ, не мали нѣякого впливу на політичнӥ напрямки державы и на нихъ не звертано уваги въ розвитку державного житя краю. Політичне змагане Руского уряду прямувало выключно до рускои меты и на захôднôй границѣ — що до дрôбныхъ рускихъ околицъ, и на схôднôй— въ боротьбѣ съ ханами Золотои Орды; бо зъ сего боку й була тôльки небезпечнôсть. Не въ такому станѣ було велике князѣвсто Литовске: тутъ окрôмъ чималого числа рускихъ околицъ,

були й чисто литовскі̂, що не тôльки поклали основу Литовскои державы, але дали ѣй княжу династію, нарôдъ же по сихъ околицяхъ вôдзначався значною енергіею; зъ одного боку вôнъ не бажавъ коритися передъ рускою народностю, а зъ другого мавъ власні̂ племѣнні̂ интересы, а на першому мѣсци стояла боротьба зъ Нѣмцями. Великі̂ Литовскі̂ князѣ мусѣли були обороняти отсі̂ интересы и для того увага сихъ князѣвъ повинна була роздѣлятись на двое: треба було на схôднôй межѣ єднати Рускі̂ Землѣ, а на захôднôй вести боротьбу съ хрестоносцями. Литовскі̂ князѣ тôльки прихваткомъ мають спроможнôсть на сходѣ поратися коло рускихъ околиць; борикатися жь зъ Москвою нѣчого було й думати. Москва, якъ поклала собѣ на метѣ прилучити до себе Рускі̂ Землѣ, такъ вона и йшла до сеи меты, хочь повагомъ, але не зупиняючись.

Не дивлячись на те, що мѣжь Литвою та Москвою залягала за часôвъ Гедымина широка смуга Земель Псковскихъ, Смоленьскихъ та Сѣверскихъ, не дивлячись на миръ та згоду, що нѣ бы то побôльшились ще черезъ шлюбный звязокъ (1333 р.) Семена Ивановича зъ дочкою Гедыминовою Айгустою (выхрещеною Настасею), однакъ же антагонізмъ почавъ проквдатись въ тому, що зъ обохъ боковъ бажалося придбати переважный вплывъ у псковскихъ та смоленьскихъ справахъ. Зъ Гедыминового боку се бажанє прокинулося ранѣйше у Псковскихъ справахъ. Мѣжь Псковомъ та Новгородомъ повстала незгода. Псковъ бажавъ придбати собѣ незалежнôсть вôдъ Новгорода и въ сему бажаню допомагавъ єму Гедыминъ; до Новгородцѣвъ же пристали великі̂ Московскі̂ князѣ. Намъ вже вѣдомо, що зробивъ Гедыминъ для Псковичѣвъ въ дѣлѣ про вôдрубну вôдъ Новгородскои Псковску епархію (1331 р.); а то ще ранѣйше (1322—1324 р.) Литовцѣ стали у великôй пригодѣ Псковичамъ, допомôгши вôдперти нападъ Ливонцѣвъ, на той часъ, якъ Новгородцѣ покинули ихъ у важку годину. Зновъ вôдъ 1328—1338 р. Гедыминъ пôдсоблявъ Тверскому князеви Олександрови Михайловичеви, якого приняли собѣ за князя Псковичѣ; сего Олександра князя, по приказу хана, Иванъ Калита выгнавъ съ Твери, и хотѣвъ прогнати й зô Пскова. На останку тодѣ, якъ митрополіта Московскій вôдлучивъ вôдъ церкви Псковъ, съ примусу Ивана Калиты, за те, що Псковъ не вôддавъ Олександра, сей останній знайшовъ собѣ притулокъ на

Литвѣ, а потôмъ черезъ пôвтора року знову вернувся до Пскова за помогою Гедымина.

Таке жь саме непорозумѣне скоплось мѣжь Гедыминомъ та Иваномъ Калитою и въ Новгородѣ, де обыдвомъ бажалося придбати собѣ перевагу. Новгородцѣ обѣцяли (1331 р.) Гедыминови дати его сынови Наримунтови удѣлъ; ся обѣтниця доведена була до вчинку тôлько 1333 р. и отъ зъ якои речи: Иванови схотѣлося „закамского серебра" и вôнъ вымагавъ его у Новгородцѣвъ; сѝ не схотѣли вôддати — Иванъ за се захопивъ Торжокъ та Бѣжецкій Верхъ. Съ початку Новгородцѣ пôдступали пôдъ Ивана прозьбами. Але якъ се не помогло, тодѣ вони згадали про Наримунта: вони пôслали до него пословъ, Наримунтъ зъ свого боку зробивъ то жь само и такимъ побытомъ Новгородцѣ выдѣлили Наримунтови Ладогу, Орѣховець, Корельску Землю та половину Копорья. Зъява Наримунта змусила Ивана Калиту зменшити свои вымаганя та помиритись зъ Новгородомъ. Але такъ само, якъ и се перше сплкованє Литовскихъ князѣвъ вмѣшатись у Новгородскѝ справы такъ и тѝ, що чинилися потôмъ, були якѝсь урывковѝ та непевнѝ. Наримунтъ бôльше живъ на Литвѣ, нѣжь въ земляхъ, що дали ему Новгородцѣ и навѣть на той часъ, якъ 1338 р. Шведы зробили нападъ на Новгородскѝ Землѣ, вôнъ и самъ не пôшовъ допомагати Новгородцямъ, що закликали его, а навѣть и вôдкликавъ сына Олександра на Литву, а до того часу вôнъ живъ въ Орѣховѣ.

Окрôмъ такихъ вôдносинъ до Руси велике Литовске князѣвство за часôвъ Гедыминовыхъ вступило такожь въ бôльшь просторнѣйшѝ зносины дипльоматичнѝ на Заходѣ та на пôвнôчному заходѣ зъ сусѣдами и розпростерло свои державнѝ звязки далеко дальше, нѣжь се було до того часу у великихъ Литовскихъ князѣвъ.

Мѣжь сими спôлками найкористнѣйшою та наймôцнѣйшою була спôлка Гедымина съ Польщею; на сему боцѣ истнувала спôльнôсть обопôльнои користи обыдвохъ державъ, що вже заздалегôдь змушенѝ були провадити уперту та дуже для обыдвохъ важку боротьбу зъ Нѣмцями; а тутъ ще треба було половинити силу для змаганя одного зъ другимъ. Року 1325 король Польскій Владиславъ Локтикъ пôславъ до Гедымина на Литву пословъ для зложеня сумирнои умовы, що вôнъ

хотѣвъ змôцнити шлюбнымъ звязкомъ. На се згодився и Гедыминъ и такимъ побытомъ складена була умова: и Литва и Польща понялася допомагати обопôльно одно другому супроти хрестоносцѣвъ. Потôмъ до Кракова поѣхала дочка Гедыминова Альдона съ посломъ вôдъ Гедымина, тамъ выхрестилась на имя Анны и зъ нею одружився Владиславôвъ сынъ Казимиръ, що мавъ стати Королемъ Польскимъ. Въ посагу за Альдоною Казимиръ одержавъ Польскихъ бранцѣвъ, що були позахоплюванѝ Литовцями въ часахъ ихъ нападôвъ на польскѝ околицѣ, а теперь були вызволенѝ.

Заразъ же пôсля сего вкупѣ було вчинено кôлька походôвъ спôльно на хрестоносцѣвъ. Теперь вже Литовцѣ та Поляки не чекають нападôвъ, а самѝ йдуть до Нѣмцѣвъ и навѣть нѣмецкѝ лѣтописи помѣтили, що съ того часу, якъ Литва та Польща склали спôлку, хрестоносцѣ неразъ переживали злѝ годины. Сѝ злѝ годины скôнчилися битвою пôдъ Пловцями (1331 р.), вôдъ якои почала вже хитатись сила хрестоносцѣвъ.

На пôвнôчному сходѣ свого князѣвства Гедыминъ придбавъ собѣ спôльникôвъ мѣжь Нѣмцями, що жили по надъ Балтійскимъ моремъ, а вже за помогою сихъ спôльникôвъ завязавъ взаємины зъ германьскими мѣстовыми громадами и навѣть съ папою. Ще при кôнци XIII. ст. въ околицяхъ заселеныхъ Нѣмцями понадъ Балтійскимъ моремъ мѣжь ними повстали непорозумѣня, що розжеврилисъ потôмъ въ обопôльну боротьбу; въ сю боротьбу встрягли и великій князѣ Литовскѝ. Околицѣ понадъ Балтійскимъ моремъ, заселенѝ Нѣмцями, не належали выключно до Ливоньского ордена: богате мѣсто Рига, заложене крамарями зъ Ганзы, уважало себе незалежнымъ вôдъ ордена, а тôльки корилося зверхности Рижского архієпископа; орденъ зъ свого боку дивився не дуже добрымъ окомъ на таку незалежнôсть мѣста, бо вона клала перешкоду розвитку єго державства. Для того заздалегôдь магістры кванилися пôдбити пôдъ свою власть Ригу: въ такому розумѣ вони заручались вôдъ императора Рудольфа пôльгою (1274 р.) и зъ сего часу почали выявляти не таючись але спровола свôй потягъ до панованя надъ Ригою: узброили власну резиденцію въ мѣстѣ, по рôжныхъ мѣсцяхъ збудували башты, удержували тамъ свои власнѝ залоги, а тамъ вже почали добиратись и до мѣстовыхъ та захоплювати мѣстовѝ выгоды: млыны, рыболовлѣ

и т. иншѝ. Проти сего стали навпаки и архіерей и магістеръ рижскій и такимъ побытомъ непорозумѣня та незгоды все збôльшалися ажь поки 1297 р. выбухла вôйна. Зайшла якась суперечка за право збудованя мосту черезъ Двину; тодѣ городяне не довго думаючи кинулися на замокъ, що въ Ризѣ належавъ до ордену, захопили его та й зруйнували до нащаду, а въ купѣ зъ нимъ и усѣ три башты, збудованѝ хрестоносцями; пôсля сего городяне зруйнували орденьскѝ мѣста, рыболовнѝ язы и всѣхъ лицарѣвъ, якихъ встигли захопити або повбивали, або замкнули пôдъ замокъ. На той часъ, якъ магістеръ Ливоньскій Бруно почавъ збирати вôйско для замиреня мѣста, городяне обернулися до Литовцѣвъ за запомогою. На початку 1298 р. зъявився великій князь Витень яко спôльникъ, до Риги; злучивши свое вôйско зъ мѣстовымъ ополченемъ, вôнъ захопивъ замокъ Каркусъ, зруйнувавъ его, а дальше и побивъ хрестоносцѣвъ понадъ рѣчкою Трейдерою; потômъ спустошивши рôжнѝ околицѣ, вернувся до Литвы зъ великою здобычею. Одначе на другій рôкъ щасте сприяло й хрестоносцямъ: одержавши пôдмогу вôдъ пруских хрестоносцѣвъ, ливоньскѝ лицарѣ коло Наймѣля по черзѣ побили рижскихъ городянъ у купѣ зъ Литовцями, захопили до рукъ навѣть архіепископа, захопили замокъ его, все розграбували, що знайшли и окрôмъ того поклали важку контрибуцію и на мѣсто и на архіепископскѝ маетки. Року 1300 однакъ же орденъ зъ архіепископомъ склали замирене ось на якôй умовѣ: лицарѣ вôддали мѣсту замокъ у Ризѣ, а городяне зъ свого боку понялися зломати спôлку зъ Литовцями и нѣколи вже наново не складали еѣ. Але се замирене трималося недовго; цѣла четвертина вѣку пôшла на те, що мѣсто зъ орденомъ, то ворогувало отверто, то позывалося: архіепископъ та рижскій магістеръ те й робили, що жалилися папѣ на орденьскѝ вчинки; не вдовольняючись указкою на рôжнѝ образы, якими доскулювавъ мѣсту орденъ, архіепископъ та магістеръ выявляли, що орденъ черезъ свою ненасытнôсть та безнастанный потягъ до захопôвъ перешкоджувавъ Литовцямъ переходити въ христіяньску вѣру; вони обвинувачували орденъ, що черезъ его вымагане та силуване король литовскій Мендовгъ вôдступився вôдъ христіяньства, Литовцѣ ненавидять, не люблять христіянъ и само христіяньство тратить моральнѝ основы въ очахъ Литовцѣвъ. Зъ свого боку

лицарѣ, вôдповѣдаючи на таке обвинувачуване, звертали всю вину на рижскій магістратъ: вони казали, що місіонерска дѣйнôсть ордена разъ-у-разъ зустрѣчае суперечене черезъ пôдкопуване магістрату, що мѣсто та архіепископъ маючи власну на те користь, пôдтримують упертôсть Литовцѣвъ, не соромляться навѣть складати съ поганьцями спôлки, роблячи симъ не абы-яку шкоду христіяньскому орденови. Середъ такого замѣшаня папска курія сама не вѣдала кого винуватити; часомъ папы обвинувачували Рижскихъ архіепископôвъ, а уважали орденъ правымъ, а часомъ хилились на бôкъ архіепископôвъ, складали вину на орденъ и приказували ему змѣнити сю дѣйнôсть; 1309 р. папа навѣть поклавъ интердіктъ на орденъ и тôльки вже, якъ минуло три роки, вôдмѣнивъ его, улещеный богатыми подарунками, якими орденъ закидавъ Авиніоньскій дворъ. Съ того часу, якъ вперше Витень вмѣшався въ усобицѣ въ Ливоніи, Литовскѣ великѣ князѣ вже въ протягу 20 рокôвъ бôльше не вмѣшувались туда; мабуть таке склалось черезъ те, що 1307 р. Ливоньскѣ лицарѣ признали за Витенемъ право зверхности надъ Полоцкомъ та его Землями; пôсля сего и Витень и Гедыминъ змушенѣ були звернути всѣ свои силы на другій бôкъ: повстала боротьба съ Прускими хрестоносцями. Тôльки вôдъ р. 1322 почавъ прокидатися зновъ вплывъ Гедыминôвъ на Ливоньскѣ справы, на той часъ, якъ рижскій магістратъ самъ почавъ зносины зъ Литвою. Зôстався ажъ до нашихъ часôвъ листъ, що бувъ писаный Ригою до Гедымина, а въ нѣмъ магістратъ, жалѣючись на утискъ ордена, просить великого князя Литовского не миритись съ хрестоносцями безъ архіепископа та магістрату, бо вже папа нѣ бы то числить архіепископа та мѣсто незалежными вôдъ ордена володарями. А тымъ часомъ справа ся стояла зовсѣмъ не такъ, а навпаки: папа Иванъ XXII., въ котрого приявѣ въ Авиніонѣ розбирали довголѣтну тяганину ордена зъ Рижскимъ архіепископомъ, не признавъ жадной провины за орденомъ, такъ вôнъ бувъ улещеный красномовствомъ ливоньского магістра Карла фонъ Тріръ. Теперь архіепископъ та рижскѣ городяне змушенѣ були выдобувати иншихъ значнѣйшихъ доводôвъ собѣ на користь; треба було документально переконувати усѣхъ христіянъ, що самъ тôльки орденъ становить перепону христіяньскому проповѣдуваню помѣжъ Литовцями; магістратъ покладавъ

надѣю въ сему дѣлѣ на Гедымина и черезъ се зъ нимъ розпочавъ новӣ зносины. Зъ свого боку Гедыминъ бувъ не вôдъ сего; вôнъ не вôдвертавсь вôдъ Риги, розчисляючи тымъ придбати собѣ спôльникôвъ мѣжь духовными володарями та мѣстовыми громадами Ливоніи та всего Балтійского побережа, що ворогували зъ орденомъ; єму треба було змусити орденъ скласти миръ зъ Литвою, а до того у Гедымина бувъ и иншій замѣръ: єму треба було закликати зъ заходу переселенцѣвъ на Литву, а въ купѣ зъ ними хочь трохи захôднои культуры. Отъ зъ якои речи великій Литовскій князь та магістратъ почали писати однӣ до другого дипльоматичнӣ листы. Наслѣдкомъ сего були чотыри грамоты, що въ продовжь лѣта 1323 р. городяне мѣста Риги оголосили на Захôднôй Европѣ. Сӣ грамоты вôдъ имени Гедыминового адресувались: до папы, до ордену Доминиканôвъ, до ордену Мінорытôвъ, а четвертый до мѣстъ: Любеки, Ростока, Штральзунда, Грайсвальда, Штетина, а також до жителѣвъ острова Готлянда. Въ грамотѣ до папы Гедыминъ писавъ: що вôнъ згоджується стати христіяниномъ, що вôнъ давно се хотѣвъ зробити, але не важився черезъ те, що орденъ хрестоносцѣвъ покладавъ єму перепоны вступити въ зносины съ папою, бо перехоплювавъ на дорозѣ послôвъ, а пôдданыхъ єго своими неправдами та лютостю дражнивъ супроти христіянъ. Доминиканôвъ та Францісканôвъ въ грамотѣ просивъ Гедыминъ заслати до Литвы священикôвъ та проповѣдникôвъ такихъ, що вмѣють говорити по литовски, для проповѣдуваня Христовои вѣры по єго земляхъ; Гедыминъ згоджувався на будоване христіяньскихъ церковь, однаковыхъ съ тыми, якӣ вже були збудованӣ въ числѣ трёхъ въ Новгородку та Вильнѣ, де вже жили Доминиканы та Францісканы. До сего ще Гедыминъ додававъ, що вôнъ для того просить про зôслане до него місіонерôвъ вôдъ сихъ орденôвъ, що зовсѣмъ не хоче приймати тыхъ ненасытныхъ та лютыхъ священикôвъ, якихъ засылали хрестоносцѣ по Литовскихъ Земляхъ. На останку обертаючись до мѣстъ та Земель понадбалтійскихъ, Гедыминъ дозволявъ усѣмъ жителямъ сихъ краинъ свобôдно торгувати по Литовскихъ околицяхъ, оповѣщавъ, що хоче выхреститись и закликавъ на Литву переселенцѣвъ усякого стану: лицарѣвъ, ремѣсникôвъ и хлѣборобôвъ, обѣцюючи забезпечити ихъ усӣ права и обдѣлити землями та всякими пôльгами.

Рижскій магістратъ повôдсылавъ сї грамоты, що кому належало и ручився, вôдъ свого мѣста, въ ихъ справедешности. До папы грамоту привѣзъ якійсь рижскій чернець; сей чернець оповѣстивъ, що посла зъ Литвы затримали хрестоносцѣ на дорозѣ и вкинули въ темницю, але саму грамоту привезено до Риги и отсе магістратъ вôдправивъ єѣ, куда було слѣдъ. Рижскій архієпископъ вневнивъ сї слова черця. На заходѣ сї грамоты Гедыминовї вчинили велике враженє. Папа заразъ оповѣстивъ Француского короля черезъ осôбныхъ пословъ, що ось яка повстала радôсть — Литовскій нарôдъ згоджуеться выхреститись; пôсля сего папа пôславъ до ливоньского магістра грамоту, звѣщаючи его, що Литовскій нарôдъ пріймає Христову вѣру и забороняючи Ливонцямъ воювати зъ Литвою. Що до Гедымина, то папа писавъ ему, що вôнъ зъ радостю одержавъ его листъ и що заразъ же пôшле до него легатôвъ, що бъ вони поклопотали яко мога вчинити все, що треба для принятя Литвою Христовои вѣры. Духовнї володарѣ Ливоньскї, вже не чекаючи легатôвъ, а тôльки послушнї папѣ, заразъ же склали миръ зъ Гедыминомъ. Ся умова була складена мѣжь Рижскимъ архієпископомъ та єпископами Езельскимъ, Дерптскимъ, Ревельскимъ, магістратомъ Риги и Датскимъ начальникомъ мѣста Ревеля та Гедыминомъ въ жовтни 1323 р.; до сеи умовы пристали й Ливоньскї лицарѣ, бо не осмѣлювались перечити папѣ та громадскому покладаню усего Ливоньского народу. Загально пôсля оповѣщеня Гедыминовыхъ грамотъ, якъ тôльки чутка про се пройшла на заходѣ, орденъ хрестоносцѣвъ побачивъ себе въ поганому зовсѣмъ становищи, бо черезъ се всѣ жалобы, всѣ обвинувачуваня Рижского архієпископа та магістрату — Гедыминъ скрѣпилявъ въ своихъ грамотахъ новыми подробицями. Ореньска старшина стратила голову и не вѣдала що й робити, що й почати, бачучи, що все стало навйаки си. Чого вже не робили Ливонцѣ: и спытували подозрѣвати невнôсть грамотъ, и запевняли папу, що не перечили Гедымину зноситись зъ нимъ, и важилися за помогою Прускихъ єпископôвъ перешкодити скласти миръ зъ Гедыминомъ; и зновъ пôслали своихъ выборныхъ пôдписати миръ, а на останку, спытували засвѣдчити свою неповинность черезъ провінціяла прускихъ Міноритôвъ; але нѣчого не помагало, бо и въ Авиніонѣ, и загально на заходѣ имъ вже не няли вѣры; усѣ почитали

доведеными и своекористнôсть ордена, и его прихильнôсть до интригъ, и его нетеримôсть и лютôсть, а доводы сему стояли въ грамотахъ Гедыминовыхъ; незабаромъ зъявились ще двѣ грамоты: въ однôй великій князь списувавъ усѣ кривды та неправды, що ему чинили лицарѣ, а въ другому запевнявъ папу, що вôнъ вже давно вѣрує у св. Тройцу и признає зверхнôсть папы, яко единого намѣстника Христового на землѣ. Одержавши сї грамоты папа змушеный бувъ пôслати легатôвъ на Литву 1324 р. На чолѣ пословъ стояли: Вартоломей, Алетскій епископъ та Бернардъ, священикъ Бенедиктиньского монастыря св. Теофрида що въ Июѣ. Маючи зъ собою папску инструкцію та вѣрительнї листы до всѣхъ христіяньскихъ володарѣвъ, легаты приѣхали до Риги 22. вересня 1324 р. Перше всего закрѣпили умову, що склавъ Гедыминъ зъ духовными та свѣтскими володарями Ливоньскими, а списокъ зъ умовы сеи вôдослали до магістра прускихъ хрестоносцѣвъ, додаючи до него грôзьбу, що хто зломить хочь трохи дещо зъ сеи умовы, на того наложеный буде довѣчный интердіктъ. Скôнчивши се легаты почали доводити до вчинку головну частину свого посольства и для того вырядили пословъ до Гедымина, бажаючи мати дѣло зъ нимъ особисто, та умовитись якъ и що треба вчинити для впроваджения христіяньскои вѣры на Литвѣ.

Сї послы приѣхали до Вильны 3. листопада 1324 р., а вôдъѣхали назадъ до Риги 25. До нашихъ часôвъ дôйшло оповѣдане про зносины сего посольства зъ Гедыминомъ того жь самого черця, що возивъ грамоту великого князя до Авиніону, а теперь бувъ найважнѣйшимъ посломъ. Оповѣдане се дуже цѣкаве. Воно розъяснює зъ великими подробицями справдешній розумъ Гедыминовыхъ грамотъ та крôмъ того говорить и про те, скôлько було додано до нихъ чужого; се чуже и склало весь характеръ сихъ зносинъ, що нѣ бы були заповзятї, маючи на метѣ принятє Литвою Христовои вѣры.

Грамоты дѣйстно були писанї вôдъ Гедымина, але бажанє приняти Христову вѣру додане було, не пытаючи про те великого князя. На той часъ у Вильнѣ були два католицкї монастырѣ: Доминиканôвъ та Францісканôвъ; мѣжь ними обома иснувала велика заздрôсть и оденъ передъ другимъ добивався придбати собѣ якъ найбôльше вплыву при дворѣ великого князя, бо вôнъ въ часѣ зносинъ зъ заходными сусѣдами все обертавсь

до черцѣвъ сихъ монастырѣвъ за запомогою; великій князь радився зъ ними, черцѣ єму услугували яко писарѣ для написаня грамотъ по латиньски. Змѣстъ грамотъ Гедыминъ говоривъ на литовской мовѣ, а єго перекладчикъ чернець Гиннипинъ переказувавъ по нѣмецки писарямъ, а сѝ вже зъ єго переказуваня складали грамоты на латиньской мовѣ.

На той часъ, якъ Гедыминъ одержавъ першій прихильный листъ вôдъ рижского магістрату, вôнъ препоручивъ Францісканамъ скласти вôдповѣдь; се були черцѣ Бертольдъ та Генрихъ. Мабуть за ихъ порадою написанѝ були грамоты не тôльки до Риги, але й до папы, до черпечихъ орденôвъ и до Балтійскихъ громадъ; певно, що сѝ черцѣ Бертольдъ та Генрихъ прошенѝ були послами зъ Риги та й змѣнили змѣстъ грамотъ: певно користуючись зъ выразôвъ, якими Гедыминъ выявлювавъ свою шанобу до папы, а такожъ обѣтницями не угнѣтати нѣякои вѣры, що до христіянъ, обѣтницями обороны мисіонерôвъ та пôльгъ для переселеньцѣвъ, якѝ бы схотѣли прибути до Литвы — писарѣ перевернули змѣстъ Гедыминовыхъ слôвъ на те, що Гедыминъ просить приняти єго до лона церкви Христовои. Єсть можливôсть въ тому, що и въ Ризѣ на першій часъ не вѣдали про се умысне непорозумѣнє, якъ передавано грамоты магістратови, бо Гедыминового посла, може те жь умысно, перехоплено на дорозѣ и вôнъ зôстався у хрестоносцѣвъ, а грамоты якось-то дôсталися до Риги, якъ и треба було. Здаєтся однакъ же, що чутка про якесь непорозумѣнє змѣсту въ грамотахъ дôйшла й до Гедымина незабаромъ; бодай вѣдомо, що при кôнци 1323 р. вôнъ вôдославъ вôдъ себе Францісканôвъ, а зъ радою та за запомогою почавъ обертатися до Доминиканьского черця Миколая. Але на той часъ, якъ послы легатôвъ зъявилися до Вильна у листопадѣ 1324 р., вже зовсѣмъ непорозумѣнє стало зрозумѣлымъ. На торжественному приемѣ у Гедымина послы переговорили великому князеви про все, якъ зайшло у него съ папою дѣло, та оповѣвши про те, для чого легаты приѣхали до Риги — на останку спытали Гедымина, чи не вôдступивъ вôнъ вôдъ свого замѣру, приняти святе хрещенє? Тодѣ Гедыминъ по черзѣ спытавъ послôвъ, чи имъ вѣдомый змѣстъ єго грамоты до папы, та й попросивъ переказати ще разъ те, що було написано. Учувши жь, що нѣ бы то вôнъ дававъ обѣтницю выхреститись, Гедыминъ вôдрѣкъ:

„Писати сего я не казавъ; а якъ се написавъ братъ Бертольдъ, то нехай одвѣчальнôсть спаде на єго голову. Якъ коли небудь бувъ у мене замѣръ выхреститись, то нехай мене чортъ выхрестить! Дѣйстно я казавъ, якъ написано въ грамотѣ, що шануватиму папу, якъ батька, але казавъ я для того, що папа старшій вôдъ мене, а усѣхъ старшихъ вôдъ мене — и папу, и Рижского архіепископа и иншихъ я шаную, якъ батькôвъ; одного вѣку зô мною, я люблю, мовъ братôвъ, а молодшихъ вôдъ мене — готовъ любити якъ сынôвъ. Казавъ я також написати, що дозволятиму христіянамъ молитися по звычаю вѣры кожного, Русинамъ по ихъ звычаю, а Полякамъ те жь по ихъ звычаю, а що самі мы молитимемся по власному звычаю. Всѣ бо мы почитаємо одного Бога“! Пôсля сего великій князь взявъ дорѣкати христіянамъ, вказуючи на злі вчинки ордена. На другій день въ ранцѣ, при послахъ княжій тіунъ дошукувався, котрый-то мѣжь Францісканôвъ вчинивъ таку неправду въ грамотѣ и запытавъ послôвъ, чи бажають вони скрѣпити умову, яку склавъ Гедыминъ зъ мѣстами та духовными володарями понадбалтійского побережа? Послы вôдвѣтували, що имъ не препоручено нѣчого въ сѣй справѣ и вони не мають права давати вôдповѣди, а лѣпше нехай самъ князь Гедыминъ вырядить до легатôвъ до Риги послôвъ. На се Гедыминъ згодився и справдѣ великій князь вырядивъ съ послами свого значного литовского боярина до Риги, а сей останній прилюдно, въ приявѣ чималого числа духовныхъ та свѣтскихъ осôбъ, оповѣстивъ: „Що въ Гедыминовыхъ грамотахъ нѣколи Гедыминъ не препоручавъ писати, що вôнъ бажає выхреститися у вѣру Христову; що такого оповѣщеня вôнъ зъ роду не писавъ нѣ до папы, нѣ до поморскихъ мѣстъ, а що навпаки великій князь все бажавъ и теперь бажає и жити въ тôй вѣрѣ и вмерти, въ якôй пробували єго дѣды та батьки“. Послы легатôвъ, що ѣздили до Вильны умовлятись зъ Гедыминомъ скрѣпили таке оповѣщене. Отакъ-то довелось папскимъ легатамъ переконатись, якъ ихъ одурено отсимъ непорозумѣнемъ; се такъ було имъ нелюбо, що вони не довго думаючи выѣхали зъ Риги, не вчинивши нѣчогôсенько що до зносинъ зъ Литвою. Уже 7. грудня 1324 р. вони выѣхали назадъ.

Отакъ-то не була доведена до ладу найважнѣйша мета зносинъ папы зъ Гедыминомъ; однакъ же наслѣдки сихъ

зносинъ були користнѝ и для Гедымина, и для городянъ Рижскихъ, бо умова складена мѣжь ними 1323 р. була скрѣплена вôдъ имени папы єго легатами, а хрестоносцямъ заказано нѣ въ чому не вôдступати вôдъ сеи умовы, и вона стала дѣйстною и для Гедымина и для другого боку. Самѝ тôльки хрестоносцѣ не узнавали єѣ за справдешню, съ тои нѣ бы то речи, що великій князь Литовскій вôдрѣкся вôдъ принятя св. хрещеня. Заразъ же хрестоносцѣ розпочали вôйну, почали грабувати, убивати та захоплювати нарôдъ у неволю зъ сумѣжныхъ околиць Литвы. На початку 1325 р. хрестоносцѣ опустошили сумѣжну околицю Полоцкои Землѣ, перестрѣли та захопили послôвъ Гедыминовыхъ до Риги и одного навѣть повѣсили. Про всѣ отакѝ вчинки хрестоносцѣвъ Гедыминъ звѣщавъ своихъ ливоньскихъ спôльникôвъ и грозився зъ свого боку почати пустошити Ливонію, не дивлячись на умову. Рижскій архіепископъ звернувши увагу на сѝ дорѣканя Гедыминовѝ, та причепившись до сего, 1325 р. въ цвѣтню, торжественно вôдлучивъ вôдъ церкви Ливоньскій орденъ и розôславъ по околицяхъ грамоту, въ якôй выясньовавъ сей свôй вчинокъ: въ грамотѣ окрôмъ того, що були вычисленѝ усѣ злѝ вчинки ливоньскихъ лицарѣвъ, архіепископъ додававъ ще, що орденъ зломавъ миръ, складеный зъ великимъ Литовскимъ князѣвствомъ та скрѣпленый папою; черезъ се, казавъ архіепископъ, передъ Гедыминомъ зрушена вага папского авторитету, розворушена ненависть Гедыминова до христіянъ, а значить, вôнъ зовсѣмъ не схоче выхрещуватись; окрôмъ того хрестоносцѣ угнѣтають та ображають єпископôвъ, що заходилися обернути Литовцѣвъ въ Христову вѣру та крѣпко триматись умовы.

Отакъ-то зновъ запалала въ Ливоніи вôйна; — зъ одного боку стоявъ орденъ, а зъ другого єпископы та мѣстовѝ громады въ спôлцѣ зъ Гедыминомъ. Черезъ сю вôйну багато стративъ орденъ: 1328 р. рижскѝ городяне захопили и зруйнували фортецу Динамінде збудовану хрестоносцями, а на той часъ, якъ 1329 р. мôцне хрестоноске вôйско почало пôдступати до Риги, магістратъ вырядивъ до Гедымина послôвъ и обѣцявъ вôддати єму чотыри фортецы понадъ Двиною, якъ вôнъ згодиться допомогти и зовсѣмъ знищити орденъ. Гедыминъ зъ великимъ вôйскомъ переплывъ Двину та й пу опустошувати володѣня ордена, а городяне на сей часъ харчували вôйско

та давали ему проводирѣвъ. Черезъ сей нападъ орденъ змушеный бувъ багато де-чимъ поступитись: въ марци 1330 р. магістеръ Еберґардъ фонъ Мунгаймъ зъ архіепископомъ та Ригою склавъ умову. Орденъ вызнавъ ихъ незалежность, вôдрѣкся вôдъ будованя фортецы въ Ризѣ и понявся вôдбудувати всѣ мѣстовîи заводы та будôвлѣ, що були спустошенîи въ часѣ довгои вôйны. Се вже значило, що дуже охляли силы Ливоньского ордена въ сѣй боротьбѣ, мôць его ослабла, а перевага его власти властею духовныхъ володарѣвъ та мѣстовыхъ громадъ, яка скопляся за помогою Гедыминовою, не давала ему спроможности на будущину дуже шкодити великому князѣвству Литовскому. И справдѣ: въ продовжь десяти рокôвъ, що ще князювавъ Гедыминъ на Литвѣ, не можна вже здыбати спомину про яке небудь справдешне выступлене Ливоньскихъ лицарѣвъ супроти Литовскихъ Земель.

Що до иншихъ зносинъ Гедымина съ чужосторонцями, то въ жерелахъ есть тôльки небагато звѣстокъ про вôдносины до Золотои Орды великого князѣвства Литовского. Не даючи жадпои ваги пôзнѣйшимъ та темнымъ переказамъ про нѣ бы бувшîи походы Гедыминовîи ажь до Кавказу, можна тôльки вказати на имовѣрну свѣдомôсть, хочь може й не зовсѣмъ певну, що часомъ Гедыминъ въ боротьбѣ съ хрестоносцями користувався запомогою татарскихъ загонôвъ. Окрôмъ сего стоять въ рускихъ лѣтописяхъ звѣстки про два татарскîи набѣги на Литву, але не вѣдомо, нѣ зъ якои речи склалися сîи набѣги, нѣ чи великîи були сîи стычки. На останку оденъ зъ ливоньскихъ актôвъ натякае, що въ листопадѣ 1324 р. до Вильны прибули татарскîи послы, але що й до чого таке склалось, про те неяснîи речи въ сему жерелѣ. Такій бракъ звѣстокъ стае зрозумѣлымъ, якъ згадаемо, якîи въ тîи часы могли бути вôдносины великого князѣвства до Орды? За часôвъ Гедыминовыхъ сîи вôдносины могли бути тôльки урывковыми и вони не часто траплялись, бо треба памятати, яка широка смуга Рускихъ Земель лежала мѣжь Литовскимъ князѣвствомъ та Ордою.

Мало е такожь вѣдомостей про внутрѣшню дѣяльность Гедымина та про его вплывъ на устрôй и порядкованє у великому князѣвствѣ Литовскому. Окрôмъ того, що вже перше згадано, се бъ то полѣпшене воѣнничихъ справъ, збудоване твердинь, запобѣгане притягнути на Литву захôдныхъ пересе-

ленцѣвъ можна тôльки згадати, якъ вказують жерела про два гараздъ замѣтнѣ дѣла, що свѣдчать про поступный розвитокъ на той часъ формъ внутрѣшнёго побыту великого князѣвства Литовского: се споруджене першихъ значныхъ мѣстъ та сумирне розповсюднюване Христовои вѣры, якои великій князь нѣ трошечки не угнѣтавъ.

Про споруджене мѣстъ зôстались тôльки переказы въ образѣ пôзнѣйшихъ легендарныхъ оповѣдань; пôсля сихъ переказôвъ, Гедыминъ заложивъ мѣсто Трокп, що лежали на островѣ въ неприступнôй мѣсцевости; черезъ останне Гедыминъ и звернувъ свою увагу на се мѣсце; заразъ же пôсля сего вôнъ збудувавъ ще друге мѣсто — Вильну, опôсля столицю великого Литовского князѣвства. Въ обыдвохъ сихъ мѣстахъ Гедыминъ споруджавъ по черзѣ свою резиденцію, вôнъ навкруги ихъ побудувавъ узброенѣ мѣсця, замки, пиклувався про збôльшене людности въ нихъ, та зробивши ихъ осередками уряду вже тодѣ просторои Литовскои державы, придбавъ имъ вагу верховныхъ мѣстъ.

Вильна стала столицею при кôнци князюваня Гедымина, дякуючи тôй особливôй вазѣ для Литовцѣвъ, яку мало се мѣсто, ставши на початку XIV. ст. релігійнымъ центромъ усего Литовского племени. За давныхъ часôвъ осередкова святыня Литовскихъ богôвъ, що звалась Ромове, та де живъ зверхній жрець Криве-Кривейто, була въ Прускôй околицѣ Надравіи; на той же часъ, якъ хрестоносцѣ пôдбили пôдъ себе сю околицю, Криве-Кривейто перейшовъ на правый берегъ Нѣмана и Ромове перенесено до уйстя рѣчки Дубисы у Нѣманъ; але й сюда досягли хрестоносцѣ та 1294 р. Рагнитскій комтуръ Людвигъ фонъ Лібенцель зруйнувавъ его. Тодѣ вже знайшли для Ромове бôльше безпечне мѣсце, що лежало майже на межѣ Литовскихъ та Рускихъ Земель, куда вже трудно було досягнути хрестоносцямъ. Въ мѣсци, де рѣчка Вильна (Волна) вливаеться у рѣку Нерію або Нергісъ (опôсля Вилія) за давныхъ ще часôвъ на горбѣ Свентирога була Литовска святыня; тутечки разъ-у-разъ не перестаючи горѣвъ огонь зъ дубовыхъ вѣтей и тутечки спалювано значныхъ мерцѣвъ. Пôсля народного переказу, се мѣсце спорудивъ стародавный побожный князь Свентирогъ. Отъ у се то мѣсце утѣкъ Криве-Кривейто у купѣ зо своими жрецями пôсля зруйнованя останнёго Ромове

и зъ сего часу отся Свентирогова святыня придбала вагу релігійного осередка Литовского племени. Мабуть се саме й пôдбило Гедымина спорудити тутъ мѣсто и выбрати въ нѣмъ свою столицю замѣсть Трокôвъ. Бодай переказъ оповѣдає, що Гедыминъ тôльки тодѣ поклавъ собѣ заложити Вильну та перейти на житло въ се мѣсто, якъ порадився зъ найстаршимъ жрецемъ Лиздейкомъ, та якъ сей останній нѣ бы то напророкувавъ ему.

Такимъ побытомъ надаючи народному литовскому культови вагу державнои вѣры, Гедыминъ не угнѣтавъ однакъ же жаднои христіяньскои вѣры, що исповѣдували христіяне великого Литовского князѣвства; навѣть въ хрестоноскихъ лѣтописяхъ не можна нѣде подыбати хочь бы яке натякане на якій небудь утискъ христіянъ, а тымчасомъ є простї указки въ грамотахъ Гедыминовыхъ на те, що вôнъ чинивъ для христіянъ всякї пôльги, якї тôльки мавъ спроможнôсть чинити. Послы, що ѣздили до Вильны 1324 р., подали звѣстки, що въ сему роцѣ тамъ було вже два монастырѣ: доминиканьскій та мінорнтскій, а першій также мінорнтскій истнувавъ въ колишнѣй столицѣ Литовскихъ князѣвъ въ Новгородку Литовскому. Черцѣвъ католицкихъ дуже шанували при дворѣ великого князя и навѣть закликали ихъ на раду княжу. Що до православнои церкви, то й вона также не мала жадного утиску и по всѣхъ рускихъ околицяхъ люде не крыючись исповѣдували православну вѣру, а урядъ державъ Полоцкій владика; сей останній не крыючись мавъ зносины зъ митрополітою и ѣздивъ на соборы руского духовеньства. Навѣть у Вильнѣ, у тыхъ Русинôвъ, якї жили тамъ, була своя церква на имя святого Миколая; вона, якъ звѣщає переказъ, була збудована ще за житя Гедыминового. Прихильнôсть великого князя до православнои вѣры выявилась на останку въ побытѣ его власнои семьѣ: майже всѣ сыны его побралися зъ рускими князѣвнами, а оденъ мѣжь ними — Глѣбъ-Наримунтъ ще за батькового житя ставъ православнымъ христіяниномъ.

Якъ свѣдчать рускї лѣтописи, Гедыминъ загинувъ 1341 р. при облозѣ однои твердинѣ, що була збудована хрестоносцями; его застрѣлено зъ рушницѣ, що тодѣ ще въ перше уживали хрестоносцѣ у военнôй справѣ. Сѣмь Гедыминовыхъ сынôвъ

подѣлили мѣжь собою на удѣлы всѣ Землѣ великого князѣвства Литовского.

III.

ОЛЬГЕРДЪ та КЕЙСТУТЪ

1341—1377.

Пôсля Гедыминовои смерти зôсталась семья: въ лѣтописяхъ споминаеться про сѣмохъ синôвъ та про пять дочокъ. Маючи разъ-у-разъ на метѣ полiтичнû замѣры змôцнити та розпростерти свою державу, Гедыминъ вôдповѣдно симъ замѣрамъ складавъ и власнû семейнû вôдносины; се можна вбачати въ шлюбныхъ звязкахъ его дѣтей; тутечки разъ-у-разъ и сыны одружалися и дочокъ вôддавано замѣжь де-збôльша такъ, якъ казала полiтична выгода. Вôддаючи дочокъ та одружаючи синôвъ, Гедыминъ разъ-у-разъ дбавъ про те, що бъ шлюбомъ або скрѣпити потрѣбну для Литвы спôлку, або придбати право вôдобраня въ спадщинѣ тои або инши околицѣ сумѣжнои зъ власною державою.

Одну съ пятёхъ дочокъ Гедыминовыхъ державъ, якъ вже вѣдомо, Давидъ, староста Гродненьскiй; черезъ сей шлюбъ вступивъ въ кôльце великокняжои семьѣ оденъ зъ значнѣйшихъ людей рускои народности у великому князѣвствѣ Литовскому и такимъ чиномъ змôцнився потрѣбный звязокъ двохъ народныхъ елементôвъ, що складали сю державу. Шлюбъ другои Гедыминовои дочки Альдоны (Анны) скрѣпивъ звязокъ Литвы съ Польщею, а черезъ се велике князѣвство придбало велике забезпеченє въ боротьбѣ съ хрестоносцями. Съ третёю Гедыминовою дочкою, не вѣдомою намъ на имя, одружився 1331 р. Болеславъ Тройденовичь, князь Мазовецкiй съ Черскои лiнiи. Шлюбъ сей окрôмъ звязку дуже потрѣбного Литовцямъ зъ сусѣдною Мазовiею, що лежала въ кутку мѣжь литовскими володѣнями та Землями Тевтоньского ордена, мавъ ще зовсѣмъ иншу вагу, хочь и не зовсѣмъ близьку. На той часъ у Галичѣ князювавъ останнiй зъ старшои лiнiи роду Данила Романовича, князь Юрiй II. Андрѣевичь; князь сей не мавъ дѣтей, и значить, пôсля его смерти, Галицке та Володимирске князѣвства мали

перейти до потомкôвъ Данилового роду по жѣночôй лініи; тодѣ зôставилися двѣ князѣвны Данилового роду: сестра Юрієва у другихъ, дочка князя Льва Юріевича Луцкого, та рôдна сестра Юрієва, Марія Андрѣевна; першу державъ Любартъ Гедыминовичь и черезъ ню єи право переходило до Литовского княжого роду, друга жь була жѣнкою Черского князя, Тройдена Болеславовича; у сеи то Маріи Андрѣевны бувъ сынъ-єдинакъ, Болеславъ Тройденовичь, а порôднене зъ нимъ, якъ бы вôнъ умеръ безпотомно, ще бôльше давало права на Галичину, що вже до того часу придбано було шлюбомъ Любарта.

Шлюбнѣ звязки двохъ другихъ дочокъ Гедыминовыхъ скупляли єго рôдъ съ княжимъ родомъ, що князювавъ на пôвнôчному сходѣ Руси; дочка Гедыминова Айгуста (Настася) була жѣнкою великого князя московского Семена Ивановича, а другу Марію, державъ Тверскій князь Дмитро Михайловичь; сей Дмитро Михайловичь належавъ до тои вѣти руского княжого роду, що змагалась зъ Московскими князями за пановане на пôвнôчному сходѣ Руси.

Съ тыхъ звѣстокъ, що зôстались въ жерелахъ, треба гадати, що таку жь вагу мае шлюбъ и двохъ сынôвъ Гедыминовыхъ. Ольгердъ Гедыминовичь ще 1318 р. одружився съ князѣвною Марією Ярославôвною Витебскою и вже черезъ 2 роки ставъ Витебскимъ княземъ, якъ вмеръ тесть; року же 1325 пôсля смерти Луцкого князя Льва Андрѣевича, схôдна Волыньска Земля перейшла до зятя єго Любарта Гедыминовича.

Отакъ-то Литовскій княжій рôдъ черезъ шлюбнѣ звязки дѣтей Гедыминовыхъ вступивъ у семью володарскихъ династій въ двохъ державахъ сумѣжныхъ зъ Литвою; се саме змôцнило спôлки зъ сими державами та означило політичнѣ меты, до якихъ повинно було простувати велике князѣвство Литовске. Але якъ на лихо Литвѣ найважнѣйша справа за Галицку спадщину якъ разъ выступала сучасно майже зъ смертю Гедыминовою; а тутъ же якъ на те почала слабнути и великокняжа власть у Литовскому князѣвствѣ и Галицкои справы не мали можности якъ слѣдъ пôддержати сыны Гедыминовѣ.

У великому князѣвствѣ Литовскому нѣ звычай, нѣ законъ не вказувавъ, якій повиненъ бувъ бути порядокъ въ наступствѣ престола и для того майже въ протягу 5 лѣтъ пôсля Гедыминовои смерти (1341—1345 р.) иснувала небезпечнôсть, що

державный ладъ, якій склавъ та бажавъ змôцнити Гедыминъ, не встоить; въ продовжь сихъ рокôвъ можна було чекати, що литовска держава розпадеться на дрôбнû незалежнû удѣлы такъ само, якъ се сталось зо спадщиною св. Володимира. Гедыминъ, якъ тôльки почала розпростиратись его держава, заразъ же почавъ давати въ урядъ вôдрубнû околицѣ великого князѣвства Литовского князямъ своеи семьѣ, вони мали права удѣльныхъ князѣвъ, що однакъ же залежали вôдъ великого князя. Такимъ чиномъ, пôсля Гедыминовои смерти, велике князѣвство Литовске складалось зъ 8 удѣлôвъ, де князями було 7 сынôвъ Гедыминовыхъ та братъ его. Удѣлы були ось якû: въ Полоцкому князѣвствѣ князювавъ братъ Гедыминôвъ Воинъ. Монвидъ, старшій сынъ Гедыминôвъ, володѣвъ удѣломъ, що складався съ Кернова (пôсля переказу стародавнои столицѣ Литвы, ще за часôвъ князюваня Ринголъта) на власнôй Литвѣ, понадъ Виліею на пôвнôчь вôдъ Вильны, та зо Слонима на Чорнôй Руси, що колись простягалась до Новгородско-Литовского князѣвства. Другій сынъ Гедыминôвъ, що мавъ удѣлъ колись въ Землѣ Новгородскôй, Наримунтъ, мавъ пôдъ собою князѣвство Турôвске та Пиньске по оба боки Припети. Удѣломъ третёго Гедыминовича була вся Чорна Русь, зъ выняткомъ Слонима; вôнъ простягався до рѣчки пôвнôчнои Случи; тамъ головнû мѣста були Новгородокъ-Литовскій та Волковыскъ. Дальше Ольгердови Гедыминовичеви упало мѣсто Крево у власнôй Литвѣ зъ землями ажь до Березины; по той бôкъ Березины на схôдъ ажь до Угры залягало Витебске князѣвство, що такожь належало до Ольгерда, якъ его посагъ за жѣнкою. Уся захôдна смуга великого Литовского князѣвства, вôдъ Жмудского побережа ажь до Волыньскои межѣ: Жмудь, Троки, Гродно та Берестє складали удѣлъ Кейстута Гедыминовича; ся околиця простягалась довгою та вузкою смугою съ пôвночи на пôвдень наче рубець зъ заходу князѣвства; вона обороняла князѣвство вôдъ нападôвъ Тевтоньского ордену та Мазовіи. Любартъ Гедыминовичь, ще за житя свого батька, выбрався у Волыньску Землю; тамъ въ его володѣню було Луцке князѣвство. На останку самый молодшій Гедыминôвъ сынъ Явнутій, що за батькового житя не мавъ здается нѣякого удѣлу, пôсля смерти его одержавъ землѣ, що безпосередно залежали вôдъ великого князя: столичне мѣсто Вильно та приго-

роды: Ошмяны, Вилькомиръ и Браславъ-Литовскій. Усѣ литовскѝ историки, почипаючи Быховцемъ та Стрыйковскимъ и кôнчаючи Нарбутомъ и Стадницкимъ, почитають Явнутія великимъ княземъ пôсля Гедымина, що мавъ зверхнôсть надъ усѣма иншими князями та ихъ удѣлами; а се сталось такъ для того, що Явнутій одержавъ собѣ въ удѣлъ столицю, заложену Гедыминомъ та тѝ Землѣ, що належали до великого князя. Однакъ же въ сему покладаню нема жадной певности, бо не можна зовсѣмъ думати, що дядько та старшѝ браты, люде поважнѝ та доволѣ вже старѝ, досвѣдченѝ въ урядѣ та у военнôй справѣ, володарѣ бôльшихъ удѣлôвъ нѣ жь Виленьскій, згодилися коритись хлопцеви, що ледво зробився дорослымъ и бувъ молодшій вôдъ усѣхъ. Окрôмъ сего сему перечать усѣ подѣѣ вôдъ 1341 до 1345 р., бо въ нихъ анѣ разу нема спомину нѣ про Явнутія, нѣ про его вплывъ на сѝ подѣѣ, бодай про се не споминають нѣ въ одному мѣсци жерела. Кождый удѣльный князь справляе свои справы самостôйно, якъ уважае собѣ за лѣпше, якъ коли въ спôлцѣ зъ иншими родичами, а якъ коли то й окремо; вôнъ складае умовы зъ сумѣжными державами, справляе военнѝ походы и таке инше и нѣде не можна здыбати якои небудь указки, що бъ удѣльнѝ князѣ пыталися въ чому-небудь дозволу або рады великого князя (якъ се було за часôвъ Гедыминовыхъ або потôмъ за Ольгерда). Певнѣйшимъ, здается, буде покладане, що въ протягу сего часу нѣ оденъ съ князѣвъ не мавъ за собою нѣ зверхности, нѣ ваги великого князя ажь до того часу, поки наймôцнѣйшѝ та найдавнѣйшѝ зъ сынôвъ Гедыминовыхъ Ольгердъ та Кейстутъ змовились мѣжь собою зовсѣмъ переробити розпорядокъ, що повставъ пôсля Гедымина и що загрожавъ розпадкомъ державѣ и вôдбиравъ силу вôдъ неи не попустити нѣ въ чому хрестоносцямъ.

Розмѣркуемо теперь про всѣ подѣѣ тыхъ часôвъ, про якѝ маемо звѣстки въ жерелахъ, для доводу тôльки що згаданого покладаня.

Тôльки що встигъ вмерти Гедыминъ, якъ заразъ же старшій его сынъ Монвидъ вчинивъ походъ на прускихъ лицарѣвъ, прогнавъ ихъ зо Жмуди, а потôмъ напавъ на Прусію, побивъ хрестоносцѣвъ кôлька разôвъ и сплюндрувавъ чималу смугу земель ихъ. Магістеръ Людольфъ Кенігъ склавъ зъ нимъ

сумирну умову, що въ подробицяхъ не дôйшла й до насъ; вѣдомо тôльки, що въ сѣй умовѣ прiймали участь Ольгердъ та Кейстутъ. У нѣмецкого хронiсты, що записавъ сю звѣстку, не мае нѣякого спомину про Явнутiя; вôнъ уважае Монвида за великого князя.

Сучасно зъ симъ мѣжь Любартомъ Гедыминовичемъ та Казимиромъ Польскимъ зайшла кôлькалѣтна суперечка за спадщину Галицкихъ князѣвъ. Року 1340 у Львовѣ, не довго князювавши, вмеръ Болеславъ Тройденовичь Мазовецкiй. Заразъ же пôсля его смерти Казимиръ захопивъ Перемыску околицю и въ купѣ зъ симъ значнѣйшихъ людей сеи Землѣ, а потôмъ быстро рушивъ на Львôвъ и такожь забравъ и се мѣсто. Въ жерелахъ нема нѣчого про подробицю початковои боротьбы Любарта съ Поляками; е тôльки пôзнѣйшi вже звѣстки, що вôнъ захопивъ мѣста Володимиръ Волыньскiй, Кременець та Белзъ, але разомъ зъ симъ Любарта пôймавъ зрадою Казимиръ и тôльки тодѣ вызволивъ, якъ за него вступився Кейстутъ. Але привернени Любартомъ мѣста зôсталися въ его рукахъ, хочь вôнъ и не мавъ доволѣ на те силы, що бъ вôдтягати у Полякôвъ Львôвску та Перемыску Землю. Певно, що въ звязку зъ сею боротьбою Любарта съ Казимиромъ за Волынь стояли набѣги Литовцѣвъ на Мазовiю, що складалися, здаеться, по згодѣ съ Кейстутомъ, Ольгердомъ, Любартомъ та Корибутомъ 1340 р. та й пôсля сего, але имя Явнутiя не стоить въ споминѣ про сi набѣги.

Року 1341 Ольгердъ незалежно вôдъ братôвъ вчинивъ похôдъ на Можайскъ, маючи замѣръ вернути спôльникови свому, Смоленьскому князеви, се мѣсто. Але ся выправа не вдалась Литовцямъ, бо вони встигли тôльки захопити пригородъ Тешинôвъ, та захопили доволѣ бранцѣвъ, та съ тымъ и вернулись до дому.

На другiй рôкъ Ольгердъ зновъ вмѣшувався у ρускi справы, навѣть бôльше нѣ жь передъ тымъ за рôкъ. При кôнци 1341 р. счинилася вôйна мѣжь Псковомъ та Ливоньскимъ орденомъ; Ливонцѣ захопили пять Псковскихъ пословъ въ Летыгольскôй Землѣ „на миру“ та й повбивали ихъ; Олександеръ Всеволодовичь, що на той часъ князювавъ у Псковѣ, склавъ похôдъ на Нѣмцѣвъ, але чомусь у него повстало непорозумѣне у Псковѣ и вôнъ поспѣшивсь скласти миръ зъ Ливонцями,

а самъ, покинувши Псковъ, вôдъѣхавъ у Новгородъ. Впродовжь 1341—1342 р. траплялися невеличкѝ стычки впродовжь усеи Ливоньско-псковскои межѣ. Тымъ часомъ лицарѣ почали лагодитись до справдешнёго походу на Псковъ, та бажаючи забезпечити себе въ часѣ походу, збудували по межѣ, на Псковскôй Землѣ, твердиню Нове-мѣсто (Neuhausen). Псковичане обернулися за запомогою до Новгородцѣвъ, але мѣжь сими громадами зъ якогось вже часу иснувала незгода черезъ те, що Псковъ бажавъ стати незалежнымъ вôдъ Новгорода; съ такои незгоды Новгородцѣ не давали нѣякои вôдповѣди, а потôмъ, якъ свѣдчить Псковска лѣтопись и зовсѣмъ вôдреклись вôдъ запомоги. Тодѣ Псковичане „отверглися отъ Новгорода“, вдались за запомогою у Витебскъ до Ольгерда. Витебскій князь у купѣ съ Кейстутомъ та зъ дружиною Полоцкою справдѣ зъявився у Псковѣ. Переднiй его полкъ за приводомъ Литовского воеводы Юрія Витовтовича йдучи до Ливоньскои границѣ наскочивъ на мôцне Ливоньске вôйско, що вже вступило у Псковску Землю; не встоявши супроти Ливонцѣвъ, Юрій мусивъ вôдôйти въ Изборскъ и зачинитись тамъ, а лицарѣ облягли мѣсто. А Ольгердъ пошовши слѣдомъ за Юріемъ зъ головнымъ вôйскомъ Псковско-Литовскимъ, довѣдавшись про те, що трапилось Юрію, звелѣвъ вôйску вôдступити назадъ за рѣчку Велику и тамъ у Псковѣ чекати що дальше буде; самѝ жь князѣ Литовскѝ зъ невеликою дружиною зôстались на лѣвому березѣ сеи рѣки, та доглядались до руху Нѣмцѣвъ. Тутечки вбито Полоцкого князя Любка Войновича, що въ почи въѣхавъ „самдругъ“ мѣжь Нѣмцѣвъ. Тымъ часомъ тѝ, що були въ Изборску, просили яко мога запомоги, але Ольгердъ не слухавъ ихъ, а тôльки умовлявъ ихъ цуратися „крамолы“, та яко мога оборонятись вôдъ Нѣмцѣвъ, що повиннѝ швидко залишити облогу. Въ самому Псковѣ ремствували за такѝ Ольгердовѝ вчинки, але не дивлячись нѣпащо, швидко сталось такъ, якъ вôнъ казавъ. Якъ минуло девять день, то Ливоньскій магiстеръ Бурхардъ фонъ Драйлевенъ, попаливъ поромы та всю харчь та й не довго чекаючи рушивъ до Ливоніи. Лѣтопись Вiгандова зъ Марбурга объяснюе и вчинки Ольгердовѝ и утечу Ливонцѣвъ съ пôдъ Изборска, що на перший поглядъ було незрозумѣлымъ; ся лѣтопись свѣдчить, що Ольгердъ переправивъ черезъ Двину три мôцнѝ загоны Литовцѣвъ и звелѣвъ опусто-

шувати Ливонію, и Литовцѣ тôльки тодѣ вôдбйшли зъ великою здобычею та великимъ числомъ бранцѣвъ, якъ прочули про поворотъ магістра до Ливоніи. Збувшись Ливонцѣвъ, Псковичане припрошували Ольгерда выхреститись и стати княземъ у Псковѣ, але вôнъ не згодився на се самъ, а вказавъ на свого сына старшого Вингольта, що мавъ вже христіяньске имя Андрѣя. Молодый князь выхрестився и „Псковичи посадиша его на княженіе у Святыя Тройцы во Псковѣ"; пôсля сего Ольгердъ вôдъѣхавъ, давши обѣтницю Псковичанамъ допомагати имъ, якъ въ сему буде потреба. Але й теперь вплывъ Литовскихъ князѣвъ на Псковъ не остоявся, бо инші справы, бôльше користнѣйші для нихъ, вôдтягали ихъ увагу до внутрѣшнихъ розпорядкôвъ великого князѣвства Литовского: швидко пôсля Ольгерда выѣхавъ зъ Пскова и Андрѣй на Литву и лѣтописи кажуть, що се сталось черезъ морову пошесть, що при кôнци 1342 р. почала лютувати въ Псковскôй Землѣ; однакъ же певнѣйше гадати инакше. Певно тутечки бувъ звязокъ съ подѣею, що скоплась на той часъ въ иншôй околицѣ рускôй, близшôй для Литовскихъ князѣвъ: въ Полоцку вмеръ Гедыминôвъ братъ Воинъ, а сынъ его Любко бувъ вбитый, якъ вѣдомо вже бôля Изборска; про иншихъ же сынôвъ въ лѣтописяхъ нема спомину; отъ же Ольгердови траплялася спроможнôсть захопити собѣ княжій стôлъ найбôльшого зъ удѣлôвъ, що зôстався безъ князя; съ такои то речи вôнъ и выкликавъ Андрѣя съ Пскова, осадивъ его въ Полоцку, а вже зъ вôдси Андрѣй посылавъ до Пскова своихъ намѣстникôвъ. Але 1348 р. намѣстникъ Андрѣевъ, Юрій Витовтовичь, загинувъ пôдъ Изборскомъ вôдъ Нѣмцѣвъ, а Псковичане, угнѣвавшись на князя, промовили до него: „Тобѣ было княже сидѣти въ Псковѣ на княженіи, а намѣстники тобѣ Пскова не держати; а нынѣ, оже тобѣ неугодно сѣсти у насъ, индѣ собѣ княжишь, а Псковъ повергъ, то уже еси самъ лишилъ Пскова; а намѣстникъ твоихъ не хотимъ", та й „смиришася зъ Новгородцами".

Майже въ кождôй зъ сихъ справъ Гедыминовыхъ сынôвъ Кейстутъ пріймае удѣлъ та пособляе братамъ; однакъ же е одна згадка про самостôйну політичну дѣйнôсть сего князя. Року 1342 вôнъ складае крамарску умову зъ Англіею, якою надаеться Англичанамъ право ѣздити куда хотять по Кейстутовыхъ земляхъ. Отакъ то всѣ доси згаданй справы свѣдчать

и впевняють, що кождый мѣжь удѣльными князями роду Гедыминового почитавъ себе самостôйнымъ державцемъ и нѣхто мѣжь ними не мавъ ваги та титулу великого князя. Такій станъ не повиненъ бувъ довго тривати, бо не було нѣякои забезпеки нѣ для цѣлои Литовскои державы, нѣ для кожного вôдрубного удѣлу. И справдѣ швидко зъявилася небезпечнôсть вôдъ хрестоносцѣвъ; користуючи зъ розпадку Литвы на удѣлы та зъ непевного стану зверхнёи власти, нѣмецкй лицарѣ набиралися силы, мѣркуючи зъ одного розмаху розбити Литовску державу. Вони почали съ того, що помирилися зъ усѣми сусѣдами, бажаючи черезъ се забезпечити свои межѣ зъ ихъ боку. Року 1343 склали умову съ Казимиромъ Польскимъ, а сей вôддаючи хрестоносцямъ землѣ, за якй мѣжь ними було змагане Кульмску, Михайлôвску та частину Куявіи и зрѣкшися ихъ и самъ и за дѣтей, звернувъ переважно увагу на боротьбу зъ Литвою за Волынь та Галицку Русь. А ранѣйше сего, лицарѣ 1341 р. скôнчили зъ Даньскимъ королемъ суперечку за Естонію: вони за грошѣ придбали собѣ сю околицю у купѣ зъ мѣстомъ Ревелемъ. Скôнчивши всѣ сй справы, хрестоносцѣ почали лагодитись до вôйны зъ Литвою: для того вôдбудували зновъ замокъ Байербургъ, що колись зруйнувавъ Гедыминъ, а до того ще збудували двѣ новй твердинѣ Юрбургъ та Маріенбургъ и въ купѣ зъ симъ вздовжь Литовскои межѣ почали прокладати три военнй дороги, зъ ровами, тынами та баштами.

На додатокъ до сего магістеръ вырядивъ до Германіи послôвъ закликати у походъ гостей-лицарѣвъ та вербувати военнй дружины. На се закликане вôдгукнулись и 1344 р. зъявилися до Прусіи першй дружины за приводомъ Вильгельма, графа Голяндіи, та въ купѣ съ хрестоносцями опустошили сумѣжну смугу Литвы. На другій рôкъ хрестоносцѣ чекали для запомоги ще бôльшои силы военныхъ гостей.

Очевидно Литовскимъ князямъ потрѣбно було яко мога запобѣгати обороны; для сеи обороны треба було одного проводу та одностайности въ дѣйности, а про се не можна було й думати при роздѣлѣ великого князѣвства на дрôбнй самостôйнй удѣлы; значить, треба було выдобути зновъ власть великого князя та пôдбити пôдъ ню всѣхъ членôвъ Гедыминового роду. Сю потребу вызнали и поклали довести до чину, змовившися обопôльно, два найвдатливѣйшй та найсильнѣйшй Геды-

миновичѣ, Ольгердъ та Кейстутъ. Съ численнои семьѣ сѝ два браты вызначалися и полìтичнымъ розвиткомъ и великимъ дотепомъ, а до сего ще, якъ свѣдчать сучасники, ихъ злучала мôцна приязнь. Однакъ же не дивлячись на се вони складали два зовсѣмъ противнѝ типы и своими норовами полìтичными напрямками и симпатìями своими. Однакъ же все отсе не тôльки не рôжнило ихъ мѣжь собою, але навѣть, дякуючи ихъ высокому полìтичному розумѣню, наче бъ додавало кождому те, чого не мавъ другій и черезъ се вони оба вкупѣ складали все потрѣбне для уряду великои Литовскои державы въ тому образѣ, въ якому вона зôсталась пôсля смерти Гедыминовои.

Якъ свѣдчать сучасники, у Ольгерда була переважно глибока полìтична вдача: вôнъ умѣвъ користувати зъ обставинъ, неомильно означавъ межѣ свого кожного полìтичного запобѣганя, знавъ де изъ кимъ вступати у спôлку и якъ-разъ якъ треба назначавъ часъ, що бъ привести до чину свои полìтичнѝ покладаня. Бачный, повздержливый Ольгердъ, бувъ вдатный держати потай усѣ свои полìтичнѝ та военнѝ покладаня. Пôвнôчнѝ рускѝ лѣтописи, якимъ не до смаку припадавъ Ольгердъ черезъ свои стычки съ пôвнôчно-схôдною Русею, хочь и прозывають єго „зловѣрный, безбожный, льстивый“, однакъ же въ купѣ зъ симъ, ось якъ описують Ольгерда: „Сей же Ольгердъ премудръ бѣ зѣло, и многими языки глаголаше, и превзыде саномъ и властью паче всѣхъ; и воздержаніє имяше веліє, отъ всѣхъ суєтныхъ отвращашеся, потѣхи, игранія и протчихъ таковыхъ не внимаше, но прилежаше о державѣ своєи всегда день и нощь; и піяньства отвращашеся: вина и пива и меда и всякаго питія піянственнаго не піяше, отнюдъ-бо не навидяще піянства, и велико воздержаніе имяше во всемъ; и отъ сего великъ разумъ и смыслъ пріобрѣте, и крѣпку душу стяжа, и таковымъ коварствомъ многи землѣ и страны повоєва и грады и княженія поималъ за себя, и удержа власть велію и умножись княженіє єго паче всѣхъ, ниже отецъ єго, ниже дѣдъ єго таковъ бысть. Бѣ бо обычай Ольгерда таковъ, никтоже не вѣдяше єго, куды смысляше ратю ити, или на что збираєтъ воинства много, понеже и сами тіи воинственніи чинове и рать вся, невѣдяще куды идяще: ни свои, ни чужіи, ни гости пришельцы, въ таинствѣ все творяше любомудро, да не изыдетъ вѣсть въ землю, на нюже хощетъ ити ратью; и таковою хи-

тростію искрадываша многи землѣ, поималъ многи грады и страны поплѣнилъ; не столько силою, елико мудростю воеваше. И бысть отъ него страхъ на всѣхъ, и превзыде княженіемъ и богатствомъ“.

Ольгердъ усю свою прихильнôсть, усю увагу звертавъ на руску народнôсть, що въ купѣ зъ литовскою складали велике князѣвство Литовске. И то ще треба додати, що й вѣра, й звычаѣ, й семейнû звязки Ольгердовû цѣлкомъ належали до рускои народности, якои заступникомъ вôнъ и бувъ.

Ще за молоду, за 27 рокôвъ до того часу, якъ вôнъ ставъ княземъ у Вильнѣ, Ольгердъ одружився зъ Витебскою князѣвною и заразъ же и оселився у Витебску, а черезъ два роки пôсля сего, якъ умеръ тесть, Ольгердъ ставъ и князювати тамъ. Значить, бôльшу часть житя свого Ольгердъ перебувъ на Руси, посередъ руского люду та пôдъ вилывомъ рускои культуры; сему вилывови засоблявъ ще й складъ Ольгердовои семьѣ: пôсля смерти першои своеи жѣнки, Маріи Ярославôвны Витебскои, вôнъ вдруге одружився зъ рускою жь князѣвною Уляною, дочкою Тверского князя Олександра Михайловича. Съ числа дванайцяти сынôвъ Ольгердовыхъ, якъ свѣдчать сучасники, десятёхъ хрестили по обряду православнои церкви; пять ще за житя батькового споминаються съ христіяньскимъ именемъ. Про двѣ дочки Ольгердовû есть споминъ въ лѣтописяхъ, що вони именувалися христіяньскимъ именемъ и повыходили замѣжъ за рускихъ князѣвъ. И жѣнки и дѣти Ольгердовû були христіянами не потай, бо у Виленьскому двôрци була й церква, де молилася княжа семья. Жили при дворѣ й священики; лѣтописи споминають про сповѣдника княгинѣ Маріи, Нестора и сповѣдника княгинѣ Уляны, Кіевско-печерского черця, Давида. Обѣ Ольгердовû жѣнки були дуже побожнû и имъ було до вподобы будувати церкви. Марія Витебска збудувала церкву одну въ Витебскому замку, а другу въ мѣстѣ; вона нѣ бы то, якъ оповѣдае переказъ, збудувала церкву й у Вильнѣ. Той же переказъ оповѣдае, що друга Ольгердова жѣнка Уляна Тверска заложила церкву св. Миколая у Вильнѣ, де була стара деревляна и пôдсобляла спорудити Троицку; про побожнôсть сеи княгинѣ свѣдчить еи заповѣтъ на користь церкви Пречистои у Озерищахъ, котрымъ вона дарувала на сю церкву данину съ трёхъ волостей.

Не въ одно оповѣдають жерела про перехôдъ у православну вѣру Ольгерда. Лѣтописи Быховця та Густиньска оповѣдають, що се сталось ще до одруженя зъ Марiєю Ярославôвною, се ôбъ то 1318 р.; те жь саме бôльше-менше докладно кажуть и иншî рускî та литовскî жерела. Нiконôвска лѣтопись н. пр. оповѣдаючи про закликане Ольгерда до Пскова на князюванє 1342 р., споминають про его вôдповѣдь въ ось якихъ словахъ: „Уже крещенъ есмь, и христіянинъ есмь, второе креститися не хощу“. Стрыйковскій звѣщає, що вôнъ своими очима бачивъ у Витебскôй замковôй церквѣ патретъ Ольгердôвъ, а сю церкву збудувала его жѣнка; така звѣстка змушує думати, що Ольгердъ ще у Витебску — бувъ христіяниномъ. Карамзинъ згадує про якогось лѣтописця, що зовсѣмъ инакше оповѣдає про хрещенє Ольгердове; нѣ бы то великій князь выхрестився и заразъ же постригся у схиму передъ смертю и на се вôнъ наверненый бувъ жѣнкою та еи сповѣдникомъ Давидомъ. Що до чужосторонныхъ жерелъ, то вони нѣчого не вѣдають про перехôдъ Ольгердôвъ у вѣру Христову; два навѣть мѣжь ними упевняють, що Ольгердъ бувъ спаленый, якъ се робилось въ поганьствѣ пôсля смерти; однакъ же симъ звѣсткамъ трудно няти вѣру, бо вони складались и далеко вôдъ того мѣсця, де живъ Ольгердъ и не сучасно; бôльше певнî свѣдоцтва литовскî та рускî; те жь, що сî звѣстки не въ одно кажуть, а чужостороннî нѣчого не вѣдають, се здається не трудно зрозумѣти: політичный тактъ Ольгердôвъ, его потайный та вытримливый норовъ змушували его сему принятю христіяньства додавати характеръ особистый черезъ те, що за тыхъ часôвъ поганьство ще було на Литвѣ. Отакъ обяснює и Кояловичь отсе питане.

Політична дѣйнôсть Ольгердова вказує разъ-по-разъ на прихильнôсть его до всего руского; поступившись Кейстутови обороною Литовскихъ межь вôдъ хрестоносцѣвъ та помагаючи єму въ сему тôльки якъ заходила яка небудь велика справа, самъ Ольгердъ працює безнастанно надъ вôдносинами до Руси, вôнъ разъ-у-разъ силкується скупити пôдъ своею властю якъ найбôльше Рускихъ Земель та змѣцнити тамъ авторитетъ великихъ Литовскихъ князѣвъ; вôнъ покладає собѣ вплывати разъ-у-разъ на Псковъ, Новгородъ, Смоленьскъ, мѣшается въ довгу боротьбу зъ великими князями Московскими, допомагає Тверскимъ князямъ въ боротьбѣ зъ ними, збôльшує просторъ

територіи Литовско-рускихъ Земель надбанємъ Бряньска, Новгороду-Сѣверского, Кієва та Подôля, а що бъ скрѣпити сѝ околицѣ за собою, не лякається помѣрятись навѣть зъ Ордою; съ Польщею змагаеться за Волынь. Черезъ таке довге та безнастанне силкуванє Ольгердъ встигъ майже у двоє зббльшити число Рускихъ Земель, що належали до Литвы; черезъ се саме рускій народный елементъ та руска культура за часôвъ Ольгерда почали переважувати въ Литовско-рускôй державѣ.

Що до внутрѣшнёго устрою великого князѣвства, то Ольгердъ мавъ собѣ за взорець політичнѝ засновины рускои суспôльности середныхъ вѣкôвъ, бодай въ пытаню про родовôдъ та розпорядокъ зверхнёи власти. Ольгердъ цѣлкомъ приспособлює до роду Гедыминового тѝ жь самѝ політичнѝ засновины, на якихъ опиравсь розпорядокъ зверхнёи власти мѣжь потомками св. Володимира; такъ само, якъ и тутъ право на князюванє взнавалося выключно тôльки за князями одного княжого роду; вони всѣ мали право на частину Рускои Землѣ, де вони князювали по удѣлахъ, яко самостôйнѝ державцѣ, але на чолѣ мали все великого князя и єму корилися, яко старшому въ родѣ; тутъ лежавъ въ основѣ морально-семейнôй принципъ. Усе отсе Ольгердъ приспособивъ до своєи семьѣ: вôнъ обдѣляє братôвъ, сынôвъ та небожѣвъ своихъ рускими околицями, що прилучавъ до себе; Полоцкъ, Бряньскъ, Трубчевскъ, Кієвъ роздає сынамъ — Андрѣю, Дмитрови, Корибутови, другому Дмитрови Трубчевскому и Володимирови; Явнутію, замѣсть Вильна, надѣляє нове князѣвство — Заславль-Литовскій; Подôлє роздѣляє мѣжь небожами — Коріятовичами, Волынь вôддає Любартови и такъ дальше. Але въ купѣ зъ симъ Ольгердови и на думку не спадає можливôсть, що бъ мавъ право князювати хто небудь иншій, не належный до княжого роду; а що бъ власть залежала вôдъ громадского выбору, сего Ольгердъ зовсѣмъ не вызнає; тутъ вôнъ стає зовсѣмъ навпаки розумѣню, що выробило собѣ Литовске племя, для того-то вôнъ и не любить єго. Одного разу, ще на початку свого князюваня, Ольгердови трапилось мати дѣло съ поглядами на зверхню власть такими самôсенькими, якѝ выробила собѣ Литва; тутъ Ольгердъ не пожалувавъ навѣть політичнои выгоды своєи державы, що бы тôльки не зречися тыхъ державныхъ розумѣнь, якѝ були придбанѝ нимъ зъ руского житя. Въ сѣй справѣ выявляється

тôльки саме принципіяльне непорозумѣне, бо вона повстала у чужôй землѣ, що не належала до Литовского князѣвства и де що до власнои выгоды — Ольгердъ нѣчого не тративъ. Ся справа скоилась въ самый першій рôкъ Ольгердового князюваня на той часъ, якъ вôнъ вмѣшався у Ливоньскії дѣла. Року 1343, на той часъ якъ орденъ забиравъ до себе Естонію вôдъ Даніи, Есты, користуючись безвластемъ, бо ще краина не зовсѣмъ перейшла зъ одныхъ рукъ до другихъ, вчинили повстане; воно швидко обхопило всю Естонію и островъ Езель, а дальше перейшло й до Летыголы; тутечки Ливы та Лотышѣ повстали супроти паньства та духовеньства; тодѣ було за кôлька днѣвъ вбито майже 18 тысячь духовныхъ, панôвъ та переселенцѣвъ нѣмецкихъ та даньскихъ; мало кому довелося утечи до Ревеля пôдъ оборону даньскои залоги. Повбивавши всѣхъ чужосторонцѣвъ, повстанцѣ обрали собѣ князѣвъ съ посередъ своихъ людей. На островѣ Езелѣ якійсь съ такихъ обраныхъ князѣвъ почавъ будувати твердиню для обороны острова; другій зъ вôйскомъ облягъ Ревель, а третій ставъ на чолѣ Лотышѣвъ. Великои працѣ варто було магістрови Бурхардови фонъ Драйлевенъ замѣрене повстане въ Естляндіи та на поблизшихъ островахъ и то тôльки дякуючи запомозѣ Прускихъ хрестоносцѣвъ; а тымъ часомъ року 1345 до Ливоніи вступило мôцне Литовске вôйско за приводомъ Ольгерда. Литовцѣ захопили сумѣжну твердиню Тервете, спалили Митаву, Найміль та передмѣстє Риги, та опустошуючи скрôзь околицѣ простували на пôвнôчь вôдъ сего мѣста въ околицю Сегевольдъ. Тутечки до Ольгердового табору зъявився князь, що выбрали Лотышѣ и казавъ, що вôнъ згоджуеться допомогти Литовцямъ завоювати всю краину. „А що жь вы подѣете зъ магістромъ?“ — запытавъ Ольгердъ.—„Мы поклали собѣ на все прогнати его та всѣхъ Нѣмцѣвъ“, вôдрѣкъ Лотышь. — „Не тобѣ, хлопе, князювати въ сѣй краинѣ“, закричавъ на него Ольгердъ; пôсля сего вôнъ звелѣвъ пôймати имовѣрно Лотыша та вôдрубати ему голову передъ мурами замковыми Сегевальду. Забравши пôсля сего велику здобычь, Ольгердъ вернувсь до дому; а Лотышѣвъ покинувъ на ихъ власну долю. Отакъ-то великій князь Литовскій вôдопхнувъ вôдъ себе народну силу, що корилась ему и згоджувалась пôддатись пôдъ его зверхню власть, та що бъ чимало допомогла ему въ боротьбѣ зъ найдужшимъ ворогомъ, що бы

тôльки не попустити вчинитись справѣ, що не пôдпадала пôдъ его гадку, се бъ то не попустити князювати хлопови на мѣсци законного державця, якъ гадавъ Ольгердъ.

У Ольгерда ще трапилася друга стычка зъ литовскимъ народнымъ поглядомъ, на той часъ, якъ у Вильнѣ повбивано Францісканьскихъ черцѣвъ; и ту Ольгердъ выявивъ себе неприхильнымъ до Литовцѣвъ и люто навѣть покаравъ ихъ. Такій непріязный Ольгердôвъ настрôй до Литовскои народности повиненъ бувъ выкликати зъ єи боку мôцне супереченє, або бодай не дати Ольгердови до рукъ своеи силы на той часъ, якъ вона була єму потрѣбна для боротьбы зъ ворогами; але за свого житя Ольгердъ не зазнавъ сего суперечаня и тодѣ навѣть не повставало жадного непорозумѣня мѣжь двома народностями, що населяли велике князѣвство Литовске, а все дякуючи тôльки тому, що Литовцѣ мали собѣ заступника та безпосереднёго правителя въ особѣ Кейстута; вôнъ зъ одного боку пôдтримувавъ вагу великого князя по Литовскихъ Земляхъ, а зъ другого — стримувавъ неприязный настрôй єго до Литовскои народности.

Такъ само, якъ Ольгердъ бувъ чужимъ чуженицею на Литвѣ та Жмуди, такъ само Кейстутъ бувъ злученый зъ сими краями и цѣлкомъ прихильнымъ до нихъ. Въ часѣ усего свого житя вôнъ не вôдходивъ вôдъ межѣ Литовскихъ Земель, вôдбиваючи вôдъ неи скôльки було снаги та силы въ продовжь майже 50 рокôвъ Нѣмцѣвъ, що óслѣпъ напирали на ню. Кейстутъ склавъ для Нѣмцѣвъ незломну перепону, о котру розбивались ихъ усѣ силкуваня; въ боротьбѣ съ Кейстутомъ Нѣмцѣ потратили силу й часъ наймôцнѣйшого розвитку могучости ордена. Нѣчого не маѥ, значить, дивного въ тому, що яко оборонець незалежности, нарôдъ на Жмуди та на Литвѣ, дуже любивъ Кейстута и вôнъ мавъ тамъ велику вагу. Окрôмъ сего ще треба додати, що зъ народомъ сихъ краинъ Кейстутъ бувъ злученый и моральнымъ и семейнымъ звязкомъ. Жѣнка Кейстутова Бірута, була дочкою вельможного Жмудина Видимунта и имя єи зôсталось въ народныхъ спомпнахъ, а также згадується въ пѣсняхъ, переказахъ та легендахъ народныхъ; вона, якъ оповѣдаѥ переказъ, до одруженя була въ Полонзѣ вайдельоткою, се бъ то служила коло невгасного огню, що безнастанно палавъ на честь литовскимъ богамъ. До кôнця свого

жити самъ Кейстутъ пробувавъ въ батькôвскôй вѣрѣ и бувъ останнимъ княземъ, що поховано по обряду поганьскому. На той часъ, якъ при кôнци жития его, у него повстала сварка зъ небожемъ Ягайломъ. Жмудины перейшли на его бôкъ, бо були певнѝ, що вôнъ не зрадить народному культови. Христіяньскѝ державцѣ кôлька разôвъ спытували обернути Кейстута у Христову вѣру, поступаючись ему за се чималыми політичными выгодами; два разы вже Кейстутъ и умовлявся про сю справу; але очевидно на сѝ умовы вôнъ дививсь, яко на дипльоматичнѝ стратагемы, не маючи зовсѣмъ замѣру выхрещуватись. Вперше вôнъ умовлявся про се съ королемъ Польскимъ Казимиромъ. Року 1349 Казимиръ зъ вôйскомъ прійшовъ на Волынь и черезъ те повстала небезпечнôсть для Берестейского Кейстутового удѣлу; отодѣ-то почали змовлятись и Кейстутови довелось подати надѣю, що вôнъ не вôдъ того, щобъ зробитись христіяниномъ. Заразъ же про се Казимиръ подавъ звѣстку до папы Климента VI.; заразъ же папа написавъ три булѣ: одну до Казимира, другу до Кейстута а третю до архіепископа Гнѣзненьского. Вôнъ дякувавъ Казимірови за его місіонерску дѣяльнôсть, Кейстута поздоровлявъ зъ замѣромъ стати христіяниномъ, обѣцявъ зробити его королемъ, якъ вôнъ тôльки перейде у вѣру Христову, а архіепископови повелѣвъ вырядити на Литву проповѣдникôвъ та священикôвъ. Усе здавалось хилилося до мира на користь и вѣрѣ Христовôй и Польщѣ, бо Казимиръ числивъ, що якъ тôльки Кейстута зроблять королемъ, то вôнъ заразъ же вôдлучиться вôдъ Ольгерда и такимъ чиномъ роздѣлить та розслабить Литовску державу. Для того-то Польскій король, не чекаючи кôнця справы, вернувся до дому. Тôльки сего й треба було Кейстутови, сего тôльки вôнъ и чекавъ; не гаючи часу вôнъ у спôлцѣ зъ Любартомъ, повыганявъ польскѝ залоги зъ усѣхъ замкôвъ Волыньскои, Холмскои та Белзкои Землѣ, кинувся на Львôвску Землю та опустошивъ сумѣжнѝ польскѝ околицѣ: Судомирску, Радомску та Лукôвску; само по собѣ розумѣеться, Кейстутъ забувъ и гадати про выхрещуване и навѣть, якъ въ часѣ вôйны сеи его захопили Поляки и вôнъ бувъ змушеный заприсягнути на умовѣ, то заприсягъ вôнъ, якъ казавъ поганьскій звычай, надъ трупомъ бугая, що бувъ зарѣзаный та ще не зовсѣмъ дôйшовъ; се сталося при Польскому та Угорскому короляхъ.

Черезъ девять лѣтъ пôсля сего зновъ можна зустрѣнути звѣстку, що зновъ повстала рѣчь про навертане Кейстута у вѣру Христову. Року 1355 папа Инокентій почавъ дѣло за выхрещуване Литвы: вôнъ пôславъ листы до Угорского короля Людвика, до герцогôвъ — Владислава Опольского та Земовита Мазовецкого, запрошуючи ихъ поклопотатись за сю справу и звѣщаючи, що вôнъ вже про се саме обернувся просто до Ольгерда та его братôвъ. Пôсля сеи звѣстки зновъ три роки поспôлъ не було нѣчого чути про сї змовины и тôльки вже 1358 р. опять е споминъ про се въ жерелахъ; сего року якійсь-то лицарь Плявенъ, що нѣ бы то вôдступився вôдъ свого ордена, зъявився до императора Кароля IV., яко посолъ вôдъ Литвы; вôнъ запевнявъ императора, що князѣ Литовскї вже зовсѣмъ налагодились змѣнити свою вѣру на християньску; и справдѣ ся звѣстка здавалась певною, бо самъ Кейстутъ прибувъ до императора до Нірнбергу. Императоръ „дуже имовѣрный“, якъ оповѣщае лѣтописець ордену, не гаячи часу вырядивъ посольство на Литву, що мало на чолѣ архіепископа Пражского Ернеста; послы навѣдались на Литву и привезли звѣстку, що въ наступному роцѣ князѣ Литовскї приѣдуть до роцлава хреститися. Императоръ справдѣ чекавъ, якъ було назначено, князѣвъ у Вроцлавѣ, але князѣ не прибули; вони прислали тôльки императорови листъ зъ умовою, якъ вони згоджуються приняти Христову вѣру; перше всего вони вымагали, що бъ орденъ вернувъ Литвѣ всѣ околицѣ, що мѣстилися мѣжь Мазовіею, уйстемъ Прегеля, моремъ та Двиною, се бъ то бажали, що бъ имъ були верненї всѣ землѣ, що складали володѣня хрестоносцѣвъ схôдпои Прусіи, Курляндіи и бôльшои части Лифляндіи. Але сего мало було, бо вони намагались, що бъ орденъ переселити на степы мѣжь Русею та Золотою Ордою, се значить для того, що бъ вôнъ мавъ спромежнôсть справдѣ обороняти христіянъ вôдъ бѣсурменôвъ, та ще що бъ орденъ попереду признавъ право володѣня Литовскихъ князѣвъ надъ усѣма рускими околицями. Само по собѣ розумѣеться, що сї вымаганя не можна було привести до вчинку и императоръ такъ и вôдповѣвъ князямъ. Тодѣ Литовцѣ оповѣстили вôдъ лиця свого великого князя, „що христіяне бôльше мабуть пиклуються не за свою вѣру, якъ то вони кажуть, але за власну користь; для того Литовцѣ бажають лѣпше зôставатись

поганцями". Отакъ-то й залишилися умовы и императоръ покинувъ спѣшно Вроцлавъ. Нѣмецкій историкъ пише, „що Литовскѣ князѣ ще разъ ошукали императора та орденъ, маючи на метѣ тôльки запобѣгти часу для потрѣбного вôдпочинку".

Въ останній разъ ще папа Григорій XI. 1373 р. поспытавъ навернути Кейстута та его братôвъ, але здається листъ его до Литовскихъ князѣвъ такъ и зôставсь безъ вôдповѣди.

Не глядячи на те, що Кейстутъ не зрадивъ поганьскому культови — вôнъ, стыкаючись разъ-у-разъ зъ захôднымъ свѣтомъ, придбавъ собѣ багато деякихъ побытовыхъ звычаѣвъ та поглядôвъ вôдъ захôдного лицарства. На що вже хрестоносцѣ, безнастанній вороги Кейстутовѣ, а й тѣ вызнають, що вôнъ зовсѣмъ поводився, якъ слѣдъ християньскому лицареви було; найдавнѣйша орденьска хроніка въ такихъ рысахъ зображує сего князя: „Кейстутъ бувъ мужь воєвничій та правдивый, якъ тôльки вôнъ покладавъ собѣ вчинити набѣгъ, заразъ же оповѣщавъ про се маршала и напевно вже пôсля сего зъявлявся. Разъ склавши сумирну умову, держався єѣ мôцно. Разъ почитавъ кого-небудь зъ нашого брата хоробрымъ та мужнымъ, все вôнъ такому чоловѣкови выявлявъ багато шаны та прихильности". Такъ само думали про Кейстута й Поляки. На що вже Длугошь, котрому Гедыминовичѣ зовсѣмъ були не до вподобы, а й вôнъ каже: „Кейстутъ, хочь и поганинъ, але вôнъ мужь славный; мѣжь усѣма сынами Гедыминовыми вôнъ вôдзначався добрымъ розумомъ та дотепомъ, а що найважнѣйше, вôнъ бувъ чоловѣкъ освѣченый, гуманный та правдивый въ словѣ". Сей лицарь-поганинъ, наче выродокъ середъ лютыхъ середнёвѣковыхъ норовôвъ, переважувавъ багато де-кого мѣжь сучаснымъ лицарствомъ християньскимъ, гуманностю, чоловѣколюбіємъ, милосердємъ, неприхильностю до лютыхъ вчинкôвъ. По нѣмецкихъ хронікахъ, можна надыбати багато такихъ прикладôвъ, що доводять отакій поглядъ на Кейстута: въ одному мѣсци вôнъ вживає увесь свôй вплывъ для вызволеня вôдъ смерти полоненого Ивана Сурбаха, що Литовцѣ поклали спалити на огнищу, а сей комендантъ Екерсбурского замку дуже лютувавъ надъ Литовцями. Въ друге, переѣжджаючи поле, де була битва, Кейстутъ вгнѣвляється, зуздрѣвши трупы, понѣвеченѣ побѣдителями. На що вже бувъ чоловѣкъ гордовитый, але вôнъ и не замыслився попросити маршала ордена, якъ треба

було выратувати вôдъ смерти Литовску залогу, обложену въ Готерсведерскому замку, що хрестоносцѣ вже встигли пôдпалити. Нѣмецкѝ лицарѣ посередъ боротьбы съ Кейстутомъ, наче на взаводы бѣжать, що до переваги лицарскои славы и часомъ зôстаються позаду въ усѣхъ выпередкахъ; загально зъ обохъ боковъ выявляеться багато лицарскои куртуазіи. На се є багато прикладôвъ. Року 1352 оденъ зъ Смоленьскихъ князѣвъ пôдступивъ пôдъ Нѣмецкій замокъ Лабіявъ; хрестоносцѣ вôдбили першій нападъ та загнавши Смолянъ до рѣчки, змусили ихъ кидатись у воду; самъ князь на глибинѣ почавъ потопати; зуздрѣвши се комендантъ замку, Генінгъ фонъ Шіндекопфъ, кинувся самъ вызволити его вôдъ смерти; вôнъ выхопивъ его съ кручѣ, вытягнувъ на берегъ и пустивъ его до дому; все отсе вôнъ зробивъ, що бъ подобатись Кейстутови, бо Смоленьскій князь доводився ему небожемъ. Року 1362 въ часѣ облоги хрестоносцями Ковна, Кейстутъ зъявився для запомоги и обороны, але не мавъ змоги нѣчого вдѣяти. Тодѣ вôнъ побачившись зъ магістромъ, ставъ натякати ему, що нападъ сей вчинили не вôдповѣдно лицарскому звычаеви, бо не дали звѣстки про него ему Кейстутови; почувши се магістеръ вôдповѣвъ Кейстутови, що вôнъ не заборонить князеви вступити до твердинѣ, якъ вôнъ самъ бажае стати на чолѣ залоги. Року 1366 Кейстутъ та маршалъ ордену умовилися побачитись у мѣстѣ Инстербурзѣ; Кейстутъ вырядився на побачене и вже вступивъ у Прусію. Тымъ часомъ хрестоносцѣ впустили до замку Тамова, що бувъ мѣжь Инстербургомъ та Литовскою межею, мôцну залогу, а се мабуть не згоджувалось зъ умовою, бо було небезпечнымъ для Кейстута. Вже якъ Кейстутъ бувъ бôля Инстербургу, то до его табору забѣгъ пôдбитый стрѣлою зубръ; князь, яко чоловѣкъ досвѣдченый та обачный, промовивъ до своихъ: „Отамъ зъ вôдси прибѣгъ зубръ, певно є узброенѝ люде“; заразъ же всѣ посѣдали на конѣ, помчалися до Тамова и тамъ Кейстутъ захопивъ несподѣвано чату хрестоноску; лицарѣ, що обѣдали въ замку, ледво встигли пôдвести мôстъ, але воякôвъ, що були пôдъ замкомъ, Литовцѣ повбивали, а ихъ конѣ позабирали собѣ. Вôдъ Тамова Кейстутъ рушивъ просто до Инстербурга, де для него палагодили торжественну стрѣчу. Тутечки оденъ мѣжь командорами несподѣвано побачивъ, що князь та его свита сидять на коняхъ его

дружины, вôнъ голосно скричавъ: „Сего я зовсѣмъ нѣколи не чекавъ!“ На се Кейстутъ смѣючись вôдвѣтувавъ: „Що жь маємъ робити, такû вже зайшли часы та норовы“.

Вігандъ зъ Марбургу пôдъ 1377 р. соромлячись оповѣдає про оденъ похôдъ хрестоноскій на Литву; тутъ вôнъ знехотя повиненъ бувъ зôзнати, що въ часѣ сего походу хрестоносцѣ зломали чеснû лицарскû звычаѣ що до Кейстута, а Литовскій великій князь поводився такъ, що нѣхто не мавъ права его докоряти. Сего року хрестоносцѣ, користуючи съ припливу до Прусіи воєнныхъ гостей, зôбрали мôцну кôнну дружину и вчинили набѣгъ ажь у саму середину Литвы. Черезъ чотыри днѣ, вони минули вже Троки и опинились бôля Вильны. Тымъ часомъ Кейстутъ съ Трокъ заступивъ ихъ зъ заду. Для того зъ обохъ бокôвъ бажали помиритись и съ такои речи Кейстутъ та маршалъ ордена зъѣхались на побаченє. Тутечки вони склали замиренє и Кейстутъ частувавъ у своєму наметѣ маршала та знаємыхъ лицарѣвъ. Не дивлячись на се, передиû хрестоносцѣ наблизилися до Вильны и захопили передмѣстє. „Сей вчинокъ здався поганцямъ нечеснымъ“, признаеться тутъ лѣтописецъ орденьскій. Заразъ же маршалокъ почавъ просити выбаченя, звертаючи все на несвѣдомôсть переднихъ и зновъ вчинилося замиренє. Кейстутъ на ознаку приязни надѣливъ хрестоносцямъ хлѣба та меду, але на другій день зновъ добрый ладъ бувъ зломаный, бо хрестоносцѣ не зупинялися, а спалили и пограбували одно передмѣстє Виленьске. Дуже се засмутило маршалка, бо вôнъ вѣдавъ, що Литовцѣ не покинуть сего безъ пôмсты; и справдѣ Кейстутъ переставъ давати хлѣбъ Нѣмцямъ, а Витовтъ понищивъ усю ѣжу, яку принесли Нѣмцѣ для дороги назадъ и такимъ побытомъ Нѣмцѣ голоднû та холоднû ледво дошлелись до своихъ границь.

Однакъ же траплялось, що й хрестоносцѣ не пôддавалися Кейстутови що до лицарского звычаю. Н. пр. 1380 р. у той часъ, якъ Ягайло потай поклався зъ орденомъ вôдобрати удѣлъ и власть у похилого вже вѣкомъ Кейстута, — тодѣ командоръ ордена зъ Остероде, Августинъ фонъ Лібенштайнъ, мавъ собѣ за обовязокъ звѣстити Кейстута про сю зраду.

Отъ якъ сучаснû жерела зображують характеръ Ольгердôвъ та Кейстутôвъ; очевидно вони складали типы супротивлеглû и съ такои-то речи додавали оденъ другому те, чого

кождый окремо не мавъ въ собѣ; нема нѣчого дивного въ тому, значить, що при щирôй приязни та солідарности мѣжь собою, имъ гараздъ довелось продовжувати справу державного зросту та устрою, котрыхъ початокъ поклавъ ще Гедыминъ.

Першій ступень політичный, вôдповѣдный потребѣ тогочаснôй, що по згодѣ мѣжь собою ступали браты, се було вôдповѣдне власти великого князя та пôдбите пôдъ неи незалежныхъ оденъ вôдъ другого удѣлôвъ. Се склалось на початку 1345 р.

Що бъ довести до вчинку своє покладане, браты поклали собѣ взяти до рукъ батькôвску столицю й удѣлъ Явнутія, що за часôвъ Гедыминовыхъ складали власнôсть великого князя. Одна лѣтопись ось якъ обясняе приключку для нападу на Явнутія: „Евнутій не бяшеть храбръ, а держитъ стольный градъ Вильно“. Друга лѣтопись яснѣйше освѣтлює мету, до якои прямували Ольгердъ та Кейстутъ; браты, якъ оповѣдає лѣтопись, бажали, що бъ „братіи всей послушну быти князя великого Ольгирда“. Якъ на те траппвся тодѣ якъ разъ часъ, що нѣ куды було чекати дальше съ тымъ, чого жадали браты. На початку 1345 р. поѣхала до Прусіи велика сила военныхъ гостей: королѣвъ два — Иванъ Ческій та Людовикъ Угорскій; два герцоги — Бургундскій та Бурбонъ; графôвъ трёхъ — Голяндскій, Нірнбергскій та съ Шварцбурга, зъ Моравіи герцогъ Кароль Люксембурскій (опôсля императоръ Кароль IV.) — всѣ они мали зъ собою мôцнѣ дружины для запомоги хрестоносцямъ; все вказувало не те, що на веснѣ треба було чекати не абы якого нападу и Литовскѣ князѣ мусили помѣркувати добре про оборону. На сей часъ умерла ще и вдова Гедыминова, княгиня Євна; вона жила при сынѣ Явнутію у Вильнѣ и певно, поважаючи еѣ, сыны мовчали до якого часу. Теперь-то Ольгердъ та Кейстутъ вже не чекали нѣчого, що бъ довести до вчинку свôй замѣръ; они змовилися вчинити сукупно справу въ день, що напередъ назначили; але Ольгердъ не прибувъ на часъ, а тôльки посунувся вôдъ Витебска до Крева, та й ну чекати звѣстокъ вôдъ Кейстута, якъ ему повелося. Кейстутъ же у той самый день, якъ було умовлено, рушивъ съ Трокъ и за однымъ махомъ дôйшовъ до Вильны; ледво благословилось на свѣтъ у зимну нôчь, а вôнъ вже захопивъ столицю зъ еи обома замками. Явнутій не встигъ и одягнутися, босонôжь ледве вы-

хопився зъ мѣста и сховався въ Туровыхъ горахъ, що залягали на вкруги Вильны, вôнъ повôдморожувавъ собѣ ноги. Єго швидко знайшли и привели до мѣста; тутъ Кейстутъ поставивъ коло него сторожу, а тымъ часомъ вырядивъ до Ольгерда посла закликати єго на велико-княжій стôлъ; нѣхто нѣ въ Вильнѣ, нѣ въ околицѣ не змагався съ Кейстутомъ, а въ замкахъ та пригородахъ залюбки повôдчиняли єму брамы. Ольгерда, якъ тôльки зъявився, посадовили на велико-княжій стôлъ и браты склали мѣжь собою умову; лѣтописи переказують тôльки загальный змѣстъ сеи умовы. Усѣ браты повинні коритися Ольгердови, яко великому князеви и зверхнёму розпорядникови ихъ удѣлôвъ; Ольгердъ та Кейстутъ повинні складати мѣжь собою стислу спôлку и приязнь; якъ часомъ доведеться придбати деякі нові землѣ або мѣста, то повинні дѣлитися нарôвно; на останку Явнутієви замѣсть Вильна зъ удѣломъ, вызначеный зôставъ Заславль-Литовскій, що належавъ колись до Полоцка.

Вчиненый по сѣй змовѣ розпорядокъ у великому Литовскому князѣвствѣ не бувъ запереченый нѣкимъ, окрôмъ двохъ Гедымиповичѣвъ: Явнутія та Наримунта; сі два не вдовольнялися симъ, але нѣ на кого було чимъ опертися на всему просторѣ Литовского князѣвства; вони спытали шукати для того запомоги де инде. Явнутій, не довго чекаючи, утѣкъ, поки Ольгердъ та Кейстутъ встигли змовитися, „перевержеся черезъ стѣну“, якъ написано въ лѣтописи, на початку до Смоленьска, а потôмъ до Москвы; тутъ єго выхрестивъ у православну вѣру великій князь Семенъ и єму нарекли имя Иванъ; але на тому й скôнчилося, бо єму не допомогли вернути єго право; вôнъ мусивъ для того помиритись зъ братами и вже, якъ минуло два роки, живъ спокôйно въ новому удѣлѣ Заславскому. Однаково не пощастило й Наримунтови, що обернувся до Орды, шукаючи запомоги. Вôнъ помирився зъ братами и вже 1348 р., бючись пôдъ стягомъ братôвъ съ хрестоносцями, знайшовъ собѣ смерть надъ рѣчкою Стравою, де Литовцямъ не повелося дуже.

Реакція князѣвъ, що не вдовольнялися новымъ устроємъ Литовскои державы не знайшла для себе пôдпоры въ народѣ, що заселявъ Литовске велике князѣвство, бо не було нѣякои приключки до того. Обыдва народні елементы великого кня-

зѣвства, Руский та Литовский, въ часѣ сукупного панованя Ольгерда та Кейстута, мали пошановане и кожному мѣжь ними бувъ заступникъ — оденъ зъ братôвъ, що обыдва мали зверхню власть у рукахъ. Съ такои-то речи, не лякаючись внутрѣшнёго неладу, Ольгердъ та Кейстутъ мали спроможнôсть безъ гамѣшки уладновувати якъ найлѣпше сумѣжнû вôдносины великого князѣвства. Заразъ же пôсля вôдновленя великокняжои власти Ольгердъ та Кейстутъ помѣркували про те, якъ найлѣпше вôдбити нападъ хрестоносцѣвъ, що вони збиралися вчинити на Литву. Хрестоносцѣ въ купѣ зъ гôстьми вже на початку 1345 р. зъявилися на Литвѣ, де на межѣ литовскôй облягли литовску твердиню. А Литовскû князѣ тымъ часомъ, злучивши до купы всю силу, яку мали, рушили имъ на зустрѣчь; ошукуючи хрестоносцѣвъ непевными звѣстками та переходами то туда, то сюда, князѣ Литовскû встигли переконати магістра, що вони простують якъ разъ до Прускои околицѣ Самбіи. Покладено було такимъ побытомъ на радѣ мѣжь хрестоносцями заразъ же покинути облогу та рушити до Самбіи Литовцямъ на зустрѣчь. Але поки се покладане доведене було до вчинку, князѣ Литовскû змѣнили свôй походъ у другій бôкъ, кинулися швидко до Ливоніи и спустошили сю околицю до нащаду; важився магістеръ пустошити сумѣжну зъ Самбією околицю литовску, але й тутъ ему не пощастило, бо Литовцѣ довѣдалися про сей замѣръ и весь нарôдъ сеи околицѣ ховався по лѣсахъ; такимъ побытомъ хрестоносцѣ безъ ладу вешталися по околицѣ, не стрѣтивши жадного поганина, а тымъ часомъ почало розтаювати и вони мусили вертатись до Прусіи. Отакъ-то скôнчився на нѣчôмъ грôзный походъ хрестоносцѣвъ; тû, що приймали въ нѣмъ удѣлъ, Ческій та Угорскій король и иншû вельможнû гостѣ, а такожь и ордеиьска старшина, обвинуватили магістра не тôльки въ недбальствѣ, але навѣть въ зрадѣ; его винуватили за невдачливый походъ и за злигодины Ливоньскû. Съ такои речи Людольфа Кеніга, магістра Ливоньского, не дивлячись на его довголѣтну службу, не тôльки змѣстили, але зôзнали божевôльнымъ и заперли его въ замку Енгельсбергъ, де вôнъ незабаромъ и померъ; на его мѣсци выбраный бувъ магістромъ Генрихъ Дусемеръ. На Людольфѣ Кенігу вôдбилася вся досада, яку хрестоносцѣ почували въ собѣ черезъ невдачливый походъ, що налагоджувався кôлька роковъ

и що повиненъ бувъ однымъ махомъ знести литовску самостôйнôсть; але не въ сему була справдешня причина невдачѣ, вона була не въ помылкахъ магiстровыхъ, а въ тôй силѣ, яку придбала собѣ Литовска держава черезъ новый устрôй, зробленый Ольгердомъ та Кейстутомъ. Добре розумѣвъ новый магiстеръ вагу сего нового устрою и черезъ се саме змѣнивъ зовсѣмъ способъ вôйны зъ Литвою. Хрестоносцѣ, стративши надѣю на швидке закôнчене боротьбы, залишають теперь походы зъ великимъ вôйскомъ; вони починають вчиняти маленькiи але безнастаннiи напады вôдрубными дружинами и черезъ се мають надѣю выссати спровола всю силу зъ великого князѣвства Литовского, та помалу, частками прилучати до себе всю Землю Литовску. Поклавши собѣ такiй способъ поступованя Генрихъ Дусемеръ та его наступники споружають цѣлу смугу твердинь впродовжь усеи литовскои межѣ; въ купѣ зъ сими, будуючи новiи твердинѣ, вони помаленьку влазять зъ ними все дальше въ середину по спромозѣ, а вже маючи за собою ихъ, вони вчиняють зъ ниxъ безнастаннiи напады на недалекiи литовскiи околицѣ та волости; тутечки вони пустошать та нищать усе, що було живого, палять села, нищать скотъ, усякiй посѣвъ, захоплюють усяку худобу, а людей або вбивають, або женуть за собою въ неволю; имъ здается легшимъ присобити край, де нѣкому стати на впаки для оборони его.

Отакого складу напады чиняться безнастанно; якъ числити мѣжь ними тôльки значнѣйшiи, тôльки тiи, що подрôбно позаписуванiи по лѣтописяхъ, то въ протягу часу вôдъ 1345—1377 р., можна начислити ихъ 70 на Литву вôдъ хрестоносцѣвъ и бôльше надъ 30 вôдъ Ливонцѣвъ. Якъ часомъ въ протягу сего часу въ лѣтописяхъ не можна здыбати въ якому небудь роцѣ спомину про походы хрестоносцѣвъ, за те иншiи роки надолужують звѣстки про напады. Н. пр. въ протягу рокôвъ 1362, 1367, 1377 та 1378 лѣтописи начисляють не менше и не бôльше 4 до 8 походôвъ на рôкъ. Звычайно такъ бувало, що за приводомъ магiстра, маршала або генерального командора ордена головне вôйско чинило не менше якъ два разы въ зимѣ походы на Литву; а на той часъ, якъ часомъ траплялись гостѣ якiи небудь значнiи, до двохъ походôвъ долучався ще й третiй. Не числячи сихъ походôвъ, невеличкiи дружины за приводомъ командорôвъ сумѣжныхъ прускихъ та ливоньскихъ околиць, або

комендантôвъ твердинь, або фогтôвъ нѣмецкихъ мѣстъ, по змозѣ вскочать на Литву, опустошать усе, що можна та й до дому. Окрôмъ сего якій-небудь ємкій лицарь скликавъ охотникôвъ та зъ ними робивъ выправы розбишацкû за литовску межу; та сû розбишацкû дружины не дивились нѣ нащо, имъ не перешкоджували, нѣ загальнû покладаня ордена, нѣ сумирнû умовы зъ Литвою ордена, вони чинили безнастанне спустошенє, грабованє та нѣвеченє. Такû вôдрубнû дружины прозывали лицарѣ „злодѣйскими" або „розбишацкими" (latrunculi, latrones); за ихъ вчинки орденъ не вôдвѣтувавъ, хочь не перешкоджувавъ ихъ збирати, а якъ траплялось, то дававъ имъ деяку запомогу.

Характеръ мали сû набѣги зовсѣмъ однаковый, чи то вони складались зъ головнои силы ордена, се бъ то за приводомъ вôдвѣчальнои старшины, чи злодѣйскими або розбишацкими дружинами: сû напады були разъ-у-разъ недовгû и хрестоносцѣ нѣколи не бавили на Литовскôй Землѣ бôльше надъ десять днѣвъ, а часомъ усе скôнчилося впродовжь однои ночи. Орденьскû лѣтописцѣ оповѣдають найдрôбнѣйшу подробицю про сû „рейзы" (набѣги), вычислюють скôлькôсть днѣвъ та ночей, що хрестоносцѣ зôставались на Литовскôй Землѣ, а такожь называють и мѣсцевости, де вони зупинялися ночувати, а по ряду зъ симъ иде вычислюванє спустошеныхъ волостей та сѣлъ и дворищь. „Рейзы" справлялися звычайно комонниками; а часомъ, бажаючи замести, якъ-то кажуть, и слѣдъ свôй, лицарѣ выряжалися пѣшки, сѣдали потôмъ на човны та судна и плыли въ гору продовжь Нѣмана, або єго рѣчокъ, а тамъ вже несподѣвано зъявлялися у серединѣ Литовскои околицѣ. Загально для вдачливого нападу рейзы треба було захопити Литовцѣвъ, зъ небачка — несподѣвано; описуючи кожный нападъ лѣтописцѣ ордену разъ-у-разъ згадують про такє несподѣванє. Якъ часомъ лицарямъ доводилось несподѣвано вступити въ яку небудь околицю, та застукати увесь нарôдъ по ихъ оселяхъ, то вони роздѣляли все вôйско на кôлька дрôбныхъ загонôвъ, маючи на метѣ такимъ чиномъ обступити зъ усѣхъ бокôвъ найбôльшу скôлькôсть людныхъ мѣстъ, що заздалегôдь були вызначенû вже въ особливыхъ замѣткахъ (Wegeberichte), складеныхъ по приказу магістрôвъ ордена. Тодѣ вже запалювали всѣ захопленû села, дворы, клунѣ та всякû будôвлѣ, а людей або вбивали, або забирали у неволю. Тутечки треба згадати, що нѣколи

не звертали уваги на головну нѣ бы то приключку, якъ казали хрестоносцѣ, нападôвъ на Литву, се бъ то на обертанє поганъ у Христову вѣру, бо нѣде, въ нѣякому рахунку тыхъ що вбито, або що забрано въ неволю, нема жадного спомину на навертанє Литовцѣвъ у христіяньску вѣру. Однымъ оденъ разъ тôльки Вігандъ зъ Марбургу оповѣдае, що въ часѣ облоги 1348 р. твердинѣ Вильны, жителѣ, якѝ покорилися хрестоносцямъ, були выхрещенѝ; але тутъ же Вігандъ не бачить жадної въ тому користи. Всѣ иншѝ разы хрестоносцямъ подобалось бôльше нищити поганьство, убиваючи або гонячи у неволю поганъ. Лицарѣ окрôмъ людей захоплювали такожь великѝ табуны волôвъ та коней и ся здобычь була имъ дуже до вподобы; звычайно лѣтописи кôнчать оповѣданє про рейзы, перечисляючи бранцѣвъ, конѣ та волы.

Якъ траплялось, що Литовцѣ заздалегôдь довѣдувались про нападъ хрестоносцѣвъ, то всѣ зъ семьями та худобою крылися по пущахъ та болотахъ; тодѣ лицарѣ на передъ усего запалювали села, а потôмъ вже вчиняли облаву, се бъ то обходили навкруги яку небудь частину лѣса и спровола сходилися у серединѣ и кого тамъ захоплювали и всѣхъ убивали и старыхъ и малыхъ Литовцѣвъ; часомъ траплялось и такъ, що не постигали на такихъ облавахъ захопити нѣкогôсенького, а часомъ знаходили въ усѣхъ жителѣвъ тыхъ сѣлъ, що були спаленѝ; але бувало й такъ, що по черзѣ й Литовцѣ, чатуючи у лѣсѣ, захоплювали и яку небудь частину хрестоносцѣвъ, тодѣ й Литовцѣ не жалували нѣкого.

Що бъ не мати у набѣгахъ своихъ нѣякого зупину, хрестоносцѣ, де змогли, не попускали Литовцямъ змôцняти свои межѣ; вони уперто облягали та руйнували всѣ твердинѣ та замки, якѝ тôльки споружали Литовцѣ по своихъ межахъ. Для того зъ обохъ боковъ найголовнѣйшу увагу звертали на саму важнѣйшу стратегічну мѣсцевôсть, се на мѣсто Ковно. Се мѣсто, мѣстячись тамъ, де Вилія вливається у Нѣманъ, пануе понадъ низшою течією сихъ рѣкъ; вôдъ Прускои межѣ Ковно обороняло Троки, Вилькомиръ та Вильно и всѣ околицѣ, що тягли до сихъ мѣстъ; у купѣ зъ симъ, мѣстячихъ якъ разъ у вершинѣ кутка, що складала пруску границю, входячи клиномъ у середину Литовскихъ Земель, Ковно складало для Литовцѣвъ осередокъ, въ котрому скупленѝ були єи власнѝ силы; зъ вôдси

вôйско мало спроможнôсть рушати на всѣ боки, де треба було: и на пôвнôчный захôдъ для обороны Жмуди и на пôвденный захôдъ для вôдсѣчи ворогôвъ вôдъ власнои Литвы та сумѣжнои Чорнои Руси. Литовскiи князѣ розумѣли сю вагу Ковна и для того разъ-у-разъ пиклувалисъ про его узброене; вони обвели навкруги Ковна муровану стѣну та збудували замокъ такожь узброеный муроваными баштами. Не оденъ разъ хрестоносцѣ спытували захопити Ковно, перше нѣ жь магiстеръ Вiнрихъ фонъ Кнiпроде 1362 р. поклавъ собѣ, що бъ нѣ коштувало, а зруйнувати его. Кнiпроде зôбравъ усе яке було вôйско у ордена, закликавъ для запомоги Ливоньскихъ лицарѣвъ та чужосторонныхъ гостей и цѣлыхъ два мѣсяцѣ облягавъ та пôдступавъ пôдъ Ковно, вживаючи усѣхъ вѣдомыхъ тодѣ засобôвъ для сего; хрестоносцѣ обвели замокъ ровомъ та тиномъ, розбили муры машинами, кôлька разôвъ кидалися на пôдступъ и постигли на останку захопити самiи тôльки руины замку. Литовска залога, що обороняла замокъ, майже вся загинула въ часѣ облоги; Войдатъ Кейстутовичь, начальникъ твердинѣ, вбачаючи, що вже нѣчого не можна вдѣяти съ хрестоносцями, звелѣвъ зруйнувати останки мурôвъ та баштъ, запалити всѣ деревлянiи будôвлѣ и зъ останними оборонцями Ковна кинувся óслѣпъ черезъ таборъ хрестоносцѣвъ; тутъ его захоплено въ полонъ зъ останнёю залогою, що складалася на сей часъ зъ 36 людей. Але лицарѣ не довго скористували зъ сеи справы, бо вже на другiй рôкъ Литовцѣ збудували поручь зъ старою твердинею — другу, Нове Ковно; лицарѣ що не робили, не мали силы перешкодити въ сему; бо хочь и сю твердиню зруйнували, але знов Литовцѣ взновили ѥѣ. Року 1376 Нове Ковно складало вже таку мôцну твердиню, що магiстеръ вже й не покладавъ облягати ѥѣ.

Литовцѣ, воюючи съ хрестоносцями, переняли вôдъ нихъ науку, якъ треба воювати: вони за спустошене своеи землѣ, за руйноване литовскихъ твердинь вôдплачували спустошенемъ пруских околиць та руйнованемъ лицарскихъ замкôвъ. Однакъ же Литовскiи напады вчинялися не такъ часто, оденъ або два разы на рôкъ. Вôдъ 1345—1377 р. лѣтописи начисляють тôльки 31 нападôвъ Литовцѣвъ на Прусiю та 11 на Ливонiю. Але Литовцѣ вчиняли походы зъ бôльшою силою вôйска, нѣ жь хрестоносцѣ и займали бôльшiй просторъ землѣ. Се залежало

не вôдъ переваги въ числѣ литовского вôйска, але вôдъ неоднаково доброго устрою обохъ земель, якъ прирôвняти одну до другои. За литовскою межею хрестоносцѣ вступили въ землю малолюдну, що вони не разъ вже пустошили; доводилось имъ часомъ кôлька днѣвъ ити по пущѣ (desertum), по нетрахъ непрохôдныхъ, де ховались жителѣ; останиѣ, втѣкаючи зъ сѣлъ, ховали всѣ ѣдомѣ рѣчи и вôдганяли скотъ по лѣсныхъ схованкахъ; хрестоносцямъ нѣчимъ було харчуватися и вони змушенѣ були везти за собою все ѣдоме. А тутъ ще Литовцѣ тôлько й дивились того, що бъ знищити всѣ запасы, якѣ Ливонцѣ складали по певныхъ мѣсцяхъ для харчованя въ часѣ руху назадъ до дому; якъ се вдавалось Литовцямъ, то тодѣ вже хрестоносцѣ гинули по литовскихъ лѣсахъ вôдъ голоду. Съ таборами не можна було швидко йти хрестоносцямъ, а тôлько вôдъ одной швидкости залежала вся вдача походу; а для табору треба було разъ-у-разъ прокладати дорогу по пущѣ. Литовцѣ промостивши дорогу псували ѥѣ заразъ же, завалюючи деревомъ, перекопуючи ровами и т. и. Отъ зъ якои речи хрестоносцямъ лѣпше було чинити напады маленькими купками и на короткій часъ; тутъ не треба було забирати зъ собою багато ѣжѣ. Якъ разъ навпаки доводилося робити Литовцямъ: вони якъ тôльки вступали на Пруску Землю, то заразъ же зустрѣчали велику люднôсть и доволѣ ѣжѣ, єи було чимало скрôзь по прускихъ хуторахъ, селахъ та мѣстахъ; а до того ще й дороги були не абы якѣ, були й мосты. Маючи такимъ побытомъ спроможнôсть швидко рушатись та багато чого ѣсти, Литовцѣ зъ бôльшою силою выступали въ походы; до останнёго вони змушенѣ були ще й черезъ те, що въ Прусіи хрестоносцѣ мали спроможнôсть за недовгій часъ скупити въ одному мѣстѣ чималу силу вôйска, бо воно було и добре вымуштроване и знаходилося по певныхъ мѣсцяхъ, зъ якихъ можна було швидко рушати куда хочь и вôдбити набѣгъ; для того небезпечно було Литовцямъ вчиняти напады невеличкими купками.

Зъ свого боку и Литовцѣ чинили те жь саме, що й лицарѣ, якъ тôльки зъявлялися на ворожôй землѣ: заразъ же починали палити села та передмѣстя мѣстъ, руйнувати церкви та монастырѣ, захоплювати у неволю бранцѣвъ, заганяти скотъ та конѣ и т. и. Пôсля вдачливого скôнченя походу Литовцѣ

ще до выходу съ прускои околицѣ, звычайно спалювали на межѣ на шану богамъ своимъ яку-небудь частину зô здобычи и якого-небудь одного лицаря. На той часъ, якъ Литовцѣ почувалися на силѣ, то вони захоплювали замки хрестоносцѣвъ, палили ихъ и руйнували муры та башты; вони переняли вôдъ хрестоносцѣвъ усю военну штуку того часу и де було треба тамъ ѥѣ й уживали якъ слѣдъ; н. пр. въ часѣ змаганя за Ковно, у той часъ, якъ магістеръ Вінрихъ фонъ Кніпроде на руинахъ Нового Ковна спорудивъ твердиню Готесвердеръ та узброивъ ѥѣ мôцно и посадивъ тамъ мôцну залогу. Литовцѣ заразъ же облягли ѥѣ, закидали рôвъ, збудували 18 машинъ для розбитя мурôвъ та баштъ и въ протягу пяти тыжнѣвъ скоили таке, що залога змушена була кидати твердиню, а Литовцѣ зруйнували до крихты.

Отаке-то коилося впродовжь трійцятилѣтного князюваня Ольгерда мѣжь Литовцями та хрестоносцями; безнастаннî стычки, безнастаннî набѣги дуже спустошливî та крôвавî, не довели нѣ до чого и не дали спроможности вбачати кôнця-краю боротьбы, навѣть и на той часъ, якъ суперечники стикаються мѣжь собою зъ не абы-якими силами. Н. пр. тî стычки, про якî лѣтописцѣ оповѣдають, яко про нѣ бы то згубнî для Литовцѣвъ, бо вони були тамъ побитî, справдѣ складали тôльки буйнѣйшî стычки, але вони не мали нѣякого вплыву на поспôльный хôдъ вôйны. Сî стычки вчинилися — перша 1348 р. по надъ рѣчкою Стравою, а друга 1370 р. бôля Рудавы. Про першу мѣжь ними, де вбито Наримунта Гедыминовича, лѣтописцѣ орденьскî оповѣдають, що тамъ вбито було Литовцѣвъ близько 20.000; однакъ же сучасна звѣстка каже, що въ сѣй битвѣ пріймало удѣлъ не дуже багато хрестоносцѣвъ — всего навсего 8 сотень, и хочь Литовцѣвъ тамъ побито й дуже багато, але пôсля сего не вчинили дуже значного военного рушеня и не придбали собѣ нѣчогôсенько зъ Литовскихъ Земель, якî бъ збôльшили просторъ ихъ власныхъ.

Друга битва бôля Рудавы вчинилася на той часъ, якъ хрестоносцѣ взялися вôдбити Литовскій набѣгъ; вона скôнчилася стычкою мѣжь двома передними загонами зъ обохъ бокôвъ; тутечки вбито близько 10 сотень Литовцѣвъ и вони змушенî були утѣкати въ ростычь до своеи межѣ; хрестоносцѣ жь що таможь стратили чимало (вбито маршала Генінга фонъ

Шіндекопфа та трёхъ командорôвъ), не мали спроможности наздоганяти Литовцѣвъ. Ще оденъ походъ, що вчинили хрестоносцѣ 1365 р. у саму середину Литвы—не мавъ такожь якихъ небудь особливыхъ наслѣдкôвъ и мавъ вагу звычайнои „рейзы“, але тôльки зъ бôльшимъ числомъ вôйска. Сего року хрестоносцѣ поклали собѣ звернути зô звычайнои стежки, по якôй шли черезъ те, що имъ почалаввиджуватись спроможнôсть опоры у серединѣ самои Литвы: знайшовсь тамъ имъ спôльникъ навѣть середъ литовскои княжои семьѣ. Не вѣдомо, зъ якого поводу оденъ мѣжь сынами Кейстутовыми, Бутавъ, вступивъ у зносины съ хрестоносцями, давъ имъ обѣтницю выхреститись у вѣру Христову и скласти зъ орденомъ спôлку; про сѣ змовины довѣдавсь комендантъ Виленьскои твердинѣ, бояринъ Дірсуне, що вôдзначався ненавистю лютою до Нѣмцѣвъ та прихильностю до Кейстута, — и заразъ же захопивъ Бутава та й замкнувъ въ одному сумѣжному замку, поки выйде судъ та право вôдъ Кейстута; але, ще не постигъ приѣхати Кейстутъ — вже другій бояринъ Сурвиллъ, — що вмовлявся съ хрестоносцями вôдъ лиця Бутавового, напавъ на замокъ, захопивъ его й вызволивъ зъ вôдси Бутава; съ 15 чоловѣками слугъ вони не гаячи часу утѣкли за пруску межу. Тамъ здыбавъ ихъ комендантъ Инстербурскій зъ великою шаною и провѣвъ до магістра. Пôсля сего вони вдалися до Кенігсберга и тамъ Бутавъ съ товариствомъ бувъ выхрещеный зъ великимъ торжествомъ; було тамъ на той часъ доволѣ значныхъ чужосторонныхъ гостей и Бутавови надано имя Генрихъ. Заразъ же пôсля сего магістеръ оповѣстивъ великій походъ на Литву и казавъ брати зъ собою ѣжи ажь на цѣлый мѣсяць. Мабуть магістеръ дуже покладався на прихильникôвъ князя на Литвѣ. Вôйско хрестоноске, що вѣвъ Бутавъ, вступило на Жмудь, спустошило землѣ на оба боки рѣчокъ Невяжѣ та Святои та минувши Вилькомиръ, пôдôйшло до Вильны; магістеръ заразъ же выкликавъ мѣску старшину умовлятись, але вона не згодилася вôддати твердинѣ. Тымъ часомъ до Бутава не приставъ нѣхто мѣжь Литовцями; навѣть чотырохъ людей съ помѣжь тыхъ, що повтѣкали зъ нимъ, покинули его и перейшли до Литовцѣвъ. Тодѣ магістрови выявилась нѣкчемнôсть надѣѣ, що вôнъ покладавъ на Литовского князя; вôнъ заразъ же и швидко повернувъ до дому; на Литвѣ пробувавъ вôнъ на сей часъ всего

на всего 13 день. Заразъ же пôсля сего Бутавъ покинувъ орденьскû землѣ, поѣхавъ до Германьского императора та й почавъ ему служити; императоръ надавъ Бутавови титулъ герцога и надѣливъ яко леномъ землею. Про него, яко герцога, згадуе лѣтопись 1377 р.

Уся та подробиця про боротьбу въ другôй половинѣ XIV. ст. хрестоносцѣвъ зъ Литовцями доводить загально, що за той часъ зъ обохъ бокôвъ одна сила не переважила другои; якъ нѣ силкувався орденъ, однакъ же вôнъ и не встигъ дôйти до своеи меты; вôнъ чимъ дальше, тымъ бôльше тративъ на своѣй власнôй силѣ. Не спромоглися анѣ зломати мôцнои Литовскои перепоны, анѣ посунути дальше на сходъ вôдъ Нѣмана, хочь на оденъ ступень, межѣ Нѣмецкихъ Земель, нѣ численнû чужостороннû гостѣ, нѣ намагане нѣмецкои людности розпростерти свои Землѣ дальше на сходъ, нѣ провôдъ такихъ завзятыхъ та дотепныхъ магістрôвъ, якъ Генрихъ фонъ Дісемеръ та Вінрихъ фонъ Кніпроде. Въ протягу всего часу выключно Жмудь та власна Литва мѣжь иншими Землями великого князѣвства тримала на своихъ плечахъ сю боротьбу; провôдъ же всему, яко герой, дававъ въ протягу пôвсотнѣ лѣтъ Кейстутъ. Завзято та встôйно вôнъ оборонявъ усяку мѣсцевôсть, якôй загрожували хрестоносцѣ, вôнъ вôдбивавъ по всякъ часъ усѣ нѣмецкû „рейзы“, вôддячувавъ имъ нападами на Прусію та Ливонію, захищавъ свои твердинѣ и самъ облягавъ нѣмецкû замки. За себе самого вôнъ не боявся нѣчогôсенько, всюда вôнъ постигавъ не лякаючись смерти и все мавъ дотепъ вывинутись зъ усякихъ обставинъ. Его два разы хрестоносцѣ захоплювали у полонъ и оба разы вôнъ утѣкавъ та якось такъ дивно, що лицарямъ таке утѣкане здавалось на останку чудеснымъ.

Тымъ часомъ нѣмецкû лѣтописи тôльки й оповѣдають про Кейстутовû вчинки. Про Ольгерда вони згадують тôльки колипе-коли. Вôнъ зъявляеться на запомогу братови на чолѣ вôйска зъ Рускихъ Земель тôльки въ часѣ незвычайнои небезпечности. Зъ свого боку хрестоносцѣ, вѣдаючи певно про внутрѣшнûй розпорядокъ силы великого князѣвства Литовского, скупляли свои власнû силы выключно супроти земель, якû заселяло Литовске племя; вони разъ у-разъ вôдсторонялись вôдъ стычокъ зъ рускими околицями великого князѣвства. Якъ не числити

дрôбныхъ стычокъ зъ сумѣжною Полоцкою Землею лицарѣвъ, та кôлькохъ справдѣ нечисленныхъ нападôвъ хрестоносцѣвъ на Кейстутôвъ Городняньскій удѣлъ, то нѣде не можна справдѣ здыбати звѣстокъ про неприязни вôдносины хрестоносцѣвъ до Литовскои Руси. На той часъ, якъ орденьске вôйско часомъ далеко дуже заходило у саму середину Литовскихъ Земель, пустошило землѣ бôля Вильна, Трокъ и т. д., зъ роду воно не зъявлялося на Чорнôй Руси, що тôльки вузкою смугою була вôддѣлена вôдъ орденьскихъ Земель — ся смуга була Городняньскій удѣлъ.

Значить, сила Литовскои Руси була вôльною и Ольгердъ мавъ часъ и спроможнôсть уживати єѣ на инші справы; черезъ се зъявилася єму спроможнôсть збôльшити свои володѣня, прилучаючи до него Рускі Землѣ, що не були прилучені до якого небудь зъ осередкôвъ Рускихъ Земель; бувъ єму часъ засилити свôй вплывъ на заложені вже, але ще слабі купки Рускихъ Земель, що мѣстилися впродовжь схôднои межѣ великого князѣвства. Силковане Ольгердове що до Руси розбивається на чотыри значнѣйші частки: 1) єму треба було придбати й засилити свôй вплывъ на Новгородъ, Псковъ та Смоленьскъ; 2) вôнъ пôдтримує Тверскихъ князѣвъ у суперечцѣ зъ великими Московскими князями и вступає самъ у боротьбу зъ останними; 3) треба було прилучити до великого Литовского князѣвства околицѣ, що колись-то складали Чернигôвске та Кієвске князѣвство, а такожь Подôльску Землю — тутъ вже треба зачепити й Татарску орду и битись зъ нею; 4) треба було на останку запомогти по спромозѣ въ Любартовôй боротьбѣ съ Польщею за Галицко-Володимирскі Землѣ.

Вже була згадка про вôдносины Ольгердові до Пскова, що склалися ще у той часъ, якъ вôнъ князювавъ у Витебску. Однакъ же вплывъ надбаный Ольгердомъ на справу у Псковѣ князюванемъ тамъ єго сына Андрѣя не бувъ постôйнымъ. Вже 1348 р. Псковичанамъ не до вподобы була неприсутнôсть Андрѣя въ ихъ мѣстѣ и вони не захотѣли коритися Андрѣеви и зновъ вступили въ спôлку зъ Новгородомъ. Такій вчинокъ дуже розгнѣвавъ Ольгерда; вôнъ почавъ докоряти Псковичанъ за невдячнôсть за запомогу, що вôнъ имъ дававъ супроти Нѣмцѣвъ и казавъ: „Багато и людей моихъ и коней загинуло по вашихъ волостяхъ“; у вôддяку за се вôнъ звелѣвъ затри-

мати всѣхъ Псковскихъ крамарѣвъ, що торгували на Литвѣ; те жь саме зробивъ и Андрѣй въ Полоцку; забрали все добро сихъ крамарѣвъ у княжій скарбъ и тôльки тодѣ вызволили ихъ, якъ вони заплатили великій окупъ за себе; пôсля сего Андрѣй съ „Полоцкои украины“ зробивъ „безъ вѣсти“ нападъ на Псковску околицю и „спустошивъ“ сумѣжну Воронацку волость; зъ сего часу вже на довго заплуталися вôдносины мѣжь Литвою та Псковомъ, якъ се можна вбачати зъ недуже докладныхъ звѣстокъ, що зôстались намъ по лѣтописяхъ; подробиць про сю боротьбу нема. Року 1354 та 1355 Псковичане за приводомъ князя Остапа робили нападъ на Полоцку Землю. Року 1357 здается склалася сумирна умова и у Псковѣ зроблено княземъ якогось Василя Будволну; мабуть чи не бувъ се Андрѣевъ намѣстникъ; але вже якъ минувъ рôкъ, то зновъ Псковичане вчиняли походъ на Полоцкъ съ княземъ Остапомъ. Очевидно у Псковѣ була суперечка мѣжь двома партіями, мѣжь псковскою та литовскою; яка переважувала, такій и князь бувъ тамъ. Такъ тяглось впродовжь усего житя Ольгердового и на останку у той рôкъ якъ умеръ Ольгердъ (1377), Андрѣеви Полоцкому довелось перемогти суперечникôвъ: „Князь Андрей Ольгердовичь прибѣже бо Псковъ и посадиша его Псковичи на княженіе“; вѣдомо вже съ чужосторонного жерела, що се склалося за запомогою Ливоньского магістра; сей останній не бажавъ, що бъ Андрѣй покорився Ягайлови и для того допомôгъ Андрѣеви засилитись у Псковѣ.

Те жь саме майже коилося мѣжь Литвою та Новгородомъ, де ще за часôвъ Гедыминовыхъ истнувала партія прихильна до него; вона, лякаючись вплыву Московскихъ князѣвъ, що разъ-у-разъ збôльшався, бажала стати близше до Литвы. Не дивлячись на се 1339 р. Москва вже переважувала въ своему вплывѣ, бо Новгородцѣ сего року змушені були скласти умову зъ великимъ Московскимъ княземъ: вони понялися выплачувати великому князеви Семенови 1000 рублѣвъ грошей зъ Новоторжскои околицѣ за ще до того „черный боръ на всей землѣ Новгородской“. Року 1346 владыка Новгородскій Василь вôдвѣдавъ Москву „звать князя великаго“. Семенъ Ивановичь справдѣ приѣхавъ до Новгорода, „сѣде на столѣ своемъ“ и черезъ три тыжнѣ вернувся домôвъ, покинувши въ Новгородѣ свого намѣстника. Такимъ чиномъ Литва зовсѣмъ стратила

свôй вплывъ у Новгородѣ; певно, що тодѣ Литовску партію дуже докоряли та зневажали, бо вѣдомо бодай, що Ольгердъ се зневажане поклавъ собѣ за приключку, що бъ зновъ почати ворогованє зъ Новгородомъ. Ледве встигъ Семенъ вôдъѣхати, заразъ же Ольгердъ и вступивъ зъ вôйскомъ у Новгородску околицю, у купѣ зъ братами; вôнъ зупинився у тому мѣсци, де рѣчка Пшага вливаєтья у Шелонь и оповѣстивъ вôйну великому Новгородови: „Хочу со вами битися", писавъ вôнъ въ листѣ, „да аще ми Богъ, поможетъ, хочу боронитись; лаялъ ми посадникъ вашъ Остафій Дворянинцовъ; назвалъ мя псомъ". Литовцѣ спустошили Новгородскі Землѣ понадъ Шелонею та Лугомъ, забрали окупъ вôдъ Порхова та Опоки; Новгородцѣ выйшли зъ вôйскомъ до Лугу, але швидко вернулись назадъ безъ бою; скликали вѣче и тутъ обвинуватили посадника Дворянинцова, що вôнъ давъ Литовцямъ приключку до вôйны; заразъ же й вбили посадника. Теперь вже переважила Литовска партія и почала умовлятись зъ Ольгердомъ; сей останній заразъ же покинувъ Новгородску Землю. На другій рôкъ Новгородцѣ склали миръ зъ Ольгердомъ, а які були умовы, не вѣдомо. Отакъ-то Ольгердъ зновъ вернувъ свôй вплывъ на Новгородскі справы; хочь сей вплывъ и переважувавъ Московского, але жь все таки, не дававъ єму дуже засилюватись, бо якъ тôльки у Новгородцѣвъ повставало яке небудь непорозумѣнє зъ Москвою, заразъ же вони обертались до Литвы и за єи запомогою важилися выступати супроти вплыву, що спровола засилювався.

Користнѣйше довелося Ольгердови довести до вчинку свои справы зъ Смоленьскомъ. Се князѣвство, що при кôнци XII. ст. повстало яко незалежно велике князюванє належало до роду Ростислава Мстиславовича. Якъ прирôвняти єго до иншихъ Рускихъ князѣвствъ та Земель, які яко незалежні повстали пôсля упадку ваги великихъ Кієвскихъ князѣвъ, то треба вызнати, що Смоленьскъ бувъ въ дуже поганыхъ обставинахъ що до мѣсцевости. Се князѣвство невеличке просторомъ своихъ земель навкруги себе мало зъ усѣхъ бокôвъ землѣ, належачі до князѣвствъ або просторнѣйшихъ та мôцнѣйшихъ, або бодай такои жь самои силы; навкруги Смоленьского князѣвства простягалися Ростовско-Суздальскі, Черниговскі, Полоцкі та Новгородскі. Нѣ зъ якого боку се князѣвство не межувало

зъ землями чужосторонцѣвъ и воно не мало спроможности нѣ черезъ забране, нѣ черезъ заселене власнымъ народомъ чужихъ земель збôльшити свôй просторъ и черезъ те засилитись. А до сего ще велелюдна княжа семья змушувала подѣлити на удѣлы невеликій просторъ Смоленьского князѣвства и черезъ се чимъ дальше, тымъ бôльше обезсилювати власнѝ силы. Зъ сеи речи на той часъ, якъ въ XIII. та XIV. ст., зъ одного боку Володимирске та Московске князѣвство, а зъ другого Литовско-Полоцке, гараздъ засиливши̇сь, почали збирати до купы Рускѝ Землѣ — у Смоленьского не выстарчило силы забезпечити себе вôдъ утиску зъ обохъ боковъ; мѣстячись середъ двохъ мôцныхъ суперечниковъ, воно разъ-у-разъ для обороны своеи самостôйности мусило вступати у спôлку або просити запомоги у якого небудь сусѣда; але за таку запомогу треба було вôддячувати та ставати въ залежнôсть вôдъ того жь самого сусѣда, якій запомагавъ ему. Очевидно на останку Смоленьскому князѣвству доводилося, що бъ воно не робило, коритися або Московскимъ або Литовскимъ князямъ. И Литва и Москва добре розумѣли, до чого йде у Смоленьскому князѣвствѣ и для того кожде важилося схилити перевагу собѣ на користь. Для того-то Ольгердъ разъ-у-разъ силкуєсь обороняти Смоленьске князѣвство а въ купѣ зъ симъ вымагае вôдъ Смоленьскихъ князѣвъ запомоги въ боротьбѣ зъ великимъ князѣвствомъ Московскимъ; черезъ се Смоленьскѝ князѣ робляться нѣ бы то залежными вôдъ Литвы князями. Ще 1341 р. Ольгердъ вчиняе походъ, маючи на метѣ вернути Смоленьскому князеви Иванови Олександровичеви Можайскъ, що Юрій Даниловичь Московскій вôдобравъ вôдъ Смоленьскои околицѣ. По черзѣ Смоленьскѝ дружины 1348 р. давали Литовцямъ запомогу супроти хрестоносцѣвъ и приймали удѣлъ въ битвѣ понадъ Стравою. Року 1352 Ольгердъ зновъ ставъ у пригодѣ Смоленьску: великій князь Семенъ Ивановичь „собравше силу многу, поиде ратью ко Смоленьску“; але его якъ разъ на межѣ Смоленьского князѣвства зустрѣнули послы зъ Литвы; се було у Вышгородѣ понадъ Протвою. Въ лѣтописяхъ нѣчого нема про змѣстъ сихъ умовъ, вони тôльки подають звѣстку загальну: „Семенъ Ивановичь не оставя слова Ольгердова, миръ взя и отпусти послы съ миромъ“; пôсля сего вôнъ склавъ умову зô Смолянами, що зустрѣнули его понадъ Угрою. Зъ сего оповѣданя можна заува-

жити, що Ольгердъ, дѣючи на користь Смоленьску, займавъ становище до сего князѣвства якъ до околицѣ залежнои вôдъ него: значить, сумирна умова була складена зъ великимъ княземъ Московскимъ литовскими послами, се вже смоленьскому посольству довелось згодитися на сю умову, и мабуть, покласти тôльки деякѝ подробицѣ що до осôбныхъ пытань. Мабуть не до вподобы було таке князеви Смоленьскому, Иванови Олександровичеви, и для того у него зъ Ольгердомъ 1355 р. повстали непорозумѣня. Ольгердъ, маючи за приключку оборону Смоленьскихъ Земель вôдъ Москвы, помѣстивъ свою залогу у мѣстѣ Ржевѣ, що стояло якъ-разъ на межѣ Смоленьскихъ Земель зъ Московскими та Тверскими; мабуть у Ольгерда було на умѣ перешкодити Смоленьскому князеви зноситись зъ Москвою та Тверю. Тодѣ певно Иванъ Олександровичь не хотѣвъ на се згодитись, бо того жь року въ осени Ольгердъ „воєвалъ Смоленьскъ“ и захопивъ до рукъ небожа Ивановового, князя Василя. Року 1357 „рать тверская и можайская“ выгнала до Ржева литовску залогу; мабуть се скоилось зъ напрошуваня Смолянъ и навѣть и вони самѝ прiймали удѣлъ въ сему, бо вже на другiй рôкъ самѝ Смоляне вчиняли походъ на Литву, бажаючи вернути та прилучити до себе мѣсто Бѣлчу, що вôдорвала Литва. Зновъ на другiй рôкъ Смолянамъ довелось вже каятись за такѝ дѣѣ, бо Ольгердъ вступивъ у Смоленьске князѣвство зъ вôйскомъ, захопивъ мѣсто Мстиславъ и прилучивъ єго до своихъ земель; у той же самъ часъ Андрѣй Ольгердовичь Полоцкiй облягъ мѣсто Ржеву, захопивъ єго и вôддавъ єго въ урядъ свому намѣстникови. Се мѣсто було добре узброєне и 1359 р. навѣть самъ Ольгердъ ѣздивъ „Ржевы смотрити“. Андрѣй Ольгердовичь зô Ржевы ставъ доскулювати Смолянамъ съ пôвнôчного сходу та вôдбирати сумѣжнѝ пригороды, а самъ Ольгердъ, що вже встигъ прилучити до себе Бряньскъ та Сѣверщину, страхавъ Смоленьску околицю съ полудня то зъ заходу въ продовжь усеи межѣ. Для того нема нѣчого дивного въ тому, що вже сынъ Ивана Олександровича, Святославъ Ивановичь (1358—1386), вже трохи не зовсѣмъ стає залежнымъ вôдъ великого Литовского князя. Въ протягу 1368, 1370 та 1372 р. вôнъ мусить „со всею силою Смоленьскою“ йти за Ольгердомъ у походъ на Москву та посылати на запомогу, якъ треба, до Литвы своє вôйско супроти хрестоносцѣвъ.

Теперь вже Ольгердъ не покидае безъ кары Смоленьского князя за саме найменше намагане єго выбитись съ пôдлеглости. Такъ н. пр. на той часъ, якъ оденъ мѣжь удѣльными Смоленьскими князями, Иванъ Василевичь, 1374 р. приставъ до походу великого князя Московского до Твери, то заразъ же Ольгердъ зъявився зъ вôйскомъ на Смоленьскôй Землѣ „глаголя: почто єсте ходили воєвати князя Михайла?" Ольгердъ дуже мôцно спустошивъ за се Смоленьску околицю, розграбувавъ пригороды и забравъ багато бранцѣвъ до себе. Москва спытувала стати навпаки сему вплывови Ольгердовому, але зовсѣмъ невдачливо. Року 1368 Москалѣ „повоєвали" частину Смоленьскои околицѣ, а 1375 р. Дмитро Ивановичь посылавъ вôйско и воно облягло Ржеву, попалило посады та все таки не забрало мѣста. Такимъ чиномъ Смоленьскъ зôстався въ залежности вôдъ великого Литовского князя и швидко повиненъ бувъ настати часъ, що воно повинно було стратити зовсѣмъ свою самостôйнôсть та прилучитись до Литовскои державы.

Не минула така жь сама доля и другій чималый удѣлъ рускій, сумѣжный зо Смоленьскимъ — се князѣвство Бряньске. При кôнци XI. ст. Бряньскъ, найзначнѣйше мѣсто у Землѣ Вятичѣвскôй, у купѣ зъ сею Землею вступило у складъ Чернигôвского князѣвства; при кôнци XIII. ст. вага пôвденныхъ та схôдныхъ удѣлôвъ Чернигôвского князѣвства тратиться, перше черезъ дрôбнôсть ихъ, друге черезъ монгольскѣ спустошеня, а въ трете черезъ невдачливу боротьбу Чернигôвскихъ та Сѣверскихъ князѣвъ за Кієвъ та Галичь; старѣ мѣста Чернигôвъ та Новгородъ-Сѣверскій вôдступають назадъ; засилюються та надбовують вагу верховодныхъ мѣстъ колишнѣ пригороды: Муромъ, а потôмъ Рязань. Вони, вôдлучившися вôдъ князѣвства Чернигôвского, робляться осередками новыхъ, самостôйныхъ та мôцныхъ князѣвствъ. Въ тôй частинѣ Чернигôвскои околицѣ, що зôсталась сему князѣвству, бере перевагу надъ усѣма мѣстами самый далекій на пôвнôчь пригородъ Бряньскъ, и до него прилучається вся Сѣверска Земля, такъ само, якъ колись-то було зъ Вятичѣвскою, що прилучилась до Чернигова. Князь Романъ Михайловичь, що князювавъ у Бряньску при кôнци XIII. ст., бувъ найстаршимъ въ родинѣ Святославовичѣвъ; князь сей не пôддавався зовсѣмъ Мендовгови та єго наступникамъ, що вчиняли напады на єго околицю, важився придбати

Смоленьске князѣвство, бувъ у тѣсной спôлцѣ и навѣть родичемъ наймôцнѣйшихъ у той часъ князѣвъ Романовичѣвъ Галицко-Волыньскихъ и Орда дивилась на него, яко на заступника Сѣверскихъ Земель. Вôдъ часу сего князя Романа Михайловича вага, що придбавъ собѣ Бряньскъ, звертає увагу на него лѣтописцѣвъ; для того вони й записують значнѣйшiи подѣѣ, що дотыкають долѣ князѣвства Бряньского и тымъ часомъ зовсѣмъ мовчать про долю иншихъ мѣстъ та удѣлôвъ Чернигôвского та Сѣверского князѣвства. Якъ мѣркувати по тыхъ звѣсткахъ, що переказують намъ лѣтописи, то можна певно покладати, що се вывысшенє Бряньска було тôльки часове, поверхне и не залежало зовсѣмъ вôдъ засиленя земскои силы; и въ Бряньску панувавъ той же самый розстрôй та неладъ суспôльныхъ вôдносинъ, що привѣвъ обезсиленє и багато иншихъ Рускихъ Земель; тутъ разъ-у-разъ єсть можнôсть здыбати звѣстки про змаганє князѣвъ за княжiй стôлъ зъ одного боку, а зъ другого про боротьбу князѣвъ зъ громадою; въ першому князѣ часомъ запобѣгають запомоги для здобутя свого права до ханôвъ. Року 1310 за Бряньске князюванє змагалися Святославъ Глѣбовичъ та его небôжъ Василь; першому допомагала громада, а Василь запобѣгавъ у Татаръ запомоги; на той часъ, якъ останнiй съ Татарами пôдступивъ до мѣста, Святославъ, не лякаючись нѣчого, выступивъ зъ мѣста на зустрѣчь ворогамъ, покладаючись на спочутє городянъ: „Брянцы мя не пустятъ“, казавъ вôнъ „хотятъ за меня главы свои сложити“. Але не такъ сталось, якъ чекалось, бо Брянцѣ „крамольницы суще“ опустили князя; вони покидали зброю та стяги и повтѣкали у мѣсто, а князя вбито тутъ же. Вôдъ 1339—1341 р. мѣжь княземъ Глѣбомъ Святославовичемъ та громадою Бряньскою конлася уперта боротьба; князя Глѣба вбито въ часѣ сеи боротьбы посередъ вѣча. Пôсля сего повстали ще заворушеня у Бряньску, але про подробицѣ въ лѣтописяхъ нема жадныхъ звѣстокъ, тôльки одно можна зрозумѣти съ темного лѣтописного оповѣданя, що покористувавъ зъ сихъ заворушень Ольгердъ та й пôдбивъ пôдъ себе Бряньскъ и всю землю, що прилучена була до него. Лѣтопись пôдъ 1355 р. оповѣдає, що Ольгердъ „воєвалъ Брянскъ“ а пôсля сего подає ось яку звѣстку: „Того же лѣта князь Василей прiиде изъ Орды отъ царя съ пожалованiємъ и сяде на княженiи въ Бряньскѣ;

и мало время пребывъ, тамо и преставился. И бысть въ Бряньскѣ мятежь отъ лихихъ людей и замятня велія и опустѣніе града; и потомъ нача обладати Брянскомъ князь Литовскій". Се темне, безъ подробиць оповѣдане складае единие лѣтописне свѣдоцтво про прилучене Бряньского удѣлу до великого Литовского князѣвства; съ пôзнѣйшихъ подѣй можна гадати, що въ слѣдъ за Бряньскомъ Ольгердъ пôдбивъ пôдъ себе й иншî численнî удѣлы, на якî розпалося Черниговско-Сѣверске князѣвство. Певно, що пôсля того, якъ Бряньскъ пôдпавъ пôдъ Ольгерда, багато съ промѣжь князѣвъ Сѣверскихъ самохôть пôддались пôдъ власть Ольгердову; отъ зъ якои речи въ пôзнѣйшî часы багато князѣвъ Черниговского роду, князѣ Новосильскî, Одоевскî, Воротыньскî, Бѣлевскî и т. и., ще князюють по своихъ удѣлахъ, але вызнають зверхню власть великихъ Литовскихъ князѣвъ. Тî околицѣ, що Ольгердъ зовсѣмъ прилучивъ до свого володѣня, вôнъ подѣливъ на три удѣлы, а ихъ роздѣливъ мѣжь своею семьею: Черниговъ та Трубчевскъ, вôддавъ старшому свому сынови Дмитру Ольгердовичу; другій сынъ Дмитро-Корыбутъ Ольгердовичь молодшій одержавъ Бряньскъ та Новгородъ-Сѣверскій, а про небожа Ольгердового — Патрикія Наримунтовича есть згадка, яко про князя Стародубско-Сѣверского.

Тамъ де тôльки Ольгердъ покладавъ собѣ злучити въ одно пôдъ своею властю Рускî Землѣ, тамъ вôнъ разъ-у-разъ йшовъ на зустрѣчь тымъ же самымъ замѣрамъ великихъ Московскихъ князѣвъ; значить, тутъ нѣякимъ робомъ не можна було стати осторонь вôдъ стычокъ зъ обохъ бокôвъ; не дивлячись на те, обомъ сторонамъ не до вподобы було воровання мѣжь собою и для того вони запобѣгали всѣхъ засобôвъ, що бъ якъ небудь инакше, а не черезъ вôйну, по черезъ боротьбу змôцнити свою вагу по рускихъ околицяхъ, за якî спереча-лися. Въ такому станѣ були обопôльнî вôдносины обохъ державъ въ протягу часу князюваня Семена та Ивана Ивановичѣвъ; часомъ коли й траплялося таке, що здавалось бы вже не можна обôйтися безъ вôйны зъ Литвою, але великî князѣ Московскî разъ-у-разъ оберегалися: нѣ суперечене за Псковъ та Новгородъ, нѣ походъ Ольгердôвъ у Можайскъ, нѣ оборона Ольгердомъ Смоленьского князя, нѣ побѣгъ Явнутія въ Москву, нѣ навѣть забране Бряньска—нѣ одна ся справа не попсувала

приязныхъ вôдносинъ мѣжь Москвою та Литвою. Такъ же само и вже бôльше значна та справдешня справа, що склалась 1349 р., не порвала приязныхъ звязкôвъ. Сего року Ольгердъ вырядивъ посольство до орды до хана Чанибека, маючи замѣръ складти зъ нимъ спôлку; про се дôйшла чутка до великого князя Семена и навѣть такъ, що ся умова Ольгердова повинна була дуже пошкодити великому князѣвству Московскому; прочувши се и самъ Семенъ Ивановичь вырядивъ такожь до хана послôвъ, для вôдбитя литовскихъ послôвъ; послами Московскими були: бояринъ Федôръ Глѣбовичь съ товариствомъ; вплывъ московскихъ послôвъ переваживъ въ Ордѣ запобѣганя Литовцѣвъ, бо вони вневнили хана, що Ольгердъ вже не разъ ходивъ вôйною до улусôвъ ханьскихъ и побравъ тамъ багато бранцѣвъ, що й на сей разъ вôнъ бажає захопити бранцѣвъ въ ханьскому улусѣ, се бъ то у великому князѣвствѣ Московскому, а потôмъ, якъ змôцниться, то зробиться „противенъ хану“. Чанибекъ понявъ вѣру симъ наговорамъ и дуже вгнѣвався: „И разгнѣвася яростію зело яко огнь“; вôнъ звелѣвъ захопити Корiята Гедыминовича, Семена князя Свислоцкого, якогось то князя Михайла та боярина Айкшу—Литовскихъ послôвъ и вôддавъ ихъ великому князеви Семенови. Черезъ таку невдачливôсть посольства до хана Ольгердъ мусивъ запобѣгати приязни у великого Московского князя. Року 1350 Ольгердъ „присла въ Москву къ великому князю Симеону послы своя со многими дары, и съ честію великою, и съ челобитємъ прося мира и живота братіи своей“. Зъ симъ згодився великій князь Семенъ Ивановичь и Литовскихъ князѣвъ вызволивъ зъ неволѣ; у купѣ зъ симъ великій князь „возъємъ на многа лѣта миръ“, що бувъ скрѣпленый подвôйнымъ шлюбнымъ звязкомъ: зъ небогою Семена Ивановича, дочкою князя Ростовского, одружився братъ Ольгердôвъ Любартъ Гедыминовичь, а Ольгердъ понявъ собѣ за жѣнку свѣсть (сестру жѣнки) великого князя—князѣвну Тверску Уляну Олександрôвну. Зъ сего вже часу повставъ мѣжь обома державами довгій миръ; тôльки вже черезъ вôсємнайцять рокôвъ вôнъ бувъ зломаный, якъ почавъ князювати у Москвѣ Дмитро Ивановичь, тодѣ вôнъ мавъ стычку зъ Ольгердомъ зза усобиць, що скопилися въ Тверскому князѣвствѣ.

Ще 1357 р. въ Тверскому князѣвствѣ почали змагатись Кашиньскій князь Василь Михайловичь зъ небожемъ Всеволо-

домъ Олександровичемъ Холмскимъ; за першого оступався великій князь Московскій, а другій просивъ запомоги у свого шурина Ольгерда. Василь здаючись на ханьскій ярликъ (письмо), що добувъ ще Семенъ Ивановичь, вôдобравъ у Всеволода волость, але 1360 р. „Литва приходиша ратью на Тверскія волости" и змусила тымъ вернути удѣлъ небожеви. Пôсля сего зновъ 1366 р. повстала ще мôцнѣйша сварка — и зновъ Василь Михайловичь почавъ змагатись зъ братомъ вже Всеволода — Михайломъ Олександровичемъ, княземъ Микулиньскимъ и за велике Тверске князѣвство и за Городецкій удѣлъ, що якійсь родичь вôдказавъ ему въ своему заповѣтѣ. Року 1367 Василь, маючи запомогу вôдъ Москвы, пустошивъ та забиравъ бранцѣвъ по волостяхъ свого супеAccording to суперечника, а пôсля обложивъ Тверь а тымъ часомъ Михайло, якому допомагавъ Ольгердъ, пôшовъ до Кашина. Пôсля сего князѣ помирились и поклали собѣ на другій рôкъ скôнчити змагане на судѣ. На судъ ихъ покликали „любовно" до Москвы Дмитро Ивановичь та митрополіта Олексѣй. Але вже на першій день пôсля приѣзду, Михайла Олександровича та тыхъ бояръ, що приѣхали, забрали та й замкнули. Дмитро Ивановичь змусивъ Тверского князя вôдречися вôдъ Городця, а також заприсягти; пôсля сего пустивъ его домôвъ, тôльки дякуючи тому, що прибули до Москвы царевичѣ зъ орды. Швидко пôсля сего Василь Михайловичь вмеръ и теперь безъ усякои суперечки велике князѣвство Тверске повинно було вôдойти до Михайла; а теперь Дмитро Ивановичь, боячись змôцненя князя, що вôнъ зневаживъ, пôславъ мôцне вôйско до Твери; Михайло Олександровичь мусивъ запобѣгати собѣ запомоги на Литвѣ и выѣхавъ туда. Въ мѣсяцю листопадѣ 1368 р. Ольгердъ вступивъ зъ вôйскомъ у велике Московске князѣвство, маючи при собѣ крôмъ Кейстута и иншихъ Литовскихъ князѣвъ ще й Михайла Тверского зъ Смоленьскимъ вôйскомъ; Литовцѣ зъ спôльниками почали пустошити крайнѣ волости, рушаючи въ середину Московского князѣвства. Якъ звычайно Ольгердъ налагодивъ свôй похôдъ потай и Москалѣ нѣчого не вѣдали; кинувся Дмитро Ивановичь розсылати послôвъ по околицяхъ скликати вôйско, але до Москвы постигли зôбратись полки тôльки зъ поблизькихъ волостей—Московскои, Коломеньскои та Дмитрôвскои; сѣ полки князь вырядивъ яко вартовѣ, маючи надѣю спинити Ольгердôвъ рухъ до того часу,

поки постигне надôйти вôйско зъ иншихъ далекихъ околиць. Але се вже пôзно було; Ольгердъ встигъ у вôдрубныхъ стычкахъ порозбивати вôдрубнû дружины, що зустрѣчавъ на дорозѣ; тодѣ вбито удѣльныхъ князѣвъ Семена Кропиву Стародубского та Константина Оболеньского; пôсля сего по надъ рѣчкою Тростнею Ольгердъ здыбавъ и вартовый полкъ и розбивъ єго до нащаду; воєводы Дмитро Мининъ та Акинтъ Шуба, що проводили сей полкъ, загинули въ бôйцѣ. Довѣдавшись вôдъ бранцѣвъ про те, що великій князь ще въ Москвѣ дожидає приходу вôйска, Ольгердъ хутко рушивъ до столицѣ. Дмитро Ивановичь спаливъ посадъ, а самъ замкнувся у Кремлю; Ольгердъ простоявъ три добы пôдъ Кремлемъ, и не спытуючи захопити єго, вôдôйшовъ; вертаючись, Литовске вôйско люто пустошило Московску околицю; Ольгердъ „остатокъ посада (Московскаго) пожже, и монастыри, и церкви, и волости, и села попали, а христіяны изсѣче, а ины въ полонъ поведе, иже не успѣли разбѣжатися, имѣніє же ихъ пограби, и скотину всю зъ собою отгнаша. Се же первоє зло отъ Литвы створися окаянно и всегубительно“. Наслѣдкомъ сего походу була страта часова вплыву Дмитра Ивановича на Тверскû справы: вôнъ мусивъ вернути Михайлови Городець и не ставъ вже допомагати єго небожеви, князю Єремію Константиновичу. Хочь такъ часово й не повелося князю Московскому, однакъ же се не повинно було змусити вôдречись вôдъ основного напряму своєи політики; и справдѣ вôнъ, якъ тôльки встигъ зôбрати силу, заразъ же 1370 р. выступивъ супроти Твери: „Сложивъ цѣлованіє великому князю Михайлови Александровичу“, Дмитро Ивановичь почавъ пустошити Тверску околицю и позахоплювавъ, а потôмъ зруйнувавъ мѣста Микулинъ та Зубцѣвъ, забравши тамъ багато полону. Теперь въ друге зъявився Ольгердъ. У купѣ съ Кейстутомъ, Михайломъ Тверскимъ та Святославомъ Смоленьскимъ вôнъ три днѣ посполь пôдступавъ пôдъ Волокъ Ламскій а зъ вôдси спôльники рушили на Москву, але вже теперь лѣпше налагодився Дмитро Ивановичь; тымъ часомъ якъ вôнъ въ протягу осьми день сидѣвъ у Кремлю, вôйско Московске та Рязаньске збиралося бôля Перемышля; почувши се Ольгердъ поспѣшився умовитись на замирєнє на пôвъ року и вôдôйшовъ домôвъ. Тверска справа зôсталась нескôнченою и Михайло Олександровичь мусивъ запобѣгати якихсь инших засобôвъ

для новои боротьбы. Ще не скôнчилося замирене Москвы зъ Ольгердомъ, а вже Михайло князь навѣдався до Орды, та выпросивъ для себе ярликъ на Володимирске князѣвство и такимъ побытомъ взновивъ стару суперечку Твери зъ Москвою, кому верховодити на сходѣ Руси; але теперь у суперечникôвъ були не однаковû силы для того, щобъ боротьба за Володимирске князюване справила яку небудь справдешню вагу; чѣпляючи се запытане Михайло князь тôльки погôршувавъ той непевный станъ Тверского князѣвства, въ якому воно було вже давно. Довѣдавшись про те, що скоивъ Михайло, Дмитро Ивановичь и самъ рушивъ до Орды; маючи чимало грошей, вôнъ закупивъ хана подарунками, а также его жѣнокъ та порадникôвъ и черезъ се встигъ одержати новый ярликъ для себе на Володимирске князюване. Теперь вже Тверскій князь Михайло Олександровичь мусивъ знову запобѣгати запомоги на Литвѣ для новои боротьбы зъ Москвою. Року 1372 дѣйстно Литовске вôйско за приводомъ Кейстутовымъ, Витовтовымъ, Андрѣя Полоцкого и инишихъ Литовскихъ князѣвъ зъявилося допомагати Михайлови. Спôльники зруйнували Переяславъ та Кашинъ та взяли окупъ зъ сихъ мѣстъ; спôльникъ Дмитрôвъ, Кашиньскій князь, змушеный бувъ заприсягти Михайлови. Пôсля сего Михайло князь здобувъ мѣста: Мологу, Угличь, Бѣжецкій Верхъ, Дмитрôвскъ, Кистму та Торжокъ; за се останне мѣсто Михайло дуже побивъ Новгородцѣвъ. Але не довгій часъ такъ гараздъ поводилось Михайлови; Дмитро Ивановичь скôнчивши вôйну зъ Рязанею, рушивъ до Твери; ему на зустрѣчь рушили такожь Михайло Олександровичь съ Тверичанами та Ольгердъ зъ Литвою, Смоленцями та Брянцями. Спôльники здыбали Московске вôйско бôля Любутска и тутечки стялись; Литовцямъ не повелося и оба вôйска зупинилися на кôлька днѣвъ одно супроти другого, по обохъ бокахъ глибокои балки; не важачись почати битись, Ольгердъ та Дмитро почали умовлятися и склали замирене; по сѣй умовѣ Михайло Олександровичь повиненъ бувъ вернути великому князеви Московскому всѣ мѣста, що вôнъ позахоплювавъ по володѣняхъ Московскихъ и выкликати назадъ своихъ намѣстникôвъ; якъ бы склалось такъ, що Михайло знову почне вôйну, поки ще не скôнчилося замирене, то Ольгердъ не повиненъ бувъ ему допомагати; на останку всѣ непорозумѣня съ Тверскимъ княземъ повиненъ бувъ розсудити

ханьскій судъ. Отакъ то вплывъ Литвы на долю Тверского князѣвства зôстався зовсѣмъ нетревалымъ; завзятливе суперечене самого Михайла Олександровича та запомога, що дававъ єму Ольгердъ, тôльки вôдтягнули на яку небудь сотню рокôвъ страту самостôйности Твери; але выратувати єѣ не спромоглися. Ще разъ, але теперь вже въ останне, поспытавъ Михайло Олександровичь взновити змагане зъ Москвою р. 1374—1375; але сей спытокъ скôнчився зовсѣмъ вже стратою самостôйности Тверского князѣвства, воно стало залежнымъ вôдъ Москвы. Князя Михайла пôдмовили бояре, що повтѣкали зъ Москвы до Твери и вôнъ ще разъ выпросивъ собѣ въ ордѣ ярликъ на Володимирске князюване, и маючи обѣтницю на запомогу вôдъ Литвы, оповѣстивъ Дмитра Ивановича, що вôнъ незабаромъ пôчне вôйну. Тодѣ Дмитро Ивановичь скликавъ усѣ силы свого князѣвства, покликавъ до себе всѣхъ удѣльныхъ князѣвъ та новгородске вôйско та й захопивъ усю Тверску околицю; Москва забрала всѣ пригороды, спустошила всѣ волости и Михайло Олександровичь змушеный бувъ зачинитись у Тверѣ. Пять тыжнѣвъ высидѣвъ Михайло, обороняючи хоробро свое мѣсто стôльне, але нѣ зъ вôдки не дочекався запомоги; Литва хочь и повернулась до Твери, але злякавшись силы ворогôвъ, мусила вертатись зъ нѣчимъ до дому. Тодѣ Михайло змушеный бувъ просити мира и вôнъ справдѣ покладеный бувъ ось на якихъ умовахъ: Михайло Олександровичь вызнавъ себе „молодшимъ братомъ“ великого князя Московского, се бъ то значить, вôнъ опинився въ такому станѣ до Московского князя, въ якому були до него всѣ єго удѣльнû князѣ; Михайло понявся „сложити цѣлованіє съ Ольгердомъ“ и загально зъ Литовскими князями, а якъ бы на него напавъ хто небудь мѣжь Литовскими князями, то вôнъ повиненъ обертатися за запомогою до Дмитра Ивановича; якъ бы часомъ зайшло до вôйны Москвы зъ Литвою, то князь Тверскій повиненъ допомагати Московскому; вôнъ пôнявся также не простягати рукъ нѣ до Торжка нѣ загально до землѣ Великого Новгороду, не позыватись за Володимирске князѣвство и не пріймати єго вôдъ хана; загально Михайло въ ордѣ повиненъ бувъ тягти руку на користь Московскому князеви. Окрôмъ сего всего удѣлъ Кашиньскій повиненъ бувъ стати незалежнымъ вôдъ Тверского князя.

Такимъ побытомъ за часôвъ князюваня Ольгерда суперечане мѣжь Литвою та Москвою въ обопôльному ихъ запобѣганю пôдбити собѣ Рускй Землѣ хилилося то на той, то на иншій бôкъ по рôжныхъ краинахъ. Въ краинахъ, якй лежали въ продовжь схôднои межѣ Литовского великого князѣвства, въ Новгородѣ та Псковѣ се суперечанє хилилося бôльше на користь великихъ Московскихъ князѣвъ, а въ Тверѣ скôнчилося зовсѣмъ перевагою Москвы; въ Смоленьскому на впаки переважавъ вплывъ Литовского князѣвства; на останку, що до Бряньска та Сѣверщины, то сй князѣвства зъ околицями не тôльки пôдбитй були пôдъ власть Ольгерда, але зовсѣмъ прилученй до єго земель.

Надбаня земель Ольгердомъ по украиньско-рускихъ околицяхъ були просторнѣйшй и єму довелося вчинити ихъ безъ великои працѣ. У той часъ Кієвска та Подôльска Земля залежали ще, бодай номінально, вôдъ ханôвъ Золотои Орды; але къ половинѣ XIV. ст. Ординьске царство вже багато стратило на силѣ и черезъ се не мало спроможности заберегати свои володѣня, що були далеко на заходѣ; тодѣ вже почали выявлятися ознаки въ Золотôй Ордѣ великого внутрѣшнёго обезсилюваня та розпаду сеи державы на частки, що складали єѣ. Въ Ордѣ коятьcя безнастаннй заворушеня и справляють ихъ численнй претенденты ханьского престолу; въ протягу н. пр. тôлько пять рокôвъ (1357—1362) тамъ змѣняє оденъ другого шѣсть ханôвъ: Чанибекъ, Бердибекъ, Кулпа, Неврусъ, Ходырь та Темиръ-Ходжа; часомъ на разъ зъявляеться кôлька ханôвъ и вони уперто бються мѣжь собою за те, кому повинна належати власть. Н. пр. 1362 р. Орда розпалась на двѣ частины и кожда мала свого хана: въ однôй бувъ Абдулъ, а въ другôй Мірідъ. Особисте честилюбство тыхъ, що колись то Чингисханъ та єго наступники пôдбили пôдъ себе, що однй платили податки, а другй змушенй були пріймати удѣлъ въ Монгольскихъ походахъ—усѣ сй народы жадають вызволитись зъ монгольскои власти; Орда Монгольска, що панувала надъ сими народами такожь по черзѣ, намагає розпастись на части, якй зложили єѣ; починають суперечити одно одному та рôжнитися вôдрубнй поколѣня и проводирѣ родинъ; заступники сихъ родинъ, не числячи вже численныхъ потомкôвъ Чингисхановыхъ, бажають верховодити въ Ордѣ та захопити собѣ ханьску власть. Вазальнй

володарѣ по околицяхъ та темники, що держали урядъ то жъ по околицяхъ, важаться зробитись самостôйными та складати незалежнѝ дрôбнѝ ханьства зъ маленькихъ шматкôвъ Золотординьскои державы. Сучасно съ тымъ, якъ слабла осередкова власть, коло половины XIV. ст. по рôжныхъ улусахъ зъявляються незалежнѝ татарскѝ та тубольнѝ князѣ: то надъ Араломъ та Яикомъ, то въ Камскôй Болгаріи, то въ Мордовскôй Землѣ и т. п. Таке жь саме повинно було коиться и по далекихъ захôдныхъ улусахъ—по Земляхъ Подôльскôй та Кіевскôй.

Пôсля Батыевого походу Кіевске князѣвство стало такъ само пôдлеглымъ ордѣ, якъ и иншѝ пôдлеглѝ Монголамъ Рускѝ князѣвства. Про побытовѝ подробицѣ Кіевскои Землѣ въ протягу часу вôдъ половины XIII. до половины XIV. ст. нема спроможности сказати нѣчого певного, бо про сей часъ не зôсталося майже нѣякихъ звѣстокъ про Кіевъ въ лѣтописяхъ; вѣдомо тôльки, що въ Кіевѣ панували Рускѝ князѣ, що одержували ярлики зъ Орды на князюванє; деякѝ звѣстки вказують, що ярлики сѝ одержували часомъ Святославовичѣ Чернигôвскѝ, а часомъ Всеволодовичѣ Володимирско-Залѣскѝ. Вже бувъ споминъ по переду, що 1331 р. державъ урядъ у Кіевѣ князь Федôръ; вôнъ залежавъ вôдъ ханьского баскака, але нѣчого не вѣдомо, до якои вѣти княжого роду належавъ сей князь Федôръ.

Зовсѣмъ инакше стояла до Орды Земля Подôльска, що и въ домонгольскѝ часы була въ особливому станѣ мѣжь усѣма рускими околицями. За часôвъ вже историчныхъ певно вѣдомыхъ, Земля Подôльска, де розселенѝ були племена Угличѣвъ та Тиверцѣвъ, не стояла въ складѣ тыхъ земель, що належали до великихъ князѣвъ Кіевскихъ. Нѣде не можна найти спомину нѣякого про наддпѣстряньску околицю, нѣ въ оповѣданяхъ лѣтописныхъ про роздѣлъ удѣлôвъ мѣжь сынами Володимира св., нѣ въ бôльше пôзнѣйшихъ оповѣданяхъ про удѣльнѝ часы до половины XII. ст., очевидно значить, Подôльска Земля не входила въ складъ Земель, якѝ роздѣлилися на удѣлы помѣжь потомками Володимира св. Тôльки вже въ той часъ, якъ змôцнилисъ Галицкѝ князѣ, се бъ то коло половины XII. ст. одна частина Подôльскои Землѣ була прилучена до Земель тыхъ князѣвъ; вона звалась Понизємъ въ супротивности горѣшнѣй галицкôй сторонѣ. Якъ мати на увазѣ пôзнѣйше Подôлє,

то зъ него належала до Галича тôльки невелика частка: съ оповѣданя про походъ Ивана Берладника 1159 р. видимо, що на Понизю саме крайне мѣсто Галицке було Ушиця; окрôмъ Ушицѣ лѣтопись згадуе ще мѣста на Понизю: Микулинъ надъ Серетомъ, Бакоту, Калюсъ та Кучельминъ надъ Днѣстромъ и ще Каменець. По сихъ указкахъ видно, що невеличка смужка понадъ Днѣстромъ, мѣжь рѣками Серетомъ та Ушицею, що вливаються въ него, складала пôвденно-захôдный Галицкій край. Тутъ ще впадае въ око й те, що ся околиця, яко пôзнѣйше прилучена до Галицкихъ Земель, не встигла зростися зъ нимъ добре и для того складала широке поле для змагань обособленя. Року 1159 Иванъ Берладникъ поспытавъ захопити еѣ собѣ и людность еи вôдвѣтувала ему спочутемъ: „Смерды скачутъ черезъ заборола къ Иванови", оповѣдае лѣтопись, описуючи облогу Ушицѣ. Мстиславъ Удатный р. 1226 на той часъ, якъ вôддававъ Галичь Андрѣеви Угорскому, вôддѣливъ вôдъ сего Понизе и склавъ зъ него вôдрубный удѣлъ для себе. Року 1240 бояринъ Доброславъ захопивъ мѣсто Бакоту, найзначнѣйше на Понизю, зробився тамъ княземъ и „все Понизье прія". Такимъ побытомъ зъ усего видно, що навѣть въ тôй невеличкôй смузѣ Понизя, що належала до Галицкихъ князѣвъ, власть ихъ була не дуже мôцна; але ще бôльша частина землѣ понадъ Днѣстромъ, — вôдъ Уйстя Ушицѣ ажь до вилыву Днѣстрового у Чорне море, не належала нѣ до Галицкихъ, нѣ до якихъ небудь иншихъ удѣльныхъ князѣвъ. Певно Мстиславъ Удатный, вôдлучаючи Понизе та Поросе въ вôдрубный удѣлъ, мавъ замѣръ скласти просторе осôбне князюване въ сѣй степовôй смузѣ, сумѣжнôй зъ Ордою; але се ему не довелось скôнчити, бо смерть его (1228 р.) перебила ему довести до чину сей замѣръ. По черзѣ на вагу Понизя звернувъ увагу Данило Романовичь: вôнъ выгнавъ зъ вôдси Доброслава, змагався довго за него зъ Ростиславомъ Михайловичемъ, та съ князями Болохôвскими и умысно ѣздивъ „до Бакоты и Калюся хотя уставити землю"; але сѣй установѣ перешкодивъ Монгольскій нападъ. Що до Монголôвъ, то усе Понизе — и Галицке и незалежне, такъ само якъ сумѣжни зъ нимъ землѣ, що простягались по пôдъ схôдною межею Галицко-Володимирскихъ князѣвствъ и бажали за помогою орды вызволитись съ пôдъ панованя Галицкихъ князѣвъ, стало въ незвычайне становище.

Увесь народъ Болоховскои Землѣ, мѣста понадъ Тетеревомъ, волости мѣстъ: Взвягля, Городка та Сѣмоця, Бѣлобережцѣ та Чернятиньцѣ—самохôть покорилися Монголамъ та просто пôдлягли пôдъ Монголôвъ, не бажаючи панованя Галицкихъ князѣвъ; сѝ околицѣ лѣтопись называе: „городы, сидящіе за Татары“ або „люди Татарскіе“, та й додае ще, що Данило Романовичь, бажаючи пôдбити ихъ пôдъ себе, повиненъ бувъ „воздвигнуть рать противу Татарамъ“. Помѣжь тыми землями, що такъ само покорилися ордѣ, лѣтопись згадуе ще и про Побоже — се бъ то про незалежну частину Понизя, що лежала въ порѣчу Богу. Але й ся частина Понизя, що ранѣйше належала до Галицкихъ князѣвъ, вôдлучилася вôдъ нихъ та покорилася Татарамъ. На той часъ, якъ въ Галицкому Понизю зъявилися Татаре, якійсь Милѣй „приложися къ нимъ“ и вôддавъ Монголамъ головне мѣсто сеи околицѣ — Бакоту; Монголы настановили его урядникомъ сеи краины съ такимъ же самымъ правомъ, якъ настановляли ординьскихъ баскакôвъ. Року 1255 Левъ Даниловичь справлявъ на Понизе походъ и захопивъ тамъ Милѣя; пôсля сего Данило ослобонивъ его, взявши обѣтницю, що вôнъ коритися буде его власти; але якъ тôльки знову зъявилися Монголы, то Милѣй „створи лесть и предасть паки Татарамъ Бакоту“. Отакъ-то завелася на Понизю власть ханôвъ и воно склало чималый улусъ, що съ XIV. ст. вѣдомый бувъ пôдъ назвищемъ Подôля. Монголы, якъ тôльки пôдбили пôдъ себе сю краину, заразъ же накинули на людей податки; сѝ податки збирали волостнѝ старшины — отаманы, бо князѣвъ не було, та передавали баскакамъ, що наѣздили за сими податками. Тутъ певно ординьскѝ урядники поруйнували всѣ узброенѝ мѣста на Понизю, бо лѣтопись згадуючи про сю краину въ XIV. ст. — каже: „и тогды въ Подольской земли не былъ ни оденъ городъ, ни деревомъ рубленый, ни каменемъ будованый“; але старѝ мѣстовѝ та сельскѝ оселѣ зôсталися якъ и перше; бодай тѝ самѝ можна здыбати и за часôвъ Литовского панованя, про якѝ згадувано по лѣтописяхъ въ часѣ до приходу Монголôвъ, яко то: Каменець, Калюсъ, Микулинъ, Ушиця, Бакота; въ останнёму навѣть задержався й стародавный монастырь, —въ лѣтописи е про се звѣстка. Верховодили въ сѣй краинѣ ординьскѝ темники, що кочували, певно, у степовôй смузѣ Подôля, на пôвдень вôдъ рѣчокъ Ягорлика, Синюхи та

Тясмина. Зо звѣстокъ лѣтописныхъ, якӣ зостались намъ, можна зауважити, що та частина Орды, яка кочувала на пôвденному Подôлю, жила тамъ стало и не мѣнялась землями зъ иншими ординьскими колѣнами; власть темникôвъ, що держали урядъ въ сѣй Ордѣ, переходила вôдъ батька до сына въ спадщинѣ, бо бодай литовскӣ лѣтописи называють Татарскихъ володарѣвъ на Подôлю, сучасныхъ Ольгердови „отчинами и родичами Подольскои земли". Зъ усего можна зауважити, що Орда не дуже гнѣтила славяньску люднôсть на Подôлю и навѣть самӣ Татаре пôдлягли побытовому та культурному вплывови пôдлеглого имъ племени. Стрыйковскій, що мандрувавъ понадъ Дунаємъ двѣста рокôвъ потôмъ, здыбавъ на Добруджѣ та бôля Силистріи татарске осѣле та хлѣборобске село; бôльшôсть мѣжь ними говорила славяньскимъ словомъ и тутешнӣ Татаре оповѣдали, що така змѣна въ ихъ побытовому станѣ повстала съ тои причины, що ихъ предки жили за давныхъ часôвъ та довго на Подôлю, зъ вôдки ихъ прогнали Литовцѣ. Одного съ ханôвъ, що побѣдивъ Ольгердъ, звали Дмитремъ, а се натякає на те, що вôнъ бувъ выхрещеный у вѣру Христову.

Є певнôсть въ тому, що у половинѣ XIV. ст. Подôльска Орда, якъ вже царство Золото-ординьске загально ослабло, зовсѣмъ вôддѣлилася вôдъ него; бодай тӣ лѣтописнӣ звѣстки, якӣ въ невеликому числѣ мы маємо, оповѣдають про татарску старшину на Подôлю, яко про незалежныхъ володарѣвъ; пôсля того якъ Ольгердъ повыганявъ ихъ, бодай за першій часъ, вôнъ не мавъ нѣякихъ стычокъ за нихъ зъ Золотою Ордою; лѣтописцѣ про сӣ справы оповѣдають яко про такӣ, що мали тôльки мѣсцеву вагу. Ще заздалегôдь передъ тымъ часомъ, якъ Ольгердъ пôдбивъ пôдъ себе Подôлє, вôнъ мавъ зносины съ татарскими князями, що держали тамъ урядъ; тымъ часомъ Ольгердови не пощастило скласти спôлку зъ Золотою Ордою 1349 р. Якъ се мы ранѣйше бачили вже, є свѣдоцтва про те, що въ той же самый часъ, вôнъ користувався запомогою татарскою въ часѣ боротьбы съ Польщею за Волыньску Землю. Сӣ татарскӣ Ольгердовӣ спôльники, що навпаки бажанямъ Золотои Орды складали спôлку зъ Литвою, повиннӣ були бути незалежными володарями, найблизшими до Польщи, и, значить, зъ самостôйного Подôльского улусу; се стає ще бôльше имовѣрнымъ, якъ згадаємо, що для Подôльскихъ Татаръ мала

велику вагу вôйна Литвы съ Польщею за Галицку спадщину: якъ Ольгердъ въ боротьбѣ сѣй оступався за Любартове право на Волынь та Галичь, такъ само и Татарскимъ володарямъ було не одинаково, хто подолѣе, бо король Польскій важився забрати и Подôльску Землю яко Галицкій удѣлъ; для того то Татаре и змушенй були скласти зъ Ольгердомъ спôлку и давати ему запомогу въ вôйнѣ съ Польщею. И справдѣ 1351 р. Ольгердъ склавъ спôлку съ Татарами, вôддавъ имъ Подôле, що король Польскій вважавъ за свое володѣне и въ купѣ зъ ними ходивъ пустошити Галицко-рускй Землѣ, що Казимиръ вже захопивъ — Львôвску, Белзку та Холмску; про се мы маемо лѣтописну звѣстку. На другій рôкъ Татаре зновъ закликанй були Ольгердомъ пустошити Люблиньску Землю. Року 1356 Казимиръ змушеный бувъ засылати до Татарскихъ володарѣвъ послôвъ та ублаготворяти ихъ подарунками, маючи замѣръ вôдвернути ихъ вôдъ спôлки зъ Литвою; въ листѣ до хрестоноского магістра вôнъ звѣщае, що на его бôкъ перехилились сѣмь Татарскихъ князѣвъ и дали ему обѣтницю йти въ купѣ супроти Литвы. Мабуть на невстôйливôсть Татаръ була для Ольгерда приключкою почати зъ ними вôйну и тодѣ вôнъ прилучивъ Подôле до великого князѣвства Литовского. Про сю боротьбу мы маемо не гараздъ багато подробиць въ жерелахъ: вѣдомо е тôльки, що 1362 р. Ольгердъ побивъ и розôгнавъ вôйско трёхъ Татарскихъ князѣвъ — Кутлибуги, Хаджибея та Дмитрея понадъ рѣчкою Синй Воды. Останки побитои Ольгердомъ Орды повтѣкали то до Крыму, то до Добруджѣ а Подôле опинилось пôдъ властею Литовцѣвъ. Ся країна широко розлягалася на всѣ боки и якъ не няти вѣру непевнымъ та темнымъ звѣсткамъ, то еѣ складали землѣ: вся лѣва половина земель понадъ Днѣстромъ та рѣчками зъ лѣвого боку, що въ него вливаються, починаючи вôдъ вплыву въ него Серету ажь до моря; всѣ землѣ понадъ Богомъ на полудни, та по рѣчкахъ, що въ него вливаються и на останку, всѣ землѣ съ правого боку Днѣпра вôдъ вплыву рѣчки Роси ажь до самого моря.

Поспôль съ пôдбитемъ Подôля и Кіевске князѣвство повинно було, по черзѣ, пôддатись пôдъ власть великого князѣвства Литовского, бо его землѣ обходили Кіевщину зъ усѣхъ бокôвъ теперь. Якъ няти вѣру свѣдоцтву, що дôйшло до насъ въ лѣтописи зовсѣмъ коротко, то забране Кіева скоплося безъ

усякого змаганя: Ольгердъ зôпхнувъ съ Кіева князя Федора, що князювавъ въ нѣмъ и корився Татарамъ та на мѣсце его вôддавъ урядъ сынови свому Володимирови. Розлогу Подôльску околицю Ольгердъ подѣливъ на чотыри удѣлы и роздавъ небожамъ на удѣлъ, сынамъ Коріятовымъ. Про сихъ новыхъ князѣвъ на Подôлю лѣтопись оповѣщае, що вони „вошли въ пріязнь со атаманы“ и не гаячи часу почали узброювати краину для обороны еи вôдъ Татаръ; вони почали будувати твердинѣ, особливо по значнѣйшихъ мѣстахъ яко-то у Бакотѣ, Смотричу та Каменцѣ.

Такимъ чиномъ Подôле та Кіевска околиця вступили у складъ великого Литовского князѣвства. Ханы Золотои Орды, заклопотанû власными внутрѣшними змаганями, не суперечили нѣчимъ у сêй справѣ, але жь усе таки не покидали зовсѣмъ зачисляти вôдорванû вôдъ нихъ землѣ до числа своихъ улусôвъ и по спромозѣ залюбки бъ готовû були вчинити суперечку за нихъ зъ Литвою. Справдѣ 1373 р. ще Ольгердъ вôдбивъ оденъ съ такихъ спыткôвъ татарскихъ; Витовтови тôльки вже довелось скôнчити змагане съ Татарами на користь Литвѣ на початку XV. ст.

Бôльше завзятою та довшою була боротьба великого князѣвства Литовского за володѣне Волыньскою Землею; тутъ Литва зустрѣнула мôцного суперечника въ особѣ Польского короля Казимира III., що поклавъ собѣ пôдбити пôдъ свою власть усѣ землѣ, якû колись-то належали до великого князѣвства Галицкого; тутъ запутанû були династичнû рахунки, бо Галицку спадщину намагалися одержати князѣ Мазовецкû, маючи нѣ бы то на ню право, и се право вони передали зверхникови свому (суверену) королеви Польскому. Було вже оповѣдане про те, якъ першій періодъ боротьбы съ Польщею скôнчився замиренемъ, що складене було на два роки, здаеться 1347 промѣжь Ольгердомъ та усѣма Литовскими князями зъ одного боку, а зъ другого — королемъ Казимиромъ та Мазовецкими князями—Земовитомъ и такожь Казимиромъ. Зъ умовъ сего замиреня вбачаемо, що за сей першій періодъ боротьбы за Галицку спадщину, перевага зôсталась за Литвою. Казимирови зôсталося право безперечного володѣня тôльки Львôвскою Землею, а Землѣ Володимирска, Луцка, Белзка, Холмска та Берестейска переходили до князѣвъ Литовскихъ; сû останнû

понялися однакъ же не будувати по сихъ земляхъ нѣ новыхъ замкôвъ, нѣ твердинь; Кременець зъ околицею надано Наримунтови до скôнченя замиреня и Наримунтъ повиненъ бувъ тримати єѣ тôльки яко спôрну околицю „вôдъ князѣвъ Литовскихъ та вôдъ короля". Роздивляючись дальше по сихъ умовахъ можна вбачати, що зъ обохъ боковъ окрôмъ обопôльного змаганя мѣжь собою боялися ще, що бъ не встряло въ сю суперечку двохъ иншихъ суперечникôвъ, що такожь добивалися Галицкои спадщины; се були: зъ одного боку Угорскій король, згадуючи про се, що пôвторы сотнѣ роковъ тому назадъ Кольоманъ та Андрѣй—два угорскû королевичѣ, якійсь часъ князювали въ Галичѣ; зъ другого боку — ханы Золотои Орды, що зачисляли Галичь до числа земель вôдъ нихъ залежныхъ. Отакъ-то Поляки, боячися згоды Литвы зъ Ордою, а Литва — Полякôвъ зъ Уграми, не яли одно другому вѣры и для того въ умову замиреня впутали одну дуже цѣкаву ось яку постанову: Литовцѣ мають право допомагати ханови та єго темникамъ, якъ бы почалася вôйна съ Поляками, выключаючи тôльки тû татарскû походы, що вчинятимуть вони супроти „Руси, што короля слушаєтъ", и навпаки; тôльки тодѣ король маѥ право допомагати Унграмъ въ часѣ вôйны зъ Литвою, якъ Угорскій король не „поидетъ на Русь, што Литвы слушаєтъ".

Якъ выйшовъ речинець замиреня 1349 р., то Казимиръ зновъ почавъ вôйну зъ Литвою; сей другій періодъ тягся ажь до р. 1356; шѣсть роковъ вôйны, въ протягу котрыхъ билися уперто зъ обохъ боковъ, не дали нѣчого користного нѣ Литвѣ, нѣ Польщѣ. На початку перевага хилилася на бôкъ Казимира, бо вôнъ мавъ на поготовѣ и мôцне вôйско и швидко рушавъ, куда єму було треба; вôнъ добувъ не тôльки князѣвства Холмске та Белзке, але й усю Волынь зъ мѣстами Володимиромъ та Луцкомъ и навѣть Берестє, що належало до Литвы ще за часôвъ Гедымина. Оденъ тôльки Холмъ не пôддався Казимирови, а иншû мѣста, якъ треба мѣркувати по тыхъ умовинахъ, якû були складенû, не були мабуть и узброенû и для того Казимирови легко було и забрати ихъ безъ суперечки. Забравши такимъ побытомъ Волынь, Польскій король зôставивъ Любартови саме тôльки Луцке князѣвство и то яко лено польскои короны, по всѣхъ же иншихъ мѣстахъ волыньскихъ, вôнъ понаставлявъ своихъ старостôвъ та намѣстникôвъ, а Рускихъ

князѣвъ, що князювали по дрôбныхъ удѣлахъ, залежныхъ вôдъ Любарта, змусивъ заприсягти собѣ. Але така страта не змусила Литовскихъ князѣвъ вôдступити вôдъ боротьбы на дальше, бо вона повстала тôльки черезъ те, що вона була захоплена на першій часъ несподѣвано. Року 1350, користуючи внутрѣшними сварками, що скоплися у Польщѣ въ часѣ змаганя короля зъ духовеньствомъ, Любартъ та Кейстутъ попроганяли зъ Волыни польскû залоги, поруйнували замки, що почавъ будувати Казимиръ, та не гаячи часу пôшли ще дальше и пустошили Львôвску Землю и кôлька власныхъ польскихъ околицъ — Судомирску, Радомску та Луковску. Такимъ побытомъ Казимиръ стративъ усѣ свои надбаня и теперь знову доводилось починати съ кôнця; теперь вôнъ однакъ же поклопотавсь запобѣгти чужосторонной запомоги.

Року 1351 въ маю папа Климентъ VI. булею своею звелѣвъ польскимъ епископамъ оголосити хрестовый походъ супроти Литвы; а потôмъ другою булею папа дававъ Казимирови десяту частину добуткôвъ церковныхъ яко запомогу для вôйны съ поганами. У тôй же самый часъ Казимиръ склавъ зъ Людовикомъ, королемъ Угорскимъ, умову про Галицку спадщину; вôдповѣдно тôй умовѣ король Угорскій зрѣкався зовсѣмъ Рускихъ Земель, вôддаючи то королеви Польскому Казимирови; однакъ же до сего було додано, що й вôнъ самъ и его наступники мали право вôдкупити тû Землѣ вôдъ наступникôвъ Казимировыхъ за сто тысячь золотыхъ; а якъ бы часомъ трапилось, що Казимиръ умре не маючи сынôвъ, то Людовикъ Угорскій повиненъ одержати въ спадщинѣ оба королѣвства и Польске и Руске. Забезпечивши себе такимъ чиномъ, що до Галицкои спадщины, якъ бы воно потôмъ не трапилось, Угорскій король мусивъ теперь допомагати дѣйстно Казимирови для того, щобъ силою вырвати вôдъ Литовцѣвъ сю Галицку спадщину: Угорскій король пôшовъ зъ вôйскомъ у купѣ съ Казимиромъ на Волынь. Теперь Ольгердъ зъ свого боку склавъ спôлку съ Татарскими володарями на Подôлю. Такимъ побытомъ заходилось на велику вôйну и вона справдѣ тяглася цѣлыхъ пять рокôвъ. И теперь на початку перевага була на боцѣ Польского короля. Угры побили Татаръ та злучившись съ Поляками забрали Волынь; спôльники захопили въ полонъ Кейстута, але вôнъ швидко встигъ утечи; Любарта ледво минула така сама доля въ Луцку,

де єго облягли спôльники. Але швидко щастє повернуло въ иншій бôкъ: угорске вôйско вернулося до дому, а братôвъ прійшовъ вызволяти Ольгердъ. За приводомъ Ольгерда, Кейстута та Любарта та за пôдмогою Татаръ Литовцѣ вчинили кôлька лютыхъ нападôвъ на Польщу та Мазовію, зновъ повыганяли польскі залоги зъ Волыни и по черзѣ важилися захопити Галицку Землю. Року 1354 Любартови пощастило забрати мѣсто Галичь, але довго вдержати єго вôнъ не мавъ силы, и съ такои речи зруйнувавъ замокъ, пограбувавъ крамарѣвъ и вернувся до Волыни.

Теперь вôдъ 1356—1366 р. нема жадныхъ звѣстокъ про походы нѣ съ того, нѣ зъ иншого боку; певно зновъ складеный бувъ миръ мѣжь Ольгердомъ та Казимиромъ, тôльки въ жерелахъ про сей миръ не зôсталось нѣякихъ звѣстокъ; а що сумирна умова була складена, на се є свѣдоцтво, що дôйшло до насъ, въ иншôй умовѣ. Ся умова була покладена мѣжь Кейстутомъ вôдъ лиця Ольгерда и иншихъ Литовскихъ князѣвъ та Мазовією и нею покладалися докладно межѣ мѣжь Мазовією та Городняньскимъ удѣломъ. Съ того жь, що склалося потôмъ, можна вбачати, що въ протягу сего часу володѣня обохъ державъ складалися съ тыхъ же самыхъ земель, якъ се було передъ початкомъ вôйны: у Любарта бувъ Луцкъ, Володимиръ та Холмъ, у Юрія Наримунтовича—Белзъ, а у Кейстута — Берестє.

Року 1366 король Казимиръ вперше почавъ вôйну для здобутя Волыни. Юрій Наримунтовичь, не маючи доволѣ вôйска для обороны своеи околицѣ, мусѣвъ покоритись Казимирови, якъ тôльки вôнъ зъявився на Белзкôй Землѣ и заприсягъ Казимирови на вѣрнôсть; Казимиръ давъ єму, яко лено, — Белзъ та Холмъ. Зъ вôдси польске вôйско рушило на Володимиръ, Луцкъ та Олесько и позабирало ихъ. Теперь Ольгердъ повиненъ бувъ згодитись на миръ и вôнъ складеный бувъ ось на якихъ умовахъ: Землѣ Белзка та Холмска зôставленѣ були Юрію Наримунтовичеви по смерть яко лена залежнѣ вôдъ Польщи; Володимиръ та Кременець одержавъ также, яко лено князь Олександеръ Коріятовичь, що вôдзначався своєю прихильностю до Казимира; по всѣхъ замкахъ отсихъ Земель, окрôмъ ленныхъ володарѣвъ, понастановлюванѣ були вôдъ короля ще власнѣ залоги та польскѣ старосты; Любартови

покинено его спадковый удѣлъ Луцкій та ще до него доданї деякї околицѣ, що належали попереду до Володимира; на останку король Польскій зрѣкався зовсѣмъ Берестейскои Землѣ, признаючи еѣ власностю невôдъємною Кейстутовою. Однакъ же ся умова не забезпечувала кôнця усеи справы и для того поспôль зъ сею умовою зновъ почалася вôйна. Вже 1368 р. Кейстутъ та Юрій Наримунтовичь користуючись смертю Казимира та тымъ, що малый часъ не було въ Польщѣ короля, облягли Володимиръ; на той часъ володаря сего князѣвства не було дома — Олександеръ Коріятовичь вôдъѣхавъ до Кракова, — а Польскій староста, Петро Турскій, безъ бою вôддавъ замокъ Литовскимъ князямъ; вони заразъ же поруйнували до нащаду мурованї стѣны, що були збудованї по приказу Казимировому. Пôсля того вôйна тяглася кôлька рокôвъ въ образѣ нападôвъ Литовцѣвъ на землѣ Люблиньску, Судомирску та Кракôвску; Литва тамъ пустошила все. На останку се довголѣтне змаганє за Волыньску Землю скôнчилося тôльки въ останнёму роцѣ Ольгердового князюваня. Наступникъ Казимирôвъ Людовикъ король 1377 р. зъ мôцнымъ польскимъ та угорскимъ вôйскомъ вчинивъ походъ на Волынь. Польске вôйско забрало Холмъ та злучившись зъ Уграми облягло Белзъ. Въ часѣ сеи облоги, що тяглася дуже довго, складена була мѣжь Ольгердомъ та Людовикомъ за помогою Кейстута умова; въ сѣй умовѣ вчиненый бувъ той роздѣлъ Галицкои спадщины мѣжь усѣми, хто мавъ право на ню, якій зôстався и на потôмъ яко останній въ сѣй справѣ. Удѣлы Берестейскій, Володимирскій та Луцкій наданї були Литвѣ, а Землѣ Холмска та Белзка — Польщѣ. Юрій Наримунтовичь повиненъ бувъ володѣти по смерть Белзкимъ удѣломъ — тôльки яко леномъ. И справдѣ тôльки якъ вже вмеръ 1388 р. Юрій Наримунтовичь, тôльки тодѣ Белзке князѣвство надано було яко лено Мазовецкимъ князямъ и вони тамъ князювали до 1462 р.

Ся умова, що придбала на останку великому князѣвству Литовскому Волынь, була останнимъ дѣломъ Ольгердовымъ, вчиненымъ для злученя въ одно Украиньско-Рускихъ Земель; вона була останнёю подѣєю его князюваня. Того жь року (1377) й переставився сей великій Литовскій князь, що такъ широко розпростеръ мéжѣ своеи державы—вôдъ моря Балтійского ажь до Чорного въ оденъ бôкъ; вôдъ рѣчокъ Угры, Оки та верхôвя

Сейму ажь до Захôдного Буга — у другiй бôкъ. На сему розлогому просторѣ, посередъ великого числа земель, що заселяли рôжнû вѣти Руского народу, ледво тôльки можна було вбачати той малесенькiй куточокъ державы, заселеный народомъ Литовского племени, що колись склавъ першiй зародокъ, коло якого спровола скупилися всѣ пôвденнû та захôднû Ѹускû Землѣ. Вôдъ часу князюваня Ольгерда Руска народнôсть переважувала и що до людности и що до скôлькости земель; а що до культурныхъ выдобуткôвъ то й тутъ вона повинна була стати на першому мѣсци въ державѣ и панувати тамъ. И хочь ся держава называлась и на дальше великимъ Литовскимъ князѣвствомъ, але вôдъ кôнця XIV. ст. вона стала куда нѣ подивитись великимъ князѣвствомъ Рускимъ.

Переложивъ съ I. т. „Монографiи по исторiи Западной и Югозападной Россiи В. Б. Антоновича, Кiевъ 1885“ — В. К.

ИСТОРІЯ
ВЕЛИКОГО КНЯЗѢВСТВА ЛИТОВСКОГО
вôдъ смерти В. кн. Ольгерда до упадку удѣльнои системы въ Литовскôй Руси.

Д. Иловайского.

I.

ЯГАЙЛО и ПОЧАТОКЪ ПОЛЬСКО-ЛИТОВСКОИ УНИИ.

Ольгердъ зъ двома жѣнками прижнвъ багато дѣтей: рôжнî жерела подаютъ 12 сынôвъ та 5 дочокъ. Бôльше вѣдомî его сыны вôдъ Маріи Витебскои були: Андрѣй-Вингольдъ Полоцкій, Володимиръ Кіевскій, Дмитро-Корыбутъ Бряньскій та ще Дмитро Трубчевскій; вôдъ Уляны Тверскои: Яковъ-Ягайло, Семенъ-Лугвенъ, Коригайло, Скиргайло та Свидригайло. Якъ и въ стародавнôй Руси такъ само однаково и на великому Литовскому князѣвствѣ панувала така сама удѣльна система, але що до наслѣдованя великого стола, то въ сѣй справѣ не постало ще нѣякого певного ладу. И теперь пôсля Ольгердовои смерти постаютъ змаганя за великокняжій стôлъ, такъ само якъ се коилося и пôсля смерти Гедыминовои — кождый бажае старшинувати. Найстаршимъ мѣжь родиною Гедыминовою и доси бувъ Кейстутъ; але вôнъ уволяючи волю брата Ольгерда, котрого вôнъ звыкъ поважати весь свôй вѣкъ, зрѣкся старшинованя и на старости лѣтъ покорився старшинованю небожа, се бъ то одного мѣжь сынами Ольгердовыми, а самъ, якъ и бувъ, такъ и зôстався удѣльнымъ княземъ на Трокахъ. Ольгердъ выбравъ за старшого однакъ же не найстаршого сына Андрѣя Полоцкого, але старшого вôдъ другои жѣнки—Ягайла. Певно, що мати сего князя, Уляна, доложила рукъ до сеи справы и пôдъ еи вплывомъ Ольгердъ и назначивъ Ягайла

старшинувати надъ усѣма, вôддаючи ему великій стôлъ у Вильнѣ. Але й теперь такъ само, якъ и пôсля Гедыминовои смерти, не було згоды та миру въ семьѣ великокняжôй.

Суперечка та змаганє звычайно поставали не за саму тôльки великокняжу власть, але и той, хто захоплювавъ до рукъ єѣ, звычайно важився пригнести самостôйну дѣйнôсть удѣльныхъ князѣвъ, зменшити ихъ силу та пôдбити ихъ зовсѣмъ пôдъ свое старшинованє. Однакъ же нема нѣчого дивного въ такому поступованю, бо воно має тôльки самый державный характеръ и на его бôкъ звертає весь хôдъ историчный, якъ звычайно. Не було ще нѣде чути, що бъ перевага зверхнёи власти та державнои єдности надъ удѣльнымъ розпорядкомъ склалася сумирно та безъ усякои боротьбы навѣть и крôвавои. Такимъ бувъ и загальный розумъ подѣй, що постали на Литвѣ та на Захôднôй Руси пôсля Ольгердовои смерти.

Початокъ Ягайлового князюваня означився усобицею зо старшимъ братомъ Андрѣємъ Полоцкимъ, що не бажавъ зрѣкатись старшинованя на користь молодшому братови. Але Андрѣй не маючи доволѣ силы для боротьбы зъ Ягайломъ, що мавъ велику запомогу вôдъ дядька Кейстута, змушеный бувъ вдатись до Пскова, де вôнъ князювавъ, ще якъ бувъ малымъ и де й теперь приняли его за князя. Пôсля сего Андрѣй прилучився до великого Московского князя Дмитра Ивановича и зъ его воєводами въ купѣ вчинивъ похôдъ до Сѣверскои Украины р. 1379. Москалѣ, користуючи зъ неладу Ольгердовои семьѣ, вôдобрали вôдъ Литвы деякû мѣста, а мѣжь тыми Стародубъ та Трубчевскъ а князь Трубчевскій Дмитро Ольгердовичь ставъ пôдъ руку Москвы, такъ само, якъ и братъ Андрѣй, и одержавъ удѣлъ у Суздальскôй околицѣ. Другого року 1380 и Андрѣй, и братъ Дмитро Корыбутовичь Бряньскій тримали участь въ битвѣ на Куликовому полѣ; а ихъ суперечникъ великій князь Ягайло ставъ у спôлку съ Татарскимъ ханомъ Мамаємъ и змушеный бувъ вернутись съ походу, не дôйшовши до мѣсця, якъ прочувъ про Татарску злу годину. Ягайло бажаючи покарати Андрѣя, оповѣстивъ, що вôнъ вже не князь Полоцкій, а удѣлъ его вôддавъ рôдному своему братови Скиргайлови. На той часъ, якъ сей останній зъявився у Полоцку, городяне, що вôдзначалися яко завзятû прихильники вѣча, замѣсть того, що бъ посадити на княжому столѣ, посадили Скир-

гайла на стару шкапу та такъ зъ лайкою и прогнали зъ мѣста. Ягайло, бажаючи покарати за се Псковичѣвъ, пôславъ за приводомъ того жь Скиргайла руско-литовске вôйско; але воно прочувши въ часѣ облоги Пскова, що Кейступъ ставъ княземъ у Вильнѣ, покинуло Скиргайла и прилучилося до Кейстута.

Ягайло, не вважаючи на те, що ставъ великимъ княземъ Литовскимъ тôльки дякуючи Кейстутови, бо сей шанувавъ навѣть споминъ про Ольгерда, та вволивъ волю сего останнёго,— швидко ставъ цуратись дядька и ему не до вподобы були вôдносины до него. Кейступъ хочь и бувъ и дуже старый, але не дивлячись на се, не покладавъ рукъ до працѣ а бувъ якъ и перше дѣяльнымъ мужнымъ оборонцемъ Литовскои незалежности вôдъ двохъ нѣмецкихъ Орденôвъ, и якъ и перше не зрѣкався вôнъ уряду на всему великому князѣвствѣ; вôнъ часто учащавъ съ Трокъ своихъ до Вильна. Вбачавъ небôжь, що за дядькового житя не доведеться ему верховодити, бо Кейстута дуже любивъ та поважавъ нарôдъ. Завидливо було Ягайлови, а тутъ ще знайшлися такї люде мѣжь Виленьскими боярами, що почали пôдбурювати Ягайла супроти дядька; була въ тому, бачь, выгода. Бувъ такій бояринъ на той часъ у Вильнѣ на призвище Войдыло, що дуже подобався Ягайлови и съ поспôльства встигъ дôйти до значного уряду коло Ольгерда, а теперь вже вступивъ у рôдню зъ великимъ княземъ, одружившись зъ сестрою Ягайла, Марією; ся Марія зôсталася вдовою пôсля першого чоловѣка, князя Давида. Дуже бувъ не до вподобы Кейстутови сей шлюбъ и вôнъ навѣть ремствувавъ на такій близькій звязокъ зъ мужикомъ. Войдыло зъ свого боку користуючи съ прихильности Ягайловои до себе, почавъ чинити наговоры Ягайлови на дядька, а до сего пристала, здается, й рôдна мати великого князя, Ольгердова вдова Уляна. Тевтоньскій Орденъ швидко помѣтивъ, що постало щось недобре у Ягайла съ Кейстутомъ и сей довѣчный ворогъ-сусѣдъ заразъ же скористувавъ зъ сего неладу.

Мѣжь Литвою та Орденомъ вôйна не уставала и тымъ часомъ, якъ Кейступъ не покладавъ рукъ и те й робивъ, що воювавъ, Ягайло майже зовсѣмъ не помагавъ дядькови. Року 1379 Литва встигла скласти замирене зъ Орденомъ ажь на десять рокôвъ; але се замирене було якесь особливе, бо воно було покладене зъ обыдвохъ бокôвъ не до всѣхъ земель, тôльки

до деякихъ сумѣжныхъ околицъ. Въ нему приняли участь Кейстутъ и Ягайло. Заразъ же пôсля того почавъ Орденъ пôдбурювати Ягайла супроти дядька, бажаючи порôжнити. Великій командоръ (Гельфенштайнъ) нишкомъ переказувавъ Улянѣ, що нѣ бы то Кейстутъ важиться вôдобрати у небожа всѣ его володѣня. А Ягайло тымъ часомъ починае потай черезъ отого Войдыла, про якого вже казано, умовлятися зъ Орденомъ и такожь потай складае нову умову, до якои вже зовсѣмъ не належать усѣ володѣня Кейстутовû. Року 1380 коло Давидишокъ, нѣ бы то знехотя, нѣ бы то на ловахъ зустрѣнувся великій князь зъ орденьскими послами; — се було складено для змôцненя отсеи умовы и вôдзначилось бенкетами та гулянками. Тутъ зъ Ягайломъ бувъ и Кейстутôвъ сынъ, Витовтъ, дуже прихильный до него, але ся умова склалась такъ потай, що Витовтъ и не вѣдавъ про неи, а гулявъ собѣ, не думаючи про нѣяку зраду. Наслѣдки сеи умовы швидко выявилися, бо Орденъ не гаячи часу почавъ робити лютû напады на Кейстутовû землѣ, опустошуючи особливо Жмудь. Кейстутъ вбачаючи, що Орденъ минае землѣ Ягайловû, а самъ Ягайло сидить собѣ спокôйно, почавъ се пôдозрѣвати, особливо съ того часу, якъ усѣ его напады на лицарѣвъ були невдачливû, нѣ бы то хто попереду подававъ имъ потай звѣстку, що ось иде Кейстутъ. Кейстутъ обложивъ замокъ Баербургъ и пôславъ до Ягайла за запомогою, але сей останній не выступивъ самъ, а пôславъ зъ вôйскомъ свого брата Корыбута. Облога тяглася, орденьске вôйско встигло дати запомогу и Кейстутъ мусивъ вôдôйти. Теперь вже Кейстутъ зовсѣмъ розгнѣвався на небожа, а до того ще Орденъ долучавъ свое. Командоръ (Лібштайнъ), що доводився Кейстутови кумомъ (вôнъ хрестивъ его дочку Дануту, якъ вона выходила замужъ за Мазовецкого князя), звѣстивъ Трокского князя про потайну умову Ягайлову зъ Орденомъ; се командоръ вчинивъ нѣ бы то яко своякъ, а значить приятель. Сему не нявъ вѣры молодый Витовтъ и важився обороняти свого приятеля Ягайла. Але вже теперь Кейстутъ поклавъ собѣ покарати Ягайла. На той часъ не було дома вôйска Ягайлового, бо воно за приводомъ Скиргайла було выряжене до Пскова. Кейстутъ несподѣвано кинувся до Вильна и такожь несподѣвано захопивъ Ягайла зъ усѣма, хто при нему бувъ. Найдено и ту злидену умову зъ Орденомъ и не було вже

пѣякого сумнѣву въ Ягайловôй зрадѣ; навѣть Витовтови нѣяково було оправдати свого приятеля, хочь вôнъ и важився вмовляти батька. Кейстутъ змилувався надъ небожемъ и черезъ недовгій часъ вызоливъ его съ пôдъ сторожи, даючи въ удѣлъ Крево та Витебскъ, се бъ то тї самї землѣ, що колись-то мавъ и Ольгердъ до того часу, поки не ставъ великимъ княземъ у Вильнѣ. Теперь сынъ Кейстута ставъ князювати у Вильнѣ яко великій князь. Въ сёй справѣ все змололося на Войдылѣ, що пôдмовлявъ Ягайла зрадити дядька и допомагавъ у зносинахъ потайныхъ та зрадныхъ зъ Орденомъ: Кейстутъ велѣвъ повѣсити Войдыла. Якъ тôльки вызволився зъ неволѣ, Ягайло заразъ же почавъ копти лихо супроти дядька, бажаючи скинути его зъ великого князѣвства. Не гаячи часу, вôнъ зновъ почавъ потай умовлятись зъ Орденомъ, запрошуючи въ него запомоги и Орденъ давъ на се обѣтницю. Зъ другого боку, здается, Ягайло умовивъ брата Дмитра-Корыбута, не корится великому князеви Кейстутови. Сей останній, порučивши Троки та Вильно сынови свому Витовтови, самъ зъ вôйскомъ выступивъ у Сѣверщину до Новгорода Сѣверского супроти Дмитра-Корыбута, де Корыбутъ князювавъ яко удѣльный князь и въ купѣ зъ нимъ звелѣвъ Ягайлови таки прилучитись до себе. Ягайло справдѣ выступавъ у похôдъ, але не у той бôкъ, якъ було треба, не для запомоги дядькови; вôнъ несподѣвано зъявився пôдъ Вильномъ и дякуючи зрадѣ Ганулона, що бувъ начальникомъ залоги, заразъ же захопивъ стôльне мѣсто. Зъ вôдсѣль Ягайло рушивъ до Трокъ, де на дорозѣ до него прилучилося орденьске вôйско и отакъ вони вкупѣ забрали й Троки, а тамъ було все добро Кейстутове. Витовтъ зъ матѣрю своею Бирутою утѣкъ до Гродна. Прочувши про таку зраду, Кейстутъ кинувъ облогу Новгорода-Сѣверского и заразъ же рушивъ до Гродна, а зъ вôдсѣль до Берестя, що межувало зъ землями Мазовецкими, де князювавъ зять Кейстутôвъ Янушь Мазовецкій; у него Кейстутъ просивъ запомоги. Але Ягайло встигъ попереду доступитись до Януша и умовити его стати навпаки тестеви; и справдѣ, якъ тôльки Янушь довѣдався, що Кейстутови круто та що Кейстутъ рушивъ до Жмуди, заразъ же напавъ на Кейстутовї володѣня понадъ Бугомъ и забравъ до себе мѣста Дрогичинъ та Мельникъ. Однакъ же старый Кейстутъ нѣчого не злякався: вôнъ скликавъ нове вôйско на

Жмуди та злучившись зъ сыномъ Витовтомъ, рушивъ до Трокъ. Недалеко вôдъ сего мѣста зустрѣнувъ Кейстута Ягайло зо своими спôльниками Нѣмцями и не важачись битися зъ дядькомъ, пôшовъ на зраду. Вôнъ удався до Витовта, яко до колишнёго приятеля, єго помирити зъ дядькомъ. Витовтъ, що ще не зовсѣмъ стративъ вѣру въ брата у другихъ, поклався на се прохане и умовивъ батька ѣхати до Ягайла у станъ, що бъ побачитись тамъ зъ нимъ. Якъ Кейстутъ, такъ и Витовтъ удовольнялися тымъ, що до нихъ приѣхавъ Скиргайло и упевнявъ вôдъ лиця Ягайла, що не було нѣякои небезпечности въ сему побаченю. Мабуть лиха єго година спонукала Кейстута и вôнъ згодився ѣхати на свою погибель. И справдѣ— ледве Кейстутъ та Витовтъ зъявилися у станѣ Ягайла,—заразъ же ихъ обступили навкруги и промовили, що тамъ на поли не до ладу було умовлятись, а треба ѣхати до Вильна, приказуючи єму розôйтися, бо князѣ рушили до столицѣ складати миръ. У Вильнѣ Кейстута закували въ кайданы и вôдослали у Кревскій замокъ.

Посередъ розлогои, пустои та камѣнистои площовины, тамъ де рѣчка Шляхтянка вливаеться у рѣчку Кревку, стоять руины стародавного замку а бôля него недалечко невелике жидôвске мѣсточко (теперь Ошмяньского повѣту, Виленьскои губ.). Замковû муры збудованû зъ дикого каменя та червонои цеглы складають нерôвнобокій чотырокутникъ; вони заввышки 20 аршинъ, а завдовжки 150 ступнѣвъ, мали навкруги широкій рôвъ, у якій була проведена вода Шляхтянки та Кревки. Въ замокъ вели ворота зъ высокимъ мостомъ, а посередъ двору бувъ ставокъ; въ сему ставку були крыницѣ. У пôвнôчному кутку стояла башта на чотыре поверхи, що й доси видати ихъ готицкû вôкна. Пôдъ ними бувъ збудованый зъ дикого каменя погребъ зъ маленькимъ вôконцемъ на верху. У сей то погребъ заперли закованого въ кайданы старого Кейстута. Чотыре добы мучився вôнъ тамъ въ кайданахъ а на пяту въ ночи прійшли „коморники великаго князя Ягайла", Прокша, Лисиця Жибентяй, Кучукъ и ще якись иншû та й задавили Кейстута золотыми шнурами зъ власнои єго одежи. Прислужникъ Кейстутôвъ, Русинъ Грицько Омуличь, що въ купѣ зъ нимъ сидѣвъ у погребѣ, важився обороняти пана, але й єго въ купѣ вбили. Промѣжь народомъ пустили поголоску, що Кейстутъ самъ на

себе наложивъ руки. Пôсля сего тѣло Кейстутове перевезли до Вильна и тутечки справили торжественный похоронъ, вôдповѣдно старому литовскому поганьскому звычаю. Бôля головного святилища середъ Свентироговои долины выкопали яму съ пôвтора чоловѣка; понадъ то склали высоке та широке огнище, а на него знесли вже тѣло Литовского князя, що було одягнене въ найлѣпшу одѣжь и узброене въ найдорожшу зброю; зъ нимъ въ купѣ посадовили найлюбѣйшого слугу Кейстутового и найгарнѣйшого коня его, а также пару гончихъ та пару хортôвъ и поклали медвежŝ та рысѣ кôгтѣ и мысливскій рôгъ. Тодѣ жерцѣ справляли, якъ було слѣдъ, по звычаю, запалили огнище (1382 р.).

Деякŝ звѣстки оповѣдають, що жѣнку Кейстутову, Бируту, вороги утопили, а иншŝ, що вона вмерла вже навпôсля. Дядько еи Видимундъ умеръ на палѣ; а деякихъ значныхъ Жмудинôвъ, що доводились родичами Бирутѣ, люто покарали та замучили. Сынъ Бирутинъ Витовтъ, що бувъ у Вильнѣ, довѣдавшись про батькову доню, почавъ докоряти зрадливо Ягайла и дуже занедужавъ. Великій князь звелѣвъ вôдослати недужого Витовта у Кревскій замокъ, такожь певно мавъ замѣръ скôнчити и зъ нимъ такъ само, якъ и зъ батькомъ. Але друга Витовтова жѣнка, князѣвна Смоленьска Анна, выратувала его вôдъ нещаснои долѣ. Вона выпрохала собѣ дозвôлъ навѣдуватись до чоловѣка зъ двома наймичками и одного часу одягла Витовта въ жѣночу одѣжь наймички а ся лягла на Витовтовôй постелѣ. Сторожа не доглядѣлась по ночи тымъ бôльше, що Витовтъ бувъ малого росту и походивъ зъ облича на жѣнку. Выступивши зъ башты, Анна съ чоловѣкомъ пôдôйшли до муру далеко вôдъ сторожи и тутъ Витовтъ перелѣзъ черезъ муръ а за муромъ чекавъ его чоловѣкъ съ кôньми. Заразъ Витовтъ утѣкъ до чоловѣка своеи сестры, Януша Мазовецкого; але почуваючись якось нѣяково у Януша — бо недалеко було вôдъ зрадливого Ягайла, Витовтъ швидко вырядився до Тевтоньского магістра Конрада Цольнера, що живъ у столицѣ Прусіи, Маріенбурзѣ и знайшовъ тамъ собѣ пристановокъ.

До того часу, поки Кейстутъ бувъ живый, Нѣмецкій Орденъ допомагавъ згубити его; але теперь, якъ вже не було Кейстута, теперь вже й лицарѣ стали не такŝ. Имъ було не до вподобы однодержавство на Литвѣ, а вони разъ-у-разъ мали

на метѣ пôддержувати тамъ неспокôй та усобицѣ. Для того-то лицарѣ залюбки взяли до себе Витовта, маючи надѣю поставити его супроти Ягайла. Теперь лицарѣ также засобили Янушеви Мазовецкому грошима, бо на него йшовъ вôйною Ягайло, бажаючи вернути мѣста понадъ Бугомъ, що забравъ бувъ Янушь. Сучасно зъ симъ на пôвденному сходѣ постала небезпечнôсть для Литовско-рускихъ Земель вôдъ Татарскои Орды. Тохтамышь, що вôдновивъ Золоту Орду, вчинивъ вдачливый нападъ на схôдну Русь и спаливъ Москву. При такихъ обставинахъ Ягайло яко мога силкувався вôдтягти Орденъ вôдъ запомоги Витовтови. Даремно однакъ же поклавъ Ягайло на се багато працѣ, бо не допомогли єму нѣ нова умова, нѣ побачене зъ Нѣмцями на островѣ рѣчки Дубисы; вôнъ вже поступився лицарямъ захôдною Жмудью, згоджувався на спôлку чотыролѣтну а навѣть и дававъ обѣтницю впродовжь сего часу и самъ выхреститись у Христову вѣру и нарôдъ выхрестити. Орденъ вымагавъ одно вôдъ Ягайла: нехай вôнъ вôддасть Витовтови батькôвщину, се бъ то Троки и поклавъ собѣ змусити Ягайла на се зброєю. Витовтъ попявся одержати се князѣвство вôдъ лицарѣвъ, яко лено — заздалегôдь цурався незалежности. Для змôцненя своеи прихильности до Нѣмцѣвъ Витовтъ выхрестився у латиньску вѣру, якъ на те его умовили лицарѣ. Ягайло дававъ обѣтницю поступитись Нѣмцямъ тôльки одною частиною Жмуди а Витовтъ усю єѣ вôддававъ лицарямъ.

Вôйна, що почавъ Витовтъ супроти Ягайла у спôлцѣ зъ лицарями, була на початку вдачлива, бо спôльники захопили Троки и спалили Вильно. Але жь и Ягайло на сей разъ выявлявъ незвычайну для него воёвничу дѣяльнôсть.

Вôнъ у купѣ зъ братомъ Скиргайломъ вôдобравъ зновъ Троки (1383) а на другій рôкъ навѣть зовсѣмъ вынищивъ ватагу лицарѣвъ, що зайшла далеко на Литву та пустошила краину. Отакъ-то затяглася вôйна. Ягайло жь досвѣдчившись, що зъ его колишнимъ приятелемъ не можна поводитись абы якъ, бо вôнъ ставъ дѣяльнымъ та небезпечнымъ ворогомъ и мавъ зъ собою багато Литовцѣвъ та всю Жмудь, поклавъ собѣ помиритися зъ нимъ; для сего вôнъ вырядивъ до Витовта потай пôсланцѣвъ и попявся вернути єму батькôвске князѣвство, якъ вôнъ порве звязокъ зъ Орденомъ. Не довго думаючи, Витовтъ покинувъ лицарѣвъ, бо єму важка була и спôлка зъ ними

и те, що понявся коритися имъ. Симъ вôнъ не вдовольнився, а ще до того зрадою захопивъ деякû лицарскû замки и попищивъ ихъ залоги, користуючи съ того, що лицарѣ несвѣдомû були про єго зраду. Але й тутъ Ягайло ошукавъ, хочь и не дуже, Витовта. Вôнъ вôддавъ останнёму справдѣ Рускû Землѣ єго батька, се бъ то Берестє, Дрогичинъ, Гродно, Мельникъ, Каменець и иншû. На якійсь часъ Витовтъ не выявивъ нѣчого и ставъ щиро допомагати Ягайлови не тôлько воювати зъ Орденомъ, але й въ запобѣганяхъ польскои короны.

Року 1370 умеръ Казимиръ Великій, останній съ Пястôвъ на Польскому престолѣ. Хочь и зôсталися ще деякû зъ заступникôвъ сеи родины, н. пр. Шлескои лініи (Владиславъ Опольскій), Мазовецкои (браты Янушь та Семовитъ) и навѣть старшои Куявскои, до якои належали Владиславъ Локтикъ та Казимиръ В., але се були все далекû родичѣ. Для того-то Казимиръ, якъ вѣдомо, за свого житя вôдказавъ спадщину жѣночôй лініи свого роду,—се бъ то сынови рôдном своєи сестры Елисаветы, королеви Угорскому Людовикови. Впродовжь двайцяти рокôвъ свого королюваня въ Польщѣ Людовикъ бувъ чуженицею Польскому народови. Пôсля короноваия вôнъ заразъ же вернувся назадъ до Угоръ и захопивъ зъ собою и польску корону и иншû королѣвскû регаліи, боячись, що бъ Поляки безъ него не выбрали та не коронували иншого короля. Въ Польщѣ на урядѣ вôнъ зôставивъ свою рôдну матѣрь Елисавету, родовиту Польку. Пôсля сего Людовикъ тôльки й дбавъ про те, що бъ збирати королѣвскû прибутки та забезпечити польску корону на користь якои-небудь зъ своихъ дочокъ, бо сына вôнъ нѣколи не мавъ такъ само, якъ и Казимиръ. Перше вôнъ думавъ про старшу свою дочку Катерину. Справдѣ Елисавета пôсля довгихъ умовъ, пôдкупствъ та всякихъ уступокъ польскôй шляхтѣ, встигла таки умовити Полякôвъ на Кошицкому соймѣ (1355 р.) змѣнити постанову, що дочки Людовиковû не мають права на польску корону и признати Катерину королевою. Але якъ на лихо Катерина заразъ же вмерла. Довелось наново почннати працю, бо Людовикъ мавъ ще двѣ дочки: Марію та Ядвигу.

Елисаветѣ въ урядѣ допомагавъ бôльше надъ усѣхъ Кракôвскій канцлеръ та архидіяконъ (опôсля єпископъ) Завіша, сынъ воєводы Кракôвского Добислава. Отсей то Завіша встигъ

прихилити аристократію Малопольщи на бôкъ короля Людовика; але сего було мало, бо дуже сему суперечила демократична дрôбна шляхта великопольска, що трималася стародавныхъ звычаѣвъ и не любила жѣночого уряду. Але й ся перешкода була зломана в року 1374 на Кошицкому соймѣ Поляки згодилися приняти до себе королевою котру небудь мѣжь дочками Людовика, яку имъ нададуть батько, мати або бабки. Дорого стояла Польскои державы ся згода Поляковъ. Вже й до сего часу була Польска шляхта майже зовсѣмъ вызволена вôдъ рôжныхъ державныхъ податкôвъ та обовязкôвъ; теперь вже шляхта нѣ про що не дбала, бо король згодився вызволити ѥѣ зовсѣмъ вôдъ усякихъ податкôвъ, зôставивши тôльки невеличкій королѣвскій податокъ або такъ звану крулевщизну — łanowe (по два грошѣ вôдъ лану); шляхта повинна була тôльки вôдбувати военну службу своимъ коштомъ, але тôльки въ часѣ ворожого нападу; що жь до вôйны по чужихъ сторонахъ, то вона повинна бути тôльки при королѣ и то за плату. Отакъ-то за часôвъ Людовиковыхъ зробили великій поступъ зъ одного боку зменшенѥ королѣвскои власти, а зъ другого шляхоцкû привилеѣ, не на корысть Польскôй державѣ. Однакъ же Поляки не вдоволилисъ урядомъ Елисаветы — вона черезъ се змушена була кинути Польщу; на еи мѣсце король постановивъ Галицкого намѣстника Владислава, князя Опольского. Сей останній належавъ до Шлескихъ Пястôвъ и зовсѣмъ вже ставъ Нѣмцемъ; се такожь було не до смаку Полякамъ. Людовикъ мусивъ вôдкликати и сего Владислава; замѣсть него почало держати урядъ трёхъ Полякôвъ: Добиславъ, сынъ его Завіша та воевода Калискій Сендзівой. Теперь у Польщѣ стало ще гôрше, постали великû непорядки. Дуки та вельможѣ угнѣтали бѣдныхъ та незаможныхъ, а суду та правды нѣде було шукати, бо до короля було далеко. Якъ разъ на сей часъ умеръ Людовикъ (1382 р.). Саме передъ смертю вôнъ вôдказавъ польску корону дочцѣ Маріи, що була засватана за Бранденбурского маркграфа Жигмонта, сына императора Карля IV., а угорску молодшôй дочцѣ своѣй Ядвизѣ, зарученôй зъ Вильгельмомъ, герцогомъ Австрійскимъ. Молодый Жигмонтъ заразъ же навернувсь у Польщу яко намѣстникъ та король Польскій; але не вподобавшись Полякамъ черезъ свôй гордовитый норовъ та ще й яко Нѣмець, змушеный бувъ швидко вôдъѣхати. Тымъ часомъ Угры

не згодились зъ розпорядкомъ Людовиковымъ и вважаючи, що Ядвига, маючи 12 рокôвъ, була дуже молодою, выбрали собѣ королевою Марію. Поляки не жичили собѣ належати до Угорщины яко околиця и поклали на соймѣ Вислицкому та заразъ же оповѣстили про се пословъ королевои матери, що вони выбирають собѣ за королеву ту зъ еи дочокъ, що згодиться проживати въ Польщѣ. Частина Великополянъ, маючи на чолѣ генерального старосту Домарата, стояла за Жигмонта зъ Марією, а Мазуры бажали мати королемъ свого князя Семка, се бъ то Семовита. Повстали крôвавї стычки, де особливо лютувавъ Домаратъ, що зъ нѣмецкими наймитами пустошивъ землѣ своихъ суперечникôвъ.

На останку вже королева-мати Елисавета сама дала Польщѣ королеву, молодшу свою дочку Ядвигу. Въ Польщѣ вже усѣ такъ притомились довгою боротьбою та змаганємъ, такъ усѣмъ остогидло безладє, що Поляки въ оденъ голосъ згодилися на Ядвигу (1383 р.). Однако жь ще цѣлый рôкъ пôсля сего не було ладу въ Польщѣ ажь до того часу, якъ вже сама Елисавета не вырядила своеи молодои дочки до Польщи. У Краковѣ 15. жовтня короновано Ядвигу, що мала тôльки 14 рокôвъ. Але заразъ же постало нове пытанє: хто буде чоловѣкомъ молодои королевои?

Ще дитиною засватали Ядвигу за еи ровесника, Австрійского принца Вильгельма. Ихъ батьки поклали оженити дѣтей, бажаючи злучити Угорщину зъ Австрією въ одну мôцну державу. На той часъ, якъ року 1378 и женихови и невѣстѣ скôнчилося 7 рокôвъ, вони були звѣнчанї въ мѣстѣ Гаймбургу. Пôсля сего ихъ розлучили до того часу, якъ имъ скôнчиться по 12 рокôвъ и тодѣ вже вони повиннї будуть жити яко чоловѣкъ та жѣнка. Впродовжь сего часу Ядвига выховувалась у Вѣдни, а Вильгельмъ у Будинѣ, се бъ то для того, щобъ призвычаитись заздалегôдь до мовы, звычаѣвъ та до значныхъ осôбъ. Людовикъ Угорскій однакъ же умеръ, а вдова его Елисавета, королева, що не любила Нѣмцѣвъ, яко славяньска князѣвна (Сербска), не поспѣшалася злучити дочку зъ Вильгельмомъ. Теперь вже змѣнилися обставины: старша дочка стала Угорскою королевою, а молодшу Ядвигу выбрали, якъ вѣдомо вже, королевою въ Польщу. Молода, побожна, гарна ся королева вважала себе жѣнкою принца Вильгельма, бо й справдѣ

була звѣнчана зъ нимъ, хочь ще була дитиною. Але не такъ дивились на той шлюбъ польскй паны. Имъ не до смаку бувъ Вильгельмъ, и яко Нѣмець, и якъ далекій принцъ невеличкои державы; вони бажали собѣ иншого короля, се бъ то мужа для своеи королевои. Склалось зъ сеи приключки кôлька партій а кожда мала свого кандидата. Одна частина великопольскои шляхты трималась за Семовита Мазовецкого, бо се бувъ природный Пястъ; але паны Малои Польщи не згоджувались на се, а бажали собѣ Ягайла Литовского; на сему боцѣ повстала перевага.

Руско-Литовска держава зробилась съ часу злученя Руси зъ Литвою пôдъ властю Гедыминового роду дуже мôцнымъ та небезпечнымъ для Польщи сусѣдомъ. Якъ тôльки заходило яке небудь непорозумѣнє, заразъ же емкй Литовскй князѣ робили лютй напады та пустошили Польскй Землѣ. Особливо зробились лютыми сй стычки съ того часу, якъ зайшло пытанє про Галицко-Волыньску спадщину. За часôвъ Казимира В. та Людовика Угорского черезъ се пытанє постали навѣть довгй вôйны, що скôнчилися тодѣ, якъ Галичина зôсталась за польскою короною, а Волынь за Литвою. Галичину Людовикъ Угорскій давъ Владиславу Опольскому, яко удѣлъ, але тамъ швидко поставъ неладъ мѣжь симъ остациимъ та рускими боярами и духовеньствомъ. Владиславъ державсь латиньскои вѣры и дуже бажавъ ити по тôй стежцѣ, по якôй ишовъ Казимиръ В., се бъ то яко мога ширити латиньску вѣру въ Галичинѣ; на се вôнъ прихиливъ тубольцѣвъ рôжными пôльгами, а також даючи перевагу тымъ, що вызнавали латиньску вѣру и приближаючи ихъ до себе. Людовикъ вбачаючи, що Владиславъ не заспокоює Червонои Руси, не обороняє єѣ вôдъ Литовскихъ князѣвъ, а навпаки змушує своимъ поступованємъ хилитись до Литвы, надавъ єму иншй землѣ а Червону Русь прилучивъ до Угорщины, а по мѣстахъ еи понаставлявъ угорскй залоги. Се було дуже не до смаку Полякамъ, що дивились на Червону Русь, якъ на власнє надбанє. Пôсля смерти Людовика ще бôльше почали ремствувати Поляки, особливо якъ побачили, що наставленй Людовикомъ старосты почали продавати Любартови Володимирско-Волыньскому сумѣжнй єму села и навѣть мѣста (Кременець, Перемышль, Снятинъ и иншй), бо вважали Червону Русь чужою землею. Ще якъ на те, въ тому часѣ, якъ постало

пытане про польску корону, Ягайло, що подолѣвъ Януша Мазовецкого и забравъ назадъ усѣ свои мѣста, не вдовольнився симъ, а вчинивъ нападъ року 1384 на Малу Польщу и спустошивъ еѣ; вôнъ досягъ въ своему нападѣ ажь до Вислицѣ, що лежала кôлька миль вôдъ Кракова.

Отъ зъ якои речи Малопольскiи паны поклали собѣ въ головѣ одружити свою молоду королеву зъ великимъ княземъ Литовскимъ; симъ вони мали надѣю оборонити свои землѣ вôдъ Литовского спустошеня, бо Ягайло такимъ чиномъ стававъ замѣсть ворога польского щирымъ спôльникомъ Польщи; сповнилась надѣя на безповоротне злучене обыдвохъ краѣвъ въ одну мôцну Польско-Литовску державу, а така держава не тôльки, що бъ була страшною усѣмъ слабшимъ сусѣдамъ, але й Пруско-Ливоньскимъ Нѣмцямъ, що гнѣтили и Литву й Польщу, бо разъ-у-разъ сварили ихъ мѣжь собою.

Для Полякôвъ користнѣйше було злучитися зъ Литвою, нѣ жь зъ Угорщиною, бо вони вже скоштували отсей звязокъ зъ останнёю: Угорщина не оборонила ихъ нѣ вôдъ Литвы, нѣ вôдъ Нѣмцѣвъ. Король живъ собѣ въ Угорщинѣ, а про Польщу и думати забувавъ. Гордовитiи дуки угорскiи и не попустили бъ дѣяти ему инакше. Одно слово, Польща мусила бъ стояти позаду и навѣть пôдмагати Угорщинѣ, складаючи тôльки околицю Угорского королѣвства. Инше дѣло повинно було вчинитись вôдъ закликаня на польскiй престôлъ майже дикои и поганьскои на нôвъ династiи: вона невôдмѣнно повинна була пôдлегти вплывови польскои цивiлiзацiи, та крôмъ сего для Полякôвъ черезъ се ставали на користь розлягліи та урожайнiи землѣ на Украинѣ-Руси. Малопольскимъ магнатамъ въ сему дѣлѣ багато допомогло польске духовеньство; воно першимъ дѣломъ для згоды на шлюбъ Ядвиги постановило умову, що бъ Ягайло змѣнивъ православну вѣру на латиньску и що бъ увесь нарôдъ перехрестився у его вѣру.

Въ жерелахъ не можна вôдшукати подробицѣ про зносины та умовы мѣжь Поляками та великимъ княземъ Литовскимъ. Одно тôльки можна вбачати, що шлюбъ зъ молодою та гарною королевою здавався для Ягайла дуже повабнымъ, бо вôнъ згодився на усякiи умовы, якiи вôдъ него бажали мати: и на змѣну своеи православнои вѣры, и на перехрещене свого народу, и на злучене Литвы съ Польщею въ одну державу. Крôмъ сего вôнъ

обовязався вернути Полякамъ не тôльки всѣхъ бранцѣвъ, але й вôдобрати вôдъ сусѣдъ деякі землѣ, що вони колись-то захопили до себе. Зъ Скиргайломъ на чолѣ прибуло вельможне литовске паньство до Кракова сватами вôдъ свого великого князя. Але Поляки инаше забули зовсѣмъ про се, що треба було попереду Ядвигу схилити до сего шлюбу и якъ тôльки вона довѣдалась про него, то заразъ же почала шукати обороны у своеи матери. Тодѣ польскі та литовскі послы вырядились съ Кракова до королевои Елисаветы и швидко привезли вôдъ неи згоду на сей шлюбъ. Соймъ, що бувъ скликаный въ Краковѣ, такожъ згодився на шлюбъ королевои Ядвиги зъ Литовскимъ княземъ Ягайломъ. До Крева вырядили торжественне посольство и тамъ Ягайло на письмѣ ствердивъ усѣ свои обѣтницѣ. Теперь вже Ягайлови треба було тôльки ѣхати до Кракова и тамъ одружитись зъ Ядвигою, але его супоречникъ Вильгельмъ ледве не зопсувавъ усего дѣла.

Отой Вильгельмъ, якъ тôльки почувъ про замѣръ польскихъ панôвъ одружити Ядвигу зъ Ягайломъ, поклавъ собѣ перешкодити сему, приѣхавши до Кракова та злучившись зъ Ядвигою. И справдѣ вельможѣ польскі не схаменулись, що имъ треба робити, якъ зъ необачка зъявився у Краковѣ Вильгельмъ; однакожъ зъ свого боку те жь поклали собѣ не попустити принцови злучитись съ королѣвною. Каштелянъ Краковскій звелѣвъ зачинити браму въ королѣвскому замкови и заборонивъ пускати Вильгельма въ замокъ, а сей останній мусивъ задержатись на мѣсци. Довѣдавшись про се, молода Ядвига, що гадала Вильгельма собѣ за чоловѣка, почала зо своимъ жѣноцтвомъ навѣдуватись до принца для побаченя въ одному Францісканьскому монастырѣ и тутечки молодь, що ходила зъ нею, забавлялась то музикою, то танцями.

Вильгельмъ та гарна Ядвига горячо покохали одно другого и поклали собѣ справдѣ довести до вчинку шлюбный звязокъ, що поставъ ще, якъ вони були малі. Принцъ потай встигъ увôйти у королѣвскій замокъ и якійсь часъ ховавсь въ королѣвскихъ покояхъ и такимъ чиномъ ставъ справдешнимъ чоловѣкомъ Ядвиги. На останку довѣдались про се польскі вельможѣ и не звертаючи уваги на таке злучене Ядвиги зъ Вильгельмомъ, выгнали его зъ замку и заборонили вартовымъ пускати на дальше въ замокъ. Тодѣ Ядвига сама хотѣла йти

до чоловѣка, але побачивши, що передъ нею заперли браму, схопила сокиру та й ну рубати замки; нѣчого симъ вона не вдѣяла, бо до сего треба було мôцнѣйшои руки; але вельможа польскій, дуже прихильный до неи краковскій пôдскарбій Дмитро зъ Горая встигъ умовити єѣ, що тутъ уже нѣчого робити, треба коритись долѣ. Вильгельмъ вбачаючи, що нѣчо вже не може вдѣяти а довше пробувати въ Польщѣ небезпечно, бо Ягайло зъ великою свитою зближавсь до Кракова, вôдъѣхавъ съ Кракова.

Маючи навкруги немилосердныхъ панôвъ, вбачаючи, що власна мати єѣ полишила, молода королѣвна однакъ же не згоджувалась на шлюбъ зъ Литовскимъ княземъ — бо до того ще дивилась на него, яко на лютого, схожого на звѣря поганина, що убивъ єи рôдного дядька; такимъ єго малювала и єи висока думка и чутка, що доходила до неи. Побожнôсть же Ядвиги та соромливôсть ще бôльше вôдвертала єѣ вôдъ Ягайла, бо якъ ѣй знову одружитись, коли тôльки що склався єи справдешній шлюбъ зъ Вильгельмомъ. Въ такихъ однакъ же обставинахъ духовеньство зъявилось на помôчь: воно заспокоило Ядвигу та єи побожнôсть, вмовляючи, що вона матиме велику ласку передъ Господомъ Богомъ, навертаючи до Бога черезъ свôй новый шлюбъ цѣлый поганьскій нарôдъ и выратовуючи вôдъ пекольнои муки таке число людскихъ душъ. Зъ свого боку магнаты звертали єи увагу на небезпечнôсть рôднои стороны и що сю небезпечнôсть мавъ силу вôдвернути самъ тôльки звязокъ зъ Руско-Литовскою державою. На останку така довга боротьба втомила Ядвигу и вона перестала сперечатися, а тôльки бажаючи хочь трошка бôльше довѣдатись про характеръ та постать свого жениха, выpядила на зустрѣчь до него Завішу Олесницкого. Ягайло дуже ласкаво привитавъ сего посла, та довѣдавшись, для якого дослѣдку єго прислано, въ купѣ зъ нимъ пôшовъ до банѣ, що бъ выявити єму всего себе. Завіша вернувшись до Кракова, заспокоивъ Ядвигу, бо повабно намалювавъ передъ нею и постать, и звычаѣ, и характеръ Ягайла.

На той часъ Ягайлови було вже трійцять рокôвъ єго житя. Зрôстъ вôнъ мавъ середній, самъ бувъ худорлявый, голова невелика, стовбôркувата, волосе рѣдке, довговидый на обличе, а очи маленькі, чорні; поглядъ мавъ неспокôйный, непевный;

вôнъ голивъ бороду, зôставляючи довгû тонкû вуса. Батько и мати замолоду дуже пестили Ягайла и для того вôнъ, якъ дôйшовъ и до зросту, вôдрôжнявся характеромъ непостôйнымъ та розпустою. Лѣнивый бувъ до всякои працѣ, чи то фізичнои, чи духовои, а якъ доходило дѣло до ловôвъ, Ягайло не вѣдавъ вôдпочинку и що року по кôлька мѣсяцѣвъ вганявъ по Литовскихъ пущахъ. Тымъ часомъ, якъ братъ его у другихъ (стрыйный) Витовтъ ставъ чоловѣкомъ освѣченымъ, знавъ мову нѣмецку и трошки латиньску, Ягайло навѣть не вмѣвъ читати и писати, а що до инишихъ мовъ, окрôмъ литовскои и рускои, то на се вже Бôгъ дасть. Жѣночій безпосередный вплывъ вôдбивався на Ягайлѣ окрôмъ розпусты у великому числѣ рôжныхъ забобонôвъ та примхъ и въ тому, що Ягайло разъ у-разъ боявся рôжныхъ пôдъ себе пôдходôвъ и разъ-у-разъ черезъ се мавъ навкруги себе рôжнû осторогп. Повыкши безнастанно передъ кождымъ леститись та кождого принаджувати до себе, вôнъ нѣ нащо не дививсь, роздаючи щедрою рукою землѣ и всѣлякû подарунки вельможнымъ дукамъ. Якій нѣ бувъ однакъ же влесливый та ввѣчливый Ягайло, а вже жь часомъ стававъ наче скаженымъ, а за власнои користи бувъ навѣть вдатнымъ на лютôсть; доводить се перш надъ усе Кейстутова доля. Якъ при якихъ обставинахъ, а Ягайло мавъ силу и не лѣнуватись, а ставати дѣйнымъ політикомъ. Багато єсть такихъ историкôвъ, що тôльки щастємъ та вдачею звуть Ягайлове надбане въ політичныхъ дѣяхъ; але сего не можна, здається, такъ казати: бо Ягайло мавъ справдѣ не зовсѣмъ звычайный розумъ, вôнъ бувъ хитрымъ, далеко бачивъ, а якъ бы то до сего вôнъ ще бувъ освѣченымъ та добре выхованымъ, то певно бъ зробивсь не абы якимъ державнымъ чоловѣкомъ свого часу. Конче, що польскû магнаты добре вѣдали, съ кимъ вони розпочинали дѣло, бо не помылились въ рахубахъ власныхъ, що бъ яко мога збôльшити власнû привилеѣ, яко мога бôльше захопити до рукъ королѣвского добра, дякуючи щедрости короля, що бувъ виненъ имъ польску корону.

Року 1386 въ лютôмъ Ягайло приѣхавъ до Кракова. Дня 15. лютого принявъ латиньску вѣру и єго прозвали замѣсть Якова Владиславомъ. Деякû зъ єго братôвъ та родичѣвъ, а мѣжь ними Коригайло та Витовтъ, змѣнили також православну вѣру на латиньство въ купѣ зъ нимъ. Якъ вѣдомо вже, Витовтъ, ще

якъ бувъ у Прусіи, выхрестився, а до того часу бувъ поганиномъ. Пôсля сего ставши княземъ въ Захôдной Руси, вôнъ перейшовъ у православну вѣру, а теперь вже бажаючи догодити Ягайлови, зновъ перейшовъ у латиньство и дôставъ имя Олександеръ. На той часъ и бояръ багато литовскихъ зробилось сповѣдниками латиньскои вѣры. Дня 18. лютого вôдбувся шлюбъ Ягайла зъ Ядвигою и заразъ же въ сей самый день Ягайло выпуставъ грамоту, що надававъ ще бôльше правъ та привилеѣвъ польскимъ панамъ та шляхтѣ, що вже и такъ ихъ мали вôдъ короля Людовика съ часôвъ Кошицкого сойму 1374 року. Швидко пôсля сего, 4. марця, Ягайло и коронувався польскою короною. Въ Краковѣ счинилась велика радôсть: бенкеты, танцѣ, рицарскѣ нѣ бы битвы, спѣвы, гуляня ишли по черзѣ одно по другôмъ.

Пôсля сего, якъ скôнчилося вже свято, королѣвска пара торжественно поѣхала до Великои Польщи, маючи на метѣ заспокоити сю краину, де ще не встигли устати свары та усобицѣ, що повстали въ часѣ безкоролѣвя. Тутъ постало пытанє про злученє Литвы съ Польщею. Навпаки новому королеви склалась цѣла спôлка, а въ осередку єи ставъ Пруско-Тевтоньскій Орденъ. Хочь, якъ казали лицарѣ, имъ переважно на метѣ стояло въ боротьбѣ съ поганами навертанє ихъ у вѣру Христову, однакожь имъ не до вподобы прійшло те, що сколлося у Краковѣ. Одно те, що навертанє Ягайла въ латиньство, а за тымъ выхрещенє цѣлои Литвы поганьскои, само по собѣ вже повинно було зовсѣмъ заслабити бажанє захôдныхъ хрестоносцѣвъ ити на запомогу Орденови; не кажучи вже про те, що зникала для него приключка головна захоплювати Литовскѣ Землѣ; а друге ще важнѣйше, злученє Литвы съ Польщею зовсѣмъ перемѣщувало обопôльный розкладъ силы и навѣть загрожувало истнованю Ордена. Съ такои то речи лицарѣ на початку яко мога перешкоджували шлюбови Ягайла зъ Ядвигою и стали на бôкъ Вильгельма Австрійского, а якъ вже се не помогло, то вони тодѣ вже обернулися до вѣдомого Андрѣя Ольгердовича Полоцкого, якого думки имъ було до вподобы и користно пôддержувати.

Андрѣй ще напередъ сего запобѣгавъ пôдмоги у Ордена въ боротьбѣ зъ Ягайломъ та Скиргайломъ и для сего вôнъ ставъ ленникомъ Ордена. А теперь вже вôнъ загадавъ собѣ скористувати съ

того, що Литовскому народови було не до вподобы перехрещуване Ягайла въ латиньство; отъ вôнъ и поклавъ собѣ прилучити до себе руску частину великого князѣвства. До сеи спôлки Андрѣевои зъ Нѣмцями приставъ и Смоленьскій князь Святославъ Ивановичь, що бажавъ знову вернути собѣ деякѝ мѣста, вôдобранѝ Ольгердомъ у Смоленьскихъ князѣвъ, особливо Мстиславль. На той часъ, якъ Святославъ обступивъ се мѣсто, Андрѣй у купѣ зъ Нѣмцями вступили у велике князѣвство съ пôвнôчного боку. Ще въ Краковѣ застигла Ягайла чутка про се. Не гаячи часу, вôнъ вырядивъ деякихъ зъ своихъ братôвъ на Литву, а сѝ були закладниками въ Польщѣ въ тому, що Ягайло дотримае свои обѣтницѣ. Теперь, якъ стало небезпечно, польскѝ паны вже не держали Литовскихъ князѣвъ, а тôльки взяли вôдъ нихъ обѣтницю вернутись назадъ, якъ тôльки ихъ покличуть. Року 1386, цвѣтня 29., литовске вôйско за проводомъ Скиргайла зъ братами Дмитромъ та Семеномъ Ивановичемъ пôдступили до Мстиславля. Святославъ Ивановичь вôдступивъ вôдъ мѣста та не далеко понадъ рѣчкою Вехрою (вливаеться съ правого боку у Сожь) вчинивъ битву зъ Литовцями. Тутъ его побито зовсѣмъ и его самого вбито — проколено списою; сыны Святославовѝ — Юрій та Глѣбъ — захопленѝ були у неволю. Юрій Святославовичь бувъ родичь Скиргайлови черезъ тѣтку и для того сей останній и вылѣчивъ его и зробивъ княземъ Смоленьскимъ, а Глѣба до якого часу державъ въ неволѣ. Збувшись такимъ побытомъ одного ворога, Ягайло у купѣ зъ Скиргайломъ на другій рôкъ выступивъ на Андрѣя Полоцкого та й сего такожь подолѣвъ, захопивъ до рукъ и замкнувъ его у замку Польскому (Хенциньскому), де сей сидѣвъ кôлька рокôвъ. За вѣрну жь службу Скиргайлову, Ягайло зробивъ его своимъ намѣстникомъ въ Литвѣ и его коронували великимъ княземъ Литовскимъ у Вильнѣ. Въ сю пору вôдбувалося выхрещуване поганъ литовскихъ и апостольскѝ труды Владислава-Ягайла.

На початку 1387 р. у Вильнѣ скликано соймъ. До Вильна приѣхавъ и король Владиславъ съ королевою Ядвигою, а за ними и багато польскихъ магнатôвъ и декотрыхъ высокихъ духовныхъ осôбъ; зъѣхались туда и браты Ягайловѝ (Скиргайло Трокскій, Володимиръ Кіевскій, Дмитро Корыбутъ Новгородско-Сѣверскій, Витовтъ Гродненьскій) и иншѝ удѣльнѝ Литовскѝ

князѣ та бояре. Покладено було на сему соймѣ выхрестити у латиньску вѣру всѣхъ родовитихъ Литовцѣвъ усякого роду и званя. Для полекшеня сего дѣла Ягайло зрѣкається частины своеи велико-княжои власти. Бояре литовскѣ до сего часу стояли въ такôй залежности вôдъ князя, що безъ дозволу его не тôльки не мали права надъ своимъ майномъ, але навѣть вôддати замужь своихъ дочокъ; а теперь дано було право на се всѣмъ тымъ, хто тôльки выхрещувався. Зôсталась тôльки одна повинность—будувати княжѣ замки та своимъ коштомъ ити на вôйну. Отакъ-то боярство литовске зъ сего часу порôвнялося въ правахъ та вôльностяхъ съ польскою шляхтою та польскими панами. Городянамъ виленьскимъ обѣцявъ Явайло, якъ перейдуть въ латиньску вѣру, надати такъ зване Магдебурске право, а бѣдный сельскій людъ принаджували до латиньскои вѣры бѣлыми суконными свитками, якихъ привѣзъ король Ягайло велику силу зъ собою. Що горѣвъ у Виленьскому нижнёму замку передъ идоломъ Перкуномъ, святый огонь, Зничь, загашено, дубы святѣ, що росли навкруги его, повырубувано, а святѣ вужѣ повбивано. Нарôдъ, якъ звычайно, чекавъ що боги зроблять перешкоду въ такому нехтованю ихъ святощѣвъ, але якъ побачивъ, що вôдъ нихъ нема нѣякои запомоги, такъ лѣпше ставъ перехилятись на бôкъ латиньского духовеньства, що вмовляло его выхрещуватись.

Виленьскѣ Литовцѣ зросли у великôй покорѣ передъ княжою властю и для того не выявили нѣякого суперечення хреститись у ту вѣру, въ яку перейшовъ ихъ князь. А простый людъ выхрещували зовсѣмъ схоже, якъ то було у Кієвѣ. Погане въ певнѣ днѣ, якѣ вызначавъ на те князь, сходилися до рѣчки Виліи, тутъ ихъ роздѣляли на невеликѣ громады, осôбно чоловѣкôвъ а осôбно жѣнокъ; тодѣ священики покроплювали ихъ святою водою, вычитували молитвы и надавали на цѣлѣ громады те жь саме имя христіяньске. Ягайло самъ принявъ удѣлъ въ сему дѣлѣ, а навѣть оповѣдавъ народови обряды новои вѣры, бо священикôвъ для сего було ще мало. Скôнчивши выхрещувати виленьскихъ Литовцѣвъ, вôнъ поѣхавъ по инишихъ околицяхъ Виленьскои та Трокскои Землѣ чинити ту жь саму справу. Кажуть, що усего на всего такимъ чиномъ Ягайло перехрестивъ трійцять тысячь Литовцѣвъ и поганъ. Тôльки сама Жмудь поки що зôсталась въ поганьствѣ. Тыхъ,

що трималися обрядôвъ православнои вѣры у Вильнѣ та по инших литовскихъ мѣстахъ, тыхъ не займано поки що також. Деякî Литовскî бояре та князѣ, що вже були православнои вѣры, зôсталися православными, а мѣжь ними и Скиргайло, братъ и пôдручникъ Ягайла. Здається однакъ же, що Ягайло декого зъ бояръ и примушувавъ перехрещуватись и навѣть не обôйшлося безъ мучениковъ; бо руска лѣтопись оповѣдає, що король звелѣвъ покарати двохъ литовскихъ бояръ, що не згоджувалися змѣнити православнои вѣры на „латиньску“.*).

Того жь 1387 року заложено у Вильнѣ соборъ на имя св. Станислава на тому мѣсци, де стояла святыня Перкунова; сей соборъ святивъ опôсля архиепископъ Бодзанта. По черзѣ стали на Литвѣ будувати и иншî латиньскî церкви. Багато сѣлъ та хуторôвъ надавъ Ягайло церквамъ та духовеньству и окрôмъ сего зробивъ щедрî имъ подарунки а дóбра духовеньства увôльнивъ вôдъ усякихъ податкôвъ. На чолѣ латиньско-литовского духовеньства, се бъ то першимъ Виленьскимъ епископомъ, ставъ якійсь-то Андрѣй Васило, Полякъ родомъ, що попереду бувъ Францісканьскимъ черцемъ у Вильнѣ, потôмъ секретаремъ Угорскои королевои Елисаветы и Серетскимъ епископомъ въ Молдавіи. Була чутка, що сей Васило пріймавъ чинный удѣлъ въ умовахъ мѣжь Ягайломъ та польскими панами про шлюбъ его зъ Ядвигою та про польску корону. Багато було первыхъ священикôвъ, що такъ само, якъ и Васило були родомъ Поляки, меншôсть же ихъ повыбирано зъ Нѣмцѣвъ.

Якъ разъ у той самый часъ, якъ Литва стояла пôдъ вплывомъ православно-рускои цивілізаціи, — отє перехрещуванє Ягайла на латиньство та надбанє собѣ польскои короны дали перевагу латиньству надъ православною вѣрою въ Литвѣ. Зъ сего часу вже латиньско-польска цивілізація почала стинатись зъ рускимъ вплывомъ, тôльки перший дуже засобляла вага и свѣтскои и церковнои власти. Шлюбъ Ягайла зъ Ядвигою має такимъ чиномъ всесвѣтну историчну вагу и въ тому розумѣ, що вôнъ злучивъ въ одно політичне тѣло три сусѣднî

---

*) Шайноха въ своѣй монографіи „Jadwiga i Jagełło“ каже: „Wszelka ilość pogaństwa, jaką król Władysław ochrzcił w całym ciągu panowania swojego, nie przenosiła trzydziestu tysięcy dusz“ (Dzieła K. Szajnochy, Warszawa 1877 T. VII., str. 33.). Той самъ историкъ замѣчає, що „stanowcze były środki przymusu“ а навѣть „użycie tortur“ (тамъ же стор. 63.). — Ред.

народы — Поляковъ, Литовцѣвъ та Русиновъ. Народность польска, що до того часу не мала великои ваги въ исторіи Европы, якъ тôльки злучилась зъ розлеглою Литовско-Рускою державою, заразъ надбала собѣ велику силу въ захôднôй Европѣ и почала мати широкій вплывъ на єи долю.

Але не вôдъ разу постало державне поєднанє Литвы та захôдпои Руси съ Польщею; минувъ довгій часъ доволѣ, колихалося сюда й туда, поки все склалось для сего поєднаня, якъ слѣдъ.

Насамперѣдъ королѣвска пара почала клопотатись про те, що бъ зновъ прилучити Галицку Землю до польскои короны, що Угорскій король Людовикъ придбавъ для себе. Въ той самый часъ, якъ у Польщѣ заходило дѣло зъ сватанємъ а потôмъ зъ шлюбомъ Ягайла зъ Ядвигою, въ Угорщинѣ скоилося крôваве дѣло зъ матѣрю Ядвиги. Напередъ въ Угорщинѣ тŷ, що були невдоволенŷ королевою Елисаветою, та еи фаворитомъ Горою, вчинили повстанє. Вони хотѣли замѣсть неи зробити королемъ родича єи чоловѣка, Карля Неаполитаньского, але не встигли: єго пôдманено и въ той часъ, якъ вôнъ увôйшовъ до кôмнатъ королѣвскихъ, схоплено та въ тюрмѣ и вбито. Черезъ кôлька мѣсяцѣвъ прихильники Карльовŷ пôмстились за него на королевôй. Якъ поѣхала вона въ пôвденно-захôдпŷ околицѣ королѣвства, такъ єѣ захопила товпа Хорватôвъ за приводомъ Ивана Хорвата. Гору заразъ же вбили, а королеву Елисавету въ купѣ зъ дочкою Маріею, що повинна була королювати пôсля матери, замкнули въ якомусь замку понадъ Адрійскимъ моремъ. Спôльники венецкŷ важилися вызволити королеву зъ неволѣ и приступили до замку, а Хорватъ вôдповѣвъ имъ тымъ, що выкинувъ черезъ муръ имъ тѣло убитои Елисаветы и грозивъ вчинити те жь саме зъ дочкою, коли вони не вôдойдуть вôдъ замку. Пôсля сего минуло ще кôлька мѣсяцѣвъ, поки Угры та Венеціяне ублагали сякъ такъ Хорвата пустити на волю Марію и тôльки черезъ десять мѣсяцѣвъ пôсля захопу Марія злучилась зо своимъ чоловѣкомъ Жигмонтомъ, що ставъ бувъ королемъ Угорщины. Користаючи съ такихъ заверухъ въ Угорщинѣ, Ядвига въ сей часъ и поклала собѣ въ думцѣ привернути до Польщи Галичину; та поки єи чоловѣкъ перехрещувавъ Литовцѣвъ, вона на чолѣ чималого вôйска, маючи коло себе багато польскихъ панôвъ, рушила на Червону Русь. Деякŷ

мѣста нѣ въ чому не перечили Ядвизѣ а Львôвъ, столиця Червонои Руси, одержавши обѣтницю, що его права мѣстовѝ зôстануться нерухомѝ, вôдчинивъ браму Ядвизѣ. Залоги Угорскѝ вôдойшли до Угорщины. Тôльки въ самому Галичѣ начальникъ его Бенедиктъ оперався. Але, якъ тôльки Ягайло вырядивъ до Галичины вôйско съ князями Витовтомъ та иншими, то й Бенедиктъ вôддавъ Галичь. Якъ тôльки такимъ чиномъ Галичина зновъ була прилучена до Польщи, то Ягайло почавъ роздавати много Рускихъ Земель польскимъ панамъ: Яськови Тарновскому, Спытку Мельштыньскому, Гнѣвошеви зъ Далевиць, Петрови Кмитѣ, Добиславови та сынови его Креславови съ Курожвенкъ, Дмитрови Гораю и иншимъ. Ся держава багато допомогла Ягайлови добути собѣ и красну жѣнку и корону польску. Навѣть и Семовитъ Мазовецкій одружившися зъ Олександрою, сестрою Ягайла, одержавъ въ посазѣ мѣсто Белзъ вразъ зъ околицею.

Теперь постали такѝ обставины, що выявили неможливôсть Ягайлову заразъ же довести до вчинку обѣтницю его, се бъ то заразъ же прилучити велике князѣвство Литовске до польскои короны. По руско-литовскихъ околицяхъ ще панувавъ удѣльный укладъ, що можна було змѣняти тôльки повагомъ и для того, якъ бы Ягайло схотѣвъ разомъ усе зломати, то дôйшло бъ дѣло до повстаня. Усякій мѣжь родичами его, чи то братъ, чи дядько, чи небôжь, заразъ знайшовъ бы собѣ запомогу и вôдъ власнои землѣ и вôдъ сусѣдъ. У сей часъ найбôльшими володарями съ потомкôвъ Гедыминовыхъ були: Федôръ Любартовичь у Володимирѣ Волыньскому, Володимиръ Ольгердовичь — у Кіевѣ, Олександеръ Наримунтовичь въ околицѣ Пиньскôй, браты Коріятовичѣ—на Подôлю, Витовтъ у Земляхъ Берестейскôй, Гродненьскôй та Луцкôй, Дмитро Корыбутъ—въ Новгородѣ-Сѣверскому, Михайло Явнутовичь сидѣвъ на Заславскому удѣлѣ, Вигантъ въ Кернôвскому, Семенъ Лугвенъ Ольгердовичь князювавъ тодѣ у Великому Новгородѣ и т. д. А на Волынѣ та на Полѣсю ще багато було дрôбныхъ удѣльныхъ володарѣвъ съ потомкôвъ Володимира Великого, отъ якъ князѣ Белзкѝ, Пиньскѝ, Слуцкѝ, Острожскѝ и такѝ иншѝ. Головнымъ заступникомъ королѣвскимъ у литовско-рускихъ околицяхъ зробивъ Ягайло, якъ вже вѣдомо, брата свого Скиргайла, що панувавъ у Трокскому удѣлѣ. Сему то останнёму

удѣлу и довелося стати приключкою въ послѣдуючихъ подѣяхъ. Витовтови дуже захотѣлось надбати его собѣ, якъ батькôвску спадщину, а якъ побачивъ, що Троки дано Скиргайлови, то се прійшлося ему дуже не до смаку; ще бôльше Витовтови не подобалось, якъ Ягайло зробивъ Скиргайла великимъ княземъ, зôставляючи ему Троки въ удѣлъ. Якъ разъ у сей часъ до Витовта въ Луцкъ (року 1387) навѣдався старшій сынъ великого князя Московского Дмитра Ивановича—Василь, що утѣкъ вôдъ Татаръ зъ Орды; въ Луцку сей Василь и засватавъ дочку Витовтову Софію. Вже швидко пôсля того мѣжь Витовтомъ та Скиргайломъ зайшло дѣло и дальше вони вже отверто почали ворогувати, а дѣло дôйшло и до вчинкôвъ. До того ще й норовы ихъ зовсѣмъ були не схожі а швидше зовсѣмъ и супротивлялися. Скиргайло якій бувъ вôдважный, такій и добрый пяниця, а якъ вже бувъ пяный, то частенько товариство, зъ якимъ вôнъ пивъ та бенкетувавъ, робилось калѣками вôдъ него пяного. Скиргайло пышався тымъ, що вôнъ знахаръ, и часомъ вытверезившись вôнъ самъ лѣчивъ тыхъ, що понѣвечивъ пяный. Витовтъ теперь вже зовсѣмъ бувъ не такій, якъ въ часѣ боротьбы Ягайла съ Кейстутомъ — имовѣрнымъ, безпечнымъ та недосвѣдченымъ. Добру вôнъ пройшовъ школу, багато чого бачивъ на свѣтѣ и се выховало его державный розумъ и скрѣпило характеръ. Вже зъявляеться теперь чоловѣкомъ не палкимъ, дерзкимъ, невиннымъ, якъ поклавъ що небудь собѣ зробити, розважнымъ, здержливымъ въ способѣ свого житя.

Въ добутю Ягайлови польскои короны Витовтъ багато допомôгъ ему. Певно вôнъ мавъ надѣю, що якъ тôльки Ягайло почне жити въ Краковѣ, то вôддячиться не тôльки Трокскимъ удѣломъ, але й зробить великимъ Литовскимъ княземъ. А тымъ часомъ Ягайло окрôмъ того, що отсе усе вôддавъ Скиргайлови, але навѣть вôднявъ у Витовта Луцкій удѣлъ, що передъ тымъ давъ бувъ ему, а се була значна частина Волыни. Пôсля засватаня сыномъ Дмитра Ивановича Софіи Витовтôвны и Ягайло и Скиргайло почали зовсѣмъ инакше поводитись зъ Витовтомъ; вони заборонили ему зноситись зъ Москвою и съ Прусіею, понаставляли навкруги его шпигунôвъ, почали гнѣтити его родичѣвъ та другôвъ, змусили его присягатись у вѣрности и т. и. И се все выкликало зъ Витовтового боку боротьбу мѣжь ними. При кôнци 1389 р. вôнъ потай умовився зъ деякими зъ Вилен-

цѣвъ, що ремствували на Скиргайла, запонявсь захопити до рукъ Виленьскій замокъ; для сего вôнъ поклавъ на возы, нѣ бы то ѣдомû речи, узброєныхъ воякôвъ и хотѣвъ такимъ чиномъ увезти ихъ у замокъ. Але тутъ єму не повелось—бо про сю змову довѣдались, кому було слѣдъ и усѣхъ прихильникôвъ Витовтовыхъ забрано та замкнено въ тюрмѣ. Самъ Витовтъ мусивъ теперь утѣкати до сусѣдъ и справдѣ позôставлявши по значнѣйшихъ мѣстахъ залоги, вôнъ самъ зъ родичами та боярами рушивъ до Прусіи и тамъ уступивъ у спôлку зъ Орденомъ супроти Ягайла та Скиргайла. Хочь и памятавъ Орденъ недавну Витовтову зраду, але єму була на руку приключка перешкодити злученю Литвы съ Польщею, а ще наче того, що на бôкъ Витовтôвъ стала майже вся Жмудь та частина православного Литовско-руского народу и по инших околицяхъ, що ремствували на Ягайла за приняте латиньскои вѣры.

Такимъ чиномъ постала довга и крôвава вôйна, що тягнулась три лѣта и переважно точилась коло Вильна; се мѣсто два разы облягали и два разы вôдступали вôдъ него, нѣчого не вдѣявши. Першій нападъ 1390 р. зробленый бувъ зъ великою силою вôйска и ореньского и литовско-руского Витовтового. Въ сѣй облозѣ тримали удѣлъ деякû съ чужосторонныхъ гостей, лицарѣ нѣмецкû, францускû и англійскû, а мѣжь сими останними бувъ графъ Генрихъ Дербі, що потôмъ ставъ королемъ Генрихомъ IV. Отеперь выявилось, якъ зумѣвъ Гедыминъ вôдшукати мѣсце для своеи столицѣ. Нижній або Кривый замокъ, де змѣстилося усе городяньство, захоплено тôльки зрадою; багато дехто хиливсе на Витовтôвъ бôкъ и въ часѣ облоги запалили мѣсто, а стѣны були деревлянû и для того пожежа обхопила швидко все, що було палкого.

Багато тамъ загинуло людей и вôдъ ворога и вôдъ огню; вбитый бувъ и Ягайла братъ Коригайло, що проводивъ залогою. Верхній замокъ, що мавъ камянû муры стоявъ крѣпко, не дивлячись на те, що Нѣмцѣ зъ гарматъ розбивали сû муры. Треба намъ знати, що король провадивъ сю вôйну силами литовско-руского вôйска, а Польща не тримала удѣлу. Съ Полякôвъ тôльки й було, що залога у верхнёму замку за приводомъ пôдканцлера Климента зъ Москажова. Сей, лякаючись зрады, повôдсылавъ зъ вôдсѣль усѣхъ Литовцѣвъ та Русинôвъ и самъ съ Поляками мужно тримався въ замку. Скиргайло дуже до-

помôгъ сѣй оборонѣ, бо не жалувавъ себе, не дивлячись на те, що пораненый бувъ у голову, якъ вôнъ силувався зупинити рухъ ворогôвъ до Вильна. Скиргайло сидѣвъ въ середнёму замку, що мѣстився мѣжь верхнимъ та нижнимъ. Надôйшовъ жовтень съ холодами та непогодою и теперь хрестоносцѣ мусили вертатись до Прусіи, загаявши пять тыжнѣвъ часу даремно.

У сей часъ умеръ великій магістеръ Тевтоньского Ордену Конрадъ Цольнеръ и его замѣстивъ Конрадъ Валенродъ. Сей поклавъ собѣ конче довести Витовтове дѣло до вчинку и почавъ збирати вôйско для другого походу. Въ протягу часу мѣжь першимъ та другимъ походомъ до Маріенбурга приѣхали послы вôдъ Московского князя Василя Дмитровича за невѣстою дочкою Витовтовою. Сей вôдославъ дочку зъ великимъ числомъ людей, що мали собѣ за проводира князя Ивана Ольгимунтовича Ольшаньского и невѣста зъ Гданьска поѣхала моремъ, а дальше черезъ Ливонію до пôвнôчнои Руси. Черезъ сей звязокъ вага Витовтова ще збôльшалася, бо Москва, що перше вже вѣдома була Орденови, теперь пôсля Куликôвскои битвы надбала собѣ ще бôльшои ваги. Якъ зъѣхалося на другій рôкъ (1391) багато гостей зъ Германіи, Франціи, Англіи та Шкоціи, Конрадъ Валенродъ такъ поспѣшався зъ выправою у похôдъ, що навѣть не встигъ справити въ Прусіи звычайный такъ званый „почотный бенкетъ“ передъ походомъ, що бъ пошанувати гостей. Сей разъ сей бенкетъ для гостей справляли вже на Литовскôй Землѣ, пôдъ Ковномъ и бенкетъ сей бувъ далеко гучнѣйшій надъ тыми, що звычайно справлялися попереду; багато такъ роздавано подарункôвъ и такъ багато коштовавъ вôнъ. Зъ вôдсѣль вже рушили пôдъ Вильно. Теперь Литовскѣ та Польскѣ проводирѣ зовсѣмъ змѣнили способъ обороны. Вони спалили навѣть Троки, а потôмъ спустошили все навкруги Вильна и вся краина опустѣла; тутъ вже вороже вôйско не мало чимъ харчуватися. А въ замокъ виленьскій було навезено багато всякои ѣжи, а его залога, маючи на чолѣ Яська Олесницкого, налагодилась оборонятись на довгій часъ. Съ такои речи вороже вôйско съ чимъ прійшло, съ тымъ мусило и вôдôйти вôдъ Вильна; воно почало захоплювати иншѣ менше значнѣ мѣста. Деякѣ мѣста перехилились на Витовтôвъ бôкъ за помогою зрады и въ сему выявилось велике спочуте Литовско-

руского народу до Витовта и Ягайло добре зрозумѣвъ се. Вбачаючи, що Поляки не дуже то допомагають ему, Ягайло поклавъ собѣ помиритись зъ своимъ суперечникомъ и ставъ складати сумирну умову.

Генрихъ, братъ Мазовецкихъ князѣвъ (Семка та Януша), що ще змалку именованый бувъ епископомъ полоцкимъ, приѣхавъ до замку Рітерсвердера; его збудували лицарѣ недалеко вôдъ Ковна и тамъ живъ Витовтъ. Генрихъ оповѣстивъ сумѣжныхъ лицарскихъ комісарѣвъ, що его прислано складати сумирну умову и вôнъ вôдвернувъ имъ очи вôдъ свого справдешнёго замѣру. Дѣйстно жь вôнъ вôдъ Ягайла бувъ пôсланый потай умовити Витовта на миръ. Проживаючи кôлька тыжнѣвъ у Рітерсвердерѣ, молодый епископъ залюбився у Витовтовôй сестрѣ и не дивлячись на свôй духовный станъ, одружився зъ нею. Умовлюваня залюбленого вчинили на Витовта великій вплывъ, а наче того самъ Витовтъ не добре почувався вôдъ залежности вôдъ Ордена; остогидло ему вже слухати Нѣмцѣвъ. Витовтъ поклавъ собѣ зрадити Нѣмцѣвъ.

Лицарѣ, маючи досвѣдъ тому, якъ умѣе Витовтъ бути зрадливымъ, держали по рôжныхъ замкахъ, яко закладникôвъ, родичѣвъ та бояръ его. На початку 1392 р. бôльшôсть Витовтовыхъ родичѣвъ лицарѣ выпустили до него; навѣть жѣнка его Анна злучились зъ нимъ. Зôстали у лицарѣвъ тôльки братъ Витовтôвъ Конрадъ та двое малыхъ его дѣтей; але Витовтъ вже не жалувавъ дѣтей. При кôнци мѣсяця червця вôнъ разомъ переставъ таитись, захопивъ Рітерсвердерску залогу, а самъ замокъ спаливъ; пôсля сего спустошивъ ще кôлька замкôвъ, що рицарѣ збудували на Литвѣ. Вôнъ рушивъ опôсля до Вильна, де его привитавъ зъ великою шаною Ясько Олесницкій. Лицарѣ розлютувались дуже, довѣдавшись про Витовтову зраду и заразъ же закували въ кайданы и Конрада князя и тыхъ бояръ, що пробували въ Маріенбурзѣ, а сынôвъ Витовтовыхъ отруили. Тымъ часомъ на Литву прибули Ягайло зъ Ядвигою, бажаючи помиритись зъ Витовтомъ и се вчинилось 4. серпня 1392 р. Витовтъ ставъ великимъ Литовскимъ княземъ, яко самостôйный державець, обѣцяючи Польскому королеви допомагати тôльки, якъ трапиться до того потреба. Витовтъ навѣть помирився зъ Скиргайломъ при помочи Ягайла. Скиргайла зроблено „великимъ княземъ Рускимъ“, и дано

Кієвске князѣвство съ Кієвомъ, де вôнъ черезъ три роки и вмеръ, до смерти зôстаючисъ православнымъ и поховано его въ Печерской Лаврѣ. Однакъ же деякимъ рôднымъ братамъ Ягайловымъ не до смаку припали такі Ягайлові вчинки, що такъ высоко постановили Витовта и змѣнили розпорядокъ въ удѣлахъ; не до вподобы було се Володимирови особливо, бо у него силою вôдняли Кієвъ, Корыбутови Сѣверскому та Свидригайлови Витебскому. Але суперечення тыхъ князѣвъ не довело нѣ до чого, а Витовтови се було на руку, бо дало приключку зовсѣмъ знищити удѣлы прилученемъ до великого Руско-Литовского князѣвства Сѣверщины та Витебщины. Не повелося такожь и Пруско-тевтоньскимъ лицарямъ, що вчинили у вôддяку за его зраду нападъ на Витовта, користуючи зъ боротьбы его зъ удѣльными князями, бо лицарске вôйско и Жмудь не змогла нѣчого вчинити Вильну. Лицарѣ змушені були вôдôйти зъ нѣчимъ и помиритись зъ Витовтомъ (1394 р.). Пôсля сего Витовтъ яко мога ставъ прилучати до себе удѣлы захôдно-рускі и заразъ же пôсля смерти Скиргайла забравъ Кієвске князѣвство; майже сучасно зъ симъ прилучивъ до себе частину Волыньскои Землѣ (вона була надѣлена замѣсть Кієва Володимиру Ольгердовичу) та Подôлє; останнє вôнъ вôднявъ вôдъ Федора Коріятовича, наймолодшого зъ братôвъ, що ще були живі.

Се все були Рускі Землѣ, що Литовскій княжій рôдъ надбавъ ще за довго передъ Витовтомъ для себе. Самъ Витовтъ побôльшивъ свои володѣня надбанємъ у потомкôвъ Володимира Великого дуже давнои Рускои Землѣ, се було князѣвство Смоленьске.

Смоленьскъ вже давно трошки залежавъ вôдъ Литвы, съ того часу якъ на старшому Смоленьскому тронѣ Скиргайло посадовивъ Юрія Святославовича. Але Юрій мусивъ поступитись землею братови свому Глѣбови и иншимъ родичамъ. Изъ сего часу тамъ постали, якъ звычайно, свары та усобицѣ. Певно, що се дало Юріеви приключку ѣхати до тестя свого Олега Рязаньского и запобѣгати у него запомоги супроти родичѣвъ. Витовтъ и скористувавъ зъ сего. На сей часъ якъ разъ припавъ нападъ Темерлянôвъ. Нѣ бы то для запомоги супроти Татаръ зятеви свому, великому князеви Московскому, Витовтъ пôшовъ пôдъ Смоленьскъ. На зустрѣчь до него выѣхавъ Глѣбъ

Святославовичь. Витовтъ привитавъ єго ласкаво, надававъ подарункôвъ и сказавъ, що вôнъ не вôдъ того, що бъ замирити сварки Смоленьскихъ князѣвъ; вôнъ навѣть давъ обѣтницю обороняти ихъ вôдъ Юрія та Олега Рязаньского. Князѣ поняли вѣру сѣй обѣтницѣ и всѣ, якъ були, приѣхали до Витовтового табору и навѣть зъ боярами. Теперь вже нѣчого було пытатись Витовтови и вôнъ звелѣвъ забрати и князѣвъ и всѣхъ, хто зъ ними бувъ, а мѣсто, що нѣ вôдъ кого не було оборонюване и не мало вже провôдникôвъ, забрано безъ жадноп суперечки. Въ Смоленьску були настановленû вôдъ Витовта намѣстники и єго залога (1395 р.).

Однакъ же на волѣ бувъ ще Юрій Святославовичь. Єго тесть заступився за Юрія и особливо черезъ те, що панованє Литовске перейшло вже и на той бôкъ рѣки Оки, се бъ то сей правый, значить, треба було гадати про оборону власныхъ межь. Отакъ скоплася и битва, а въ часѣ єи вороги обопôльно нищили сумѣжнû землѣ; на останку Литва взяла перевагу. До Витовта приставъ и самъ Московскій великій князь. Року 1396 вôнъ у купѣ зъ митрополітою Кипріяномъ навѣдавсь до свого тестя у Смоленьскъ, де святкувавъ и Великдень. Выряджавъ вôнъ до Олега послôвъ вôдмовляти єго вôдъ ворогованя зъ Витовтомъ. Въ осени сего року Витовтъ вчинивъ нападъ на Рязаньску Землю зъ великою силою вôйска и спустошивъ єѣ; тутъ „Литовцѣ садовили людей улицями и рубали ихъ мечами". Витовтъ, якъ оповѣдає лѣтопись „розливавъ Рязаньску кровь наче воду". Скôнчивши сю выправу Витовтъ заѣхавъ до свого зятя у мѣсто Коломну и бенкетувавъ зъ нимъ тамъ кôлька днѣвъ.

Майже сучасно зъ симъ вѣдомый ханъ Татарскій Тохтамышь, якого побивъ Тамерлянъ и прогнавъ єго зъ Золотои Орды Темиръ-Кутлуємъ, прибувъ зъ жѣнками, дѣтьми та слугами до Витовта. Сей осадивъ єго въ Лидскому замку. Тû, що прибули съ Тохтамышемъ, побôльшили число Татаръ на Литвѣ та на захôднôй Руси, що попередъ сего оселилися тутечки; се були то бранцѣ, що були забранû у вôйнѣ съ Татарами, то такû, що самохôть приходили оселятися тутъ, не маючи силы дальше зôставатись мѣжь своими черезъ безустаннû сварки. Съ того-то давного часу вже постали татарскû оселѣ коло Вильна и по багато усякихъ мѣстахъ та селахъ литовско-рускихъ. Сû

Татаре исповѣдали свою власну вѣру безъ усякои заборопы и вини̂ були тôльки службою въ часѣ вôйны.

Теперь Витовтъ ставъ однымъ зъ можнѣйшихъ державцѣвъ Европы. Але тымъ Витовтъ не удовольнився; мало єму было и сеи славы и сего широкого надбаня земель. Сими часами (1397 р.) навѣдавсь до него графъ Конрадъ Кібургъ, Тевтоньскій лицарь, що бувъ выряженый до Витовта за якоюсь справою. Сей Кібургъ списавъ свою подорожь и що вôнъ бачивъ у Вильнѣ.

Єсть дещо цѣкаве въ сему Кібурговому описѣ и для того варто про дещо згадати.

Прибули нѣмецкі̂ послы на байдакахъ по Нѣману до Ковна и тутечки ихъ витавъ рускій бояринъ Иванъ Федоровичь на имя, що бувъ начальникомъ у замку. Тутъ треба було кôлька день чекати — поки то — гонець, якого пôславъ бояринъ до великого князя, встигъ звернутись зъ розпорядкомъ вôдъ князя. Ковеньскій замокъ, збудованый зъ дикого камѣня бувъ узброєный пушками и ще було знати на мурахъ слѣды, що зôставили хрестоносцѣ въ часѣ облоги Ковна. Залога складалася съ кôлька тысячь Литовцѣвъ та Жмудинôвъ. Але Нѣмцѣвъ не пôдпустили близько до замку. Для того Кібургъ тôльки зъ далека мавъ зможнôсть приглядатись до того, що було у Ковнѣ. Зъ вôконъ видко було, що на тому боцѣ Нѣмана розложеный бувъ таборъ комонникôвъ, рôжно одягненыхъ и узброєныхъ; деякі̂ були закованѣ въ залѣзні̂ зброѣ, такъ само, якъ се робилося у Полякôвъ, а деякі̂ були узброєні̂ тôльки кіями (певно списами) и сидѣли на худыхъ шкапахъ. Ще була тамъ громада старыхъ людей зъ довгими бородами, що зодягненѣ були въ сѣрі̂ киреѣ зъ острыми кобками — наче ті̂ черцѣ Мінориты и вони и вôдрôжнялися вôдъ черцѣвъ тôльки тымъ, що пôдъ киреями мали не чорні̂ каптаны. Червця 22. нѣмецкі̂ послы зъ литовскимъ урядникомъ Отокаремъ Остыковичемъ, що вмѣвъ говорити по нѣмецки, верхи на коняхъ приѣхали до Вильна. Передъ мѣстовою брамою ихъ зустрѣнули воєнні̂ та мѣстові̂ урядники, маючи на чолѣ намѣстника княжого Монивида. Черцѣ Францiскане закликали Нѣмцѣвъ до свого монастыря помолитись у церквѣ, що була на Пѣскахъ. Передъ замковою брамою нижнёго замку ихъ привитали съ хлѣбомъ-сôлью, съ кубкомъ пива на золотому полумиску. Пôсля того, якъ послы помоли-

лись у соборѣ, де ихъ зустрѣнули зъ святою водою та кадилами, вони розложилися у посольскому будынкови, що стоявъ понадъ Вилією. Великого князя ще не було у Вильнѣ и для того послы мали доволѣ часу придивитись до усего, що дѣялось у Вильнѣ и якъ хто живъ и якій хто бувъ. Кібургъ особливо выхваляє першого латиньского епископа на Литвѣ, Андрѣя Васило, що привитавъ пословъ у себе дома и угостивъ обѣдомъ. Се бувъ невеликого зросту, моцный ще, старый чоловѣкъ, красный на обличе; вонъ умѣвъ говорити латиньскою та нѣмецкою мовою. Вонъ упевнявъ Нѣмцѣвъ, що, выхрещена Литва дуже прихильна до новои вѣры и залюбки готова корится усему, що нѣ повелить папа; що Литва навѣть стоить вже на дорозѣ, що бъ зовсѣмъ прилучитись до захôдно-европейскои цивілізаціи.

У той же самый день послы оглядали Виленьскій соборъ, що имъ показувавъ старшій священикъ, Нѣмець родовитый, а такожь выслухали службу божу, що вôдправлялася передъ святомъ Ивана Хрестителя у вечерѣ.

Пôсля сего Кібургъ оповѣдає про бенкетъ, якимъ приѣмавъ пословъ Монивидъ у себе дома, де вôнъ проживавъ у лѣтѣ, на Лукишкахъ. Въ часѣ вечери грала музика та спѣвали спѣваки, а вечеряли въ просторôй комнатѣ, де горѣло багато восковыхъ свѣчокъ. Особливу увагу звернувъ Кібургъ на те, що за стôлъ усякій сѣдавъ тамъ, де схотѣвъ, и, значить, каже вôнъ, що у Литовцѣвъ усѣ рôвнѝ.

Дальше розказує Кібургъ, що й у самому мѣстѣ и навкруги него на передмѣстяхъ було побудовано багато церковь, якъ разъ по тыхъ мѣсцяхъ, де стояла поганьска каплиця. А въ Антокольскому передмѣстѣ бувъ великій гай, а далѣ розпростирався великій лѣсъ; въ сему лѣсѣ були побудованѝ будынки виленьскихъ бояръ, куда вони ѣздили на ловы.

Свято Ивана Хрестителя, якъ разъ припадало на Купала, що святкували й Русины и Литовцѣ и для того на другій день Нѣмцѣ зъ Отокаремъ ѣздили за мѣсто у лѣсъ, де святкувавъ нарôдъ. Тамъ було понаставлювано багато наметôвъ, шалашѣвъ и розкладено багато огнищь; бувъ великій гукъ вôдъ пѣсень та людского гомону; молодѝ танцювали а поважнѝ люде бенкетували. Въ одному мѣстѣ на розлогôй долинѣ розкладене було велике огнище, а навкруги него ходило багато народу,

иншѣ жь сидѣли на розстеленыхъ килимахъ, се вже бувъ не простый народъ, а значнѣ люде—и чоловѣки були осôбно вôдъ жѣнокъ. Деякѣ поралися коло закусокъ, що були розложенѣ на низькихъ столахъ, а иншѣ дослухувалися спѣвôвъ, що спѣвали старѣ люде; слуги свѣтили. Далеко на двохъ горбахъ по черзѣ грали музики, а навкруги палили смолянѣ бочки та смолове дерево.

Кібургъ особливо выхваляє мѣсцевôсть Вильно; воно дуже добре узброене, а сумѣжнѣ горбы, яры, кручѣ та балки зъ лѣсами допомагали мѣстови оборонятись, по лѣсахъ було де сховатись людови вôдъ ворожихъ нападôвъ. Нѣмець каже, що спонукавъ Гедымина не сонъ про вовка залѣзного збудувати въ сему мѣстѣ Вильно, а сама мѣсцевôсть, де були оселѣ коло Перкуновои святынѣ. Сѣ останнѣ вôнъ обернувъ у мѣсто, вызначивши Русинамъ осôбну частину, а Нѣмцямъ та Полякамъ также осôбну—обыдвѣ вôдрубнѣ вôдъ Литовцѣвъ. Оповѣдаючи про двѣ народности, що жили у Вильнѣ, Кібургъ бôльше прихильный Литовцямъ нѣ жь Русинамъ. Литовцѣвъ вôнъ зображує яко людей высокого росту, чорнявыхъ, чесныхъ и добрыхъ воякôвъ, а Русины маленькѣ на зрôстъ, рудѣ и припадають не до вподобы. Руске жѣноцтво нѣ бы то зовсѣмъ не гарне и псує свое обличе убранемъ на головѣ, а Литвинки и гарнѣ, и до вподобы. Але Литвинки вôдрôжняються розпустою вôдъ Русинокъ; Литовцѣ — народъ лѣнивый, пяницѣ и для того Русины заможнѣйшѣ. И князь и его двôръ вживае Рускои мовы; молодь також по монастыряхъ учиться въ рускôй мовѣ. Багато ученыхъ людей Русинôвъ съ Татарскихъ часôвъ перейшло зъ за Днѣпра у Литву и для того на Литвѣ переважує и руске письменьство и руска цивілізація. Про се жалкуючи оповѣдавъ Кібургови епископъ Андрѣй и дуже жалкувавъ у купѣ зъ нимъ, що навертаючи на латиньство Литовцѣвъ не чѣпали Русинôвъ, що исповѣдали вѣру „еретицку та манихейску". Вже тодѣ, значить, при кôнци XIV. ст. можна було вбачати, якій буде конець для православнои вѣры въ Польско-литовскôй державѣ.

Кібургъ зображує Витовта яко дѣйного та розумного державця. За невеликій часъ вôнъ встигъ дати ладъ усему и заспокоити свары та усобицѣ, та до того ще надбати княжій скарбъ. Витовтъ самъ ѣздить по околицяхъ, самъ хозяйнує у княжихъ дóбрахъ, навѣдується до князѣвъ, що були ему

пôдручнї, а черезъ се багато дбає собѣ набуткôвъ. Де збôльша живе або у Новыхъ Трокахъ, у мурованыхъ будынкахъ, що будованї на островѣ середъ озера, або у Старыхъ Трокахъ. До Вильна рѣдко учащає, а якъ приѣздить—живе въ невеличкому будынку надъ Виліею; тї, що приѣздять зъ нимъ, мѣстяться въ таборѣ навкруги. Витовтови не подобалися нї ловы, нї бенкеты; ѣсть и не вôнъ мало, обходиться зъ людьми здержливо, мало смѣеться; усяку чи добру, чи погану звѣстку пріймає не лякаючись, але нарôдъ по всякъ часъ має можнôсть доступити до него. Велика княгиня Анна має на Витовта великій вплывъ и майже не розлучається зъ нимъ.

Витовтъ, прибувши до Вильна, виталъ орденьскихъ послôвъ зъ великою шаною и церемоніею. Слуги и цѣлый гуртъ покоєвыхъ двôрскихъ зустрѣли послôвъ у дверей на рундуку. Вôсѣмь вартовыхъ высокого росту зъ довгими вусами та голеными бородами, зъ срѣбными та сталёвыми сокирами, у высокихъ чорныхъ смушевыхъ шапкахъ, обмотаныхъ золотыми ланьцухами, стояло коло дверей усѣ дни. Самъ великій князь сидѣвъ на тронѣ, се бъ то на богато убраному стôльци; по бокахъ єго стояло по два хлопцѣ въ бѣлôй одежѣ, а далѣй сидѣли значнї люде та секретарѣ. На сей разъ дѣло скôнчилося тымъ, що послы уклонилися князеви та пôднесли ему листы вôдъ великого магістра, запытуючи, якъ вôнъ мається въ своѣмъ здоровлю. Пôсля сего Витовтъ принявъ послôвъ особнєто „въ просторôй кôмнатѣ“, що була обвѣшана по стѣнахъ дорогими схôдными килимами. Великій стôлъ также накрытый бувъ килимомъ, а на столѣ стоявъ позолоченый хрестъ, шапка великого князя, мечь на золотôй скатерти. На покутю стоявъ образъ Пр. Богородицѣ зробленый зъ золота та срѣбла, а передъ нимъ горѣла шкляна лямпада, що висѣла на золотому ланьцушку. Князь бувъ у шапцѣ, що була схожа на брыль зъ широкими крысами; одягненый бувъ въ жовту шовкову корсетку, защѣплену ажъ до горла золотыми гузиками, въ рожевыхъ штанахъ та въ червоныхъ чоботахъ зъ золотыми острогами. Пôдперезаный бувъ золотымъ широкимъ поясомъ, а за поясомъ стримѣвъ держакъ кинджала обсѣяного дорогимъ камѣнємъ; поверхъ корсетки була коротка литовска свитка гранатового цвѣту. Витовтъ добре розмовлявъ по нѣмецки, часомъ закидаючи по латиньски, бо єго учивъ нѣмецкій лицарь. Князь бувъ

повный и на поглядъ здавався не великого здоровля; видъ мавъ не молодецкій, а въ поглядѣ щось дуже повабного — се була мабуть спадщина рôднои матери.

Описуючи все отсе Кібургъ нѣчого не каже, чого вôнъ приѣздивъ до Витовта; здається, се треба розумѣти такъ, що вôнъ мавъ на метѣ вôдвернути Витовта вôдъ Ягайла а перехилити его на свôй бôкъ, скласти зъ Орденомъ спôлку, бо Орденови дуже бажалося перешкодити Литвѣ злучитись съ Польщею. И справдѣ швидко зайшли такі справы, що допомогли Орденови въ сему дѣлѣ.

Мѣжь Витовтомъ та королѣвскою парою швидко повстало непорозумѣне въ пытаню про подѣлъ Подôля. Хочь Витовтъ пôддавъ частину Подôля Ягайлови, де сей постановивъ навѣть и свого намѣстника, кракôвского воеводу Спытка зъ Мельштына; однакъ же сей Спытко бôльше залежавъ вôдъ Витовта, нѣ жь вôдъ Польского короля. Паны польскі ремествували на се. Вони дивилися на Подôле, яко на околицю Галичины та Волыни, се бъ то яко на володѣне польскои короны, бо съ часу Казимира Великого Галичина та Волынь були прилучені до Польщи. На сей поглядъ польскі магнаты встигли навернути и Ядвигу, яко наслѣдницю Казимира Великого и Людовика Угорского и черезъ се Ядвига почала вымагати вôдъ Витовта, що бъ вôнъ плативъ ѣй данину, яко ленникъ польскои короны, що володѣвъ Подôлемъ.

Таке вымагане дуже припало не до смаку Витовтови, що вважавъ себе державцею зовсѣмъ незалежнымъ Литовско-Рускои державы, такъ само якъ Гедыминъ и Ольгердъ. Скликавъ вôнъ до Вильна литовскихъ та рускихъ бояръ и запытавъ ихъ, чи вони вважають себе залежными вôдъ польскои короны, чи нѣ; чи повинні вони платити польскôй коронѣ данину? Бояре дали вôдповѣдь, що нѣ. Сучасно зъ симъ Литовскій великій князь умовився зъ великимъ Тевтоньскимъ магістромъ Конрадомъ Юнгінгеномъ зъѣхатись зъ нимъ на звычайному мѣсци, се бъ то на островѣ рѣки Дубисы. Въ осени року 1398 зъѣхались вони справдѣ и поклали мѣжь собою вôдрубну вôдъ Польщи Литовско-Пруску спôлку; Витовтъ поступився Орденови частиною Жмуди и згодився на те, що бъ Псковъ залежавъ вôдъ Ордена; зъ свого боку Орденъ давъ обѣтницю допомогти Витовтови пôдбити пôдъ себе Новгородъ Великій. На

бенкетахъ, що справлялися тодѣ, литовскѣ та рускѣ бояре, вѣдаючи про таемнѣ думки Витовтови, пили за здоровле „короля“ Литвы та Руси.

Чутка про сю спôлку Литвы съ Прусiею завдала великого жалю Ядвизѣ. Не мала вона нѣколи щастя, не мала вдачи и въ тому, задля чого принесла на жертву свое молоде житє, злучивши его зъ житємъ Ягайла; шукала вона втѣхи въ побожности. Єѣ попрекали ще й въ тому, що не мала дѣтей, бо що бъ скрѣпити нову династiю на польскому престолѣ, треба було мати сына, а королѣвска пара прожила вже дванайцять рокôвъ у купѣ, а дѣтей не прижила. На останку завагонѣла Ядвига и вже Ягайло бувъ такiй радый, що навѣть запросивъ самого папу бути хрестнымъ батькомъ его сынови и вже налагодився справляти великѣ свята. Але року 1399 въ червцѣ вродилась дочка, що тыжнѣвъ черезъ три и вмерла, а слѣдомъ за нею вôддала Богови душу й Ядвига. Вѣдаючи, що пôсля еи смерти Ягайло ще менше матиме права на польску корону, Ядвига дала ему заповѣтъ, що бъ вôнъ одружився зъ Анною, дочкою графа Цiллi, внучкою Казимира Великого. Ягайло справдѣ довѣвъ се потôмъ до вчинку.

II.

ВИТОВТЪ

князь Литовско-рускiй.

Вже була згадка про те, якъ вѣдомый ханъ Тохтамышь, побитый на голову Тамерляномъ, удався до Витовта и въ его володѣняхъ знайшовъ собѣ зô своими притулокъ. Отже Витовтъ загадавъ собѣ скористувати зъ сего та пôдбити пôдъ свôй вплывъ и Золоту Орду, а вже тодѣ за еи запомогою розсунути межѣ своеи державы коштомъ сусѣдъ, особливо пôвнôчнои та схôднои Руси. Поклавши собѣ таку мету, Витовтови само по собѣ треба було перше надъ усе вернути престôлъ Тохтамышеви и для того на той часъ, якъ зъ Орды приѣхали послы до Литвы, що бъ забрати Тохтамыша, Витовтъ вôдповѣвъ: „Я самъ иду на Кутлуя“. Сей похôдъ Витовтôвъ на Татаръ нагадувавъ хрестовѣ походы. Папа Бонифатiй IX. булею своею звелѣвъ оповѣстити отсей похôдъ супроти поганыхъ Та-

таръ, обѣцюючи усѣмъ тымъ, що бôдуть у походѣ, простити ихъ грѣхи. Витовтъ почавъ скликати велике вôйско, а до него прилучилося майже 50 удѣльныхъ князѣвъ Литовскихъ та зъ Украины-Руси. До сего походу пристало также багато польскихъ панôвъ зъ своими короговами, а мѣжь ними особливо вôдрôжнявся Спытко зъ Мельштина, що бувъ васальнымъ Литовскимъ володаремъ на Подôлю. Чимало було й Татаръ за приводомъ Тохтамыша, що рушили въ купѣ зъ Витовтомъ. Навѣть и Тевтоньскѝ лицарѣ додали кôлька сотень своихъ зелѣзомъ узброеныхъ комонникôвъ для запомоги Витовтови. Вôйско Витовтове, окрôмъ самопалôвъ, узброене було навѣть гакôвницями та гарматами. У сей часъ ще жила королева Ядвига и ѣй дуже бувъ не до вподобы отсей походъ. Але Витовтъ, почуваючи свою власну мôць, не слухавъ нѣякои пересторогы и року 1399 въ червцю рушивъ зъ мѣсця. Мабуть и ему хотѣлося здобути собѣ такои славы, якъ здобувъ еѣ Дмитро Московскій на Куликовому поли.

Витовтъ такимъ чиномъ, маючи зъ собою сѣмдесять тысячь вôйска, переправився черезъ Днѣпро бôля Кіева и вступивъ у степъ. Вôйско щасливо перейшло Сулу, Хоролъ, Псіолъ и стало таборомъ понадъ Ворсклою, бо на другому боцѣ зуздрѣло хана Тімуръ-Кутлуя, съ Татарскою Ордою. Тімуръ, вбачаючи, що не подолѣе такого великого вôйска, яке було у Витовта, та бажаючи чимъ небудь згаяти часъ, поки надôйде ему запомога вôдъ Едигея зъ другою Ордою, почавъ умовлятись зъ Витовтомъ: „Зъ якои речи ты выступивъ супроти мене, якъ я нѣчимъ не займавъ твого володѣня?“ пôславъ спытати Кутлуй у Витовта. „Господь допустивъ менѣ володѣти свѣтомъ; выплачуй менѣ данину и будь менѣ сыномъ“, звелѣвъ вôдвѣтувати Витовтъ. Кутлуй, нѣ бы то згоджуючись на се, не згоджувавсь тôльки на одно: що на татарскихъ грошахъ выбиване було имя та печать Витовтовѝ. Однакъ же вôнъ не зовсѣмъ вôдмовлявъ, а тôльки просивъ пôдождати три днѣ, поки розмыслить добре, а тымъ часомъ улещувавъ великого князя подарунками та заговорювавъ его пôсланцями. Ажь ось и Едигей зъявився зъ новою Ордою. Сей вже пôславъ просити Витовта выступити по надъ рѣчку для особистого побаченя. „Удалый княже“, казавъ вôнъ, „якъ Тімуръ-Кутлуй згоджуеться бути тобѣ за сына, то се я розумѣю, бо вôнъ молодшій вôдъ тебе;

я жь старшій вôдъ тебе и для того ты повиненъ бути моимъ сыномъ; отъ ты й плати менѣ данину и повели выбивати на литовскихъ грошахъ мою печать". Дуже вгнѣвали такі смѣшки Витовта и вôнъ не довго думаючи звелѣвъ вôйску выступати съ табору, що бувъ обставленый возами зъ зелѣзными ланцухами, переходити Ворсклу та бити Татаръ. Самъ тôльки Спытко Мельштиньскій перестерѣгавъ князя, радячи помиритись съ Татарами, бо бачивъ велику силу Татарского вôйска (єго було нѣ бы то тысячь 200.); але молодь почала ремствувати, учувши таку раду. Особливо сердився оденъ польскій панъ на имя Павло Щукôвскій. „Якъ тобѣ жалко розлучитись зъ своєю гарною жѣнкою та зъ великимъ добромъ", ремствувавъ вôнъ, „то хочь не лякай тыхъ, що не лякаються зôткнутися съ Татарвою и положити голову въ битвѣ". „Ще сего дня", вôдвѣтувавъ нѣ бы то на се Спытко, „я прійму чесну смерть, ты жь тѣкатимешь вôдъ ворога".

Вже надъ вечеръ у вôвторокъ 12. серпня почалася битва. Татарского руху не було видко за страшенною курявою и користуючи зъ сего вони встигли обступити навкруги христіяньскихъ лицарѣвъ, та й давай бити у нихъ конѣ — треба було такимъ чиномъ имъ битись пѣхомъ. Тутечки нѣчого не допомогли й гарматы, бо имъ трудно було вганятись за швидкими та верткими Татарами, що або кидались у розтичь, або зновъ злучались у одну купу, якъ того треба було. На самъ передъ Витовтъ однакъ же вдачливо зробивъ нападъ на Едигея, що стоявъ зъ вôйскомъ супроти него. Але тымъ часомъ Тімуръ-Кутлуй зайшовъ зъ заду Витовтови и тымъ скôнчивъ битву. Першій почавъ тѣкати Тохтамышь зъ своими Татарами, а за нимъ рушивъ и Витовтъ зъ братомъ Жигмонтомъ та боярами. Багато князѣвъ та вельможь Литовско-рускихъ пропало въ сей день, однѣ лягли кôстьми на поли, а иншихъ захоплено у неволю. Въ числѣ вбитыхъ були: двохъ Ольгердовичѣвъ—Андрѣй Полоцкій та Дмитро Корыбутъ Бряньскій, дальше Глѣбъ Святославовичь Смоленьскій, Иванъ Юрієвичь Белзкій и иншѣ. Бувъ вбитый такожь и Спытко Мельштиньскій, панъ же Щукôвскій, що такъ выхвалявся вмерти безъ страху, утѣкъ. До рукъ татарскихъ дôстався увесь таборъ зъ усѣмъ, що було въ нѣмъ—навѣть зъ гарматами. Татарва гналась за Витовтомъ ажь до Кієва, зъ якого Тімуръ-Кутлуй взявъ великій окупъ

(нѣ бы то 3000 руб., та съ Печерскои Лавры 30 р.). Пôсля сего Татаре спустошили Кіевску та Волыньску околицю ажь до Луцка и вернулись у свôй степъ, везучи зъ собою велику здобычь та бранцѣвъ багато. Незабаромъ вмеръ и Тімуръ-Кутлуй, а на ѐго мѣсце постановивъ ханомъ Едигей брата Кутлуѐвого Шадибека. Черезъ кôлька рокôвъ и Тохтамышь загинувъ въ пôвденному Сибірѣ — дехто оповѣдае, що ѐго вбивъ Едигей.

Отака невдача Витовтова надъ Ворсклою вела за собою дуже великій наслѣдокъ для схôдноп Европы. Литовске князѣвство хочь и часово зôслабло и теперь вже Витовтови не до думки була пôвнôчна та схôдна Русь, вôнъ не мавъ спроможности у сей бôкъ розпростирати свои володѣния. А Москва нотай радѣла, дивлячись на люту боротьбу своихъ ворогôвъ Литвы зъ Ордою. Литовска невдача заразъ же вôдбилась на долѣ Смоленьского князѣвства.

Не до вподобы було Литовске панованѐ Смолянамъ и вони заразъ же пôслали до свого природженого князя Юрія Святославовича, що гостювавъ у свого тестя Олега у Рязани. Року 1400 Юрій почавъ благати тестя, кажучи: „Смоленьскî мои прихильники подали менѣ звѣстку, що багато дехто хоче бачити мене на моѣй батькôвщинѣ та дѣдизнѣ; будь ласкавъ, дай менѣ пôдмоги сѣсти у Смоленьску на князѣвскому столѣ". Олегъ допомôгъ Юріеви. Року 1401 вôнъ справдѣ пôдступивъ до Смоленьска и оповѣстивъ городянъ, що якъ вони не згодяться приняти до себе княземъ Юрія, то вôнъ доти не вôдойде вôдъ мѣста, поки не захопить ѐго до рукъ и не спустошить огнемъ та мечемъ. Въ мѣстѣ постала суперечка, бо однî були за Витовта, иншî за Юрія. Останнî перемогли и въ серпню Смоленьскъ вôдчинивъ браму. Тутъ Юрій не здержавъ своеи лютости и почавъ князюванѐ душегубствомъ намѣстника та Витовтовыхъ прихильникôвъ. Витовтъ почавъ за се заразъ же вôйну зъ Рязаню та Смоленьскомъ и на початку и въ сѣй вôйнѣ не повелося ему. Олегъ же мавъ гадку, що теперь наставъ часъ якъ разъ вôдобрати вôдъ Литвы дещо захоплене ѐго въ околицяхъ Сѣверянъ и Вятичѣвъ и пôславъ туда свого сына Радослава, забрати назадъ князѣвство Бряньске. Але на сей разъ доля схилилася на бôкъ Витовтôвъ. На зустрѣчь Рязаньцѣвъ Витовтъ вырядивъ Семена Лугвеня Ольгердовича

зъ вôйскомъ, та додавъ ще до него Олександра Патрикієвича, Стародубского удѣльного князя. Бôля мѣсточка Любутска (на Оцѣ) Рязаньцѣвъ люто побито (1402 р.). Радослава захопили та й посадили пôдъ замокъ; такъ вôнъ просидѣвъ ажь три роки, поки его не выкуплено. Такого горя не перемôгъ старый Олегъ та незабаромъ и вмеръ.

Заразъ же змѣнився й станъ Юрія Смоленьского.

Хочь Витовтови й не повелося року 1404 и вôнъ даремно розбивавъ гарматами мôцнû муры Смоленьскû, нѣчого не вдѣяли симъ, однакъ же и вôдôйшовши вôдъ сего мѣста, вôнъ не вôдступивсь вôдъ свого покладаня захопити зновъ его. А тутъ ще й багато дехто зъ бояръ та городянъ Смоленьскихъ хилився на бôкъ Литовского державця, вбачаючи лютôсть Юрієву. Не вѣдаючи вже до кого обернутись, Юрій удався самъ до Москвы и почавъ благати Московского князя Василя Дмитровича, захистити его вôдъ Литвы; за се вôнъ дававъ обѣтницю послухати Москвы. Василь, хочь не зовсѣмъ вôдмовивъ Юрію, однакъ же гаѣвъ часъ, мабуть не бажаючи йти навпаки своему тестеви. Тутечки було мабуть не безъ вплыву й Софіи Витовтôвны. А Витовтъ тымъ часомъ скористувавъ зъ выѣзду Юрієвого зô Смоленьска, зновъ пôдступивъ до мѣста и тогожь самого 1404 року у лѣтѣ бояре вôдчинили ему браму. Вôнъ такожь, то покаравъ, то повыганявъ своихъ суперечникôвъ, однакъ же городянъ прихилявъ на свôй бôкъ рôжными пôльгами. Чутка въ Москвѣ про здобуте Витовтомъ Смоленьска угнѣвала дуже Москалѣвъ, а Юрій на швидку поспѣшився до Новгорода; тамъ ему на урядъ дано кôлька мѣстъ.

Тутъ вже зовсѣмъ выявилось, що Витовтъ, якъ тôльки прочутився вôдъ неповоду по надъ Ворсклою, заразъ же зновъ поклавъ собѣ дбати въ Земляхъ Новгородской та Псковской. Вже року 1405 вôнъ вчинивъ нападъ на Псковску околицю, придбавъ собѣ мѣсто Коложе, та побивъ и забравъ багато народу. А Новгородцѣ, якъ звычайно, або не встигали дати запомоги або й зовсѣмъ не дбали про се. Тодѣ Псковичане обернулися до Московского князя. На сей часъ Московскій князь зрозумѣвъ, яка небезпечнôсть повставала вôдъ Литвы та розмирившись съ тестемъ, пôславъ вôйско на Литву. Впродовжь трёхъ рокôвъ (1406—1408) вôйна мѣжь зятемъ та тестемъ майже не вгавала. Тричи Василь та Витовтъ выступали оденъ

супроти одного зъ великимъ вôйскомъ и тричи дѣло не доходило до бôйки, а все кôнчалось сумирною умовою. Въ останнє стрѣча ихъ повстала 1408 р. въ жовтню понадъ рѣчкою Угрою, що протѣкала по межѣ ихъ князѣвствъ и тутъ складеный бувъ миръ, а каждый зôстався при тому, що мавъ до сего часу. Вже пôсля сего нѣ разу Витовтъ не важився йти нѣ супроти Москвы, нѣ супроти Новгорода або Пскова.

Въ часѣ сеи вôйны багато декого зъ незадоволеныхъ Витовтомъ заможныхъ Русинôвъ та Литовцѣвъ попереходило на житло до Москвы; особливо багато такихъ знайшлось у Черниговщинѣ та Сѣверщинѣ. Мѣжь сими бувъ Свидригайло Ольгердовичь, удѣльный князь Сѣверскій, рôдный братъ Ягайлôвъ, бо вôнъ самъ хотѣвъ бути великимъ княземъ на Литвѣ. Дуже зрадѣвъ єму Василь князь, а заразъ же вôдвѣвъ кôлька мѣстъ яко то: Володимиръ, Переяславъ, Юрієвъ, Волокъ Ламскій, Ржевъ та пôвъ Коломны. Такій вчинокъ не дуже подобався Москалямъ и ся невподоба вôдбилась навѣть у лѣтописи, а паче ще тодѣ, якъ Свидригайло въ часѣ Едигеєвого нападу утѣкъ назадъ до Литвы, замѣсть того, щобъ обороняти Москву, та на дорозѣ ще й пограбувавъ Серпуховъ. Чи не думавъ часомъ Свидригайло за помогою Василя подолѣти Витовта, та самъ зробитись великимъ княземъ, подѣливши Литовско-рускѣ Землѣ зъ Москвою; а якъ побачивъ, що сего не можна зробити, то й утѣкъ. Але не пощастило єму и на Литвѣ, бо тамъ єго схопили и вôдослали до Кременця пôдъ сторожу.

Але ще важнѣйшимъ наслѣдкомъ того, що Витовтови не довелося подолѣти Татаръ надъ Ворсклою, було змôцненє звязку мѣжь Литвою та Польщею. Стративши багато силы, Витовтъ мусивъ помякшати и запобѣгати у свого брата у другихъ Ягайла пôдпоры супроти своихъ незослабленыхъ сусѣдъ, се бъ то супроти Москвы, Золотои Орды та Нѣмцѣвъ. Року 1401 въ мѣсяци сѣчню браты зъѣхались у мѣстѣ Вильнѣ. Литовско-рускѣ князѣ та бояре на сему зъѣздѣ заприсягли яко мога ихъ та сила запомагати Польскому королеви, а якъ умре Витовтъ, зробити Великимъ княземъ тогожь Владислава-Ягайла. Польскѣ урядники зô свого боку поялися, якъ бы вмеръ Ягайло, безъ згоды Витовтовои нѣкого не выбирати королемъ

у Польщу. Сї покладаня були скрѣпленї формальнымъ актомъ, и зъ сего часу повстала полїтична унія Литвы съ Польщею, якъ давъ на се обѣтницю Ягайло въ часѣ коронованя, а великій князь Витовтъ тôльки по смерть свою ставъ володаремъ Литвы та Руси. Але тутъ про щорôчну даннину, якои вымагала королева Ядвига зъ Витовта, не було й згадки. Дякуючи сѣй унїи, Витовтъ швидко почувсь на силѣ почати рухъ на пôвнôчну та схôдну Русь; найбôльше жь Литовско-Польска унія завадила свому сусѣдови Тевтоньскому Орденови. Для безнастанныхъ стычокъ Литвы зъ Нѣмцями приключкою разъ-у-разъ була ота Жмудь, що въ часѣ боротьбы зъ Ягайломъ Витовтъ вôддавъ своимъ спôльникамъ лицарямъ Тевтоньскимъ и що пробувала въ поганьствѣ и пôсля того, якъ Литва була перехрещена. Коло Жмудинôвъ почали по своему звычаю поратись Нѣмцѣ, вводячи Христову вѣру огнемъ та мечемъ. Нѣмцѣ напирали на Жмудь разъ-у-разъ зъ двохъ бокôвъ — съ Прусіи та зъ Ливонїи. Зъ свого боку Жмудины вôддячували Нѣмцямъ, коли мали силу, повстанями и часомъ обертались за запомогою до князя Витовта. Сей до якого часу не хотѣвъ сваритись зъ Орденомъ, часомъ навѣть и самъ допомагавъ єму гнѣтити Жмудь; але шукавъ тôльки приключки, щобъ вернути назадъ свою батькôвщину. Сучасно постали непорозумѣня мѣжь Орденомъ та Ягайломъ черезъ такъ звану Нову Мархію, що Зигисмундъ король Угорскій заложивъ Орденови, вона жь межувала съ Польщею. До сего ще треба додати, що Поляки не забули втраты свого Балтійского побережа. Ворогованє мѣжь Славянами та Нѣмцями, що наче та искра въ попелѣ тлѣло безнастанно, чекало тôльки вѣтру, щобъ палахнути поломенемъ.

Доти було тихо й спокôйно зъ обохъ бокôвъ, поки живъ на свѣтѣ магістеръ Конрадъ фонъ Юнгінгенъ; вôнъ любивъ супокôй, бувъ побожнымъ и вôдрôжнявся мягкимъ норовомъ. На останку остогидъ такій супокôй Нѣмцямъ и вôнъ выкликавъ дѣйнôсть у другій бôкъ; якъ тôльки Конрадъ згорнувъ руки, заразъ же лицарѣ выбрали на єго мѣсце єго родича Ульриха фонъ Юнгінгенъ, а се бувъ вже не такій, щобъ усидѣти спокôйно.

Року 1408 на Литвѣ повставъ недорôдъ. Король Польскій пôславъ на Литву зô своихъ Куявскихъ Земель 20 суденъ хлѣба и якъ имъ довелося проплывати черезъ Прусію, то лицарѣ

й захопили ихъ, маючи за приключку, що се везуть зброю; а имъ просто не хотѣлось пускати польского хлѣба до Литвы, де вони мали надѣю продати свôй дорогою цѣною. Даремно Поляки вымагали вôдплаты за такій вчинокъ. Нѣмцѣ не звертали на се уваги и такимъ побытомъ вôдносины обопôльнî чимъ дальше, тымъ бôльше псувалась. На Жмуди тымъ часомъ почавъ ворушитись супроти Нѣмцѣвъ народъ, що пôдбурювавъ потай Витовтъ. Року 1409 зъ обохъ бокôвъ почали лагодитись до вôйны. Король Ческій Вячеславъ, що бувъ виненъ Нѣмцямъ багато грошей та Зигисмундъ, король Угорскій, хочь и вмовляли сумирнôсть Нѣмцѣвъ та Полякôвъ, але встигли вдержати ихъ въ миру не довгій часъ, якъ разъ стôльки, скôльки було треба для злагодженя всего та скупленя вôйска. Якъ тôльки скôнчився часъ замиреня, заразъ же обыдва вôйска зôйшлися бôля Грінвальду (Дубровна) та Таненбергу, тутечки и скоилась вѣдома битва 15. липця 1410 р.

Кôлькôсть злученого польско-литовско-руского вôйска, якъ оповѣдають лѣтописцѣ сягала ажь за пôвтораста тысячь; въ сѣмъ числѣ було майже 30.000 татарскихъ комонникôвъ за проводомъ Витовтового спôльника султана Салядина, сына Тохтамышового; Ягайло жь мавъ майже 20.000 верхôвцѣвъ съ Чехôвъ и иншихъ захôдныхъ Славянъ. Що до Нѣмецкого вôйска, то єго було мало не 90.000, а мѣжь тыми бôльше надъ 30.000 наймитôвъ зъ Германіи. Однакъ же, хочь перевага въ числѣ й була на боцѣ Славянъ, лѣпшій устрôй та лѣпша зброя— на боцѣ Нѣмцѣвъ, не кажучи вже про бôльше число гарматъ. При самому початку бою Витовтъ, що стоявъ праворучь зъ вôйскомъ, трохи не стративъ поля пôдъ тискомъ Нѣмцѣвъ, але Смоленьскій полкъ зупинивъ ихъ; тодѣ польске вôйско зъ лѣвого боку стало напирати на ворога. Повстала завзята та крôвава бôйка и вона скôнчилася тымъ, що Нѣмцѣвъ побито на голову. Майже 40.000 ихъ вбито изъ ихъ великимъ магістромъ та 2 сотнями лицарѣвъ, забрано бранцѣвъ 15 тысячь та весь таборъ зъ усячиною, яка була въ нему. Самъ Витовтъ бився зъ ворогомъ, головнымъ же провôдникомъ бувъ Польскій король, хочь справдѣ майже не робивъ жадного розпорядку, а тôльки стоявъ на горбѣ позадъ вôйска та впродовжь усеи битвы щиро молився. Такимъ чиномъ не провôдникови належить дяка за вдачу въ сѣй битвѣ, а самому народному опол-

ченю Славянъ злученыхъ до купы. Тутъ пріймали участь полки Галицко-волыньскіи, Кіевско-сѣверскіи, Полоцко-витебскіи, Смоленьскіи и т. д. и особливо вôдважно билися Смоленьцѣ. Зъ сего часу Польща, що доси нѣчимъ не була вôдмѣтна мѣжь Европейскими державами, стае дуже высоко и се все сталось, дякуючи єдности зъ Литвою та Украиною-Русею.

Грінвальденьска битва належить до числа тыхъ, що мають великій вплывъ на долю цѣлыхъ державъ. Та й справдѣ вôдъ разу здавалось, що Нѣмецко-Пруска держава, шо коштувала лицарямъ такои великои та невсыпущои працѣ, повинна була розпастись. На всѣ боки вырядивъ король пословъ, вымагаючи покоры и цѣліи околицѣ та мѣста Нѣмецкіи одно за другимъ посполь корилися мовчки. Тутъ-то выявилось, якъ тубольцѣ прускіи не навидять тыхъ Нѣмцѣвъ, що силою забрали ихъ и якъ навѣть городяне й селяне нѣмецкіи не люблять лицарѣвъ-черцѣвъ. Зъ другого однакъ же боку можна вбачати, якъ не вмѣвъ користувати зô своеи вдачи головный провôдникъ Славянъ та якъ мало було єдности мѣжь Славянами. Самъ король гаявъ часъ та все пышався своєю справою, не рушаючи дальше. Замѣсть того, що бъ не гаячи часу рушити дальше у самый осередокъ ордeньскои державы, се бъ то до Маріенбургу, Ягайло вже тôльки на десять день пôсля битвы пôдступивъ до мѣста. А тымъ часомъ Генрихъ фонъ Плявенъ, орденьскій комтуръ, встигъ зôбрати у Маріенбурзѣ те, що зôсталось вôдъ вôйска и такимъ чиномъ мавъ спроможнôсть оборонитись.

Вôдъ разу Ягайло не змôгъ захопити Маріенбурга, часъ проходивъ та проходивъ, зъявилась якась пошесть мѣжь вôйскомъ єго, а на запомогу до Ордена прійшли люде зъ Ливоніи та Германіи. Жигмонтъ, що Нѣмцѣ обрали императоромъ, лагодився воювати съ Польскимъ королемъ. Першимъ, хто вôдôйшовъ вôдъ Маріенбурга, бувъ Витовтъ; була чутка, що на него мали вплывъ нѣмецкіи наговоры про заплюване Польского короля, а черезъ се повставала небезпечнôсть єго власнôи самостôйности. Слѣдомъ за Витовтомъ покинули Ягайла князѣ Мазовецкіи — Земовитъ та Янушь. На останку и самъ Ягайло вôдôйшовъ вôдъ мѣста. Тымъ часомъ Прускіи мѣста знову почали коритись Нѣмцямъ. На останку року 1411 складено сумирну умову въ мѣстѣ Торнѣ и Орденъ не стративъ майже нѣчого съ того, що мавъ перше: тôльки Жмудь була прилу-

чена знову до Литовского князѣвства, а Добриньска Земля до Польскои короны.

Пôсля Грінвальденьскои битвы Нѣмцѣ хочь и багато стратили силы, однакъ же не покидали думки надолужити сї страты за помогою Германії, де императоромъ бувъ зробленый Зигисмундъ, и на якого велику надѣю покладавъ новый магістеръ ордену фонъ Плявенъ. Зигисмундъ же, хочь и належавъ до ческои, значить, славяньскои династії, однакъ же бôльше хилився на бôкъ германізму и суперечивъ славяньству. Съ такои речи повинно було повстати ще близше поєднанє великого Литовского князѣвства съ Польскимъ королѣвствомъ, щобъ черезъ се мати силу боронитись вôдъ Нѣмцѣвъ.

Се поєднанє Литвы съ Польщею выявилось найяснѣйше въ такъ званôй Городельскôй Унії.

Въ жовтню 1413 р. въ рускому мѣсточку Городлѣ надъ Захôднымъ Бугомъ зъѣхалися зъ одного боку Ягайло съ Польскими вельможами, а зъ другого Витовтъ зъ Литовскими боярами. На сему соймѣ складеный бувъ торжественный актъ унії, се бъ то злученя Литвы съ Польщею. Въ нѣмъ знову списана була умова 1401 р., що до выбору короля пôсля Ягайла и князя пôсля Витовта. Дальше покладено було, на будуще въ пытаняхъ, що доторкувались до обохъ краинъ, збирати суспôльнѣ соймы, переважно въ Люблинѣ або Парчевѣ, на ладъ Городельского. А на останку для ще бôльшого поєднаня Литовскому боярству наданї були не тôльки володарскї права та привилеѣ однаковї съ польскою шляхтою, але навѣть и самї польскї гербы. Для сего значнї литовскї родины були прилученї до польскихъ родинъ, що мали свои власнї гербы на ладъ захôдно-европейского лицарства. Н. пр. воєвода Виленьскій Монивидъ прилученый бувъ до гербу Лелівы — Трокскій Явно — до гербу Задора, каштелянъ Виленьскій Мингайло — до гербу Равичь и т. п. Такимъ то чиномъ поставъ польско-шляхоцкій вплывъ на литовско-руску цивілізацію, а черезъ се повинна була зôслабнути и сама власть великого князя Литовского. Найважнѣйше жь, що надѣяла Городельска унія въ тому, що вплывъ на Литву польско-латиньскій перемôгъ, бо права й привилеѣ польскои шляхты одержали тôльки самї литовскї бояре, якї були латиньскои вѣры. Вони мали право надѣляти своихъ дочокъ землею тôльки тодѣ, якъ вони выходили замужъ

за чоловѣкôвъ такожь латиньскои вѣры. Высшĥ уряды на Литвѣ—каштелянôвъ та воєводъ—мали право одержувати такожь тôльки тĥ, що були латиньскои вѣры.

Тымъ часомъ жадоба Нѣмцѣвъ, знов вернути собѣ Жмудь, зôставалась та жь сама, не дивлячись на те, що вже не було Генриха фонъ Плявенъ, що Нѣмцѣ скинули его зъ уряду. Що бъ не попустити Нѣмцямъ, Ягайло та Витовтъ поклали собѣ самымъ обернути Жмудь у латиньску вѣру и тымъ скôнчити те, що почали чинити Нѣмцѣ. Скôнчивши Городельскій соймъ, вони рушили у Жмудску Землю и почали самĥ перехрещувати поганъ. Въ сему дѣлѣ имъ повелося лѣпше, нѣ жь Нѣмцямъ, бо нарôдъ бачивъ, що за него взялися власнĥ князѣ, а не чужĥ люде, якихъ вôнъ зненавидѣвъ за его тискъ та лютôсть. Самъ Ягайло навѣть перекладавъ молитвы та науку для народу на рôдну мову и самъ навѣть учивъ нарôдъ. У купѣ зъ симъ князѣ почали будувати церкви парохіяльнĥ по рôжныхъ мѣстахъ, соборъ же збудованый бувъ въ мѣстѣ Мѣдникахъ, де ставъ жити и Жмудскій єпископъ. Тутечки жь пробувавъ и Жмудскій староста.

Що до своихъ рускихъ околиць, де була православна вѣра, то тамъ Витовтъ прямувавъ тою жь стежкою, якою йшли его попередники—вôнъ зъ усеи силы йшовъ навпаки церковного пôдбитя Москвѣ. Вѣдомо, що нѣ Галицко-волыньскĥ князѣ, нѣ Польскĥ королѣ, нѣ Литовско-рускĥ князѣ не згоджувались переносити съ Кієва до Москвы столицѣ митрополиты, а бажали швидше мати осôбного митрополиту въ Кієвѣ. Съ такои речи впродовжь всего XIV. ст. можна вбачати двохъ митрополитôвъ — одного у Москвѣ, а другого у Кієвѣ, а часомъ ще й третёго у Галичинѣ. Однакъ же митрополитови Кипріянови Литовско-рускому довелося зôстатись одному, якъ вмерли его Московскĥ суперечники (Матей та Пименъ) и вôнъ знов злучивъ церкву московску зъ захôдно-рускою. Не дивлячись на те, що Кипріянъ живъ у Москвѣ, его поважали й любили и Витовтъ и Ягайло. Вôнъ часто ѣздивъ зъ Москвы до своихъ захôдныхъ сынôвъ, проживавъ тамъ чимало часу, бачився зъ Витовтомъ та Ягайломъ и мавъ хистъ до кôнця свого вѣку зôставатись єдинымъ митрополитою и схôднои и пôвденно-захôднои Руси (выйнявши епархію Галицку и Перемыску, на якĥ однакъ мавъ деякій вплывъ).

У сей часъ постали непорозумѣня мѣжь Василемъ Дмитровичемъ та Витовтомъ, его тестемъ и останнїй заразъ же, якъ тôльки вмеръ Кипріянъ, ставъ запобѣгати Царгородского патріярхи, що бъ вôнъ назначивъ для Литовско-руского князѣвства осôбного митрополіту. Патріярха не згодився зъ симъ и назначивъ одного митрополіту Морейского Грека Фотія (1408 р.). Сей вже не бувъ такимъ, якъ бувъ Кипріянъ. Вôнъ приѣхавъ до Москвы тôльки 1410 р. и тутечки тôльки й дбавъ про те, що бъ упорядкувати добро, що належало митрополітови и яке було спустошене въ часѣ Едигеєвого нападу.

Черезъ се его не злюбили и въ Москвѣ и въ захôднôй Руси, де приѣжджаючи вôнъ тôльки й робивъ, що збиравъ прибутки зъ духовеньства та съ церковнои землѣ. Витовтъ дивлячись на те, що добутки митрополіты зъ Литовско-Рускихъ Земель йдуть до Москвы, ще бôльше почавъ клопотатись про вôдрубну митрополію.

Витовтъ наважився для того зробити митрополітою Григорія Самвлака; сей приѣхавъ до него зъ Болгаріи чи зъ Волощины и такожь бувъ дуже вченый якъ и Кипріянъ. Однакъ же нѣ Царгородскій императоръ, нѣ патріярха не згодились на се, не бажаючи роздѣляти руску митрополію. Не запобѣгши згоды у Византіи, Витовтъ вчинивъ такъ, якъ робили стародавнї Рускї князѣ Ярославъ I. та Изъяславъ II., вôнъ скликавъ до Новгородка-Литовского захôдно-рускихъ епископôвъ (Полоцкого, Черниговского, Луцкого, Володимирского, Холмского, Смоленьского, Турôвского) та й звелѣвъ имъ постановити собѣ за митрополіту Григорія Самвлака 1416 р. Въ універзалѣ написаному Витовтомъ до епископôвъ, вôнъ каже, що й императоръ и патріярха настановляють Рускихъ митрополітôвъ „на мздѣ“, що Фотій тôльки й робить, що обдирає церкви, а вôнъ, Витовтъ, зовсѣмъ не бажає чути докорôвъ, що вôнъ не дбає про Кієвску церкву, хочь вôнъ самъ и латиньскои вѣры. Зъ свого боку и епископы розôслали універзалъ, въ якому обѣлюючи себе въ тому, що не признають Фотія, казали однакъ же, що Грецкои церкви не цураються.

Здається, що обираючи на митрополіту Фотія та вôддѣляючи митрополію, Витовтъ мавъ на метѣ ще иншу рѣчь: ему бажалося задовольнити папу и покласти початокъ церковного злученя Захôдно-рускои церкви зъ Латиньскою. Якъ разъ у сей

часъ скликано Констанцкій соборъ и Витовтъ вырядивъ на него Григорія у купѣ зъ епископами Рускими та боярами. Але Григорій Самвлакъ выявивъ себе щирымъ оборонцею схôднои православнои вѣры. Лѣтопись навѣть оповѣдае, якъ одного разу Самвлакъ запытавъ Витовта: „Чимъ се ты, княже, тримаешся латиньскои вѣры, а не православнои-грецкои?“ На се Витовтъ нѣ бы то вôдповѣвъ: „Якъ тобѣ бажаеться не тôльки мене, а весь нарôдъ бачити православнои вѣры, то ѣдь до Риму змагатись съ папою та его мудрецями. Якъ подолѣешь ихъ, то мы перейдемо у грецкій законъ, а якъ нѣ, то я всѣхъ перехрещу у латиньску вѣру“. Пôсля такои речи вôнъ пôславъ Самвлака на соборъ. На соборѣ Захôдно-рускій митрополіта нѣчимъ не выявивъ своеи прихильности до уніи православнои вѣры зъ Римомъ. Року 1419 Самвлакъ переставився и пôсля его смерти Витовтъ помирився съ Фотіемъ и такимъ чиномъ постала зновъ еднôсть рускои церкви.

За часôвъ Самвлака лиха година скоплась надъ недавною рускою митрополіею. Вѣдомый Едигей, що бувъ змушеный утѣкати зъ Сараю, захопивъ власть надъ Крымскими та Черноморскими Татарами и склавъ тамъ нове ханьство. Року 1416 вôнъ зробивъ нападъ на Украину, переплывъ Днѣпро и кинувся на Кіевъ. Татаре не встигли захопити тôльки Кіевского замку, якій обороняла польско-литовска залога, а саме мѣсто було спалене и спустошене; багато спалено церковь та монастырѣвъ, а мѣжь тыми и Печерскій. Такимъ чиномъ ледво очутився Кіевъ вôдъ Батыевого спустошеня, якъ зновъ бувъ знищеный. Здаеться, що на сей нападъ пôдневѣдили Едигея Пруски Нѣмцѣ. Треба памятати, що 12 рокôвъ пôсля Грінвальденьскои битвы не уставало ворогование Нѣмцѣвъ супроти Литвы та Польщи; се ворогование скôнчилося тôльки сумирною умовою понадъ озеромъ Мельно (р. 1422). Але вѣдомо, що Витовтъ оборонявъ чимъ небудь незадоволеныхъ ханôвъ Золотои та Крымскои Орды, дававъ имъ притулокъ и навѣть запомогу вôйскомъ; вѣдомо також, що й на Литвѣ и на Руси жило чимало Татарвы, що корилася Витовтови и часомъ навѣть служила въ его вôйску супроти своихъ. Вѣдаючи се лукавый Едигей, вбачаючи, що самъ не твердо тримаеться на царствѣ, приславъ Витовтови подарунки кôньми та верблюдами та иншими дорогими рѣчами и запобѣгавъ у него мира. Едигей писавъ до Витовта: „Вѣдо-

мый цѣлому свѣтови, княже, обыдва мы вже старî та немôчнî, намъ гадається проживати въ супокою конець свого життя; кровь, що проливали мы въ битвахъ, вже высохла, лихî слова, що мы потрѣсували оденъ-одного, вѣтеръ розвѣявъ; гнѣвъ, що жеврѣвъ въ серцю нашому, спалило поломя вôйны и само згасло съ часомъ". И справдѣ складена була сумирна умова и здається, Едигей ставъ пôдручникомъ Витовтовымъ (1419 р.).

Якъ бы не Свидригайло, то князюване Витовтове такимъ побытомъ довго бъ було спокôйне, бо вôнъ не мавъ суперечникôвъ въ сихъ часахъ. Вже майже 10 рокôвъ Свидригайло сидѣвъ въ Кременцѣ на Волынѣ. Замковый комендантъ Конрадъ Франкенбергъ, Прусъ родомъ, поважавъ Свидригайла и навѣть не перечивъ навѣдуватись декому зъ гостей. Прихильникъ Свидригайлôвъ Данило або Дашко, сынъ Острожского князя Федора, вбачаючи, що сими часами багато вôйска проходило поузъ Кременець, и собѣ поклавъ на думцѣ скористувати зъ сего и потай зъ гуртомъ людей прийшовъ поблизу Кременця. Двохъ зъ Дашковыхъ людей, якiйсь Дмитро та Илія, року 1418 у страстный четверъ приѣхали до Кременця и оповѣдали, що вони стратили усе въ походѣ супроти Татаръ и не мають съ чимъ вернутись до дому. Вони просили Франкенберга принятн ихъ на службу въ залогу. Тымъ часомъ у ночи передъ Великоднемъ Дашко та его одномышленникъ Олександеръ Нôсъ, князь Пиньскій, зо своимъ вôддѣломъ прикралися до замку. Якъ ще перше було умовлено, Дмитро та Илія вôдчинили браму, опустили звôдный мôстъ; тодѣ змовники кинулись у замокъ, повбивали вартовыхъ и навѣть Франкенберга, що дуже оборонявъ замокъ и вызволили такимъ чиномъ Свидригайла. Зъ вôдсѣль сей останній рушивъ до Луцка, де було багато всякого Витовтового скарбу, а зъ Луцка переѣхавъ у Молдавію, а тамъ и до Угорщины до короля Зигисмунда. Сей узявся помирити Свидригайла зъ братами. Ягайло згодився на се швидко, бо все любивъ усю свою рôдню; вôнъ навѣть помôгъ Свидригайлови згодитись зъ Витовтомъ. Витовтъ давъ ему яко удѣлъ Бряньскъ та Новгородъ Сѣверскій и тутечки Свидригайло князювавъ ажь по смерть Витовтову.

Найбôльша сила и найбôльша слава Витовтова впадае такимъ побытомъ на двайцятî роки XV. ст. Держава его розляглася вôдъ Балтійского до Чорного моря и вôдъ Захôдного

Буга до Оки рѣки, а вплывъ его сягавъ и на пôвнôчну и схôдну Русь. Въ заповѣтѣ свому Московскій князь назначивъ Витовта опѣкуномъ сынови и оборонцею, а якъ вмеръ Василь Дмитровичь, то Рязаньскі и Тверскі князѣ почали залежати вôдъ Витовта. Новгородъ та Псковъ тôльки грôшми вôдкупилисъ вôдъ Витовта и не оденъ разъ засмакували Витовтовои зброѣ. Крымскі та Чорноморскі Татаре боялися великого Литовского князя. Про останнє є звѣстка у бургундского лицаря Жильбера де Ляпуа, що зôставивъ опись своеи вандрôвки на схôдъ. Року 1421 Ляпуа яко посолъ Англійского короля Генриха V. навѣдувавсь и до Витовта. Тодѣ Витовтъ пробувавъ у Кременцѣ, маючи коло себе багато князѣвъ та княгинь, бояръ, татарскихъ значныхъ людей, а також пословъ съ Пскова та В. Новгорода. Ляпуа зъ вôдси прямувавъ до Сиріи та Єгипту черезъ Волощину, Туреччину та Византію и Витовтъ давъ у дорогу ему и проводирѣвъ и листы. Зъ Волощины Ляпуа бувъ змушеный, черезъ вôйну на Балканьскому пôвостровѣ, кружляти на Кафу по Чорному морѣ; ось тутъ ему й довелося упевнитись, якъ Татаре и шанували и боялися Витовта.

Але зъ усеи дѣйности Витовтовои найважнѣйшими були вôдносины его до Польщи. Спôлка Литвы та Руси съ Польщею пôсля Грінвальденьскои битвы та Городельскои уніи стала ще щѣльнѣйшою и обороняла ихъ вôдъ сусѣдныхъ ворогôвъ. Ся спôлка була ще мôцнѣйша вôдъ приязни братôвъ у другихъ, Витовта та Ягайла. Владиславъ-Ягайло на старости лѣтъ выявлявъ ще бôльше прихильности до рôдпои Литвы и частенько навѣдувавсь сюда и гостюючи довго справлявъ по лѣсахъ ловы на звѣрôвъ. Часомъ браты зъѣздилися до купы и тутечки окрôмъ бенкетôвъ та бесѣдъ радилися помѣжь собою про рôжні політичні справы. Въ сихъ справахъ Ягайло завсѣгды пôдлягавъ радѣ Витовтовôй и Витовтъ справдѣ бъ водивъ передъ разъ-у-разъ, якъ бы не королѣвска канцелярія та радні папы, се бъ то польскі вельможѣ. На чолѣ стоявъ єпископъ Кракôвскій Збигнѣвъ Олесницкій, що бôля Грінвальдена выратувавъ короля вôдъ Нѣмцѣвъ и съ того часу мавъ великій вплывъ на Ягайла. Сей Олесницкій бувъ заступникомъ народовыхъ польскихъ напрямкôвъ, де особливо йшло про Литовско-польску унію. Тамъ, де Витовтъ бувъ суперечникомъ

чистого польского напрямку, тамъ разъ-у-разъ Олесницкій перешкоджувавъ ему довести дѣло до вчинку.

Не до вподобы було Витовтови, що звыкъ порядкувати самовластно въ своѣй державѣ, дивитись якъ у Польщѣ канцелярія та шляхоцкѣ соймы, користуючи зъ слабого характеру Ягайлового, чимъ дальше, тымъ бôльше обмежовували власть королѣвску. Особисто Витовтови также важко було вѣдати, що вôнъ тôльки польскій вазаль, бо нѣде було правды дѣти, зъ Городельскои уніи Литва de jure стала въ вазальныхъ вôдносинахъ до Польщи; часомъ про се натякали Витовтови и польскѣ магнаты, кажучи, що вôнъ намѣстникъ короля. Черезъ се дуже сумувавъ Витовтъ, якъ згадувавъ будущу долю рôдпои Литвы. Не чекавъ вôнъ добра вôдъ поєднаня съ такою державою, въ якôй духи та магнаты робили що хотѣли. Розумѣвъ Витовтъ, що Поляки дивились и на Литву и на захôдну Русь, якъ на свою власну здобычь, якъ на свое надбане. Съ такого настрою Витовтового скористували тѣ сусѣды, якимъ не до смаку було отсе поєднане Литвы съ Польщею, бо черезъ се поставала перевага сеи зъеднанои державы надъ иншими державами, а Нѣмцямъ було боязко и за власну самостôйнôсть. Особливо Тевтоньскѣ магістры безнастанно важилися пôрвати унію. Въ сѣй справѣ имъ допомагавъ особливо императоръ Германьскій и король Угорскій Зигисмундъ. Єму бувъ бы ще бôльше на руку розмиръ Литвы съ Польщею, бо се бъ вôдопхнуло Витовта вôдъ ческои справы, де Гуситы одержували запомогу вôдъ захôднои Руси и навѣть вони запрошували Витовта королемъ до себе. До якого часу Витовтъ не згодився на останне а тôльки вырядивъ Жигмонта Корыбутовича, Ольгердового внука зъ вôйскомъ до Чехôвъ. Теперь Зигисмундъ почавъ пôдмовляти Витовта придбати собѣ зовсѣмъ політичну самостôйнôсть, а се можна було зробити ставши Литовскимъ королемъ. А Витовтови вже минувъ 80 рôкъ его житя и вôнъ не мавъ жадного сына; бо сыны вôдъ Анны Смоленьскои загинули въ тевтоньскôй неволѣ, а съ князѣвною Уляною вôнъ не приживъ нѣ однои дитины. Владиславъ же Ягайло, яко вдовець, одружився въ четверте зъ Рускою князѣвною Софією племѣнницею Уляны Ольшаньскои, що перейшла у латиньску вѣру (1422 р.) та породила єму двохъ сынôвъ: Владислава та потôмъ ще Казимира. Значить, хочь бы и вмеръ Ягайло, то

мавъ сынôвъ и повинні були по смерти Витовта одержати въ спадщинѣ Литву.

Якъ за гѣлочку обѣручь ухопився старый та одинокій Витовтъ за думку стати королемъ. Съ такою думкою у головѣ вôнъ скликавъ у Луцку сусѣднихъ державцѣвъ. Прибувъ сюда и Ягайло съ чималымъ числомъ своихъ магнатôвъ та духовеньства, що на чолѣ собѣ мало архіепископа Гнѣзненьского Ястрембця та епископа Кракôвского Збигнѣва Олесницкого; приѣхали и молодый Московскій князь Василь Василевичь, внукъ Витовтôвъ зъ митрополітою Фотіємъ, а также князѣ Тверскій и Рязаньскій. Були тутечки и ханъ Перекопскои Орды, а магістеръ Тевтоньскій та Ливоньскій и папскі легаты и византійскій посолъ. Багато зôбралося и удѣльныхъ князѣвъ зъ Литвы та Руси, що залежали вôдъ Витовта. Довго чекали тôльки, якъ звычайно, одного императора Зигисмунда — вôнъ замѣсть 6. сѣчня, приѣхавъ тôльки 22. зъ жѣнкою Варварою та зъ легатами угорскими, ческими та нѣмецкими. Єму на зустрѣчь выѣхали Витовтъ зъ Ягайломъ та зъ боярами; нарôдъ выйшовъ за ними. Тутъ були епископы рускій, латиньскій и вôрменьскій съ попами та корогвами, були и жидôвскі рабіны. Императоръ побожно уклонився святощамъ, що державъ латиньскій епископъ, а на инші не звернувъ уваги. Задзвонили въ дзвоны, заграли въ трубы и императоръ вступивъ у мѣсто. Оповѣдають, що въ Луцку зôбралося на сей часъ майже 15.000 гостей и вони не змѣстилися усѣ въ мѣстѣ, а мусили мѣститися по селахъ въ околицѣ.

На сему зъѣздѣ мѣжь иншими питанями, про які запрошувавъ Зигисмундъ Ягайла и иншихъ державцѣвъ — про роздѣлъ Молдавіи, про Гуситскі вôйны, про злучене схôднои и захôднои церкви, про боротьбу съ Турками, — вôнъ почавъ умовлятись съ Польскимъ королемъ про те, щобъ зробити Витовта королемъ Литовско-рускимъ. Ягайло сему нѣ перечивъ, нѣ згоджувався на се, не важачись нѣ на що безъ згоды польскихъ панôвъ. А тодѣ, якъ спытали про се рады панôвъ, вони, выслухавши промову палку Збигнѣва Олесницкого, що радивъ не згоджуватись на короноване Витовта королемъ, бо черезъ се ломалася умова уніи Литвы съ Польщею, потай вôдъѣхали зъ Луцка; самъ же Ягайло, злякавшись ихъ грôзьбы поѣхавъ слѣдомъ, навѣть не попращавшись съ хозяиномъ. Отакъ звѣвся

нѣ нащо сей зъѣздъ, бо Зигмундъ швидко також выѣхавъ, а за нимъ и иншѝ гостѣ; але наперсду императоръ умовився зъ Витовтомъ зъѣхатись на ново у Вильнѣ, де вже повинно було скластись справдешне короноване; на се запросили и иншихъ. Майже 7 тыжнѣвъ тягся Луцкій зъѣздъ и дуже дорого коштувавъ вôнъ Витовта. Що тыжня на харчь гостямъ, якъ оповѣдае лѣтописець, уживано 700 бочокъ сыченого меду, не числячи вина мускатного та мальвазіи и иншихъ напиткôвъ; що тыжня рѣзано 700 ялôвокъ, 700 баранôвъ та кабанôвъ, 60 зубрôвъ, 100 лосѣвъ, окрôмъ ще иншого мяса и усякои дичины.

Таке суперечане тôльки бôльше розпалювало Витовтову жадобу стати королемъ и вôнъ поклавъ собѣ зломати его, пôдкупивши польскихъ сенаторôвъ. Знайшлося чимало кого, хто похилився на его бôкъ; самъ тôльки Збигнѣвъ Олесницкій не давався у руки. Даремно папа Мартинъ V. не зголжувався на короноване, даремно Ягайло згоджувався зложити навѣть свою корону, а зробити королемъ Витовта, — се тôльки ще бôльше розпалювало его. Пôдневѣжували на се Витовта певно и захôдно-рускѝ заможнѝ люде, що не хотѣли уніи съ Польщею.

Року 1430 зъѣхалися зновъ князѣ до Вильна, такъ же само якъ се було и въ Луцку и тѝ жъ самѝ особы. Навѣть и Ягайло приѣхавъ зновъ съ панами та зъ Олесницкимъ. Тѝ паны, якихъ пôдкупивъ Витовтъ, вже й згоджувалисъ, але Збигнѣвъ самъ уперся. А для коронованя було вже все наладжене и чекали тôльки послôвъ вôдъ императора; вони повиннѝ були привезти корону и иншѝ королѣвскѝ регаліи. Посольство однакъ же не зъявлялось. Не вѣдали, що й гадати про се, а дѣло було ось-яке. Поляки довѣдались, що ѣхатимуть императорскѝ послы черезъ Велику Польщу и скрôзь по межѣ порозставляли сторожу, яка повинна була захопити ихъ и не пустити ѣхати дальше. Се задержало послôвъ въ Бранденбургіи и часъ ишовъ и зъѣздъ почавъ поватомъ розъѣздитися. Се вчинило такій шкôдливый вплывъ на старого Витовта, що вôнъ важко занедужавъ. У него мѣжь плечима вырѣзалась якась боляка и вôнъ поѣхавъ зъ Вильна у Трокскій замокъ; дорогою Витовтъ упавъ съ коня, а се ще погôршило его немôчь. Черезъ два тыжнѣ, 1430 року, 27. жовтня Витовтъ вôддавъ Богови душу. Поховали его у виленьскому соборѣ св. Станислава. Якъ звычайно, мѣжь народомъ пôшла чутка, що смерть

Витовтову вѣщували рôжнѝ незвычайнѝ зъявища, якѝ й записанѝ були въ лѣтописи. Оповѣдали, що того року въ Смоленьску зъявився голый зовсѣмъ вовкъ и багато поѣвъ народу, а на Трокскому озерѣ впродовжь цѣлого тыжня стояла кровь поверхъ воды.

Пôсля Гедымина та Ольгерда, Витовтъ бувъ вже останнимъ, що такъ щиро пѣклувався про зъеднане Литвы та Руси захôдной, останнимъ, що возвеличивъ Литовско-Руску державу та надавъ ѣй силы. Вôнъ навѣть бôльше нѣ жь ѐго попередники звѣвъ до купы и пôдъ одну власть рôжнѝ околицѣ, що мали вôдрубныхъ удѣльныхъ князѣвъ. Вôнъ одержувавъ удѣльныхъ князѣвъ и Литовскихъ й Рускихъ въ покорѣ и траплялось, що переводивъ ихъ зъ одного князѣвства на инше, а де-якихъ и зовсѣмъ скидавъ съ князюваня, а поставлявъ по околицяхъ намѣстникôвъ та воеводъ. Але обезсилюючи власть удѣльныхъ князѣвъ въ захôднôй Руси та злучаючи близше Украину-Русь зъ Лотышскою Литвою, Витовтъ черезъ се дававъ засобы Польщѣ на будущину прилучити Русь до Польскои унiи. Мѣняючи кôлька разôвъ вѣру, Витовтъ само по собѣ не тѣснивъ нѣякои вѣры; самъ католикъ, вôнъ не тѣснивъ православныхъ по рускихъ околицяхъ и зъ роду не дававъ переваги пытанямъ церковнымъ надъ полiтичными. Жадаючи зробити Литовско-руске велике князѣвство самостôйнымъ королѣвствомъ, Витовтъ наче справдѣ почувавъ, яка зла година маѐ настати для Литвы и Руси, якъ сѝ останнѝ зробляться залежными зовсѣмъ вôдъ латиньскои Польщи, що не давала дыхнути иншôй вѣрѣ окрôмъ латиньства.

III.

СВИДРИГАЙЛО та КАЗИМИРЪ IV.

Якъ тôльки зложивъ Витовтъ руки не зôставивши пôсля себе дѣтей, заразъ же постало пытане, хто князюватиме на Литвѣ та Руси и яка доля буде Польско-Литовскои унiи? Бувъ ще живый правда колишнiй великiй князь, що й князювавъ вже, а теперь ставъ королемъ Польскимъ — се Владиславъ Ягайло; вôнъ то мавъ справдешнѐ право злучити зовсѣмъ Литву съ Польщею и яко братъ и на пôдставѣ умовы. Але

вôнъ на се не вôдважився, вѣдаючи, яке суперечене выявлять литовско-рускiи бояре, що навченiи вже були Витовтомъ дорого цѣнити самостôйнôсть своеи державы и добре вѣдали, що Польща мае силу зовсѣмъ проковтнути ѥѣ. Окрôмъ Ягайла зôставалось ще два внуки Гедыминовiи: Свидригайло, молодшiй Ягайлôвъ братъ и Жигмонтъ, молодшiй Витовтôвъ братъ; були ще й небожѣ Ягайловiи, а Ольгердовiи внуки, удѣльнiи князѣ Корыбутовичѣ, Володимировичѣ и и., але вони були православнои вѣры й черезъ се нѣ Поляки, нѣ Литовцѣ-католики не бажали князюваня на Литвѣ-Руси. Ягайло згодився на князюване свого рôдного брата Болеслава-Свидригайла, удѣльного князя Новгороду Сѣверского и справдѣ коронували ѥго у Вильнѣ въ соборѣ великокнязѣвскою короною. Але велику помылку зробивъ Польскiй король, маючи надѣю, що ѥго молодшiй братъ стане корится ему, що вôнъ буде не самостôйнымъ княземъ а намѣстникомъ Польскимъ.

Свидригайло, хочь и перемѣнивъ православну вѣру на латиньску, якъ се зробили и иншiи князѣ пôдъ вплывомъ Ягайла, однакъ же вôнъ бôльше выявлювавъ сночутя до Русинôвъ, нѣ жь до Литовцѣвъ та Полякôвъ. Треба памятати, що Свидригайло бувъ удѣльнымъ княземъ, то Полоцкимъ та Витебскимъ, то зновъ на Подôлю, на Волынѣ и Сѣверщинѣ; не дивно пôсля сего, що й мова й звычаѣ и родиннiи звязки стали зовсѣмъ рускiи и вôнъ бôльше хилився на ихъ бôкъ. И справдѣ Рускiй нарôдъ дуже зрадѣвъ, якъ Свидригайло ставъ великимъ княземъ; вôнъ чекавъ вôдъ сего князя обороны и вôдъ латиньства и вôдъ Полякôвъ. Свидригайло самъ вважавъ себе самостôйнымъ великимъ княземъ, самостôйнымъ державцею, зовсѣмъ незалежнымъ вôдъ Польскои короны; хотѣвъ навѣть самъ стати королемъ и, одно слово, вступивъ у слѣдъ Витовтôвъ.

Не до смаку було польскимъ магнатамъ, що Ягайло згодився на князюване Свидригайла на Литвѣ-Руси безъ усякои яснои умовы, безъ обѣтницѣ поступитися Подôлемъ та Волынею, на якiи вони вже давно острили зубы и за якiи Польща воювала зъ Литвою ще въ XIV. ст. Въ Галичинѣ, що прилучена була до Польщи за часôвъ Казимира III., польскiи магнаты та духовеньство розласувались, одержуючи въ подарунокъ княжiи маетки и навѣть силомôць вôдбираючи маетки великого числа рускихъ володарѣвъ. Те жь саме сталось и на Подôлю,

котрого частину Ягайло прилучивъ до Польщи. Ще швидше, дякуючи чи тому, що Подôле було не густо заселене, польскѝ надбаня землѣ почали тамъ ширитися, почали тамъ будуватися замки. Польска шляхта, одержавши на Подôлю чимало земель, повинна була за се тôльки въ часѣ вôйны достарчати на свôй коштъ певне число узброєныхъ людей. У купѣ съ польскою шляхтою зъявився у Каменцѣ и латиньскій єпископъ. Але за часôвъ Витовта майже все Подôле знову було прилучене до великого князѣвства: по мѣстахъ та по замкахъ понаставлено рускихъ старостъ та литовско-рускѝ залоги.

Не покладаючи надѣѣ на Свидригайла, що вôнъ самохôть вôддасть имъ Подôле та Волынь, польскѝ паны поклали собѣ захопити сѝ околицѣ зъ необачка. На той часъ въ Каменцѣ бувъ воєводою значный Литвинъ Довгердъ. Ще чутка про Витовтову смерть не встигла дôйти до Каменця, вже шляхта, маючи на чолѣ братôвъ Бучацкихъ, зъявилася бôля Каменецкого замку, стала тамъ таборомъ и выкликала до себе Довгерда зъ залогою, наче бъ то на якусь раду. Якъ тôльки выѣхавъ до неи Довгердъ, заразъ же захопили єго, а въ купѣ зъ симъ и замокъ. До рукъ шляхты перейшли також Смотричь, Скала, Червоногородъ, а зъ ними й бôльша частина Подôля. Не встигла шляхта зробити сего на Волынѣ, бо тамъ вже вѣдали про смерть Витовтову и Луцкъ та Володимиръ не дали себе ошукати.

Чутка про захопъ подôльскихъ замкôвъ дôйшла до Свидригайла ще въ той часъ, якъ Ягайло бувъ на Литвѣ пôсля Витовтовои смерти. Дуже розгнѣвався великій князь, почавъ дорѣкати за се Ягайла и на останку оповѣстивъ, що не пустить єго зъ Литвы до того часу, ажь поки не вернуть Подôля. Ягайло вже й такъ и сякъ улещувався передъ Свидригайломъ, але вôнъ не вôдступавъ вôдъ свого слова. Вже шляхта пôдбивала Ягайла, що бъ вôнъ дозволивъ вбити Свидригайла, захопити Виленьскій замокъ, запертись тамъ та чекати запомоги. Але Ягайло й на се не згодивсь; вôнъ склавъ зъ Свидригайломъ умову, що вертає єму подôльскѝ замки и навѣть вырядивъ до Бучацкого на Подôле якогось Тарла Щекаревича. Бучацкій мусивъ вôддати каменецкій замокъ рускому князеви Михайлови Бабѣ. Дуже зрадѣвъ Свидригайло и давъ навѣть Тарлови сто гривенъ, а пôсля сего роздавъ багато подарункôвъ

и королеви, и шляхтѣ, и пустивъ ихъ до Польщи. Тутъ то Поляки й ошукали Свидригайла, якъ малу дитину, а ему було вже 60 лѣтъ. А деякі̂ съ польскихъ магнатôвъ выгадали ось яку штуку (може й Ягайло се вѣдавъ). Написали до Бучацкого осôбный листъ и радили ему не послухати приказу королѣвского, а взяти въ неволю и Тарла и Бабу. Сей листъ вони згорнули въ дудку та й облѣпили воскомъ: се наче бъ то посылали свѣчку и звелѣли, вôддаючи сю свѣчку Бучацкому, сказати, що бъ вôнъ у нѣй шукавъ свѣтла. А на той часъ бувъ звычай посылати свѣчки по церквахъ та по каплицяхъ и черезъ се нѣхто й не звернувъ увагу, яка то посылаеться свѣчка. Бучацкій зломавъ свѣчку, знайшовъ тамъ листъ та дословно зробивъ такъ, якъ ему нараджено. Отъ якъ ошукали Свидригайла Поляки и заразъ же вôнъ дуже угнѣвався и выступивъ на Подôле зъ вôйскомъ вôдбирати замки; деякі̂ мѣжь ними и справдѣ вôднявъ, але Каменецъ та Смотричь такъ и зôстались у Полякôвъ. Теперь вже польскі̂ паны, що були скликані̂ на соймъ у Судомирѣ, поклали тамъ вымагати у великого князя вже не самого тôльки Подôля, але и Луцка и пôвденнои Волыни, а также закликали Свидригайла у Польщу присягати Польскому королеви. На все се не згодився Свидригайло, склавъ спôлку съ Тевтоньскими та Ливоньскими лицарями супроти Польщи, а також удався до императора Зигисмунда. Зигисмундъ радивъ нѣмецкимъ лицарямъ допомагати, обѣцявъ коронувати Свидригайла, але нѣчимъ бôльше не допомôгъ. Тымъ часомъ до Свидригайла приѣхали вôдъ Ягайла послы зъ дорѣканемъ за спôлку зъ ворогами; тутъ посолъ додавъ, що Свидригайло ще не князь великій ажь поти, поки польскій соймъ не признае его. Розлютувався Свидригайло и не тôльки вдаривъ по щоцѣ посла, але й звелѣвъ заперти его у тюрму. Теперь вже безъ вôйны не можна було.

Въ липцю року 1431 король справдѣ вырушивъ зъ великимъ вôйскомъ, перейшовъ черезъ межову рѣку Бугъ и зъявився на Волынѣ. Велику лютôсть выявили Поляки въ сѣй вôйнѣ и симъ змушували Русинôвъ покидати свои оселѣ та ховатись съ тымъ, що було можна забрати зъ добра, по лѣсахъ та нетрахъ. Однакъ же король, жалуючи рôдне князѣвство, яко мога стримувавъ запалъ свого вôйска и якъ кажуть, навѣть потай посылавъ звѣщати нарôдъ, що наближуеться, що бъ

утѣкали. Поляки почали ремствувати, що вôнъ потурає братови и спалили та спустошили Володимиръ-Волыньскій та иншû мѣста. Тымъ часомъ, за помогою Волохôвъ та Татаръ, Свидригайло стрѣтивъ польске вôйско бôля Луцка, але вбачивши, що сила не на єго боцѣ, вôдôйшовъ, спаливши саме мѣсто Луцкъ, що бъ не кидати Полякамъ на поталу; въ замку жь Луцку постановивъ руского воєводу Юршу. Сей Юрша не давъ замку Полякамъ и що не робили вони, не змогли захопити. И тутъ Поляки ремствували на короля. Часъ ишовъ, въ польскому таборѣ повстали пошести на людей та на конѣ, не стало ѣжи. А Тевтоньскій Орденъ, яко спôльникъ Свидригайлôвъ оповѣстивъ вôйну съ Польщею и Нѣмцѣ вступили въ пôвнôчнû єи околицѣ. Тодѣ Поляки постановили сумиритись, великій князь згодився и повстало замиренє. Пôсля сего складено сумирну умову и за Свидригайломъ зôсталось все такъ, якъ було передъ початкомъ вôйны, значить, Свидригайлови зôсталось усе схôдне Подôлє та вся Волыньска Земля. Великій князь такимъ чиномъ оборонивъ свою незалежнôсть вôдъ Польщи.

Польскû тогочаснû историки зображують Свидригайла, яко чоловѣка лютого, нерозумного, пяницю, яко чоловѣка недотепного. Новочаснû письменники кажуть, що такій поглядъ на Свидригайла неправедный, що не можна такъ зниж ати чоловѣка, що бувъ ворогомъ уніи Литвы съ Польщею та оборонцею Литовско-рускои самостôйности; якъ на довôдъ сего вказують на прихильнôсть до Свидригайла всего руского боярства и народу, не дивлячись на те, що князеви часомъ и не поводилось добре. Не можна однакъ же сказати, що бъ правдивый бувъ зовсѣмъ сей останній поглядъ. Бодай можна сказати, що Свидригайла далеко не можна прирôвнювати до Витовта.

Проводирѣ польскои полiтики, якъ тôльки зауважили, що не можна вôйною приборкати Свидригайла, то вони заразъ же стали уживати иншого засобу, бажаючи зовсѣмъ зôпхнути великого князя съ князѣвства. Вони выставили супроти Свидригайла суперечника и почали допомагати єму яко мога. Се бувъ братъ Витовтôвъ Жигмонтъ Кейстутовичь, князь Стародубскій; вôнъ до того часу бувъ зовсѣмъ невѣдомый нѣкому. Поляки потай почали умовляти сего Жигмонта, здобувати собѣ великокняжій стôлъ. Сучасно зъ симъ вони наклонили Литовскихъ боярь, що ремствували на Свидригайла за єго прихильнôсть до

всего руского, стати на бôкъ Жигмонтôвъ. Свидригайло на той часъ, якъ запалало повстане, проживавъ зъ семiею въ Ошмянахъ и не дбавъ нѣ про що. Въ осени 1432 р. на чолѣ чималого гурту зъявився Жигмонтъ на Литвѣ и мало не захопивъ до рукъ Свидригайла; тôльки вôнъ своею особою встигъ утѣкати, а жѣнку его захоплено. Незабаромъ Жигмонтъ володѣвъ вже Волынею, Троками та Гродномъ, а за симъ и вся Литовска частина великого князѣвства приняла его за князя. Жигмонтъ коронувався у Виленьскому соборѣ и тутъ же читали папску булю, якою папа знимавъ зъ Литвы присягу Свидригайлови. А попередъ сего у Гроднѣ Жигмонтъ заприсягъ въ притомности Олесницкого та польскихъ сенаторôвъ на пôдлеглôсть Польскôй коронѣ; ѣй вôддававъ вôнъ Землю Подôльску, Луцку та Городельскiй повѣтъ.

Свидригайло тымъ часомъ выѣхавши у Витебску околицю, и въ головѣ собѣ не покладавъ вôдрекатись вôдъ великого князѣвства. Бôльшôсть рускихъ околиць була ему вѣрна. Зôбравши чимале вôйско по бѣлорускихъ та сѣверскихъ околицяхъ и одержавши запомогу вôдъ свого зятя Тверского князя, вôнъ рушивъ у Литву; швидко однакъ же бувъ змушеный выступити зъ вôдтôль. Бôльше вдачи було его рускимъ воеводамъ, що змагалися съ Поляками на пôвденному боцѣ великого князѣвства. Тамъ якiйсь то Михайло-Олександеръ Нôсъ та князь Острожскiй Федько обороняли Землю Кiевску, Волыньску та Подôльску. Особливо Федько за помогою Волохôвъ та Татаръ здобувъ великои славы; вôнъ не тôльки прогнавъ Полякôвъ съ Подôля, але й забравъ Каменець, захопивши Бучацкого у неволю.

Въ протягу сеи усобицѣ вôддавъ Богови душу й Ягайло; мавъ вôнъ вôсѣмдесятъ шесть рокôвъ свого житя. Року 1434 въ маю вôнъ рушивъ до Галичины; тамъ мавъ заприсягнути Молдавскiй господарь. Дорогою Ягайло зупинивсь въ селѣ Медыцѣ надъ Сяномъ ночувати и довго въ ночи пробувъ у гаю, слухаючи соловѣя; вôдъ сего часу вôнъ заслабъ и не доѣжджаючи до Львова, вмеръ у мѣсточку Городку.

Ще за житя Владислава-Ягайла магнаты польскѣ обрали наслѣдникомъ его сына, а заразъ якъ вмеръ Ягайло, зôбрався у Краковѣ соймъ и десятилѣтный Владиславъ ставъ королемъ Польскимъ. Тепереньки, маючи на чолѣ Збигнѣва Олесницкого,

коронна рада забрала въ свои руки урядъ, бо король бувъ недорослый. Рада ся стала на Литвѣ засобляти Жигмонтови ще бôльше и вôйскомъ и иншими засобами.

А Свидригайло тымъ часомъ, замѣсть того, що бъ опертися на силы рускихъ околиць, що ще усѣ мавъ у себе пôдъ рукою, вôдшукувавъ спôлокъ на боцѣ, выряжавъ послôвъ до императора Зигисмунда, до Тевтоньскихъ та Ливоньскихъ лицарѣвъ, до Волощины та Молдавіи; удався до папы а навѣть давъ обѣтницю на церковну унію, се бъ то обѣцявъ упорядити пôдлеглôсть руского духовеньства папскôй власти. Такӣ Свидригайловӣ вчинки спровола вôдныхали вôдъ него прихильникôвъ рускои вѣры; ще бôльшій на се мали вплывъ лютӣ кары, якими каравъ Свидригайло часомъ прихильникôвъ Жигмонтовыхъ, якъ часомъ ихъ захоплювали. Н. пр. якогось князя Ольшаньского Свидригайло звелѣвъ у Витебску зашити въ мѣхъ та вкинути у воду; не пожалувавъ вôнъ и митрополіты Герасима, що вôнъ зробивъ митрополітою пôсля смерти Фотія. Свидригайло спаливъ его живого, не вѣдомо за яку провину; се сконлось також у Витебску.

А перевага въ боротьбѣ хилилася на Жигмонтôвъ бôкъ. Надъ рѣчкою Святою, десь бôля Вилькомира на Жмуди постала битва. Свидригайло мавъ полки Смоленьскӣ, Полоцкӣ, Витебскӣ и крôмъ того лицарѣ допомагали ему, а провôдникомъ бувъ Свидригайлôвъ небôжъ Жигмонтъ Корыбутовичъ, що вôдзначився въ часѣ Гуситскои вôйны и его обрано навѣть королемъ Чехъ. У вôйску Жигмонта Кейстутовича перевагу мали Поляки, а доводивъ имъ сынъ его Михайло. Билися уперто та крôваво и Жигмонтове вôйско подолѣло: Свидригайловӣ полки розбѣглися, кинувши навѣть и свого провôдника, що бувъ дуже посѣченый; багато не дочислялися Рускихъ бояръ та князѣвъ, а такожь Ливоньскихъ лицарѣвъ (1435 р.). Свидригайло самъ утѣкъ у Кіевску Землю. По околицяхъ Смоленьскôй, Полоцкôй та Витебскôй наставлено Жигмонтовыхъ намѣстникôвъ. У сей часъ покинувъ Свидригайла давный его прихильникъ, князь Федько Острожскій. Оповѣдають, що Свидригайло самъ не тôльки образивъ Федора, але й звелѣвъ замкнути пôдъ сторожу и черезъ се Острожскій перейшовъ до Полякôвъ и вôддавъ имъ усе Подôлє зъ замками, по якихъ вôнъ бувъ намѣстникомъ. Однакъ же вбачаючи, що 1) Ягайло звелѣвъ, якъ

почалась боротьба Свидригайла зъ Жигмонтомъ, пильно дивитись, що бъ нѣхто не руйнувавъ православныхъ церковь и не приневолювавъ Русинôвъ переходити у латиньску вѣру, а 2) що якъ тôльки коронували Владислава, заразъ же прирôвняли права рускихъ панôвъ съ польскими, можливо гадати, що отсе все мало вплывъ на перехôдъ Федька Острожского на польскій бôкъ.

Такимъ чиномъ у Свидригайла зôставалась тôльки частина Подôля, бôльшôсть Волыньскои Землѣ зъ мѣстами Луцкомъ та Кременцемъ, та стародавный Кіевъ, де сидѣвъ намѣстникомъ воевода Юрша. Вбачаючи, що не зъ его силою вже воювати за велике князѣвство, Свидригайло 1437 р. поѣхавъ до Кракова и згодився стати зô своими землями ленникомъ польскои короны, бажаючи дати ему запомогу супроти Жигмонта та пôдкупляючи королѣвскихъ радцѣвъ. Але й Жигмонтъ такожь не сидѣвъ склавши руки и вôнъ такожь не жалувавъ грошей, вымагаючи одержати для себе Землю Кіевску, Подôльску та Волыньску. Вбачивши, що Жигмонтôвъ бôкъ у польскôй радѣ перемôгъ, Свидригайло выѣхавъ зъ Руси, и удався на початку до Волощины, а потôмъ до Угорщины.

Теперь вже не самъ Кіевъ, але и Волыньску Землю одержавъ Жигмонтъ, зъ умовою однакъ же, що бъ пôсля его смерти Волынь вôдôйшла до Польщи (1439 р.). Такимъ робомъ вôйна скôнчилася на корысть Жигмонтови; але не на довго, бо вже на другій рôкъ вôнъ загинувъ. Новый державець Литовско-рускій ставъ залежати зовсѣмъ вôдъ Польщи и се само по собѣ дуже було не до вподобы не самымъ тôльки Рускимъ, але й Литовскимъ князямъ та боярамъ; особливо ворогували съ Кейстутовымъ сыномъ потомки Ольгердовй, що, здавалося имъ, неправедно захопивъ престôлъ Литовско-рускій. Лютôсть, зъ якою новый великій князь каравъ своихъ суперечникôвъ, ще бôльше робила ему ворогôвъ мѣжь значными родинами, особливо якъ вôнъ почавъ тѣснити князѣвъ та бояръ, вôднимаючи у нихъ деякй февдальнй права, та приближаючи до себе простыхъ людей, якимъ почавъ подавати навѣть земскй уряды та маетки, що повôдбиравъ у князѣвъ та бояръ. Пôсля сего якъ Жигмонтъ почавъ скликати всѣхъ на великій соймъ, то розôйшлася поголоска, що вôнъ хоче захопити на сему соймѣ усѣхъ бояръ и князѣвъ та й звести зо свѣта ихъ. Се

змусило деякихъ князѣвъ та бояръ вышукувати засобôвъ, що бъ звести зо свѣта самого Жигмонта и вони склали мѣжь собою потайну умову. На чолѣ стали удѣльный Рускій князь Иванъ Чорторыйскій, воєвода Виленьскій Довгердъ, та Трокскій воєвода Лелюшь. До своеи умовы вони притягнули одного слугу Жигмонтового, Кіяниня Скобейка. Що бъ довести до вчинку сю змову, вони скористували съ такъ званого сѣнного податку, се бъ то привозомъ зъ волостей на княжѣ стайнѣ сѣна.

Живъ Жигмонтъ у Трокскому замку. Року 1440 въ марцѣ, якъ разъ у ночи пôдъ вербну недѣлю до княжого дворища привезено триста саней сѣна; у кожному возѣ сховано було по два й бôльше чоловѣка узброєныхъ людей, та при кожному возѣ по одному погоничу; значить, набралося всѣхъ майже тысяча чоловѣка людей, а може й бôльше. До заутренѣ пôшовъ Жигмонтôвъ сынъ Михайло у соборъ. Заразъ усѣ повылазили зъ возôвъ, заперли браму и за приводомъ Чорторыйского увôйшли у княжій замокъ. Старый Жигмонтъ, не выходячи зъ свого покою, слухавъ службу божу, що правилася побôчь у каплицѣ. Жигмонтъ мавъ звычай тримати бôля себе разъ-у-разъ за сторожа прирученого медведя; часомъ сей медвѣдь выходивъ на двôръ, а вертаючись назадъ шкробавъ у дверѣ, що бъ єго пустили. Зуздрѣвши медведя на дворѣ, князь Чорторыйскій та Скобейко пошкрабали у дверѣ; Жигмонтъ подумавъ, що се шкрабається звѣръ, та й вôдчинивъ дверѣ. Змовленѣ вступили у хату, почали лаяти Жигмонта, а Скобейко схопивши желѣзнѣ вилка, що мѣшають у печи, такъ мôцно ударивъ по головѣ Жигмонта, що мозокъ выскочивъ и довго єго слѣды та слѣды крови знати було на стелѣ. Якогось то Славка, що бувъ при князю, выкинули у вôкно, тамъ вôнъ и душу вôддавъ Богови. Князеве тѣло на санкахъ вывезли по леду на озеро, та такъ и зôставили тамъ.

Якъ тôльки въ мѣстѣ стало вѣдомо, яка зла година скоилася въ замку, заразъ же Михайло зъ дружиною своєю кинувся до Малого Трокского замку, що стоявъ на озерѣ и заперся тамъ. Лелюшь розложився у великому замкови и вывѣсивъ бѣлый Свидригайлôвъ прапоръ на головнôй брамѣ; Довгердъ забравъ великій замокъ. Тымъ часомъ послы побѣгли яко мога до Молдавіи, де пробувавъ Свидригайло. Вôнъ рушивъ на Волынь и прибувъ до Луцка, де радôсно єго зустрѣ-

нули. Але замѣсть того, що бъ поспѣшатись до Вильна и змôцнитись тамъ, Свидригайло гаѣвъ часъ у Луцку, а тымъ часомъ склалася нова справа не на користь єму.

Зôбралися въ мѣсточку Ольшанахъ до князя Юрія Семеновича деякî зъ значныхъ Литовскихъ людей; тутъ були Гаштольдъ, Смоленьскій намѣстникъ, Кезгайло, намѣстникъ Жмудскій, Миколай Немировичь, староста Виленьскій, Миколай Радивилъ, маршалъ Литовскій и иншî. Тутъ вони поклали собѣ не приймати княземъ нѣ Свидригайла, нѣ Михайла Жигмонтовича, а обрати молодшого Ягайлового сына Казимира, що ще бувъ малымъ хлопямъ; бачте, була надѣя выховати єго въ литовскихъ звычаяхъ, а до того самымъ держати урядъ. Була ще тутъ и така думка, що окрôмъ того, що зложиться щѣльна спôлка съ Польщею, ще й Литва матиме самостôйного державця. Зô свого боку польскî вельможѣ гадали, що Литовскимъ великимъ княземъ повиненъ бути ихъ король Владиславъ III.; але склалось такъ, що якъ разъ у сей часъ вôнъ ставъ и королемъ Угорскимъ и почалася вôйна съ Турками. Для того Владиславъ и згодився вôддати братови велике Литовске князѣвство. Але польскî паны стояли на тому, що бъ Казимиръ ставъ не Литовскимъ великимъ княземъ, а звычайнымъ княземъ, залежнымъ вôдъ польскои короны, се бъ то тôльки намѣстникомъ польскимъ. Се дуже не подобалось литовскимъ боярамъ и якъ пяти вѣру лѣтописи, то вони придумали ось яку хитрôсть. Молодый Казимиръ у купѣ съ польскими сенаторами приѣхавъ до Вильна. Вельможѣ литовскî на бенкетѣ, що спорядили, такъ начастували своихъ гостей, польскихъ сенаторôвъ, що вони не счулися якъ поснули и спали навѣть увесь ранокъ на другій день. А тымъ часомъ Литовцѣ заходилися коло коронованя Казимирового въ Виленьскому соборѣ: посадовили єго на великокняжому престолѣ, на голову надѣли Гедыминову шапку, въ руки дали мечь, а зверху одягли мантією (3. липця 1440 р.). Тôльки тодѣ прокинулися Поляки, якъ почули, що гукають на шану великому князеви. Нѣчо було вже робити и польскимъ панамъ, треба було поздоровляти князя, а тутъ имъ пôднесли й подарунки.

Въ дуже трудный часъ довелося молодому Казимирови починати своє князюванє на Литвѣ та Руси. Усобицѣ та змаганя, що скончилися не давно, вчинили великî злыгоднѣ; до того

прилучилися великі морозы, повставъ неуроджай, пошести на людяхъ, голодъ та лихолѣтє; про все се й єсть згадка по лѣтописяхъ. А якъ на те не по всѣхъ околицяхъ приняли Казимира за великого князя. Польскій король також не згодився вызнати єго великимъ княземъ, а вельможѣ лагодилися запомагати суперечникамъ Казимировымъ, маючи на метѣ розшматувати по переду велике князѣвство, а потôмъ сі вôдрубні частины пôдбити пôдъ власть Польскои короны. Для того Польскій король надавъ Болеславу-Свидригайлови частину Волыньскои Землѣ и частину Подôля. Михайло Жигмонтовичь злучився зъ Мазовецкими князями и вôддавъ имъ Берестейску Землю, а до него припала Жмудь, що навѣть прогнала вôдъ себе старосту Кезгайла. Але дякуючи Литовскôй радѣ, що мала на чолѣ собѣ досвѣдченого Яна Гаштольда, усе се лихолѣтє поволомъ та спровола утихомирилось. Самъ Гаштольдъ зъ вôйскомъ рушивъ до Захôдного Бугу и тамъ встигъ умовити Берестє и инші мѣста вернути до великого князя. Такъ само заспокоивъ вôнъ и Жмудь и навѣть до нихъ пôсля вернувся на староство тойже Кезгайло. Михайло Жигмонтовичь прибувъ до Вильна и сумирився съ Казимиромъ, одержавши на удѣлъ ті самі мѣста, якими володѣвъ єго батько, се бъ то Бѣльскъ, Бряньскъ, Стародубъ и инші. Але сумирене се було не щире— вôнъ коивъ супроти Казимира зраду, бажаючи захопити собѣ княжій стôлъ.

Одного разу Казимиръ, що якъ батько єго любивъ ѣздити на ловы, выѣхавъ у пущу; зъявилося поблизу кôлька сотень невѣдомыхъ, узброєныхъ верхôвцѣвъ. Про се лѣсова сторожа заразъ же звѣстила великокняжого маршалка Андрѣя Гаштольдовича—и вôнъ миттю схопивъ молодого Казимира и вôдвѣзъ єго у Трокы. Батько єго Янъ Гаштольдъ вырядивъ навздогôнъ за змовниками чималый гуртъ людей и сі наздôгнавши ихъ, иншихъ повбивали, а иншихъ захопили въ неволю, а мѣжь тыми пять братôвъ, Рускихъ князѣвъ Воложиньскихъ. Заразъ же ихъ покарали смертю у Трокахъ. Пôсля єсго самъ Гаштольдъ рушивъ до Бряньска супроти Михайла, але сей не чекаючи єго, утѣкъ за московску межу. Єго удѣлъ прилучено до великого князѣвства. Свидригайло незабаромъ самъ вôдступився вôдъ Польского короля, а заприсягъ великому князеви Литовскому. Казимиръ давъ єму по смерть Волыньску Землю.

Тодѣ жь саме Кіевъ зъ околицею надавъ на удѣлъ свому братови у другихъ, Олександрови Олелькови Володимировичеви, князеви Копыльскому та Слуцкому; батько сего князя довго князювавъ у Кіевѣ.

Въ Смоленьску также скоплося повстанє и великокняжôй радѣ коштувало великои працѣ утихомирити єго.

У той часъ, якъ Жигмонтъ скликавъ великій соймъ у Трокахъ и Янъ Гаштольдъ, що бувъ намѣстникомъ у Смоленьску выбравcя у Троки, то вôнъ на своєму мѣсци зôставивъ Андрѣя Саковича. Незабаромъ прийшла чутка про смерть Жигмонтову. Заразъ же Саковичь у Смолянъ почавъ вымагати присяги въ тому, що вони приймуть собѣ за князя того, що буде обраный у Вильнѣ князями та боярами Литовскими, а вôнъ, Саковичь, зôстанеться воєводою до того часу, поки не буде даный розпорядокъ те жь зъ Вильна. Заприсягли єпископъ Семенъ, бояре и урядники. Але нарôдъ не схотѣвъ заприсягти. На Великдень у середу городяне, переважно рукодѣльники: ковалѣ, кожумяки, котельники, рѣзники и т. и., почали дзвонити у дзвоны въ церквѣ Бориса та Глѣба и скликали вѣче. Андрѣй Саковичь просивъ рады у бояръ, що єму робити? Вони не тôльки нарадили єму узбронити своихъ дворянъ, але й самі зробили то жь само и всѣ въ купѣ кинулися на городянъ и багато побили людей. Однакъ же повстанє не утихло, а ще бôльше почало ширитись. Саковичь зъ семією своею та зъ боярами выѣхали зъ мѣста, а зôставили тамъ тôльки маршалка Петрика. Заразъ же городяне схопили Петрика та й утопили въ Днѣпрѣ, а за воєводу въ мѣстѣ настановили князя Андрѣя Дорогобужского. Пôсля сего, якъ прийшла чутка, що на Литвѣ лагодиться походъ на Смоленьскъ, городяне прикликали собѣ за князя внука Ольгердового, Юрія Лугвеновича, князя Мстиславского. Сей Юрій почавъ князювати незалежно вôдъ нѣкого. Рада Литовска вырядила чимале вôйско, але воно не захопило мѣста, а тôльки дещо попалило, пограбувало, та й вôдôйшло зъ нѣчимъ. Тодѣ вже въ осени 1442 р. самъ Казимиръ на чолѣ ще бôльшого вôйска вырушивъ у походъ. Юрій Лугвеновичь, не чекаючи нѣ зъ вôдки запомоги, подався у В. Новгородъ и Смоленьскъ покорився Казимирови. Юрій Лугвеновичь сумирився зъ братомъ своимъ у другихъ и знову одержавъ Мстиславскій удѣлъ.

Ледво Казимирови, чи лѣпше кажучи Гаштольдови, довелося утихомирити все на Литвѣ та Руси та заберегти самостôйнôсть Литовско-рускои державы вôдъ пôдлеглости Польщи, ажь ось зновъ съ тогожь самого боку зъявилися новî перепоны та небезпечнôсть. Король Владиславъ III. майже нѣякои уваги не звертавъ на Литву та Русь, бо яко король Польскій та ще й Угорскій мавъ и такъ доволѣ дѣла, а тамъ ще постала вôйна съ Турками. Ажь ось 1444 р. въ листопадѣ єго вбито пôдъ Варною, а заразъ же Угры обрали собѣ другого короля (то жь Владислава Постума).

Полякамъ такожь треба було обирати короля собѣ и вони зôбралися на соймъ въ Серадзю 1445 р. въ цвѣтню; вони обрали собѣ королемъ Казимира Ягайловича. Теперь вже, якъ Угорщина зовсѣмъ вôдорвалася вôдъ Польщи, Полякамъ треба було поклопотатись про унію зъ Литвою. Якъ бы королемъ у Польщѣ ставъ хто небудь иншій, а не Ягайлôвъ сынъ, то зовсѣмъ бы мусивъ порватись звязокъ Польщи зъ Литвою та Русею; выбôръ же Казимира Ягайловича зовсѣмъ злучавъ Литву та Русь съ Польщею. Але не такъ дивились на се Литовско-рускî бояре. Вони добре бачили до чого вернуть Поляки, захоплюючи собѣ землѣ та урядъ у великому князѣвствѣ и для того яко мога йшли навпаки бажанямъ Полякôвъ.

А молодый Казимиръ вже такъ призвычаѣвся до звычаѣвъ та мовы Литовско-рускои, що вôдъ разу вôдповѣдавъ Полякамъ нѣ сякъ, нѣ такъ, здаючись, що ще не добре вѣдомо, чи живъ, чи вбитый братъ. Два роки минуло, а Казимиръ все выминавъ и не згоджувався. На останку Поляки ось що зробили: вони обрали собѣ за короля князя Болеслава Мазовецкого, съ Пястовои родины и подали, наче бъ то вони лагодяться навѣть коронувати єго. Се значить, що Литва повинна була зновъ воювати за Берестейску Землю, бо Болеславъ уважавъ єѣ за свою, та ще й Михайло Жигмонтовичь сидѣвъ на шиѣ, бо бувъ у великôй приязни зъ Болеславомъ. Такî обставины та ще умовлянє матери Казимировои Софіи справили те, що Казимиръ на останку згодився на обранє єго Польскимъ королемъ. Року 1447 въ червцю вôнъ коронувався торжественно въ Краковѣ у соборѣ и на сему святѣ були Свидригайло та Юрій Лугвеновичь, а такожь деякî и захôдно-рускî князѣ.

Отакъ-то въ друге Литовско-рускій великій князь ставъ и королемъ Польскимъ и зновъ велике княз̂ѣвство прилучене було до Польщи.

Часъ, що наставъ заразъ пôсля выбору Казимира Польскимъ королемъ, вôдзначувався великимъ числомъ бурливыхъ соймикôвъ, на якихъ Поляки сперечалися зъ Литовцями та Русинами про свои взаимнѝ вôдносины. Такѝ соймы збиралися у Петриковѣ, Люблинѣ, Парчовѣ, Серадзѣ, Корчинѣ и по инших мѣстахъ. Очевидячки Поляки дбали про те, щобъ обернути Литовско-ускѝ околицѣ въ свою власнôсть, а на передъ усего се дотыкалося до всего Подôля, Волыни та до околиць Захôдного Бугу (Пôдляся). Федôръ Бучацкій, староста польскои частины Подôля, встигъ захопити ще деякѝ замки у Литовскôй частцѣ, та постановити тамъ свои залоги. Се дуже не вподобалось Литовско-ускимъ панамъ и для того на соймахъ вони горячо оступилися за свое князѣвство и вымагали, щобъ имъ вернули тѝ мѣста на Подôлю та Волынѣ, що захопили Поляки. Съ того и другого боку опиралисъ навѣть на историчнѝ пôдставы. Литовцѣ та Русины доводили, що Подôльску Землю вôднявъ у Татаръ Ольгердъ и надавъ еѣ своимъ небожамъ Корiятовичамъ, а сѝ вже збудували новѝ мѣста та взновили старѝ (Смотричь, Бакоту, Камянець и и.) та боронячи сю краину вôдъ Татаръ, тымъ самымъ попаскликували до себе людей зъ инших краѣвъ. Волынь же вони вважали надбанемъ Гедыминовымъ та Любартовымъ, значить, вона була спадщиною великихъ Литовскихъ князѣвъ. Поляки зô своего боку здавались на попереднѝ захопы сихъ земель Поляками, а особливо Казимиромъ III.; далѣ вони згадували Городельску унiю и иншѝ умовы Литовцѣвъ съ Поляками, особливо зъ Жигмонтомъ, що пôсля своеи смерти майже усе Литовско-руске князѣвство вôддавъ Польскому королеви. А околицю понадъ Бугомъ Поляки вважали власностю князѣвъ Мазовецкихъ, хочь ся околиця ще не довго належала до Кейстутового удѣлу.

Поляки докоряли Литовцѣвъ та Русинôвъ, що вони зломали клятьбу, якою змôцнена була Городельска унiя, та здаючись на те, що теперь и на Литвѣ и въ Польщѣ оденъ король, бажали зовсѣмъ знищити саму назву Литовского князѣвства, а зôставити тôльки назву Польщи. Литовцѣ не згоджувались на те и дуже хилилися до того, щобъ зъ Городельскои

уніи выключити навѣть слова про довѣчне прилучене Литвы до Польщи, бо вони нѣ бы то поставлені въ нѣй безъ згоды на те Литовцѣвъ, що не зовсѣмъ розумѣли польску мову. Окрôмъ того Литовцѣ вымагали вôдъ Полякôвъ повороту захопленыхъ ними захôдныхъ околиць Подôля та Волыни.

Такимъ побытомъ зовсѣмъ незавидный бувъ станъ молодого короля, що зъ обыдвохъ бокôвъ мавъ неприязныхъ людей и вôнъ самъ не знавъ, що єму почати, що й чинити. На початку очевидячки вôнъ бувъ ще пôдъ вплывомъ прихильности до Литвы та порады свого дядька Гаштольда и для того не згоджувався зъ вымаганями Полякôвъ що до прилученя Волыни та Подôля до Польщи; се провадило бъ за собою не тôльки незадоволене, але й повстане на Литвѣ та Руси. Зъ другого боку Казимиръ не почувавсь на силѣ обмежувати вымаганя панôвъ та духовеньства, що окрôмъ прилученя рускихъ околиць разъ-у-разъ вымагали вôдъ короля клятьбы, но тôльки не вôднимати вôдъ нихъ привилеѣвъ, наданыхъ имъ Ягайломъ, але наданя новыхъ, що очевидячки обмежували ще бôльше королѣвску власть. На соймахъ на той часъ выступали двѣ мôцні та незгôдні мѣжь собою партіи: Великополяне та Малополяне. Перші були не такі заѣлі и имъ байдуже було, чи буде прилучена до Польщи Литва, чи нѣ; бо вона не межувала зъ ними. Не те выявляли зъ себе Малополяне: вони вôдзначалися своєю заѣлостю та своими вымаганями. Имъ треба було захопити до рукъ староства та уряды, а такожь и землѣ по сусѣдныхъ имъ рускихъ околицяхъ. На чолѣ Малополянъ бувъ у той часъ єпископъ Кракôвскій Збигнѣвъ Олесницкій; пышаючись своимъ кардинальствомъ, вôнъ не попускавъ навѣть першому у державѣ чоловѣкови, єпископови Гнѣзненьскому, якого на чолѣ мали Великополяне. Олесницкого пôддержувала и королева-мати Софія, Русинка и православна, але теперь зовсѣмъ була вона пôдъ вплывомъ Олесницкого; дехто казавъ, що ихъ єднало не саме тôльки поєднане духове.

Отсему то Олесницкому мусивъ Казимиръ IV. часто попускати и поступатись дечимъ. Твердымъ вôнъ бувъ тôльки въ одному пытаню. Олесницкій, що найбôльше причинився Жигмонтови Кейстутовичеви стати королемъ, теперь клопотався за єго сына Михайла и вымагавъ у Казимира, помиритись

зъ нимъ не тôльки, але й надѣлити ему въ удѣлъ Литовско-руске князѣвство. Але Казимиръ намятаючи, що сей Михайло ледве не погубивъ его, про се й слухати не хтѣвъ. Сей Михайло въ останнихъ часахъ пробувавъ въ Московскôй Землѣ. Вôнъ за помогою Татаръ чинивъ напады на Сѣверскй Землѣ, бажаючи вôдорвати ихъ вôдъ Литовского князѣвства, а великій князь Московскій Василь Темный допомагавъ ему въ сему. Зô свого боку Казимиръ дававъ пôдтримку суперечникамъ Василевымъ, Иванови Можайскому та Дмитрови Шемяцѣ. Не придбавши собѣ тутъ нѣчого Михайло зновъ удався до Молдавіи, потôмъ до Шлезка, а потôмъ зновъ вернувся у Москву. Але на той часъ, якъ склалася зъ Литвою сумирна умова, Темный вôдрѣкся вôдъ Михайла. Оповѣдають однакожь, що Михайло Жигмонтовичь, загинувъ вôдъ отруты, що давъ ему въ проскурѣ якійсь-то игуменъ; нѣ бы то заразъ же, якъ тôльки Михайло вôдкусивъ шматокъ проскуры, вôнъ упавъ на мѣсци та й умеръ. Злякавшись, що отрута такъ швидко зробила свое дѣло, нѣ бы то сей игуменъ то жь отруѣвся, особливо лякаючись пôмсты вôдъ Михайловои сестры у другихъ, Софіи Витовтôвны (1452 р).

Того жь (1452 р.) скôнчивъ свôй вѣкъ у Луцку и великій князь Литовскій Свидригайло. Поки вôнъ живъ бувъ та володѣвъ бôльшою частиною Волыни, яко Казимировый ленникъ, суперечка за его околицю не доводила нѣ до чого. Але якъ тôльки умеръ Свидригайло, се пытане стае найгорячійшимъ, бо Поляки зъ одного боку квапилися захопити всю Волынь, а зъ другого Литва та Русь не попускае зробити се. Свидригайло, що въ часѣ усего житя не мавъ просвѣтку вôдъ Полякôвъ, маючи при смерти коло себе волыньскихъ бояръ, поваживея на те, що бъ Волынь зôсталася зъ Литвою пôсля его смерти. Вôнъ прикликавъ свого старосту Немира, князѣвъ Чорторыйскихъ та Юршу и змусивъ ихъ заприсягти, що вони пôсля его смерти нѣкому не вôддадуть Землѣ Луцкои, якъ тôльки посламъ великого князя Литовского. И справдѣ вони такъ и вчинили, якъ тôльки Свидригайло вôддавъ Богови духа и въ Луцкъ и въ иншй волыньскй мѣста вступила Литовско-руска залога вôдъ лиця Литовского великого князя. На той якъ разъ часъ Казимиръ пробувавъ на Литвѣ. Се дуже угнѣвило малопольскихъ панôвъ. Вони кинулись до збруѣ и хотѣли ити походомъ

на Луцкъ; але вбачаючи зъ одного боку суперечене короля, а зъ другого не маючи запомоги вôдъ Великополянъ, Малополяне кôнчили усе се дѣло дорѣканями та суперечками зъ Литовско-рускими вельможами на соймахъ. Сѝ суперечки одного разу нѣ бы то сягали до того, що Малополяне умовилисъ мѣжь собою на соймѣ, чи то въ Петриковѣ, чи Парчовѣ повбивати всѣхъ Литовско-рускихъ вельможь, що бъ тымъ лѣпше захопити ихъ околицѣ. Але симъ давъ звѣстку якійсь-то добрый Полякъ и вони потай у ночи покинули таборъ и вôдъѣхали на Литву. Зъ вôдсѣль вже заможнѣйшѝ вельможѣ Литовскѝ Гаштольдъ, Кезгайло, Радивилъ и иншѝ вôдослали польскимъ родинамъ гербы, якѝ переняли у нихъ и почали печатувати грамоты старыми печатями. Великои працѣ стояли королеви пôсля сего сумиреня обыдва ворожѝ боки.

Якъ зôбрався соймъ 1453 р. у Петриковѣ, куды зъѣхалися самѝ Поляки, Казимиръ пôсля довгои суперечки мусивъ пôдписати грамоту, якою вôнъ поступився всѣмъ вымаганямъ, якѝ вымушували вôдъ него Поляки; вôнъ не тôльки пôдписавъ грамоту на усѣ права и привилеѣ, але заприсягъ нѣколи не вôдрывати вôдъ польскои короны земель, що належали до неи, а мѣжь тыми Литвы, Руси та Молдавіи. Така присяга, якъ роздивитися пильно, нѣчого не додавала нового; важнѣйше же, що король згодився мати бôля себе разъ-у-разъ раду, що складалася съ чотырёхъ Полякôвъ и не мала у радѣ Литовцѣвъ. Сей Петрикôвскій соймъ вôдзначався ще тымъ, що Поляки роздѣлилися на двѣ палаты: сенаторску та лицарску (се бъ то верхню та нижню). Така безнастанна суперечка мала своимъ наслѣдкомъ тôльки страту для дѣла обыдвохъ державъ. Особливо се можна примѣчати на рускихъ околицяхъ, бо черезъ сѝ суперечки тôльки зôбôльшалися татарскѝ набѣги на сѝ околицѣ. Не тôльки чинили напады Татаре, забираючи велику силу полону по Земляхъ Кіевскôй та Подôльскôй, але вони заходили ажь у Галичину.

Року 1455 умеръ епископъ Збигнѣвъ Олесницкій, чоловѣкъ незвычайного розуму та характеру, що тôльки й гадки мавъ що про католицизмъ та Полякôвъ, але вôнъ черезъ сѝ вчинки справивъ те, що въ Польщѣ зовсѣмъ ослабла королѣвска власть. Олесницкій вмеръ заразъ на той часъ, якъ починалася боротьба Польщи съ Прускимъ Орденомъ, ще лютѣйша якъ

була за часôвъ Ягайла та Витовта. Була ще одна партія власне руска та православна и вона шукала свого осередка при Кіевскому князю Семенѣ Олельковичу.

Першимъ удѣльнымъ княземъ у Кіевѣ зъ дому Гедыминового бувъ внукъ его Володимиръ Ольгердовичь. Князювавъ вôнъ цѣлыхъ трийцять лѣтъ (1362—1392) и надавъ Кіеву спокôй такій, якъ вôнъ не зазнававъ вже съ часôвъ Батыевого нападу. Сей Володимиръ бувъ вже православный зовсѣмъ рускій чоловѣкъ и дбавъ не тôльки про благо рускои церкви, а навѣть важився взновити митрополичу катедру въ Кіевѣ. Зъ сеи причины вôнъ стоявъ на боцѣ митрополіты Кипріяна у той часъ, якъ сего останнёго принято у Москвѣ у Дмитра Доньского, а вôнъ проживавъ у Кіевѣ у Софійскому соборѣ. Вже вѣдомо, що Витовтъ, якъ тôльки ставъ великимъ княземъ Литовскимъ, заразъ же вôднявъ Кіевъ у Володимира Ольгердовича, надавши ему на удѣлъ Копыль; Кіевъ вôдданый бувъ Скиргайлови Ольгердовичу (1393 р.). Даремно Володимиръ ѣздивъ у Москву, запобѣгаючи тамъ запомоги у Василя Дмитровича; Кіева вже ему не дано; однакъ же похованый вôнъ по смерти у Печерскôй Лаврѣ. Скиргайло князювавъ у Кіевѣ всего на всего 4 роки и бувъ также щирымъ Русиномъ и по звычаю и по вѣрѣ. Кажуть, що его отруено на ловахъ.

Пôсля Скиргайловои смерти Витовтъ вже не вôддававъ Кіева нѣкому съ княжого роду на удѣлъ, а становивъ въ нѣмъ своихъ воеводъ; першимъ воеводою бувъ вôдъ него постановленый Иванъ Ольгимунтовичь, князь Ольшаньскій. На початку Скиргайлового князюваня бувъ выгнаный зъ Литвы Жигмонтомъ Кейстутовичемъ; вôнъ знайшовъ притулокъ у Кіевѣ и Кіевъ зновъ ставъ осередкомъ доволѣ просторого руского удѣлу. Вже за часôвъ Казимировыхъ, якъ вôнъ ставъ великимъ княземъ Литовско-рускимъ, мы бачимо у Кіевѣ сына Володимира Ольгердовича, Олександра, на призвище Олелька.

Пятьнайцять роковъ Олелько державъ урядъ въ Кіевскôй околицѣ и вмеръ вже року 1455, ставши черцемъ и бувъ похованый въ Печерскôй Лаврѣ. Два его сыны Семенъ та Михайло, захотѣли подѣлитись Кіевскою околицею, але сего не попуствивъ Казимиръ. Замѣсть сего Казимиръ надавъ Кіевъ зъ околицею Семену яко лено, а Михайла зробивъ княземъ у Копылѣ та Луцку. Семенъ до своеи смерти зôстався княземъ

Кіевскимъ, заборопяючи его вôдъ Крымской Орды и взновляючи церкви, що знищили Татаре. Кіевъ особливо бувъ знищеный Татарами р. 1416 за часôвъ Едигеевыхъ, що спустошивъ и Печерску Лавру и вона лежала въ звалищахъ. Семенъ Олельковичь выбудувавъ наново церкву и тамъ же бувъ похованый, якъ умеръ. Пôсля него зôсталися братъ Михайло та сынъ Василь.

Але теперь вже Польскій король поклавъ собѣ зовсѣмъ скôнчити зъ рускою партіею и знищити зовсѣмъ панованє саме Кіевского удѣлу. Вôнъ вже не давъ на удѣлъ Кіева нѣкому зъ Олельковичѣвъ и навѣть постановивъ тамъ воеводою православного чоловѣка, Гаштольдового сына Мартина. Кіяне спытали не пустити его въ Кіевъ, але вôнъ прійшовъ зъ литовскимъ вôйскомъ, забравъ Кіевъ и почавъ мешкати въ такъ званому „Литовскому замку“, що бувъ збудованый мѣжь Верхнимъ Кіевомъ та Подоломъ на горбѣ (Киселѣвка).

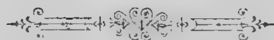
На той часъ Михайло Олельковичь пробувавъ у Новгородѣ Великому, куда его закликали Борецкі̂, прихильники Казимировî. Якъ тôльки пройшла чутка про смерть Семенову, вôнъ вырядився заразъ до Кіева; але тамъ вже сидѣвъ Мартинъ Гаштольдовичь и Михайло мусивъ зôстатися при одному Копыльскому удѣлѣ. Теперь вже удѣльні̂ князѣ Украины-Руси очевидячки бачили, въ якій бôкъ верне Казимиръ IV.; вôнъ прямувавъ туда жь, куда й Витовтъ замѣняючи князѣвъ по всѣхъ удѣлахъ своими намѣстниками та воеводами. Зъ разу князѣ не хотѣли пôддатись пôдъ такі̂ розпорядки и склали для того потайну умову, маючи на чолѣ Михайла Олельковича, его брата у перших, Федора Ивановича Бѣльского та ще одного князя Ольшаньского, Казимирового родича зъ матерного боку. Чого хотѣли сі̂ князѣ — не зовсѣмъ вѣдомо. Одні̂ кажуть, що вони хотѣли захопити Казимира до рукъ, навѣть вбити его, а Литовскимъ княземъ зробити Михайла Олельковича та инші̂, що задумували тôльки заволодѣти деякими сходными околицями та пристати до Московского князя, про що то нѣ бы умовлялися ще заздалегôдь зъ симъ останнимъ. Федôръ Бѣльскій на той часъ, якъ гулявъ весѣля зъ донькою Олександра Чорторыйского, запросивъ и короля на весѣлє. Але вчасно про все довѣдався король. Бѣльскій довѣдався про се у ночи и якъ бувъ, кинувся на коня, утѣкъ за Московскій кордонъ и тамъ

ставъ служити князеви Иванови Василевичеви. Товариша его Михайла Олельковича та князя Ольшаньского покарали смертю р. 1482 у Кієвѣ передъ брамою Литовского замку, въ серпню мѣсяци. Пôсля сего вже удѣльный устрôй не пôднимавъ головы въ Литовскôй Руси.

Деякî зъ Рускихъ князѣвъ правда ще володѣли своими батькôвщинами: князѣ Слуцкî, Кобриньскî, Одоєвскî, Новосѣльскî, Воротыньскî, Бѣлевскî и т. и., але вони не могли шкодити єдности полïтичнôй Литовскои Руси.

Переложивъ зъ „Исторіи Россіи“
Д. Иловайского т. II. Москва 1884.

В. К.

Азбучный Покажчикъ

имепъ особовыхъ и географічныхъ згаданыхъ въ VI. томѣ

„Рускои Историчнои Бібліотеки". *)

А.

Абдулъ, ханъ Татарскій, 107.
Авиніонъ м., 56.
Австрія держава, 129.
Адрійске море, 139.
Айгуста, Гедыминова донька, 50. 65.
Айшвинъ Рушковичь, ватажокъ Литов., 19.
Айкша, бояринъ Литов., 102.
Акинтъ Шуба гл. Шуба.
Александеръ Невскій, кн. Москов., 18.
Альгимунтъ, кн. Литов., 19.
Альдона (Анна) Гедыминова донька, 52. 64.
Англія держава, 70. 143.
Андрѣй епископъ Виленьскій, 149.
— король Угорск., 114.
— лицарь Мазовецк., 34.
— Вингольдъ Ольгердовичь, кн. Полоцкій и Псковск., 70. 75. 95. 98. 105. 119. 120. 135. 136. 154.
Андрѣй Юрієвичь, кн. Волыньскій, 42. 44.
— кн. Дорогобужскій, воєвода Смоленьскій, 181.
— Гаштольдовичь, маршалъ Литовскій, 180.
Анкадъ, проводиръ Ятвяжскій, 8.
Анна, Витовтова жѣнка, 144. 150. 152.
— княжѣвна Смоленьска, 125. 167.
Антоновичь В. историкъ укр.-руск., 1. 118.
Аралъ р. 107.
Арсеній, епископъ Псковск., 43.

Б.

Баба Михайло, кн. рускій, 172. 173.
Байербургъ м., 71. 122.
Бакота м., 109. 110. 113.

---

*) Цифры означають стороны тому; м. = мѣсто або мѣсточко; р. = рѣка; с. = село; З. = Земля.

Балканьскій пôвострôвъ, 166.
Балтійске море, 4. 52. 117. 165.
Бартенштайнъ м., 9.
Батый, ханъ Татарскій, 11. 18. 44. 108. 187.
Белзъ м., 68. 116. 117. 140.
Белзка З., 78. 112. 113. 117.
Бенедиктъ, воевода Угорскій, 140.
Бердибекъ, ханъ Татарскій, 107.
Березина р., 66.
Берестейска З., 30. 113. 117. 180. 182.
Берестє м., 18. 39. 40. 48. 66. 114. 116. 123. 127. 180.
Бернардъ Бенедиктинець, 57.
Бертольдъ чернець, 58. 59.
Біруа, Ґедыминова жѣнка, 123. 125.
— Кейстутова жѣнка, 77.
Бодзанта, архиепископъ Гнѣзненьскій, 138.
Богъ р., 112.
Болгарія, 163.
Болеславъ III. король Польскій, 5. 6.
— IV. Кучерявый, король Польскій, 6.
— Тройденовичь, кн. Мазовецкій, 64. 65. 68.
— кн. Мазовецкій, выбр. король Польскій, 182.
Болехôвска З., 109. 110.
Бонифатій IX. папа, 152.
Борисъ Володимировичь св., 181.
Брандебурска мархія, 34.
Браславъ Литовскій м., 67.
Брунонъ св., апостолъ Прускій, 8.
Бруно, магістеръ Ливоньскій, 53.
Брянске князѣвство, 99.—101. 155.
Брянскъ м., 38. 43. 44. 46. 75. 99. 100. 180.
Брячиславъ, кн. Полоцкій, 18.
Бугъ (Захôдный) р., 3. 5. 49. 118. 123. 126. 161. 166. 173. 180.
Будволинъ Василь, кн. Псковскій, 95.
Будинъ м., 129.
Бурбонъ кн., 83.
Буркивидъ кн. Литовскій, 28.
Бурхардъ фонъ Драйлевенъ, магістеръ Ливоньскій, 69. 76.
Бутавъ, Кейстутôвъ сынъ, 92. 93.
Бутегайде, кн. Жмудскій, 28.
Бучацкій Федôръ, староста Подôльск., 172. 173. 183.
Быховець, выдавець лѣтописи, 9—11. 38. 41. 43. 45. 46. 48. 67.
Бѣжецкій Верхъ м., 51. 105.
Бѣлгородъ (Бѣлый Городъ) м., 39. 46.
Бѣльскъ м., 48. 180.
Бѣльча м., 98.

В.

Вайдевутъ, 5.
Валенродъ Кондратъ, магістеръ Тевтоньск. ордену, 143.
Варвара цѣсарева Нѣмец. 168.

Вартоломей, епископъ Алетскій, 57.
Варна м., 182.
Варута м., 7.
Васило Андрѣй, епископъ Виленьск., 138. 148.
Василь, архиеписк. Новгор., 42. 43. 95.
— Василевичь Темный, кн. Московск., 168. 185.
— Дмитровичь, кн. Московск., 45. 141. 143. 156. 157. 166. 187.
— Михайловичь, кн. Кашиньскій, 102.
— Олександровичь, кн. Бряньскій, 44. 100.
— Семеновичь, кн. Пиньскій, 188.
— кн. Полоцкій, 36.
— кн. Смоленьскій, 98.
Василько Романовичь, кн. Волод., 8. 16. 19. 21.
Взвягль м., 110.
Велика р., 34. 69.
Великополяне, 184. 186.
Венеціяне, 139.
Вехра р., 136.
Вигандъ, Марбурскій лѣтописець, 32. 69. 82. 88.
Вигантъ, кн. Керновскій, 140.
Видимундъ Жмудинъ, 77. 125.
Византія м., 163. 166.
Виконтъ, проводиръ Жмудскій, 10. 22.
Вильгельмъ, герцогъ Австрійскій, 128—130. 132. 133. 135.
— графъ Голяндіи, 71.
Вилькомиръ м., 10. 11. 67. 88. 92.
Вильна р., 62. 66.
— м., 7. 55. 57. 58. 61—63. 66. 73. 75. 77. 82—84. 88. 92. 93. 119. 121—126. 136. 137. 142. 143. 145—151. 157. 169. 171. 179—181.
Вилія р., 4. 48. 66. 88. 137. 148. 150.
Випертъ, лѣтописець, 8.
Висла р., 3. 4.
Витебске князѣвство, 37. 73. 145. 175.
Витебскъ м., 15. 20. 21. 28. 66. 69. 73. 74. 83. 94. 123. 176.
Витень, кн. Литовск., 11. 29—32. 34—36. 41. 53. 54.
Витовтъ, кн. Литовско-рускій, 45—47. 82. 105. 113. 122—127. 134. 136. 140—147. 149—159. 161—172. 174. 187. 188.
Вишгородъ м., 40. 46. 97.
Владиславъ Локтикъ, король Польск., 51. 127.
— III. Варненьскій, король Польск., 42. 44. 136. 167. 177. 179. 182.
— кн. Опольскій, 79. 127. 128. 130.
— Постумъ, король Угорскій и Ческій, 182.
Воинъ, кн. Полоцкій, 36. 66. 70.
Войдило бояринъ, 121—123.
Войдатъ Кейстутовичь, 89.
Войтѣхъ св. апостолъ пруск., 6.
Войшелкъ, сынъ Мендовгôвъ, 10. 22. 26. 27.

Волковыскъ м., 20. 22. 28. 35. 66.
Володарь Глѣбовичь, кн. Городненьскій, 16.
Володимиръ Волыньск. м., 38. 40. 42. 43. 45. 48. 68. 113. 114. 116. 117. 172. 174.
— Клязменьскій м., 15. 42. 157.
Володимиръ В. св., 75.
— Васильковичь, кн. Володимирск., 44. 45. 140.
— Ольгердовичь, кн. Кіевскій, 43. 47. 118. 140. 187.
Володимирска З., 113.
Волокъ-Ламскій м., 104. 157.
Волынь, Волыньска З., 5. 14. 17. 19. 22. 37. 38. 41. 42. 44. 48. 49. 65. 66. 68. 71. 75. 111—117. 130. 140—143. 151. 155. 165. 171—175. 177. 178. 180 183—185.
Волохи народъ, 174.
Волощина, 163. 166. 177.
Ворскла р., 45. 153—157.
Вроцлавъ м., 79. 80.
Вручей (Овручь) м., 39. 47.
Всеволодъ, кн. зъ Герсики, 16.
— Олександровичь, кн. Холмскій, 102.
Всеславъ Брячиславовичь, кн. Полоцкій, 15.
Вѣдень м., 129.
Вячеславъ, король Ческій 159.

Г.

Галичина, Галицка З., 14. 23. 27. 64. 65. 71. 93. 110. 112—115. 117. 130. 139—151. 162. 171. 175. 186.
Галичь м., 15. 22. 42. 99. 109. 112. 114. 116. 140.
Галь Мартинъ лѣтописецъ польскій, 5.
Гаймбургъ м., 129.
Ганза, 52.
Гаштольдъ Янъ, намѣстникъ Смоленьск., 179—182. 184. 186.
Гданьскъ м., 143.
Германія, 71. 143. 159—161.
Гедыминъ, кн. Литовскій, 21. 29—32. 34—43. 45—51. 54—60. 62. 64. 65. 67. 70—72. 75. 80. 83. 114. 119. 142. 149. 171.
Гельфенштайнъ, вел. командоръ Ордена Тевтоньск., 122.
Генрихъ IV., король Французскій, 142.
— V. король Англійск., 166.
— чернецъ, 58.
— епископъ Полоцкій, 144.
Генникинъ чернецъ, 58.
Герасимъ, митрополитъ Кіев., 176.
Геты народъ, 6.
Глѣбъ Володимировичь св., 181.
— Святославовичь, кн. Брянскій, 44. 100. 136. 145. 154.
Гнѣвошь зъ Далевицъ, староста Рускои З., 140.
Гольшаны м., 7.
Голяндія, 71.
Гора магнатъ угорск., 139.
Горай Дмитро, шляхтичь польскій, 133. 140.
Городецъ м., 103. 104.
Городло м., 161.
Городокъ, м. коло Львова, 110. 140.

Готляндъ островъ, 55.
Гравжишки м., 11.
Грайсвальдъ м., 55.
Григорій XI. папа, 80.
Грінвальдъ гл. Дубровно.
Гродненьска З., 140.
Гродно (Городно), 7. 15. 18. 20. 33. 35. 49. 66. 123. 127. 175.
Гуситы, 167.

Д.

Давалтôвска З., 11.
Давидъ чернець, 73. 74.
— кн., 121.
— староста Гродненьскій, 32—34.
Давмонтъ, кн. Нальщаньскій, 25. 27.
Дангеруте, ватажокъ Литовскій, 17.
Данило Дмитровичь, кн. Турôвскій, 36.
— Романовичь, кн. Галицк., 8. 14. 19—23. 26. 42. 44. 109. 110.
Данія, 76.
Дашко (Данило), сынъ Федька Острожского, 165.
Данута, Ягайлова дочка, 122.
Двина (захôдна) р., 3. 49. 53. 60. 69. 79.
Демаратъ, староста польскій, 129.
Динабургъ м., 49.
Динамінде м., 60.
Дірсуне, бояринъ Литовск., 92.
Длугошь, лѣтописець польск. XV. ст., 6. 32. 38. 41. 80.
Дмитро, 165.
— ханъ Татарскій, 111. 112.
— Доньскій, кн. Московск., 187.
— кн. Друцкій, 20.
— Ивановичь, кн. Московскій, 99. 102—106. 120. 153.
— Корибутъ Ольгердовичь, кн. Бряньскій, 101. 118. 120. 123. 136.
— Михайловичь, кн. Тверскій, 65.
— кн. Трубчевскій, 75. 119.
— Шемяка, кн. Московск., 185.
— Юріевичь, кн. Пиньскій, 36. 75.
Дмитровскъ м., 105.
Днѣпро р., 46. 47. 49. 112. 149. 153. 164. 181.
Днѣстеръ р., 109.
Добиславъ воевода кракôвск., 127. 128.
Доброславъ бояринъ, 109.
Добруджа, 111. 112.
Довгердъ, воевода Волыньск., 172. 178.
Дреговичѣ племя, 3. 5.
Дрогичинъ м., 8. 18. 40. 48. 123. 127.
Дубиса р., 4. 62. 125. 151.
Дубровно (Грінвальдъ), 159. 166.
Дунай р., 111.
Дусемеръ Генрихъ, магістеръ Ливоньскій, 85. 86. 93.
Дюсбургъ Петро, лѣтописець, 6. 9. 30. 32. 41.

Е.

Ебергартъ фонъ Мунгаймъ, магістеръ Ливоньскій, 61.
Европа, 139. 147. 155.
Едигей, ханъ Татарскій, 153—155. 157. 163—165. 188.
Езель островъ, 76.
Ейрагола м., 7. 11. 30.
Елисавета, королева Угорск., 127—129. 138. 139.
Ердень, кн. Литовскій, 25. 28. 36.
Ердивилъ, ватажокъ Жмудск., 10. 18. 22.
Ернестъ, архиепископъ Пражскій, 79.
Естляндія (Естонія), 33. 71. 76.
Есты народъ, 76.

Ж.

Жемгала племя, 4. 7. 13. 24. 29.
Жибентай, коморникъ Ягайлôвъ, 124.
Жигмонтъ Корибутовичь, выбр. король Ческій, 176.
— Кейстутовичь, кн. Стародубскій, 171. 174—178. 181. 183. 184. 187.
Жильбертъ де Ляпуа, посолъ Англ., 166.
Житомиръ м., 39. 46. 47.
Жмудь племя, 4. 9. 11. 13. 18. 21. 23. 24. 30. 35. 41. 46. 67. 77. 89. 92. 93. 122—124. 126. 137. 142. 147. 151.
Жмудска З., 35. 158—160. 162. 176. 180.

З.

Завельска З., 11.
Завіша, канцлеръ и епископъ Краковскій, 127. 128.
Заналешаньска З., 11.
Заславль-Литовскій, князѣвство, 75. 81. 140.
Звенигородъ, м. въ Кіевщинѣ, 47.
Здитовъ м., 20. 35.
Земовитъ, кн. Мазовецкій, 79. 117. 160.
Зигисмундъ (Жигмонтъ), маркграфъ Брандебурскій, императоръ Нѣм. и король Ческ. та Угорск., 128. 129. 154. 158—161. 167—169. 173. 176.
Зубцѣвъ м., 104.

И.

Иванъ, король Ческій, 83.
— Ростиславовичь (Берладникъ), кн. Звенигородск., 109.
— Василевичь, кн. Смоленьск., 99. 189.
— Ольгимунтовичь, кн. Ольшаньскій, 45. 143. 187. 189.
— Олександровичь, кн. Рязаньскій, 40. 44. 45.
— Ивановичь Коротсополый, кн. Рязаньскій, 45.
— кн. Можайскій, 185.
— Юрієвичь, кн. Белзкій, 154.
— XXII. папа, 42. 54.
— Федоровичь, бояринъ, 147.
Изборскъ м., 69. 70.
Изъяславъ м., 15.

Изъяславъ Васильковичь, кн. Городельскій, 17.
— II. Мстиславовичь, в. кн. Кіевск., 163.
Илія, 165.
Иловайскій Д., историкъ россійскій, 118.
Инокентій IV. папа, 23. 79.
Инстербургъ м., 81.
Ирпень р., 40. 44.

К.

Кавказъ, Кавказкі горы, 47. 61.
Кадлубокъ Винкентій, лѣтописець польск. XII. ст., 6.
Казимиръ II. Правдивый, король Польскій, 6.
— III., король Польскій, 52. 68. 71. 78. 112. 113. 117. 127. 130. 151. 152. 167. 183.
Казимиръ IV. Ягайловичь, король Польск. и в. кн. Литов., 170. 179—187.
— кн. Мазовецкій, 113.
Кайдановъ м., 10. 19.
Камска Болгарія, 108.
Калита Иванъ, кн. Московск., 50. 51.
Калюсъ м., 109. 110.
Каменець м., 109. 110. 113. 127. 172. 173. 175. 183.
Канѣвъ м., 40. 46. 47.
Карамзинъ М., историкъ россійск., 74.
Карковичѣ с., 8.
Карлъ Неаполитаньскій, 139.
— фонъ Тріръ, магістеръ Ливоньскій, 54.
Карлъ IV., императоръ Нѣм., 49. 83.
Катерина, королѣвна Угорск., 127.
Катлибуга, ханъ Татар., 112.
Кафа м., 46. 166.
Кашинъ м., 105.
Кезгайло, намѣстникъ Жмуд, 179. 180. 186.
Кейстутъ, кн. Литов., 48. 64. 66—70. 72. 74. 77—86. 92. 93. 103. 105. 115—117. 121—125. 141. 177. 183.
Кенигсбергъ м., 92.
Кенігъ, магістеръ ордена Тевтоньск., 67. 85.
Кернôвъ м., 7. 10. 11. 66.
Киприянъ, митроп. Кіев., 146. 162. 163. 187.
Кистма м., 105.
Кібургъ графъ Кондратъ, тевтоньск. лицарь, 147. 149. 151.
Кіевъ м., 14. 19. 37—40. 42. 43. 45—47. 49. 75. 99. 108. 112. 113. 118. 137. 140. 145. 153—155. 162. 164. 177. 181. 187—189.
Кіевска З. (Кіевщина), 17. 37. 43. 49. 107. 108. 112. 113. 155. 175—177. 186.
Клецкъ м., 15.
Климентъ, пôдканцлеръ польскій, 142.
— VI. папа, 78. 115.
Клязма р., 15.
Кмита Петро, 140.
Кніпроде, магістеръ Тевтонь. ордена, 93.

Ковно м., 7. 10. 81. 88. 89. 91. 143. 147.
Коложе м., 156.
Коломна м., 146. 157.
Кондратъ, кн. Мазовецкій, 20.
Копирє околиця, 51.
Копыль м., 47. 187.
Корельска З., 51.
Коригайло, братъ Ягайлôвъ, 142.
Коріятъ Гедыминовичь, кн. Литовскій, 36. 102.
Корсъ племя, 4. 49.
Корчинъ, м. въ Польщѣ, 183.
Кояловичь, историкъ россійскій, 74.
Краковъ м., 52. 117. 129. 131—136. 141. 175. 177. 182.
Краковска З., 117.
Кревка р., 124.
Кревъ м., 83. 123—125. 132.
Кременець м., 68. 114. 116. 130. 157. 165. 166. 167.
Кремль (въ Москвѣ), 104.
Креславъ съ Курожвенкъ шляхтичь польск., 140.
Кривицка З., 18. 20. 21. 35.
Кривичѣ племя, 3.
Кромеръ, польск. письменникъ XVI. ст., 38.
Кропива Семенъ, кн. Стародубскій, 104.
Крымъ пôвострôвъ, 47. 112.
Крымска орда, 164.
Куликове поле, 120. 153.
Кулпа, ханъ Татарскій, 107.
Кульмска З., 71.
Кунасôвъ м., 11.
Курляндія країна, 79.
Куроны племя, 4.
Кучельминъ м., 109.
Куявія країна, 71. 158.

Л.

Лаврашь, 10.
Латышь Генрихъ, письменникъ, 16.
Лелюшь, воєвода Трокскій, 178.
Левъ Даниловичь, кн. Галицк., 27. 41. 48. 110.
— Юрієвичь, кн. Волыньскій, 42. 44. 65.
— кн. Луцкій, 38. 39. 44. 48.
Лесько, посолъ литовск., 32.
Летыгола, племя, 4. 76.
Летыгольска З., 68.
Либъ племя, 16.
Либенштайнъ Августинъ, командоръ, 82. 122.
Ливы (Лотышѣ) племя, 3. 4. 13. 76.
Ливонія, край, 16. 49. 54. 55. 60. 69. 70. 76. 85. 89. 93. 143. 158.
Ливонцѣ Ливонскій орденъ, 23. 24. 28. 29. 31. 36. 49. 50. 52. 54. 61. 68. 70. 86. 131. 135. 142. 168. 173. 176.
Лида м., 7. 146.
Лиздейко, жрець, 63.
Литва, Литовска З., Литовске княз., 1—3. 5. 7—12. 16—18. 20—22. 24. 26—32. 34. 35. 37. 43. 46. 48. 49. 51. 56. 61. 65. 66. 70. 79. 82. 84—87. 89. 91—93. 95—97. 102. 103. 105—

107. 109. 111. 113—115. 117. 120. 125. 130. 131. 135. 136. 138. 139. 142—144. 146. 148. 149. 151. 152. 155—159. 161—164. 166—172. 174—176. 179. 181. 182. 184—187.
Литовцѣ, литовске племя, 4. 7. 12. 14. 16. 70. 77. 81. 82. 89. 91. 102. 116. 138. 139. 146—149. 151. 157. 179. 183. 184.
Лифляндія, краина, 11.
Логойскъ м., 15.
Луга м., 96.
Лугвеній, ватажокъ, 19.
Луковска З., 18. 115.
Лукошь м., 15.
Лукишки м., 148.
Луцка З., 113. 140. 175.
Луцкъ м., 39. 41. 66. 114. 145. 155. 165. 168. 169. 172—174. 177—179. 185—187.
Луцке князѣвство, 114. 141. 185.
Львôвъ м., 68. 140. 175.
Львôвска З., 78. 112. 113. 115.
Люблиньска З., 112. 117.
Люблинъ м, 161. 183.
Любартъ Гедыминовичь, 37. 42. 65. 66. 68. 78. 93. 102. 114—116.
Любека м., 55.
Любко Войновичь, кн. Полоцк., 69. 70.
Людвигъ фонъ Лібенцель, комтуръ Рагнитскій, 35.
Людовикъ, король Угорскій, 79. 83. 115. 117. 127—130. 135. 139. 151.
Любутскъ м., 156.
Лютуверъ, кн. Литовскій, 30. 34.

М.

Мазовія, 19. 33. 34. 49. 64. 66. 68. 116.
Мазовшане (Мазуры), племя, 3. 5. 129.
Мала Польща, 127. 130. 131.
Малополяне, 184. 186.
Мамай, ханъ Татарск., 120.
Марія Андрѣевна, княгиня, 65.
— Ягайлова сестра, 121.
— Ярославôвна, кн. Витебска, 65. 73. 74. 118.
— донька короля Угор. Людовика, 127. 129.
Мартинъ V., папа, 169.
— Гаштольдовичь, воевода Кіевскій, 188.
Маріенбургъ м., 71. 125. 143. 144. 160.
Медика с., 175.
Мельникъ (Мѣльникъ) м., 18. 48. 123. 127.
Мендовгъ, кн. Литовскій, 11. 19—29. 35. 40. 44. 53. 66. 99.
Микулинъ м., 104. 109. 110.
Миколай, чернецъ, 58.
— Немировичь, староста Виленьскій, 179.
Милѣй, 110.
Мингайло, ватажокъ Литовскій, 19.
Миньскъ м., 15. 36.
Мининъ Дмитро, воевода московскій, 104.
Митава м., 76.

Михайло Олександровичь, кн. Микулиньскій и Тверскій, 99. 103—106.
— Олельковичь, кн. Копыльскій та Луцкій, 187—189.
— кн. Пиньскій, 19.
— Жигмонтовичь, 178—180. 182. 184. 185.
— Явнутовичь, кн. Заславскій, 140.
Михайлôвска З., 71.
Могильна м., 10.
Можайскъ м., 68. 97. 101.
Мозыръ м., 19.
Молдавія, 138. 165. 168. 176. 178. 185. 186.
Молога м., 105.
Монвидъ, кн. Литов., 36. 67. 68. 147. 148.
Монгольска орда, 12. 19. 110.
Монголы, 110.
Моравія, краина, 83.
Москва м., 50. 80. 95—99. 101—105. 120. 126. 141. 143. 155—157. 162. 163. 185. 187.
Москалѣ нарôдъ, 103. 120. 157.
Московске князѣвство, 49. 97. 103. 185.
Монивидъ, воевода Виленьск., 161.
Мордовска З., 108.
Мингайло, каштелянъ Виленьскій, 161.
Москожôвъ м., 142.
Мстивой (Мествинъ), кн. Поморскій, 13.
Мельштинъ м., 151. 153.
Мстиславъ Даниловичь, кн. Волыньскій, 28.
Мстиславъ Удатный, кн. Новгор. В. и Галицк., 109. 136.
— м., 98. 136.
Муромъ м., 99.
Мѣдники м. 162.

Н.

Надравія, околиця, 62.
Найміль м., 53. 76.
Нарбутъ историкъ, 67.
Нарва р., 33.
Наримунтъ, кн. Пиньскій, 36. 42. 51. 63. 66. 85. 91. 114.
Настася гл. Айгуста.
Неврусъ, ханъ Татар., 107.
Невяжь р, 4. 92.
Немира, староста Луцкій, 185.
Нерія, Нергісъ (гл. Вилія).
Нетымиръ, Прускій царь, 8. 9.
Нірнбергъ м., 79.
Новŷ-Троки, 150.
Новгородъ Великій, м., 14. 15. 17. 19. 25. 26. 43. 50. 51. 55. 69. 74. 93. 101. 106. 107. 140. 151. 156. 157. 166. 181.
Новгородокъ Волыньскій, м., 23.
— Литовскій м., 7. 15. 20. 22. 26. 27. 33. 35. 48. 63. 66. 163.
Новгородъ Сѣверскій, 45. 99. 101. 123. 140. 165. 171.
Нова Мархія, 150.
Нове Ковно м., 89. 90.
Нове-мѣсто, 69.
Нôсъ Олександеръ, кн. Пиньскій, 165. 175.
Нѣманъ р., 3. 4. 20. 49. 62. 87. 88. 93. 147.

Нѣмцѣ, 4. 11—13. 16. 24. 33. 49. 51. 52. 68. 69. 77. 82. 93. 127. 128. 130. 131. 136. 138. 144. 147—149. 157. 159. 160—162. 164. 174.

О.

Оболенській Константинъ, кн. Моск., 104.
Овручь м., 18. 46.
Озерище м., 73.
Ока р., 117. 146. 156. 166.
Олдыкище с., 8.
Олегъ, кн. Рязаньскій, 145. 146. 155. 156.
кн. Переяславскій, 39. 40. 44. 45.
Олександеръ Коріятовичь, кн. Володимирскій, 117.
— Всеволодовичь, кн. Псковскій, 68.
— Михайловичь, кн. Тверскій, 50.
— Наримунтовичь, кн. Пиньскій, 140.
— Олелько Володимировичь, кн. Копыльскій и Слуцкій, 181. 187.
— Патрикіевичь, кн. Стародубскій, 156.
Олексѣй, митрополіта Московскій, 103.
Олесницкій Збигнѣвъ, кардиналъ и еписк. Краков., 166—168. 175. 184. 186.
— Ясько, начальникъ Вильна, 143.
Ольга, донька кн. Ивана Рязаньского, 40.
Ольгердъ, в. кн. Литовск., 37. 46. 64—70. 72—79. 82—86. 94. 96. 98. 101. 103. 106. 107. 111—113. 115. 116. 118. 119. 121. 135. 136. 151. 177. 183.
Ольгимунтъ, гл. Альгимунтъ.
Ольшаны м., 179.
Омуличь Грицько, Кейстутôвъ прислужникъ, 124.
Опока м., 96.
Орда Золота, 45. 49. 61. 79. 84. 100. 102. 105. 107—109. 111. 113. 114. 141. 152. 155. 157.
— Крымска, 188.
— Перекопска, 168.
Орденъ Доминиканôвъ, 55. 58.
— Міноритôвъ, 55. 56. 147.
Тевтоньскій, 33. 42. 64. 66. 144. 147. 151. 153. 158. 160. 168. 186.
— Фанцішканôвъ, 55. 58. 147.
Орша м., 15.
Орѣховецъ м., 51.
Остапъ, кн. Псковскій, 95.
Остафій Дворяниццовъ, посадникъ Новгороду В., 96.
Остероде м., 82.
Острогъ м., 37.
Отокаръ Остыковичь, урядникъ литов., 147. 148.
Ошмяны м., 10. 67. 175.

П.

Палестина, 12.
Парчѣвъ м, 183. 186.
Патрикій Наримунтовичь, кн. Стародубско-Сѣверскій, 101.

Пелюза Тройденовичь, кн. Литов., 34. 35.
Перекопъ м., 46.
Переяславъ м., 40. 46.
Переяславъ Суздальскій м., 105. 157.
Перемыска З., 68.
Перемышль м., 104. 130.
Перкунъ, божнище Литов., 137. 149.
Петрикъ, маршалъ Смоленьскій, 181.
Петриковъ (Пётрковъ), м. въ Польщѣ, 183. 186.
Петро Турскій, староста польскій, 117.
Пиньскъ м., 18. 19. 26.
Пляно-Карпіні, италійскій посолъ-чернець, 19.
Плявенъ Генрихъ лицарь, 49. 160—162.
Подôле (Подôльска З.), 43. 75. 93. 107—113. 115. 140. 145. 151. 153. 171—177. 180. 183. 184. 186.
Пôдляхія, краина, 48. 183.
Покиницѣ, волость, 8.
Полѣсе, 140.
Польща, 6. 30. 49. 51. 52. 78. 93. 111—113. 116. 117. 127—129. 131. 135. 139. 140. 142. 151. 157. 158. 161. 164—169. 171—174. 177. 179. 182—184.
Поляки, 6. 12. 31. 52. 59. 68. 78. 80. 114. 128. 132. 136. 138. 139. 142—144. 147—149. 159. 167. 173. 174. 176. 179. 182—186.
Полонинській Григорій, игуменъ Холмскій, 26.
Полоцкъ м., 15. 16. 18. 20 21. 25. 26. 28. 54. 70. 75. 84. 120.
Поморяне племя, 3.
Понизе околиця, 108—110.
Поросе околиця, 109.
Порховъ м., 96.
Прегель р., 79.
Привище с., 8.
Припеть р., 19. 49. 66.
Прокша, комôрникъ Ягайлôвъ, 124.
Прусія, 6. 7. 11. 24. 67. 71. 79. 81—85. 89. 90. 93. 125. 135. 141—143. 152. 158. 160.
Прусы (Прусаки), 4—6. 8. 13. 29.
Прутенъ, 5.
Псковска З., 49. 50. 69. 70. 156.
Псіолъ р., 153.
Псковъ м., 19. 25. 33. 43. 50. 68—70. 74. 93—95. 101. 107. 120—122. 151. 157. 166.
Путивль м., 40. 46.
Пшага р., 96.

Р.

Радивилъ Миколай, маршалъ Литовскій, 179. 186.
Радомска З., 78. 115.
Радославъ, сынъ Олега Рязаньского, 155. 156.
Ревель м., 33. 56. 71. 76.
Ржевъ м., 98. 99. 157.
Рига м., 21. 28. 52—61. 76.
Римъ м., 164.

Рингольтъ, кн. Литов., 11. 20. 66.
Рогвальдъ Бориславъ, кн. Полоцк., 16.
Романъ Мстиславовичь, кн. Галицк. Волод., 14. 17.
— кн. Бряньскій, 25. 38. 39. 44. 99.
-- Даниловичь, кн. Новгородско-Литовскій, 26.
Россія, 118.
Ростиславъ Мстиславовичь, кн. Смоленьскій, 96.
Ростовска З., 14.
Ростокъ м., 55.
Рось р., 112.
Рпень р., 39.
Рудава, 91.
Рудольфъ I., императоръ Нѣмецкій, 52.
Руска держава, 14. 22. 133. 139.
Руска З., 18—20. 33. 35. 37. 49. 50. 61. 62. 72. 74. 75. 90. 94. 96. 97. 100. 107. 115. 118. 127. 140. 145.
Рускій нарôдъ, Русины, 8. 32. 49. 59. 63. 139. 142. 148. 149 157. 171. 173. 176. 177. 183.
Руско-Литовска держава, Русь Литовска, 133. 145. 189.
Русь, Украиньско-руска З., 3. 4. 6. 12. 14. 16. 17. 19. 20. 28. 29. 31. 32—35. 42. 51. 65. 73. 74. 79. 93. 117. 119. 120. 126. 130. 131. 135. 139. 143. 152. 153. 155. 158. 160. 162—164. 166—168. 170—172. 176. 177. 179. 182. 184—186. 188.
Русь Галицка, 22. 71. 93. 109 112. 116. 130. 139. 140. 146.
— Полоцка, 16.
— Чорна, 18. 19. 21. 23. 26. 35. 66. 88. 94.
Рурикъ Ростиславовичь, кн. Кіевскій, 18.
Рязань м., 45. 99. 105. 155.
Рязаньсска З., 146.

С.

Самбія околиця, 85.
Самвлакъ Григорій, митрополіта Кіевскій, 163. 164.
Сарай м., 164.
Сегевальдъ околиця, 76.
Сеймъ р., 118.
Семенъ Ивановичь, кн. Москов., 50. 65. 84. 95—97. 101—103. 136.
— Олельковичь, кн. Кіевскій, 187. 188.
— Лугвенъ Ольгердовичь, кн. Мстиславск., 119. 155.
— кн. Свислоцкій, 102.
— епископъ Смоленьскій, 181.
Семко, кн. Мазовецк., 144.
Семовитъ, кн. Мазовецк., 129. 130. 140.
Серпуховъ м., 157.
Серадзь м., 182. 183.
Серетъ р., 109 112.
Свислочь м., 15.
Свидригайло, в. кн. Литов., 119. 145. 157. 165. 170—180. 182. 185.
Свята р., 92. 176.
Святополкъ, кн. Поморскій, 13.

Святославъ Ивановичь, кн. Смоленьскій, 136.
Сибіръ, 155.
Силістрія м., 111.
Синюха р., 110. 112.
Синявода р., 43.
Сирійска пустыня, 12.
Сирія, 166.
Скирмунтъ, ватажокъ Литовскій, 19.
Скиргайло, кн. Троцкій, опôсля в. кн., 45. 47. 119—122. 124. 126. 132. 135. 136. 138. 141—145. 187.
Славяне, 3—5. 12. 158—160.
Скала м., 172.
Скобейко, слуга кн. Жигмонта, 178.
Славко, прихильникъ кн. Жигмонта, 178.
Слонимъ м., 20. 22. 35. 65.
Слуцкъ м., 15.
Слѣповротъ (Слепородъ) м., 40. 46. 47.
Смоленьска З., 50. 99. 176.
Смоленьскъ м., 21. 44. 74. 93. 96. 98. 99. 145. 146. 155. 156. 181.
Смоляне, 181.
Смотричь м., 113. 172. 173. 183.
Снятинъ м., 130.
Сожь р., 136.
Саковичь Андрѣй, намѣстникъ Смоленьскій, 181.
Софія Витовтôвна, 45. 141. 156. 167. 185.
— жѣнка Ягайлова, 182. 184.
Спытко Мельштиньскій, управитель Подôля, 140. 151. 153. 155.
Стадницкій К., историкъ польскій, 67.
Станиславъ, кн. Кієвскій, 39. 44. 45.
Стародубъ м., 180.
Стекинтъ, кн. Ятвяжскій, 8.
Страва р., 84. 91. 97.
Стрилкôвъ м., 15.
Стройнатъ, в. кн. Литов., 25. 26. 36.
Стрыйковскій М., историкъ польск. XVI. ст., 7. 37. 38. 40. 41. 43. 46. 67. 74. 111.
Судомирска З., 78. 115. 117.
Судомиръ м., 173.
Суздальска околиця, 120.
Сула р., 153.
Сурбахъ Иванъ, 80.
Сурвилъ бояринъ, 92.
Сѣверска З., 46. 49. 50. 100. 107. 145. 157. 171. 185.
Сѣмоць м., 110.
Сянъ р., 175.

Т.

Таннебергъ м., 159.
Тамерланъ, ханъ Татарскій, 145. 146. 152.
Тарновскій Ясько, 140.
Татаре нарôдъ, 43—45. 99. 100. 110—113. 115. 116. 141. 145. 146. 152. 153. 155. 166. 183. 185—187.
Тверь м., 50. 99. 104. 106. 107.
Тельши м., 7.
Темиръ-Ходжа, ханъ, 107.

Темиръ-Кутлай, 146. 152—155.
Теогностъ митрополіта, 42.
Тервета м., 7. 76.
Тетеревъ р., 110.
Тешинôвъ пригородъ, 68.
Товтивилъ, кн. Полоцк., 21. 25. 26. 36.
Торжокъ м., 51. 105.
Торнъ м., 42. 160.
Торопче м., 18.
Тохтамышь, ханъ Татар., 126. 146. 152—155.
Трейдера р., 53.
Тройденъ, кн. Литов., 28—30. 34. 65.
Тройнатъ, кн. Литов., 11. 25.
Троки м., 7. 62. 63. 66. 82. 83. 88. 93. 94. 119. 121. 123. 124. 126. 141. 143. 150. 169. 175. 180. 181.
Трокске озеро, 170.
Трокска З., 137. 140.
Трубчевскъ м., 75. 101. 120.
Тростня р., 104.
Туреччина, 166.
Турецка орда, 12.
Турки нарôдъ, 168. 179. 182.
Турôвска З., 17. 36. 66.
Турôвъ м., 19.
Тясминъ р., 111.

У.

Угличь м., 105.
Угра р., 97. 117. 157.
Угры нарôдъ, 66. 114. 117. 128. 139. 182.
Угры Угорщина, королѣвство, 127. 129—131. 139. 140. 165. 177. 182.
Украина Сѣверска, 120.
Уляна Олександрôвна, кн., 73. 102. 118. 121. 122. 167.
Ушиця м., 109. 110.
— р., 109.

Ф.

Федôръ, кн. Кіевскій, 43. 45. 108. 113.
— Ивановичь, кн. Бѣльскій, 188.
— кн. Острожскій, 165. 175—177.
— Любартовичь, кн. Волод. Вол., 140.
— Глѣбовичь бояринъ, 102.
— Коріятовичь, кн. Подôльскій, 145.
Францiя, 143.
Фотій, Грекъ, 163. 164. 168. 176.
Франкенбергъ Кондратъ, комендантъ Кременця, 165.

Х.

Хаджибей, ханъ Татар., 112.
Ходыръ, ханъ Татар., 107.
Холмска З., 17. 112. 113. 116. 117.
Холмъ м., 26. 114. 116.
Хорватъ Иванъ, 139.
Хорваты нарôдъ, 139.
Хоролъ р., 153.
Хрестоносцѣ, 9. 32—35. 41. 52. 71. 76. 83—86. 88.

Ч.

Чанибекъ, ханъ Татарскій, 102. 107.

Червоногородъ м., 172.
Черкасы м., 40. 46. 47.
Чернигôвъ м., 43. 99. 101.
Чернигôвска З., 49.
Чернятинъ м., 110.
Чехи нарôдъ, 167. 176.
Чингисъ-ханъ Татар., 107.
Чорне море, 117. 165. 166.
Чорторыйскій кн. Иванъ, 178.
— Олександеръ 188.
Чудске озеро, 33.
Чуды нарôдъ, 4.

Ц.

Цольнеръ Конрадъ, магістеръ Тевт. орд., 125. 143.
Цілліграфъ, 152.

Ш.

Шайноха К., историкъ поль., 139.
Шараневичь И., историкъ галицк.-руск., 48.
Шадибекъ, ханъ Татар., 155.
Шварно Даниловичь, кн. Галицкій, 22. 27. 29. 48.
Шведы нарôдъ, 51.
Шелонь р., 96.
Шиндекопфъ Генінгъ, комендантъ, 81. 92.
Шкоція, 143.
Шляхтянка р., 124.
Шлескъ, 185.
Штетинъ м., 55.
Штральзундъ м., 55.
Шуба Акинтъ, воевода Моск., 104.

Щ.

Щекаревичь Тарло, 172. 173.
Щуковскій Павло, польскій панъ, 154.

Є.

Євна, жѣнка Гедыминова, 83.
Єгипетъ, 166.
Єремія Константиновичь, кн. Московскій, 104.

Ю.

Юнгінгенъ Кондратъ, магістеръ Тевт. орд., 151. 158.
— Ульрихъ, магістеръ Тевт. орд., 158.
Юндилъ, кн. Ятвяжскій, 8.
Юрборкъ м., 10. 11.
Юрбургъ м., 71.
Юрій Андрієвичь, кн. Галицк., 64.
— Витовтовичь, воевода Литовскій, 69. 70.
— Володимировичь, кн. Пиньскій, 36.
— Даниловичь, кн. Моск., 97.
— Львовичь, кн. Галицко-Волод., 48.
— Лугвеновичь, кн. Мстиславскій, 181. 182.
— Наримунтовичь, кн. Белзскій, 116. 117.
— Святославовичь, кн. Смоленьскій, 136. 145. 146. 155. 156.
— Семеновичь, кн. Ольшаньскій, 179.
Юрієвъ м., 157.
Юрша, руск. воєв., 174. 177. 185.

Я.

Явно, воевода Трокскій, 161.
Явнутій, кн. Литов., 67. 68. 75. 83. 84. 101. 140.
Ягайло (Якôвъ) Владиславъ, в. кн. Литов. и король Польскій, 45. 78. 82. 85. 118. 120—127. 130—142. 144. 145. 151. 152. 157—162. 166—173. 175. 176. 179. 182. 184. 187.
Ягорликъ р., 110.
Ядвига, королева поль., 127—136. 138—140. 144. 151. 152.
Яикъ р., 107.
Янушь, кн. Мазов., 123. 125. 126. 131. 144. 160.
Ярославъ I., в. кн. Кіев., 7.
— Всеволодовичь, кн. Переславскій, 19.
— Василевичь, кн. Витебскій, 37.
Ястрембець, архіеписк. Гнѣзненьскій, 168.
Ятвяги нарôдъ, 5. 6. 8. 21. 23.
Ятвяжска З., 11. 17. 21. 23. 29.

СПИСЪ ПОХИБОКЪ ДРУКАРСКИХЪ

въ VI. т. Р. И. Бібліотеки.

Стор.	30	ряд.	4	зъ горы	зам.	не можа	читай	не можна
„	57	„	5	зъ долу	„	у Волынѣ	„	на Волынѣ
„	75	„	16	„	„	Дмитрови, Корибутови	читай	Дмитрови-Корибутови
„	125	„	18	зъ горы	„	доню	читай	долю
„	137	„	12	„	„	Явайло	„	Ягайло
„	156	„	18	„	„	гаѣвъ	„	гаявъ
„	164	„	5	„	„	чимъ	„	чомъ

Ин об

